

Sekcija 1.

PRAVO

“Privredni kriminalitet i savremeno poslovanje”

Poreska krivična djela u uporednom zakonodavstvu	Miodrag N. Simović, Dragan Jovašević, Vladimir M. Simović	1
Odmeravanje kazne pravnom licu za krivično delo	Ljubinko Mitrović, Dragan Jovašević	2
Krivična dela protiv prava po osnovu rada	Radoje Brković	3
Privredni kriminalitet i siromaštvo u Republici Srbiji	Milan I. Miljević, Milutin Ateljević, Vladimir Ilić	4
Udaljenje sa rada kao samostalna sankcija	Slobodanka Kovačević- Perić	5
European public prosecutor: reform de novo	Ivica Josifovic	6
Odgovornost isporučioaca kod ugovora o isporuci investicione opreme	Ivan Nikčević, Jovan Nikčević	7
Zaštita životne sredine u okviru krivičnog prava –evropski standardi i zakonodavstvo Republike Srpske	Marija Kostić, Predrag Vukadinović, Biljana Dimitrić	8
Institucionalna resocijalizacija osuđenih za privredni kriminal	Aco Bobić, Niko Sjerić, Tatjana Skakavac	9
Usklađenost sistema bezbednosti drumskog saobraćaja u Republici Srbiji sa standardima i preporukama evropske unije	Pavle Galić, Borjan Galić	10
Poreska krivična djela u pravu Republike Srbije	Dragan Jovašević, Milena Simović, Marina M. Simović	11
Javno-privatno partnerstvo u privrednim društvima - brana privrednom kriminalitetu (sa posebnim osvrtom na mala i srednja preduzeća u Republici Srbiji)	Branislav Grujić	12
Zastupanje okrivljenog pravnog lica u krivičnom postupku u pravu Republike Srbije	Velisav Marković	13
Poreski i carinski prekršaji sa elementima krivičnog djela kao oblik privrednog kriminaliteta	Predrag Tošić, Dragoslav Erdelić, Aid Hanušić	14
Transnacionalni organizovani kriminal kao bezbjednosna prijetnja	Dajana Šljivar	15

Da li je sour agrokomerc prethodnica „transformacije“ društvene imovine u bivšoj SFRJ? (27 godina poslije)	Mile Matijević, Biljana Rađenović	16
Pravna zaštita poslovne tajne kao brana nelojalnoj konkurenciji	Boro Krstić, Ljiljana Trakilović	17
Krivično delo zloupotreba u vezi sa javnim nabavkama kao rezultat novih oblika privrednog poslovanja i opšte borbe protiv korupcije	Borislav Galić	18
Zastupljenost krivičnih dela protiv privrede i privrednih prestupa u Republici Srbiji	Nada Arežina, Danka Stefanović, Vule Mizdraković, Vladimir Džamić, Slavko Alčaković	19
Evazija boravišne takse kao vid privrednog prestupa	Nikica Radović	20

Poreska krivična djela u uporednom zakonodavstvu

Tax crimes in comparative legislation

Miodrag N. Simović, Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Dragan Jovašević, Pravni fakultet
Univerziteta u Nišu, Vladimir M. Simović, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine

Sažetak— Poreska (fiskalna) krivična djela su djela kojima se povređuje ili ugrožava fiskalni sistem (sistem javnih prihoda) države. Ona predstavljaju stara krivična djela poznata još od najstarijih vremena u svim pisanim pravnim spomenicima. Slična je situacija i danas. Gotovo sva pozitivna krivična zakonodavstva u grupi privrednih krivičnih djela propisuju krivičnu odgovornost i kažnjivost za izvršenje jednog ili više poreskih krivičnih djela. U cilju sveobuhvatnog razmatranja značaja poreskih krivičnih djela na ekonomski i finansijski sistem svake države, potrebno je analizirati pojam i karakteristike poreskih krivičnih djela u pojedinim uporednim krivičnim zakonima o čemu se govori u ovom radu.

Ključne riječi – porez, poreski sistem, neplaćanje, evazija, krivično djelo, odgovornost, kazna

Abstract – Tax (fiscal) crimes are crimes that transgress or endanger fiscal system (public revenue system) of a state. They represent old criminal acts known from the earliest times in all statute laws. Similar situations exists today. Almost all positive criminal legislative in the group of economic criminal acts stipulates criminal liability and culpability for committing a single or multiple tax crimes. In order to have comprehensive understanding of tax crimes and the way they influence economic and financial system of one state, it is necessary to analyse the meaning and the characteristics of tax crimes in certain comparative criminal laws. That is the issue which this paper covers.

Keywords – tax, tax system, non-payment, evasion, criminal act, liability, sanction

I. UVOD

Poreska krivična djela, u prvom redu, izbjegavanje ili neplaćanje poreza i drugih dažbina (poreska evazija) predstavljaju stara krivična djela koja su imanentna svim državama i oblicima društvene organizacije. Ova su krivična djela i danas sastavni dio svih savremenih krivičnopравnih sistema. Na to ukazuju i činjenica da se države svim raspoloživim sredstvima moraju suprotstavljati načinima i oblicima ugrožavanja njenih osnova, pri čemu, sigurno porezi i fiskalni sistem uopšte predstavljaju ekonomsku osnovu ili stub svake državne organizacije¹.

U cilju potpunijeg i svestranijeg sagledavanja problematike poreskih krivičnih djela nije dovoljno da se posvetimo samo teorijskoj i praktičnoj analizi oblika

ispoljavanja, obilježja i karakteristika ovih krivičnih djela shodno odredbama domaćeg pozitivnog zakonodavstva, već je potrebno da određenu pažnju posvetimo i uporednopravnoj analizi ovih krivičnih djela u savremenim krivičnopравnim sistemima. Stoga ćemo, na ovom mjestu, dati prikaz nekoliko zakonodavnih rješenja inkriminacija poreskih krivičnih djela (s tim što se ova djela javljaju pod različitim nazivima i sa različitom sadržinom).

II. DRŽAVE BIVŠE SFRJ

A. Bosna i Hercegovina

Na teritoriji Bosne i Hercegovine danas su u primjeni paralelno četiri krivičnopравna sistema: Bosne i Hercegovine², Federacije Bosne i Hercegovine³, Republike Srpske⁴ i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.⁵

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, u glavi 18, pod nazivom "Krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta, te krivična djela iz oblasti carina", predviđa više poreskih krivičnih djela. To su: (1) poreska utaja ili prevara – član 210, (2) nedozvoljeni promet akciznih proizvoda – član 210a, (3) nedozvoljeno skladištenje robe – član 210b i (4) neplaćanje poreza – član 211.⁶

Poreska utaja⁷ ili prevara, kao osnovno poresko krivično djelo iz člana 210 Krivičnog zakona BiH, sastoji se u izbjegavanju plaćanja davanja koja su propisana poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine - nepružanjem zahtijevanih podataka ili pružanjem lažnih podataka o svojim stečenim oporezivim prihodima ili o drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa ovih obaveza koje su izbjegnute u iznosu preko 10.000 KM. Drugi oblik ovog djela čini lice koje u namjeri da ostvari pravo na povraćaj ili kredit po osnovu indirektnih poreza propisanih poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine, podnese poresku prijavu neistinitog sadržaja sa iskazanim iznosom za povraćaj

² Krivični zakon BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine” br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10 i 47/14).

³ Krivični zakon Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11).

⁴ Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13).

⁵ Krivični zakon Brčko distrikta BiH - Prečišćeni tekst („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH” broj 33/13).

⁶ Vidi B. Petrović, D. Jovašević, "Krivično pravo 2", Posebni dio, Sarajevo, 2005, str. 83–85.

⁷ D. Jovašević, "Leksikon krivičnog prava", Beograd, 2011, str. 673.

¹ Vidi D. Jovašević, "Krivično pravo", Posebni dio, Beograd, 2014, str. 185–187.

ili kredit indirektnih poreza u iznosu koji prelazi 10.000 KM. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Ovo djelo ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja. Prvi, teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina čini lice koje preduzimanjem radnje izvršenja bilo kog osnovnog oblika ovog djela izbjegne plaćanje obaveza ili ostvari povraćaj ili kredit po osnovu indirektnih poreza u iznosu preko 50.000 KM. Ovdje se, dakle, radi o djelu koje je kvalifikovano težom posljedicom. Najteži oblik ovog krivičnog djela, za koji je propisana kazna zatvora najmanje tri godine, postoji u slučaju kada učinilac utaji porez ili ostvari povraćaj ili kredit po osnovu indirektnog poreza u iznosu preko 200.000 KM.

U članu 210a Krivični zakon BiH predviđa krivično djelo Nedoizvoljeni promet akciznih proizvoda. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i mjera bezbjednosti obaveznog oduzimanja proizvoda koji su predmet izvršenja. Djelo se sastoji u nezakonitoj proizvodnji, stavljanju u promet ili prodaji proizvoda koji nisu obilježeni kontrolnim i poreskim markicama na način koji je propisan poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine.

Nedoizvoljeno skladištenje robe je poresko krivično djelo iz člana 210b Krivičnog zakona BiH za koje je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Ovo djelo se sastoji u skladištenju robe na koju se plaća porez po poreskom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine u prostoriji koja nije registrovana za ovu namjenu u skladu sa zakonom ili u dozvoljavanju da se u prostoriji učinioca, koja nije registrovana za ovu namjenu, skladišti roba. No, ovo djelo čini i lice koje u prostoriji, koja je inače registrovana za skladištenje robe u skladu sa zakonom, uskladišti robu na koju se plaća porez po poreskom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine za koju ne postoji propisana dokumentacija o porijeklu robe i plaćenom porezu.

Posljednje poresko krivično djelo predviđeno Krivičnim zakonom BiH nosi naziv Neplaćanje poreza. Ono je predviđeno u članu 211 ovog zakona. Djelo se sastoji u onemogućavanju naplate prijavljenog poreza koji je propisan poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine - prenosom ili otuđenjem imovine, gašenjem privrednog subjekta ili na drugi način, pri čemu se izbjegne plaćanje obaveze u iznosu preko 50.000 KM. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. No, učinilac se može osloboditi od zakonom propisane kazne ako naknadno plati poreske obaveze. Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja čija kvalifikacija zavisi od visine neplaćene poreske obaveze. Ako je radnjom izvršenja osnovnog djela učinilac izbjegao plaćanje poreske obaveze u iznosu preko 100.000 KM, radi se o djelu za koje je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Najteži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora najmanje tri godine, postoji ako visina izbjegnute obaveze prelazi iznos od 200.000 KM.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine u glavi 23, pod nazivom "Krivična djela iz oblasti poreza", predviđa više poreskih krivičnih djela. To su: (1) poreska utaja – član 273, (2) lažna poreska prijava – član 274, (3) nepravilno izdavanje sredstava pravnih lica – član 275, (4) podnošenje lažne

poreske prijave – član 276, (5) sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene radnje – član 277 i (6) napad na poreskog službenika – član 278.

Identična krivična djela predviđa i Krivični zakon Brčko Distrikta BiH u glavi 23, pod nazivom "Krivična djela iz oblasti poreza" u čl. 267–272, sa identičnim oblicima ispoljavanja i propisanim kaznama, s jednom razlikom. Naime, ovaj zakon poznaje, pored navedenih, još jedno poresko krivično djelo. To je Neplaćanje poreza koje je predviđeno u članu 267a Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH. Ovo specifično krivično djelo se sastoji u onemogućavanju naplate prijavljenog poreza koji je propisan poreskim zakonodavstvom Brčko distrikta prenosom ili otuđenjem imovine, gašenjem privrednog subjekta ili na drugi način, pri čemu se izbjegne plaćanje obaveze u iznosu preko 50.000 KM. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Učinilac se može osloboditi od zakonom propisane kazne ako naknadno plati poreske obaveze. Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja čija kvalifikacija zavisi od visine neplaćene poreske obaveze. Ako je radnjom izvršenja osnovnog djela učinilac izbjegao plaćanje poreske obaveze u iznosu preko 100.000 KM, radi se o djelu za koje je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Najteži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora najmanje tri godine, postoji ako visina izbjegnute obaveze prelazi iznos od 200.000 KM.

Poreska utaja iz člana 273 Krivičnog zakona FBiH se sastoji u izbjegavanju plaćanja, za sebe ili drugoga, davanja koja su propisana poreskim zakonodavstvom u Federaciji ili doprinosa socijalnog osiguranja - nedavanjem zahtijevanih podataka ili davanjem lažnih podataka o svom stečenom oporezivom prihodu ili o drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa ovakvih obaveza, ako je na ovaj način izbjegnuto plaćanje obaveza u iznosu preko 10.000 KM. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Dva su teža, kvalifikovana oblika ovog djela. Prvi teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina, postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja izbjegnuto plaćanje obaveze u iznosu preko 50.000 KM. Najteži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora najmanje tri godine, postoji ako je na ovaj način izbjegnuto plaćanje obaveze u iznosu preko 200.000 KM.

Lažna poreska prijava iz člana 274 Krivičnog zakona FBiH se sastoji u izdavanju lažne isprave čije se podnošenje zahtijeva, po poreskom zakonodavstvu u Federaciji ili u neizdavanju isprave čije se izdavanje po zakonu zahtijeva. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Teži oblik ovog djela, za koji je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, postoji ako se radnja izvršenja preduzme u odnosu na veći broj isprava ili ako je ugrožena naplata većeg iznosa javnog prihoda.

Treće poresko krivično djelo nosi naziv Nepravilno izdavanje sredstava pravnih lica. Ono je propisano u članu 275 Krivičnog zakona FBiH. Djelo čini odgovorno lice u pravnom licu koje je, po poreskom zakonodavstvu u Federaciji, naročito odgovorno za poreske obaveze pravnog lica, a koje je odobrilo izdavanje sredstava pravnog lica u druge svrhe, a ne za plaćanje poreske obaveze pravnog lica

čime je prouzrokovana njegova nesposobnost za blagovremeno podmirenje poreske obaveze. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Sljedeće poresko krivično djelo (propisano u članu 276 Krivičnog zakona FBiH) je Podnošenje lažne poreske prijave. Djelo se sastoji u dostavljanju poreskom tijelu lažne prijave ili drugog lažnog podatka čije se podnošenje po poreskom zakonodavstvu Federacije zahtijeva. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Poreska krivična djela u Krivičnom zakonu Federacije BiH završavaju dva specifična krivična djela – sprečavanje ili napad na službeno lice u vršenju službene radnje. Prvo djelo ove vrste nosi naziv Sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene radnje iz člana 277 Krivičnog zakona FBiH. Djelo se sastoji u sprečavanju ili pokušaju sprečavanja poreskog službenika u obavljanju njegove službene dužnosti – silom ili prijetnjom upotrebe sile ili na isti način prinudom ili pokušajem prinude tog službenika da službenu funkciju ne obavi. Za ovo djelo je propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. No, učinilac se može osloboditi od kazne u potpunosti, ako je bio izazvan protivzakonitim ili grubim postupanjem poreskog službenika. Teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine, postoji ako je pri sprečavanju ili prinudi poreskog službenika, ovo lice uvrijeđeno, zlostavljano ili lako tjelesno povrijeđeno ili mu je prijećeno upotrebom oružja.

Posljednje poresko krivično djelo, predviđeno u članu 278 Krivičnog zakona FBiH, nosi naziv Napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine, pri čemu se učinilac može u potpunosti osloboditi od kazne ako je bio izazvan protivzakonitim ili grubim postupanjem poreskog službenika ili lica koje pomaže poreskom službeniku. Djelo se sastoji u napadu ili ozbiljnoj prijetnji napadom na poreskog službenika ili lice koje pomaže poreskom službeniku u otkrivanju i istrazi povrede poreskih propisa u Federaciji. Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, postoji ako je pri vršenju djela učinilac pasivnog subjekta lako tjelesno povrijedio ili mu je prijetio upotrebom oružja. Ako je usljed preduzete radnje izvršenja poreskom službeniku ili licu koje mu pomaže nanijeta teška tjelesna povreda, tada je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina.

I na kraju, Krivični zakon Republike Srpske u glavi 24, pod nazivom “Krivična djela protiv privrede i platnog prometa” predviđa sljedeća poreska krivična djela: (1) utaja poreza i doprinosa – član 287, (2) lažna poreska prijava – član 288, (3) podnošenje lažne poreske prijave – član 289, (4) sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti – član 290, (5) napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti – član 291 i (6) nepravilno izdavanje sredstava pravnih lica – član 292.

Osnovno poresko krivično djelo je Utaja poreza i doprinosa iz člana 287 Krivičnog zakona Republike Srpske. Djelo se sastoji u nedavanju traženih ili davanju lažnih podataka o svom stečenom oporezivom prihodu ili o drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje ovih obaveza, čime se izbjegne plaćanje poreza propisanih poreskim

zakonodavstvom ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja propisanih u Republici Srpskoj⁸ u iznosu preko 10.000 KM. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik djela postoji ako je usljed preduzete radnje izvršenja osnovnog djela izbjegnuto plaćanje obaveze u iznosu koji prelazi 50.000 KM. Visina izbjegnute poreske ili druge obaveze predstavlja kvalifikacijsku okolnost. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Drugi teži oblik djela postoji ako je usljed preduzete radnje izvršenja osnovnog djela izbjegnuto plaćanje obaveze u iznosu koji prelazi 150.000 KM. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri do 15 godina.

Drugo poresko krivično djelo iz člana 288 Krivičnog zakona Republike Srpske nosi naziv Lažna poreska prijava. Djelo se sastoji u izdavanju lažne isprave ili u neizdavanju isprave, čije se izdavanje traži po poreskom zakonodavstvu u Republici Srpskoj. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Teži oblik djela, za koji je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u odnosu na veći broj isprava čime je izbjegnuto plaćanje većeg iznosa javnih prihoda.⁹

Podnošenje lažne poreske prijave iz člana 289 Krivičnog zakona Republike Srpske se sastoji u dostavljanju poreskom organu lažne prijave ili drugog lažnog podatka čije se podnošenje traži po poreskom zakonodavstvu u Republici Srpskoj. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti je poresko krivično djelo propisano u članu 290 Krivičnog zakona Republike Srpske. Djelo se sastoji u sprečavanju ili pokušaju sprečavanja poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti ili u prisiljavanju poreskog službenika da ne učini službenu radnju silom ili prijetnjom upotrebe sile. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. Učinilac se može osloboditi od kazne ako je bio izazvan protivzakonitim ili grubim postupanjem poreskog službenika. Teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine, postoji u tri slučaja: (1) ako je učinilac djela zlostavljao poreskog službenika, (2) ako je radnja sprečavanja ili prisiljavanja poreskog službenika učinjena prijetnjom upotrebe oružja i (3) ako je učinilac nanio tjelesnu povredu u bilo kom obliku (laku ili tešku tjelesnu povredu) poreskom službeniku usljed upotrijebljene sile.

Napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti iz člana 291 Krivičnog zakona Republike Srpske čini lice koje napadne ili ozbiljno zaprijeti napadom poreskom službeniku ili licu koje mu pomaže u otkrivanju i istrazi povrede poreskih propisa u Republici Srpskoj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik djela, za koji

⁸ Vidi D. Jovašević, V. Ikanović, “Krivično pravo Republike Srpske”, Posebni dio, Banja Luka, 2012, str. 177–185

⁹ Vidi M. Kokolj, D. Jovašević, “Krivično pravo Republike Srpske”, Opšti i posebni dio, Bijeljina, 2011, str. 389–394.

je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, postoji ako je pri izvršenju krivičnog djela učinilac poreskog službenika ili lice koje mu pomaže tjelesno povrijedio ili ako im je prijetio upotrebom oružja. Drugi teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina, postoji ako je pri izvršenju krivičnog djela učinilac poreskog službenika ili lice koje mu pomaže teško tjelesno povrijedio.

Posljednje poresko krivično djelo, predviđeno krivičnim zakonodavstvom Republike Srpske, nosi naziv Nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica iz člana 292 Krivičnog zakona Republike Srpske. Djelo čini odgovorno lice u pravnom licu koje je po poreskom zakonodavstvu Republike Srpske lično odgovorno, a koje je odobrilo izdvajanje sredstava pravnog lica u druge svrhe, a ne za plaćanje poreske obaveze pravnog lica, čime je prouzrokovana nesposobnost pravnog lica za pravovremeno plaćanje poreske obaveze. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

B. Crna Gora

Novodoneseni Krivični zakonik Republike Crne Gore¹⁰ u glavi 23, u grupi krivičnih djela protiv platnog prometa i privrednog poslovanja, u članu 264 predviđa krivično djelo pod nazivom Utaja poreza i doprinosa. Djelo ima osnovni i dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja.¹¹ Osnovno djelo čini lice koje u namjeri potpunog ili djelimičnog izbjegavanja plaćanja za sebe ili drugog poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina daje lažne podatke o zakonito stečenim prihodima, o predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza ili u slučaju obavezne prijave - ne prijavi zakonito stečeni prihod, odnosno predmete ili druge činjenice koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza ili na drugi način prikriva podatke koji se odnose na utvrđivanje navedenih obaveza, pri čemu iznos izbjegnute obaveze prelazi 1.000 eura. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora do tri godine i novčana kazna.

Djelo ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik ovog krivičnog djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do šest godina i novčana kazna, postoji ako iznos izbjegnute obaveze plaćanja poreza, drugih doprinosa i dažbina pređe sumu od 10.000 eura. Najteži oblik ovog djela postoji kada visina poreza ili druge dažbine, koja je usljed preduzete radnje izvršenja izbjegnuta, pređe iznos od 100.000 eura. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna.

C. Hrvatska

Krivični zakon Republike Hrvatske¹² iz oktobra 2011. godine u glavi 24 pod nazivom „Krivična djela protiv privrede“, u članu 256 predviđa samo jedno poresko krivično djelo. Ono nosi naziv Utaja poreza ili carine.¹³ Osnovno djelo

se javlja u tri oblika za koja je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Prvi osnovni oblik djela se sastoji u davanju neistinitih ili nepotpunih podataka o prihodima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa poreske ili carinske obaveze ili u neprijavlivanju prihoda, predmeta ili drugih činjenica koje su od uticaja na utvrđivanje poreske ili carinske obaveze, u namjeri da se za sebe ili drugo lice potpuno ili djelimično izbjegne plaćanje poreza ili carine usljed čega dođe do smanjenja ili neutvrđivanja poreske ili carinske obaveze u iznosu koji prelazi 20.000 kuna. Ovo je klasično poresko krivično djelo.¹⁴ Drugi osnovni oblik djela čini lice koje poresku olakšicu ili carinsku povlasticu, u iznosu od preko 20.000 kuna, koristi suprotno uslovima pod kojima ju je dobio. Treći osnovni oblik ovog djela postoji kada se nekom od navedenih radnji izvršenja umanje sredstva Evropske unije.

Teži oblik krivičnog djela utaje poreza ili carine, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina, postoji ako je preduzimanjem radnje izvršenja prva dva osnovna oblika djela prouzrokovano smanjenje ili neutvrđivanje poreske obaveze velikih razmjera. Prema pravnom shvatanju krivičnog odjeljenja Vrhovnog suda Hrvatske od 27. decembra 2012. godine „velike razmjere“ umanjene poreske ili carinske obaveze su one koje prelaze iznos od 600.000 kuna.

D. Makedonija

Krivični zakonik Makedonije¹⁵ koji je donijet u julu 1996. godine u glavi 25, u grupi krivičnih djela protiv javnih finansija, platnog prometa i privrede, u članu 279 predviđa krivično djelo Poreske utaje. Djelo ima dva oblika ispoljavanja - osnovni i teži oblik. Osnovno djelo postoji u slučaju kada se u namjeri da se, u potpunosti ili djelimično, za sebe ili drugog, izbjegne plaćanje poreza, doprinosa ili drugih dažbina za koje postoji zakonska obaveza, daju lažni podaci o svojim prihodima, predmetima i drugim činjenicama koji su od uticaja za utvrđivanje iznosa ovakvih obaveza ili kada se u slučaju obavezne prijave ne podnese prijava o prihodu, predmetu ili drugim činjenicama koje su od značaja za utvrđivanje ovih obaveza, pri čemu je, na ovaj način, izbjegnuto plaćanje velike vrijednosti ovih obaveza. Za ovo je djelo propisana novčana kazna i kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Teži oblik ovog krivičnog djela postoji ako je, usljed preduzete radnje izvršenja, značajna vrijednost umanjenog poreza, doprinosa i drugih propisanih obaveza. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora od jedne do pet godina i novčana kazna.

E. Slovenija

Krivični (Kazenski) zakonik Slovenije¹⁶ iz 2008. godine u glavi 24 pod nazivom: Krivična djela protiv privrede, u članu 249 predviđa osnovno poresko krivično djelo – Poresku utaju. Osnovno djelo čini lice koje u namjeri da za sebe ili drugo lice, u potpunosti ili djelimično, izbjegne plaćanje takse, poreza ili druge propisane obaveze fizičkog ili pravnog lica ili

¹⁰ “Službeni list Republike Crne Gore”, br. 70/03, 47/06, 40/08 i 25/10.

¹¹ Vidi Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, “Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore”, Cetinje, 2004, str. 659–661.

¹² “Narodne novine Republike Hrvatske” br. 125/11 i 144/12. Vidi P. Novoselec, “Uvod u gospodarsko kazneno pravo”, Zagreb, 2009, str. 130–136.

¹³ K. Turković et al., “Komentar Kaznenog zakona”, Zagreb, 2013, str. 328 i 329.

¹⁴ B. Pavišić, V. Grozdanić, P. Veić, “Komentar Kaznenog zakona”, Zagreb, 2007, str. 636 i 637.

¹⁵ “Služben vesnik na Republika Makedonija”, br. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05 i 73/06.

¹⁶ “Uradni list Republike Slovenije”, br. 55/08, 66/08, 39/09 i 91/11.

u namjeri sticanja protivpravne imovinske koristi preduzme sljedeće radnje: (1) neovlašteno ostvari pravo na povraćaj poreza iz sredstava Republike Slovenije ili Evropske unije, (2) daje nadležnim organima neistinite podatke o prihodima, rashodima, imovini, dobrima ili drugim okolnostima koje su od značaja za naplatu poreza ili drugih propisanih obaveza i (3) propusti da u određenom roku obavijesti nadležne poreske organe o stečenim prihodima ili drugim okolnostima od značaja za utvrđivanje poreza ili drugih obaveza, čime dovede u zabludu poreske vlasti nadležne za utvrđivanje poreske obaveze i vršenje nadzora nad plaćanjem tih obaveza. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine.

Pored osnovnog djela, poreska utaja ima i lakši i teži oblik ispoljavanja. Lakši oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do dvije godine, postoji kada lice u namjeri da spriječi ustanovljenje poreske obaveze, na zahtjev nadležnih poreskih organa, ne dostavi informaciju koju je obavezan da dostavi, ne učini dostupnim poslovne knjige i izvještaje koje je u skladu sa poreskim propisima dužan da čuva, uništi knjige ili izvještaje ili ukoliko ne pruži objašnjenja u vezi sa predmetom poreske inspekcije ili ometa njen rad. Teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina, postoji ukoliko je preduzetom radnjom izvršenja osnovnog djela u bilo kom obliku ostvarena, za učinioca ili drugo lice, protivpravna imovinska korist u velikom iznosu ili ukoliko je krivično djelo izvršeno u okviru kriminalne organizacije.

III. ISTOČNOEVROPSKE I AZIJSKE DRŽAVE

A. Albanija

Krivični zakonik Republike Albanije iz 2000. godine predviđa samo jedno poresko krivično djelo (u članu 181). Ovo djelo nosi naslov Neplaćanje poreza. Djelo se sastoji u neplaćanju, bez opravdanog razloga, poreza ili druge dažbine, na vrijeme kada to zakon nalaže, od strane lica koje je ranije već bilo administrativno (prekršajno) kažnjavano iako je bilo sposobno (u mogućnosti) da to plati. Radnja izvršenja se sastoji u neopravdanom neplaćanju poreza na način i u vrijeme kako je to zakonom određeno. No, zakon za postojanje djela traži da je učinilac bio u mogućnosti da plati utvrđeni iznos javnih dažbina. I drugo, potrebno je da se radi o licu koje je ranije već kažnjavano zbog nekog poreskog prekršaja. Dakle, kao učinilac djela se može javiti samo lice koje ima posebna zakonom određena svojstva, a to je da se radi o recidivisti, povratniku, licu koje ima sklonost ka neplaćanju ili izbjegavanju plaćanja poreza. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

B. Bugarska

Krivični zakon Bugarske donijet je 1968. godine, s tim što je danas na snazi sa nizom izmjena i dopuna od kojih su najznačajnije novele 1982., 1993. i 1997. godine. Ovaj zakon u grupi krivičnih djela protiv poreskog sistema predviđa nekoliko oblika i vidova ispoljavanja krivičnih djela kojima se povređuju ili ugrožavaju porezi i fiskalni sistem uopšte.

U članu 255 Krivičnog zakona predviđeno je krivično djelo koje se sastoji u izbjegavanju plaćanja poreskih zaduženja u većem obimu, nepredavanjem deklaracije koju je učinilac obavezan da preda na osnovu zakona ili u davanju

lažnih podataka ili prikrivanju pravih podataka u podnijetoj deklaraciji. Ovo se djelo, dakle, sastoji u izbjegavanju plaćanja poreskih zaduženja u većem obimu. Koji je to veći obim, predstavlja faktičko pitanje koje, u svakom konkretnom slučaju, rješava sud. Bitno je da je ova radnja preduzeta na jedan od zakonom alternativno predviđenih načina: (1) nepredajom deklaracije kada je takva predaja obavezna po zakonu, (2) unošenjem u deklaraciju neistinitih, dakle lažnih podataka i (3) prikrivanju (prećutkivanju) istinitih podataka i činjenica u predatoj deklaraciji. Dakle, radnja izvršenja može da se ispolji u nečinjenju ili u činjenju. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora do tri godine i novčana kazna (kumulativno) do 500.000 leva. Međutim, sam je zakonodavac predvidio, iz kriminalno-političkih razloga, mogućnost da se učinilac ovog djela kazni pod uslovom da je do okončanja istrage u prvostepenom krivičnom postupku uplatio u budžet neprijavljeno, odnosno utajeno poresko zaduženje, zajedno sa kamatom i drugim troškovima koji su proizašli iz njegovog štetnog ponašanja novčano do dva miliona leva.

U članu 256 Krivičnog zakona predviđeno je krivično djelo koje čini lice koje u namjeri da spriječi utvrđivanje poreskih zaduženja u većem obimu, vodi neistinito računovodstvo i sastavlja lažne, neistinite periodične izvještaje ili, pak, koristi računsku dokumenta neistinite sadržine. Dakle, za postojanje ovog djela potrebno je da učinilac sastavlja (sacinja) do tada nepostojeća ili prepravlja, preinačuje postojeća) računsku dokumenta ili izvještaje ili da ih upotrebljava. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora od jedne do pet godina i novčana kazna od 1.000.000 do 5.000.000 leva.

Krivično djelo izbjegavanja plaćanja poreskih zaduženja (iz člana 255) i krivično djelo sprečavanja utvrđivanja poreskih zaduženja (iz člana 256 Krivičnog zakona) imaju svoj teži, kvalifikovani, odnosno lakši, privilegovani oblik. Istina, ovi su oblici predviđeni u posebnoj zakonskoj odredbi - članu 257 Krivičnog zakona. Prema ovoj zakonskoj odredbi, teže djelo, za koje se učinilac može kazniti zatvorom od dvije do deset godina i novčanom kaznom od 5.000.000 do 20.000.000 leva, postoji kada su poreska zaduženja i druge propisane poreske obaveze utajene (dakle, kada je izbjegnuto njihovo plaćanje i utvrđivanje na jedan od alternativno zakonom predviđenih načina) u izuzetno velikom obimu ili kada je djelo u ma kom od navedenih oblika izvršeno uz učešće ili pomoć službenika poreske uprave ili poreskog organa ili pak diplomiranog stručnjaka - računovođe. Međutim, i u ovom slučaju sam je zakonodavac predvidio mogućnost blažeg kažnjavanja - kaznu zatvora do tri godine i novčanu kaznu do 10.000.000 leva, ako je učinilac djela do okončanja istrage u prvostepenom krivičnom postupku u korist budžeta uplatio iznos neprijavljene, utajene ili izbjegnute obaveze poreskog zaduženja sa kamatom i drugim troškovima koji su iz toga proizašli. Privilegovani ili lakši oblik krivičnih djela iz čl. 255 i 256 Krivičnog zakona postoji u slučaju ako je radnja izvršenja u ma kom od navedenih oblika preduzeta u manje važnim slučajevima. Za ovo djelo učiniocu se može izreći samo novčana kazna u iznosu do visine dvostrukog iznosa utajenih ili izbjegnutih poreskih zaduženja i drugih poreskih obaveza.

U članu 258 Krivičnog zakona predviđeno je krivično djelo sprečavanja poreskog organa da izvrši svoju službenu dužnost. Ovdje se praktično radi o sprečavanju službenog lica u preduzimanju službene radnje. Naime, za postojanje ovog djela potrebno je da učinilac na protivzakoniti način sprečava (omete ili onemogućava) službeno lice poreske uprave ili poreskog organa da u potpunosti, kvalitetno, efikasno ili blagovremeno izvrši svoju zakonsku obavezu u izvršenju službene dužnosti. Pri tom, za postojanje djela nije potrebno da je službeno lice na ovaj način zaista i spriječeno u obavljanju svoje zakonite radnje. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora do tri godine i novčana kazna od 1.000.000 do 2.000.000 leva. Teži, kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela postoji s obzirom na način preduzete radnje sprečavanja službenog lica poreskog organa. Naime, za ovo djelo, za koje je inače propisana kazna zatvora od jedne do šest godina i novčana kazna od 2.000.000 do 5.000.000 leva, potrebno je da učinilac upotrijebi prinudu ili prijetnju prema službenom licu kako bi ga spriječio u obavljanju zakonito preduzete službene radnje.

C. Kina

Krivični zakonik Narodne Republike Kine iz 1997. godine predviđa četiri neimenovana poreska krivična djela.

Prvo poresko krivično djelo je predviđeno u odredbi člana 201 Krivičnog zakonika. Djelo čini poreski obveznik ili lice koje postupa za njega, a koje sačinjava lažnu (potpuno ili djelimično), falsifikovanu, preinačenu ispravu ili mijenja, prikriva ili uništava obračunske knjige, ulazne račune ili koje napravi veći trošak ili prepravi ili prikrije pojedine predmete ili činjenice ili prepravi zahtjev podnijet za povraćaj poreza poslije obavještenja od poreske uprave ili koje prikaže prepravljeni i falsifikovani povraćaj poreza čime izbjegne plaćanje poreza u iznosu od 10 do 30 odsto visine poreza koji je, prema pozitivnim propisima, trebalo platiti ili izbjegnu plaćanje poreza poslije dvije prethodno izrečene administrativne sankcije za neplaćanje poreza. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora do tri godine i novčana kazna u iznosu od 100 do 500 odsto visine utajenog iznosa poreza. Teži oblik ovog krivičnog djela, za koji je propisana kazna zatvora od tri do sedam godina i novčana kazna u visini od 100 do 500 odsto visine utajenog iznosa poreza, postoji u slučaju kada usljed preduzete radnje izvršenja visina izbjegnutog poreza pređe iznos od 30 odsto poreza koji je učinilac djela prema poreskim propisima trebalo da plati ili iznos od 100.000 juana.

Drugo poresko krivično djelo predviđeno je u članu 202 Krivičnog zakonika. Djelo se sastoji u upotrebi sile ili prijetnje upotrebom sile prema drugom cilju u namjeri da se izbjegne plaćanje poreza. Ovo je specifično djelo sprečavanja službenog lica da preduzme radnje upravljene u cilju zakonitog, efikasnog, blagovremenog i kvalitetnog utvrđivanja i naplate poreza od strane svih poreskih obveznika. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora do tri godine i novčana kazna u iznosu od 100 do 500 odsto visine utajenog iznosa poreza. Teži oblik ovog krivičnog djela, za koji je propisana kazna zatvora od tri do sedam godina i novčana kazna u istom iznosu, postoji kada je učinilac upotrijebio naročito ozbiljnu prijetnju napadom na život i tjelesni integritet drugog lica.

U članu 203 Krivičnog zakonika predviđena je krivična odgovornost i kazna zatvora do tri godine i novčana kazna u iznosu od 100 do 500 odsto visine utajenog iznosa poreza ako učinilac preduzme jednu ili više djelatnosti upravljenih na preseljenje poreza koji je dospio za plaćanje ili prenošenjem ili prikrivanjem imovine sa ciljem da se izbjegne plaćanje utvrđenog iznosa poreza, pri čemu se na ovaj način izbjegne plaćanje poreza u visini od 10.000 do 100.000 juana. Teži oblik ovog krivičnog djela poreske utaje postoji kada preduzetom radnjom preseljenja, prikrivanja ili prenošenja imovine na drugo fizičko ili pravno lice učinilac uspije da izbjegne plaćanje dospjelog poreza u visini koja prelazi iznos od 100.000 juana. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri do sedam godina i novčana kazna u iznosu od 100 do 500 odsto visine utajenog iznosa poreza.

Posljednje poresko krivično djelo predviđeno je u odredbi člana 204 Krivičnog zakonika. Djelo ima dva oblika ispoljavanja: osnovni i teži oblik. Osnovno djelo se sastoji u upotrebi falsifikovane uvozne isprave ili kakve druge dokumentacije ili postupanje na drugi prevarni način kojim se izbjegne plaćanje državnih poreza u većem iznosu. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora do pet godina i novčana kazna u iznosu od 100 do 500 odsto visine izbjegnuto plaćanja poreza. Ako je, na ovaj način, preduzimanjem radnje izvršenja osnovnog djela izbjegnuto plaćanje poreza u naročito velikom iznosu ili je djelo izvršeno na naročito ozbiljan način, postoji teži oblik ovog krivičnog djela za koji je propisana kazna zatvora preko deset godina ili smrtna kazna ili novčana kazna u iznosu od 100 do 500 odsto visine utajenog iznosa poreza.

D. Letonija

Krivični zakonik Letonije¹⁷ iz 1998. godine u glavi 19, pod nazivom „Krivična djela protiv privrede“ predviđa tri poreska krivična djela: (1) izbjegavanje plaćanja poreza i drugih dažbina – član 218, (2) izbjegavanje podnošenja prijave – član 219 i (3) prikrivanje imovine – član 220.

Izbjegavanje plaćanja poreza i drugih dažbina iz člana 218 Krivičnog zakonika je prvo poresko krivično djelo koje se sastoji u izbjegavanju plaćanja poreza ili drugih dažbina ili u prikrivanju ili umanjenju prihoda ili drugih podataka u vezi sa porezima, i to više puta u toku jedne godine. Za ovo djelo je propisana kazna zatvora do tri godine, uslovna osuda, rad u javnom interesu ili novčana kazna od 80 minimalnih mjesečnih plata, uz mogućnost izricanja mjere zabrane obavljanja određenih poslova za vrijeme od dvije do pet godina. Teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od pet do 15 godina, uz mogućnost izricanja kazne konfiskacije imovine ili mjere zabrane obavljanja određenih poslova za vrijeme od dvije do pet godina ili policijskog nadzora u periodu do tri godine, postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja prouzrokovana velika šteta za budžet republike ili lokalne samouprave.

Izbjegavanje podnošenja prijave iz člana 219 se sastoji u neprijavlivanju prihoda, imovine ili transakcije ili u nepodnošenju druge prijave finansijske prirode na osnovu prethodnog upozorenja nadležne državne institucije koja je na

¹⁷ Vidi A.I. Lukashov, E.A. Sarkisova, "The Latvian Penal Code", Saint Petersburg, 2001, str. 218–221.

to ovlaštena. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora do dvije godine ili novčana kazna u iznosu od 60 minimalnih mjesečnih plata. Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora do četiri godine, kazna rada u javnom interesu ili novčana kazna u iznosu od 100 minimalnih mjesečnih plata, postoji ako lice u namjeri izbjegavanja plaćanja obaveza dostavi u prijavi lažne podatke koji se odnose na prihode, imovinu ili transakcije velike vrijednosti. Drugi teži oblik ovog djela postoji ako učinilac ne dostavi podatke o imovini ili izvore drugih prihoda značajne vrijednosti koje je obavezan da dostavi u skladu sa poreskim propisima ukoliko su ti podaci zahtijevani od strane nadležnog organa. Za ovo djelo je propisana kazna zatvora do šest godina i novčana kazna u iznosu od 150 minimalnih mjesečnih plata, uz mogućnost izricanja kazne konfiskacije imovine.

Posljednje poresko krivično djelo predviđeno je u članu 220. Ono nosi naziv Prikrivanje imovine. Djelo se sastoji u prodaji, sakrivanju ili na drugi način prikrivanju vlasništva nad određenom imovinom u namjeri izbjegavanja plaćanja poreza, duga ili izvršenja druge obaveze. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora do dvije godine, uslovna osuda, rad u javnom interesu ili novčana kazna u iznosu od 40 minimalnih mjesečnih plata.

E. Litvanija

Krivični zakonik Republike Litvanije¹⁸ iz 2000. godine, sa izmjenama i dopunama iz 2010. godine, u glavi 32 pod nazivom „Krivična djela protiv finansijskog sistema“, predviđa više poreskih krivičnih djela: (1) izbjegavanje plaćanja poreza – član 219, (2) dostavljanje netačnih podataka o prihodima, profitu ili imovini – član 220 i (3) propuštanje dostavljanja poreske prijave, izvještaja ili drugog dokumenta – član 221.

Prvo poresko krivično djelo iz člana 219 Krivičnog zakonika jeste izbjegavanje plaćanja poreza. Djelo čini lice koje nakon utvrđivanja poreske obaveze ili podnošenja poreskog izvještaja u skladu sa poreskim propisima, propusti da blagovremeno uplati dospjelu i obračunatu poresku obavezu nakon što je dobilo opomenu od strane nadležnog poreskog organa, pri čemu visina izbjegnute obaveze prelazi 10 litasa. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do četiri godine. Teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od dvije do šest godina, postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja izbjegnuto plaćanje poreza u iznosu koji prelazi 500 litasa.

Dostavljanje netačnih podataka o prihodima, profitu ili imovini je poresko krivično djelo iz člana 220 Krivičnog zakonika. Ono se sastoji u davanju netačnih podataka o ličnim prihodima, profitu ili imovini nadležnom državnom organu u namjeri izbjegavanja plaćanja poreza ili u korišćenju takvih prihoda, profita ili imovine iako se zna da su o njima dati netačni podaci u poreskoj prijavi ili poreskom izvještaju, a koji se podnose u skladu sa poreskim propisima. Za ovo djelo je propisana kazna zatvora do tri godine, uz obavezno izricanje mjere bezbjednosti zabrane obavljanja određenih

poslova. Ukoliko je na ovaj način izbjegnuto plaćanje poreske obaveze u iznosu od 10 litasa, postoji poreski prekršaj, a ne ovo krivično djelo.

Posljednje poresko krivično djelo propisano je u članu 221 Krivičnog zakonika. To je Propuštanje podnošenja poreske prijave, izvještaja ili drugog dokumenta. Djelo se sastoji u propuštanju da se, u skladu sa poreskim propisima, blagovremeno podnese nadležnom državnom organu poreska prijava ili izvještaj kada postoji obaveza takve prijave ili u nedostavljanju drugog dokumenta u vezi sa podacima koji se odnose na lične prihode, profit ili imovinu nakon dostavljanja opomene od strane nadležnog državnog organa, pri čemu visina izbjegnute poreske obaveze prelazi iznos od 500 litasa. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

F. Mađarska

Krivični zakon Mađarske donijet je 1978. godine, ali je poslije toga više puta mijenjan i dopunjavan (1987, 1989, 1993. i 1994. godine). U članu 310 ovaj zakon predviđa krivično djelo pod naslovom Utaja poreza i obaveza socijalnog osiguranja. Prema zakonskom opisu, djelo ima jedan osnovni i dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja.

Osnovno djelo postoji u slučaju lažnog prikazivanja ili prikrivanja bitnih činjenica pred nadležnim organima radi utvrđivanja poreske obaveze, doprinosa za socijalno, zdravstveno ili penzijsko osiguranje ili na drugi način prevarnom radnjom umanjavanja ove obaveze ili dovođenja u zabludu nadležnog organa u namjeri neplaćanja ovih obaveza čime se u znatnoj mjeri otežava ili sprečava naplata ovih obaveza. Za ovo djelo je propisana kazna zatvora do jedne godine, novčana kazna ili rad u javne dobrotvorne svrhe. Dva su teža oblika ovog krivičnog djela. Prvi teži oblik, za koji je propisana kazna zatvora do tri godine, postoji u slučaju ako je prihod od poreza i drugih propisanih doprinosa umanjen u značajnom iznosu usljed preduzete radnje izvršenja učinioca na jedan od zakonom predviđenih načina. Drugi teži oblik djela postoji ako je prihod od poreza i drugih propisanih doprinosa smanjen u izuzetno značajnom iznosu. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora do pet godina. U kom slučaju postoji „značajan iznos“ smanjenja poreza i drugih doprinosa ili „smanjenje u izuzetno značajnom iznosu“ - predstavlja faktičko pitanje koje sud rješava u svakom konkretnom slučaju.

U članu 310a Krivičnog zakona predviđen je poseban ili specijalan oblik utaje poreza ili drugih propisanih doprinosa. I ovo djelo ima osnovni i dva teža oblika ispoljavanja. Osnovno djelo čini lice koje prikrije ili lažno prikaže činjenice koje su od bitnog značaja za utvrđivanje visine poreza poslodavca ili doprinosa radnika u Fond solidarnosti nezaposlenih ili koje drugom prevarnom radnjom umani iznos prihoda od ovih obaveza. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora do jedne godine, novčana kazna ili rad u javne dobrotvorne svrhe. Prvi teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora do tri godine, postoji ako je iznos prihoda od poreza i doprinosa smanjen na ovaj način u znatnoj mjeri. Koja je to znatna mjera, faktičko je pitanje koje rješava sud u svakom konkretnom slučaju. Najteži oblik ovog krivičnog djela, za koji je propisana kazna zatvora do pet godina, postoji kada je

¹⁸ Vidi O.V. Bogdašić, „Ugolovnij kodeks Litovskoj Respubliki“, Moskva, 2004, str. 119–123.

usljed preduzete radnje izvršenja osnovnog djela - iznos prihoda od poreza i doprinosa smanjen u izuzetno velikoj mjeri. I ovdje je utvrđivanje visine smanjenja prihoda od poreza i doprinosa i njeno kvalifikovanje „u izuzetno velikoj mjeri“ - stvar faktičke ocjene suda.

G. Ruska Federacija

Ruska Federacija je donijela novi Krivični zakonik, od 1. januara 1997. godine¹⁹, koji na znatno drugačiji način uređuje materiju krivičnog prava u odnosu na ranije krivično zakonodavstvo SSSR-a. Ovaj zakonik u glavi 22, u grupi krivičnih djela u oblasti ekonomske djelatnosti, predviđa dva poreska krivična djela.

Djelo iz člana 198, koji nosi naziv Izbjegavanje plaćanja poreza od strane građanina, sastoji se u nepodnošenju deklaracije o dohocima od strane građanina kada je to inače obavezno ili u namjernom unošenju u deklaraciju neistinitih podataka o prihodima i rashodima koje je izvršeno u velikoj razmjeri.²⁰ U smislu ovog zakonskog rješenja, objekt zaštite kod krivičnog djela iz člana 198 jesu porezi koje su obavezni da plaćaju državi sami građani. Dakle, građanin se u ovom slučaju javlja kao učinilac djela koji svojom radnjom ostvaruje posljedicu krivičnog djela. Inače, djelo se može izvršiti sa dvije alternativno određene djelatnosti. To je prvo nepodnošenje deklaracije o dohocima (dakle radnja nečinjenja, propuštanja dužnosti) i drugo, to je unošenje neistinitih podataka u podnjetu deklaraciju koje mora biti u velikoj razmjeri. Sam je zakon, inače, odredio šta se smatra velikom razmjerom u smislu ovog krivičnog djela. To je slučaj ako iznos neplaćenog poreza, kao posljedica preduzete radnje unošenja lažnih, neistinitih podataka u deklaraciju - pređe iznos od 200 minimalnih iznosa cijene rada. Za ovo djelo propisana je novčana kazna od 200 do 500 minimalnih iznosa cijene rada ili ličnog dohotka ili drugog dohotka osuđenog lica od dva do pet mjeseci ili obavezan rad od 180 do 240 sati ili lišenje slobode do jedne godine.²¹

Teži oblik ovog krivičnog djela, za koji zakon predviđa strožije kažnjavanje, postoji u dva slučaja: ako je djelo izvršeno u povratu, odnosno od lica koje je već ranije osuđivano upravo zbog izbjegavanja plaćanja poreza i, drugo, ako je djelo izvršeno u naročito velikoj razmjeri. Ovaj drugi vid težeg oblika krivičnog djela vezan je za iznos obaveze poreza čije je plaćanje na ovaj način izbjegnuto. Da bi bio ispunjen ovaj uslov, potrebno je da je na ovaj način utajena visina poreza koja prelazi iznos od pet stotina minimalnih cijena rada. Za teže djelo propisana je novčana kazna od 500 do 1.000 minimalnih iznosa cijene rada ili ličnog dohotka ili drugog dohotka osuđenog lica u vremenu od pet mjeseci do jedne godine ili lišenje slobode do tri godine.

U članu 199 Krivični zakonik Ruske Federacije predviđa krivično djelo koje se naziva Izbjegavanje plaćanja poreza od strane organizacije. I ovo djelo ima dva oblika ispoljavanja -

osnovni i teži oblik. Osnovni oblik ovog krivičnog djela se sastoji u unošenju u knjigovodstvena dokumenta namjerno neistinitih podataka o prihodima ili rashodima ili skrivanjem drugih predmeta oporezivanja, ako je to izvršeno u velikoj razmjeri. Dakle, djelo se može izvršiti na dva načina: prvo, unošenjem lažnih, neistinitih podataka u knjigovodstvenu dokumentaciju o prihodima i rashodima (što predstavlja specifičan oblik falsifikovanja službene isprave) ili skrivanjem predmeta koji podliježu oporezivanju. Pri tom je bitno da je na ovaj način izbjegnuto plaćanje poreza u velikoj razmjeri, što znači da mora iznos utajenog poreza da pređe jednu hiljadu minimalnih iznosa cijene rada.²² Za osnovno djelo propisano je lišenje prava bavljenja određenom dužnošću ili određenom djelatnošću do pet godina ili izolacija za vrijeme od četiri do šest mjeseci ili lišenje slobode do tri godine.

Teži oblik postoji ako je do izbjegavanja plaćanja poreza od strane organizacije na jedan od prethodnih načina došlo višestruko, dakle višeaktnim ponavljanjem istih ili različitih djelatnosti koje u ukupnom rezultatu treba da ukažu na sklonost, naviku učinioaca da na ovaj način izbjegava plaćanje propisanih obaveza za svoju organizaciju. Za teži oblik zakon je propisao lišenje slobode do pet godina, uz (kumulativno) lišenje prava na bavljenje određenom dužnošću ili bavljenje određenom djelatnošću za vrijeme do tri godine.

H. Tadžikistan

Krivični zakonik Republike Tadžikistan²³ predviđa dva poreska krivična djela.

Prvo krivično djelo ove vrste predviđeno je u članu 292. Djelo nosi naziv „Izbjegavanje plaćanja dažbina od organizacija“. Za osnovno djelo je propisana kazna 1.000 do 1.500 minimalnih mjesečnih dohodaka ili lišenje određenih prava ili vršenja određenih aktivnosti za vrijeme do pet godina ili zatvor od tri do šest mjeseci. Djelo čini lice koje izbjegne da plati taksu ili zakonom utvrđenu drugu obavezu od strane organizacije, što uključuje smišljeno falsifikovanje datuma, dohotka ili izdatka u knjigovodstvenim dokumentima ili prikrivanje drugih objekata koji podliježu plaćanju obaveza čime se prouzrokuje znatna šteta. Teži oblik postoji ako su djelatnosti izbjegavanja plaćanja poreza i drugih obaveza ponovljene (učinjene u povratu). Tada se učinioocu može izreći kazna zatvora do tri godine, sa lišenjem određenih prava ili vršenja određenih aktivnosti za vrijeme do pet godina.

Drugo poresko krivično djelo predviđeno u Krivičnom zakoniku Tadžikistana nosi naziv Izbjegavanje plaćanja dažbina od građana. Ovo je djelo propisano u članu 293. Djelo čini građanin koji izbjegne da plati dažbinu neprijavlivanjem prihoda ili nepredavanjem prijave ili nedostavljanjem datuma ostvarenog dohotka ili izdatka u prijavi, čime se prouzrokuje znatna šteta. Djelo se može učiniti na više alternativno predviđenih načina. To su: neprijavlivanjem prihoda u cjelini ili djelimično, nepodnošenjem poreske prijave u potpunosti ili blagovremeno ili nestavljanjem datuma u prijavi o ostvarenom izdatku ili dohotku. Za postojanje djela je bitno da je ovako preduzetom radnjom nastupila znatna šteta. Učinioocu ovog

¹⁹ J.I. Skuratov, V.M. Lebedov, „Kommentarii k Ugolovnomu kodeksu v Rossijskoj federaciji“, Moskva: Norma, 1996, str. 178–181.

²⁰ Vidi I. Fedosova, T. Skuratova, „Ugolovnih kodeks Rossijskoj Federaciji“, Moskva, 2005, str. 144 i 145.

²¹ A.I. Rarog, G.A. Esakov, A.I. Čučaev, V.P. Stepalin, „Ugolovnoe pravo Rossii, Časti obščaja i osobennaja“, Moskva, 2007, str. 212–214.

²² A.I. Rarog, „Ugolovnoe pravo Rossii, Osobennaja čast“, Moskva, 2008, str. 316–323.

²³ „Criminal code of Republic of Tajikistan“, Official text, 2000.

krivičnog djela se može izreći kazna do 700 minimalnih mjesečnih dohodaka ili popravni rad za vrijeme do dvije godine. Teži, kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela čini lice koje ponovo izbjegne plaćanje poreza i javnih dažbina (dakle radnju učini u povratu) u većem iznosu ili, na taj način, pričinu posebno veliku štetu. Za ovo je djelo propisana kazna od 700 do 1.000 minimalnih mjesečnih dohodaka ili kazna zatvora do dvije godine.

IV. CENTRALNE EVROPSKE DRŽAVE

A. Finska

Krivični zakonik Republike Finske²⁴ iz 1889. godine, sa nizom izmjena i dopuna do 2012. godine, u glavi 29, u grupi krivičnih djela protiv javnih finansija, u prvoj sekciji predviđa Poresku prevaru kao osnovno poresko, fiskalno krivično djelo. Djelo se sastoji u davanju lažnih podataka o činjenicama koje su od značaja za utvrđivanje poreske obaveze, u prikrivanju podataka koji se odnose na povraćaj poreza pred nadležnim državnim organima ili u preduzimanju druge radnje koja se može definisati kao poreska prevara u namjeri izbjegavanja plaćanja poreza. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine. Prema zakonskoj odredbi i pokušaj ovog djela je kažnjiv.

U drugoj sekciji je predviđen teži oblik ovog krivičnog djela za koji je propisana kazna zatvora od četiri mjeseca do četiri godine. Teži oblik ovog djela postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja osnovnog djela učinilac pribavio veći iznos protivpravne imovinske koristi ili ukoliko je krivično djelo izvršeno na poseban način.

Lakši oblik poreske prevare, koji je predviđen u trećoj sekciji ove glave, postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja utajen manji iznos poreske obaveze čime je državi pričinjena manja šteta. Za ovo je djelo propisana novčana kazna, bez naznačenja minimuma ili maksimuma.

B. SR Njemačka

Krivični zakonik SR Njemačke donijet je marta 1987. godine, s tim što je kasnije znatno izmijenjen. Ovaj zakonik u XXII poglavlju pod naslovom „Prevara i pronevjera“, u članu 266a predviđa krivično djelo pod naslovom Uskraćivanje i prisvajanje doprinosa za radnike. Djelo ima nekoliko oblika.²⁵ Prvi oblik krivičnog djela postoji kada poslodavac ne uplati doprinose za socijalno osiguranje radnika ili uskrati saveznoj ustanovi za rad ubiranje ovih doprinosa ili kada poslodavac ne uplati ostale doprinose na koje je obavezan u određenom roku. Ovdje su praktično kao objekt zaštite određeni samo doprinosi za socijalno osiguranje radnika i ostali doprinosi za koje, po postojećim propisima, postoji utvrđena obaveza plaćanja u određenom roku po osnovu rada i radnog odnosa. Kao radnja izvršenja predviđene su sljedeće djelatnosti: neuplaćivanje doprinosa, uskraćivanje nadležnom državnom organu ubiranja ovih doprinosa, neblagovremeno uplaćivanje doprinosa za radnike ili neuplaćivanje u potpunosti ili neobavještanje radnika o neplaćanju ovih obaveza. Dakle, kao radnja izvršenja najčešće se kod ovog djela javlja nečinjenje,

propuštanje dužnosti utvrđene zakonom. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna.

Lakši oblik ovog krivičnog djela, za koje je zakon propisao kaznu zatvora do jedne godine ili novčanu kaznu, postoji kada član posebne blagajne socijalnog osiguranja ne uplati priloge za socijalno osiguranje nadležnoj državnoj ustanovi, a koji su prilozi uplaćeni u ovu blagajnu od strane poslodavaca.

Zakon je izričito predvidio mogućnost nekažnjavanja učinilaca ovih krivičnih djela pod uslovom ako poslodavac najkasnije do dospelosti uplate ili neposredno nakon toga ustanovu za ubiranje priloga od doprinosa za radnike u pisanoj formi obavijesti o visini neplaćenog doprinosa i objasni zbog čega i pored njegovog ozbiljnog nastojanja nije bila moguća blagovremena uplata ovih priloga, kao i kada su ovi prilozi uplaćeni bez odlaganja u daljem roku koji ostavi nadležna ustanova.

V. ZAKLJUČAK

Sva analizirana krivična zakonodavstva Evrope ili Azije, nezavisno od svog političkog i ekonomskog razvoja, stepena demokratizacije ili oblika političke vladavine u sistemu inkriminacija u krivičnom zakonu (zakoniku), poznaju jedno ili više poreskih (fiskalnih) krivičnih djela. Radi se o djelima kojima se povređuje ili ugrožava sistem javnih prihoda i rashoda. Stoga je logično što je svaka država zainteresovana da predvidi zaštitu ovih dobara i vrijednosti - propisivanjem krivičnih djela i krivične odgovornosti njihovih učinilaca. Za ova su djela propisane kazne zatvora u visokom trajanju, uz obavezno ili fakultativno izricanje novčane kazne kao sporedne kazne i jedne ili više mjera bezbjednosti.

LITERATURA

- [1] Bogdašić, O.V. (2004). Uголовниј кодекс Литовској Республіки, Москва.
- [2] Ebert, U. (1993). Strafrecht, 2. Auflage, Heidelberg.
- [3] Grop, W. (1998). Strafrecht, Heidelberg - New York.
- [4] Jakulin, V. (1999). Kazenski zakonik z uvodnimi pojasnili, in stvarnim kazalom, Ljubljana.
- [5] Jovašević, D. (2014). Krivično pravo, Posebni dio, Beograd.
- [6] Jovašević, D. (2011). Leksikon krivičnog prava, Beograd.
- [7] Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). Krivično pravo Republike Srpske, Posebni dio, Banja Luka.
- [8] Kokolj, M., Jovašević, D. (2011). Krivično pravo Republike Srpske, Opšti i posebni dio, Bijeljina.
- [9] Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Cetinje.
- [10] Lukashov, A.I., Sarkisova, E.A. (2001). The Latvian Penal Code, Saint Petersburg.
- [11] Marjanović, Đ. (2002). Krivično pravo, Posebni dio, Skoplje.
- [12] Nenov, I. (2002). Nakazateljno pravo, Sofija.
- [13] Novoselec, P. (2009). Uvod u gospodarsko kazneno pravo, Zagreb.
- [14] Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). Komentar Kaznenog zakona, Zagreb.
- [15] Paglle, Ch. D. (1997). China law, Criminal Code of the People's Republic of the China, Beijing.
- [16] Petrović, B., Jovašević, D. (2005). Krivično pravo 2, Posebni dio, Sarajevo.
- [17] Rarog, A.I., Esakov, G.A., A.I. Čučaev, A.I., Stepalin, V.P. (2007). Uголовное право России, Часті обсяга і особенності, Moskva.

²⁴ Vidi „Uvod u pravo Finske“, priredio V. Čolović, Beograd, 2005, str. 238 i 239.

²⁵ Vidi StGB, „Strafgesetzbuch“, 50. Auflage, München, 2012, str. 135 i 136.

- [18] Skuratov, J.I., Lebedov, V.M. (1996). Kommentarii k Uголовnomu kodeksu v Rossijskoj Federaciji, Moskva.
- [19] Turković, K. et al. (2013). Komentar Kaznenog zakona, Zagreb.
- [20] Fedosova, I., Skuratova, T. (2005). Uголовnih kodeks Rossijskoj Federaciji, Moskva,

- [21] Horvatić, Ž., Šeparović, Ž. (1999). Kazneno pravo, Posebni dio, Zagreb.
- [22] Horvatić, Ž. (1997). Novo hrvatsko kazneno pravo, Zagreb.
- [23] Uvod u pravo Finske (2005), priredio Čolović, V., Beograd.

Odmeravanje kazne pravnom licu za krivično delo

Ljubinko Mitrović, Fakulteta pravnih nauka u Banjoj Luci, Dragan Jovašević, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Apstrakt: Republika Srbija je 2008. godine donela poseban Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. Time se ona, na bazi međunarodnih standarda sadržanih u relevantnim međunarodnim dokumentima, pridružila velikom broju država koje su krajem XX veka uvele krivičnu odgovornost pravnih lica za učinjena krivična dela pored odgovornosti njihovih odgovornih lica. Za pravna lica zakon je propisao razuđen sistem krivičnih sankcija kao odgovor države-društva na takva nedozvoljena i kažnjiva ponašanja. U sistemu krivičnih sankcija u pravu Republike Srbije se posebno ističu dve vrste kazne. To su: novčana kazna i kazna prestanka pravnog lica. Za primenu ovih kazni, zakon je propisao i posebna pravila za njihovo odmeravanje, odnosno ublažavanje ili pak oslobođenje pravnog lica od kazne u potpunosti. U radu se pored pojma, karaktera i pravne prirode pojedinih vrsta kazni analiziraju i pravila za njihovo odmeravanje na bazi pravne teorije, sudske prakse i uporednih rešenja.

Ključne reči: pravno lice, krivično delo, odgovornost, kazna, odmeravanje, ublažavanje, oslobođenje, sud.

I. POJAM I VRSTE KRIVIČNIH SANKCIJA

Od najstarijih vremena društvo pokušava da se zaštiti od različitih oblika i vidova kriminaliteta pojedinaca i grupa različitim sankcijama i merama. Među njima se posebno ističu kazne koje su dugo vremena, odnosno sve do XIX veka predstavljale jedinu vrstu krivičnih sankcija (monistički sistem sankcija). Krivične sankcije jesu prinudne mere koje primenjuje država kao predstavnik društva prema učiniocu krivičnog dela upravo zbog izvršenog dela. U suštini one predstavljaju reakciju protiv učinioca zbog izvršenja krivičnog dela kojim se nanosi šteta društvu, ali reakciju koja ima za cilj da spreči tog učinioca da ubuduće vrši krivična dela, kao i da utiče na druge građane (potencijalne učinioce) da se uzdrže od vršenja takvih dela.

Krivične sankcije su zakonom predviđene mere društvene reakcije koje izriče sud u zakonom sprovedenom krivičnom postupku prema učiniocu krivičnog dela u cilju suzbijanja i sprečavanja vršenja krivičnih dela. Drugim rečima, to su represivne mere u rukama države koje ona preduzima protiv učinilaca krivičnih dela u cilju ostvarivanja specijalne i generalne prevencije.

Dakle, krivična sankcija je prinudna mera za zaštitu društva od kriminaliteta, koju izriče sud učiniocu krivičnog dela, u krivičnom postupku i pod uslovima koji su određeni zakonom, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju sloboda i prava ili upozorenju učiniocu da će mu slobode ili prava biti oduzeti ili ograničeni ako ponovo izvrši krivično delo. I drugi autori na sličan način određuju pojam krivične sankcije. Savremeno krivično pravo poznaje više vrsta krivičnih sankcija koje su različite po sadržini, prirodi i karakteru dejstva. Skup svih krivičnih sankcija koje predviđa pozitivno krivično zakonodavstvo se naziva sistem krivičnih

sankcija. Kakav će biti sistem krivičnih sankcija, tj. koje i kakve će sankcije postojati u jednom društvu, zavisi od : dinamike i strukture kriminaliteta, politike suzbijanja kriminaliteta (kriminalne politike), odnosa koji vladaju u određenom društvu, stepena demokratskog razvoja društva, istorijskih shvatanja, pravne tradicije i sl. Pošto sistem krivičnih sankcija proizilazi iz strukture i dinamike kriminaliteta, odnosno društvenih potreba da se on suzbije, to je on i podložan čestim promenama, pa se smatra najdinamičnijom oblasti krivičnog prava. Upravo u sistemu krivičnih sankcija i načinu njihove primene, bilo je toliko izmena da se može reći da je istorija krivičnog prava zapravo istorija krivičnih sankcija.

Korporativno krivično pravo Republike Srbije, prema članu 12 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela - ZOPLKD, predviđa više vrsta krivičnih sankcija (zbog čega i govorimo o pluralističkom sistemu krivičnih sankcija za pravna lica), i to su: 1) kazne, 2) mere upozorenja i 3) mere bezbednosti.

II. KAZNE

Pojam i vrste kazni

Osnovna i najznačajnija vrsta krivične sankcije, dugo vremena jedina sankcija koja je i danas propisana u posebnom delu Krivičnog zakonika za najveći broj krivičnih dela jeste kazna. Ona daje pečat celokupnom krivičnom pravu, a često mu daje i naziv "kazneno pravo". Upravo zbog svoje prirode, karakteristika, značaja i obima primene, kazna je uvek zaokupljala pažnju pravne teorije. Kazna je zakonom propisana mera društvene reakcije koju primenjuju zakonom određeni državni organi protiv učinioca krivičnog dela i ona se mora definisati na bazi jedinstva materijalno-formalnih obeležja. U tom smislu se kazna određuje kao prinudna mera predviđena u zakonu koju izriče sud učiniocu skrivljenog krivičnog dela u cilju zaštite čoveka i drugih osnovnih društvenih vrednosti, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju njegovih sloboda i prava.

Prema članu 42 Krivičnog zakonika - KZ RS svrha kažnjavanja jeste: a) sprečavanje učinioca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela (specijalna prevencija), b) uticanje na druge da ne čine krivična dela (opšta prevencija) i c) izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona (opšta prevencija). Naš zakonodavac polazi od shvatanja da je krajnji cilj kazne zaštita društva od kriminaliteta, a da je njen neposredni cilj sprečavanje učinioca da čini krivična dela (specijalna prevencija), a zatim i opšta prevencija - uticanjem na građane da poštuju norme pravnog poretka i da se uzdrže od kršenja propisa i vršenja krivičnih dela kojima se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrednosti.

Sistem kazni je skup svih kazni sadržanih u krivičnom zakonodavstvu konkretne države, način njihovog propisivanja i izricanja, kao i njihov međusobni odnos. U cilju što efikasnije borbe protiv kriminaliteta sva savremena krivična zakonodavstva predviđaju više vrsta kazni što je opet neophodno da bi mogla da se ostvari individualizacija u

kaznjavanju, tj. da se svakom učiniocu za konkretno krivično delo odmeri kazna kojom se najbolje postiže svrha kažnjavanja. Prema tome, postojanje većeg broja kazni uslovljavaju dva faktora: 1) potreba uspešne borbe protiv kriminaliteta i 2) potreba prilagođavanja kazne učiniocu krivičnog dela radi ostvarenja njegove resocijalizacije.

Korporativno krivično pravo Republike Srbije poznaje dve vrste kazni koje se mogu izreći pravnom licu kao učiniocu krivičnog dela (član 13 ZOPLKD), i to: 1) novčanu kaznu i 2) prestanak pravnog lica. Ove kazne se mogu izreći samo kao glavne kazne. To su kazne koje nisu propisane u Krivičnom zakoniku (u posebnom delu) ni kod jednog krivičnog dela, već sud kada utvrdi da je određeno pravno lice odgovorno za konkretno delo, po svom nahođenju imajući u vidu objektivne i subjektivne okolnosti učinjenog lica i učinioca bira vrstu i meru kazne.

A. Novčana kazna

Novčana kazna predstavlja imovinsku kaznu kojom se učiniocu krivičnog dela utvrđuje obaveza da u određenom roku uplati presudom određeni novčani iznos u korist države. Ovo je osnovna kazna za pravno lice kao učinioca krivičnog dela. Izricanjem novčane kazne između učinioca krivičnog dela i države stvara se obligacioni odnos u kojem se država pojavljuje kao poverilac, a učinilac dela kao dužnik. Za razliku od fizičkog lica kao učinioca krivičnog dela kome se novčana kazna može izreći na dva načina: a) u dnevnim iznosima i b) u određenom iznosu, pravnom licu se novčana kazna izriče uvek u određenom, fiksnom iznosu (član 14 ZOPLKD) u okviru propisane najmanje i najveće mere novčane kazne (opšti minimum i opšti maksimum). Naime, novčana kazna se može izreći u rasponu od sto hiljada dinara do petsto miliona dinara.

Kod izricanja novčane kazne u određenom iznosu zakon je postavio određena ograničenja do sledećih iznosa:

1. od 100.000 do milion dinara za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora do jedne godine ili novčana kazna,
2. od milion do dva miliona dinara za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora do tri godine,
3. od dva miliona do pet miliona dinara za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora do pet godina,
4. od pet miliona do deset miliona dinara za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora do osam godina,
5. od deset do dvadeset miliona dinara za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora do deset godina i
6. najmanje dvadeset miliona dinara za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora preko deset godina.

Kod izricanja novčane kazne sud je dužan u presudi da odredi i rok njenog plaćanja koji ne može da bude kraći od 15 dana ni duži od tri meseca. Rok se računa od dana pravnosnažnosti presude. U opravdanim slučajevima sud može da dozvoli isplatu novčane kazne u otplatama (ratama), ali je tada dužan da odredi broj rata, njihov iznos i rok isplate koji ne može da bude duži od jedne godine (član 51 KZ RS). Rešenje kojim se određuje izvršenje novčane kazne izvršava nadležni sud u skladu sa odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Pravnosnažna odluka kojom je izrečena novčana kazna (ili je odlučeno o naknadi troškova krivičnog postupka) izvršava se kada protekne rok određen u odluci za plaćanje novčane kazne (odnosno za naknadu troškova postupka). Ovaj se rok računa od dana kada je osuđenom pravnom licu ili licu koje je dužno da naknadi troškove dostavljena pravnosnažna odluka (čl. 57 i 58 ZOPLKD).

U slučaju da osuđeno pravno lice u određenom roku ne plati u celosti određenu visinu novčane kazne, pristupa se njenoj prinudnoj naplati (član 59 ZOPLKD), kao i naplati

troškova krivičnog postupka. Troškove prinudne naplate snosi osuđeno pravno lice. U postupku za prinudnu naplatu novčane kazne i troškova krivičnog postupka primenjuju se odredbe o prinudnoj naplati predviđene Zakonom o platnom prometu. Ako se istovremeno vrši prinudna naplata novčane kazne i troškova krivičnog postupka, zakon je utvrdio redosled naplate. To znači da se, prvo, naplaćuju troškovi krivičnog postupka (član 61 ZOPLKD). Ako se usled naplate novčane kazne imovina osuđenog pravnog lica umanjuje u meri da se više ne može namiriti dosuđeni imovinskopравни zahtev oštećenog, taj se zahtev namiruje iz naplaćene novčane kazne, ali najviše do visine kazne. U slučaju kada se izrečena novčana kazna ne može naplatiti od osuđenog pravnog lica u celini ili ne može da se naplati uopšte, o tome se obaveštava sud koji je doneo prvostepenu presudu o novčanoj kazni (član 62 ZOPLKD).

B. Prestanak pravnog lica

Najteža kazna koja se može izreći pravnom licu kao učiniocu prekršaja jeste kazna prestanka pravnog lica (član 18 ZOPLKD). Ova se kazna može izreći u onim situacijama kada je delatnost pravnog lica u celini ili znatnoj meri bila u funkciji vršenja krivičnih dela. Dakle, primena ove kazne dolazi u obzir isključivo onda kada je pravno lice svoju registrovanu delatnost iskoristilo kao sredstvo ili način za vršenje krivičnih dela u celini ili u većem obimu, u značajnijoj meri.

Nakon pravnosnažnosti presude kojom je izrečena kazna prestanka pravnog lica sprovodi se postupak likvidacije, stečaja ili prestanka pravnog lica. Kazna prestanka pravnog lica se izvršava brisanjem osuđenog pravnog lica iz registra pravnih lica u koje je ono upisano (član 63 ZOPLKD). Po prijemu rešenja o izvršenju kazne prestanka pravnog lica, organ koji vodi registar pravnih lica vrši upis izrečene kazne i o tome se odmah obaveštavaju organi nadležni za sprovođenje postupka likvidacije, stečaja ili prestanka pravnog lica na drugi način (član 64 ZOPLKD). Po prijemu rešenja o izvršenju kazne prestanka pravnog lica organizacija za prinudnu naplatu nalaže svim bankama: 1) da blokiraju dinarske i devizne račune osuđenog pravnog lica, 2) da dostave podatke o stanju na tim računima i 3) da ne otvaraju nove račune. Organizacija za prinudnu naplatu dostavlja sudu koji je doneo prvostepenu presudu izveštaj o stanju sredstava na računima osuđenog pravnog lica (član 65 ZOPLKD).

Postupak likvidacije ili stečaja privrednog društva kome je izrečena ova kazna sprovodi se prema pravilima koja su određena zakonom za postupak likvidacije, odnosno za bankrot kao oblik stečajnog postupka. Postupak likvidacije ili stečaja banke ili društva za osiguranje sprovodi se u skladu sa odredbama zakona kojima se reguliše postupak likvidacije ili stečaja tih pravnih lica (član 66 ZOPLKD). Postupak prestanka pravnog lica na drugi način sprovode osnivači pravnog lica na osnovu akta kojim je utvrđen režim podele imovine, postupak namirenja poverilaca i način zaštite njihovih prava.

Po proteku roka od tri meseca od dana upisa rešenja o izvršenju kazne prestanka pravnog lica u registar pravnih lica, organ koji vodi taj registar proverava da li je pokrenut postupak likvidacije ili stečaja osuđenog pravnog lica. Ako postupak likvidacije ili stečaja nije pokrenut, organ koji vodi registar pravnih lica - privrednih subjekata obaveštava o tome javnog tužioca koji u cilju zaštite prava poverilaca pokreće stečajni postupak. Za pokretanje stečajnog postupka nad osuđenim pravnim licem nadležan je javni tužilac po čijem je zahtevu uopšte i vođen prvostepeni krivični postupak (član 67 ZOPLKD).

Nakon sprovedenog postupka likvidacije, stečaja ili prestanka pravnog lica na drugi način, organ koji vodi registar pravnih lica izvršava brisanje osuđenog pravnog lica iz

registra. O upisu izrečene kazne i brisanju osuđenog pravnog lica iz registra organ koji ga vodi obaveštava sud koji je izrekao prvostepenu presudu (član 68 ZOPLKD).

III. ODMERAVANJE KAZNE

Različiti su oblici i vidovi protivpravnog ponašanja pojedinaca i grupa kojima se povređuju ili ugrožavaju zaštićena društvena dobra i vrednosti. Za učinioca ovih ponašanja zakoni svih država predviđaju krivične sankcije koje se temelje na principu pravičnosti – da svaki učinilac krivičnog dela bude kažnjen za učinjeno delo. No, da bi sud u skladu sa zakonom određenim pravilima učiniocu krivičnog dela mogao da izrekne jednu ili više kazni ili drugih krivičnih sankcija potrebno je da budu ispunjeni uslovi predviđeni odredbama Krivičnog zakonika. Ti uslovi se odnose na sistem pravila o odmeravanju kazne koja treba da bude individualizirana konkretnom učiniocu konkretnog krivičnog dela i saobražena sa svrhom kažnjavanja.

Odmeravanjem kazne sud vrši individualizaciju kazne na taj način što učiniocu krivičnog dela izriče kaznu koja će po vrsti i visini pružiti najveće izgleda za ostvarenje svrhe kazne, odnosno za ostvarenje zaštite društva i društvenih dobara, s jedne strane, odnosno za ostvarenje specijalne prevencije osuđenog lica, s druge strane. Na gotovo istovetan način nadležni državni organi odmeravaju kazne i učiniocima drugih vrsta javnopravnih delikata: privrednih prestupa i prekršaja.

A. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Odmeravanje kazne jeste postupak suda kojim određuje vrstu i meru kazne prema pravnom licu kao učiniocu krivičnog dela. Prilikom odmeravanja novčane kazne pravnom licu za učinjeno krivično delo (član 15 ZOPLKD) sud je dužan da se pridržava sledećih pravila:

1. kazna se odmerava u granicama koje su zakonom propisane za učinjeno krivično delo (kazneni okviri),
2. uzima se u obzir svrha kažnjavanja – ta se svrha nalazi u okviru opšte svrhe svih krivičnih sankcija - a to je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom (član 4 KZ),
3. uzimaju se u obzir sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća, a naročito sledeće: a) stepen odgovornosti pravnog lica za učinjeno krivično delo, b) veličina pravnog lica, c) položaj i broj odgovornih lica u pravnom licu koja su učinila krivično delo, d) mere koje je pravno lice preduzelo u cilju sprečavanja i otkrivanja krivičnog dela i e) mere koje je pravno lice preduzelo prema odgovornom licu nakon učinjenog krivičnog dela.

No, za odmeravanje kazne pravnom licu od značaja su i odredbe koje daju sudu ovlašćenje da primeni posebna pravila koja se odnose na: 1) ublažavanje kazne i 2) oslobođenje od kazne.

B. Ublažavanje kazne

Ublažavanje kazne predstavlja način odmeravanja kazne putem ovlašćenja suda da može učiniocu krivičnog dela izreći kaznu ispod granice zakonom propisane kazne ili blažu vrstu kazne. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti imaju dejstvo na odmeravanje kazne učiniocu dela samo u granicama posebnog minimuma i posebnog maksimuma kazne određene zakonom za to delo. Međutim, u izvesnim slučajevima krivično delo može da bude izvršeno pod takvim okolnostima koje ga čine lakim, pa odmeravanje kazne u zakonom predviđenim

granicama ne bi bilo pravično, niti bi odgovaralo svrsi kažnjavanja. Imajući u vidu ovakve slučajeve, krivična zakonodavstva predviđaju posebna pravila za ublažavanje kazne.

Ublažavanje kazne se vrši tako što se učiniocu krivičnog dela izriče kazna ispod granice propisane zakonom za to delo ili se izriče blaža kazna (blaža kazna je ona kazna koja je po načinu izvršenja ili po dejstvu lakša za učinioca dela). Postoje tri sistema zakonskog propisivanja ublažavanja kazne: 1) da se osnovi za ublažavanje kazne izričito predvide u zakonu tako da sud ima samo da utvrdi njihovo postojanje i da ublaži kaznu, 2) da se sudu daju široka ovlašćenja bez utvrđivanja posebnih pravila o ublažavanju kazne i 3) kombinovani sistem prema kome zakon propisuje osnove, granice i pravila za ublažavanje kazne, ali ovlašćuje sud da o primeni ublažavanja kazne odlučuje po svom uverenju u konkretnom slučaju.

Ublažavanje kazne je predviđeno u članu 56 KZ RS kao opšti i posebni institut. Ublažavanje kazne kao opšti institut primenjuje se u tri slučaja od kojih se prva dva nazivaju "zakonsko ublažavanje kazne", a treći "sudsko ublažavanje kazne".

1. kada zakon predviđa da se kazna može ublažiti pri postojanju okolnosti koje imaju karakter opštih osnova za ublažavanje kazne: a) prekoračenje nužne odbrane, b) prekoračenje krajnje nužde, c) otklonjiva sila i pretnja, d) bitno smanjena uračunljivost, e) pokušaj krivičnog dela i f) pomaganje,

2. kada zakon predviđa da se pri postojanju određenih okolnosti učinilac krivičnog dela može osloboditi od kazne, pa je sud ovlašćen da takvom učiniocu ublaži kaznu: a) nepodoban pokušaj i b) dobrovoljni odustanak i

3. kada postoje naročito olakšavajuće okolnosti pri izvršenju krivičnog dela, pa sud oceni da se i sa ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja. Za ublažavanje kazne u ovom slučaju, potrebna su dva uslova: a) da je delo izvršeno pod dejstvom najmanje dve ili više naročito olakšavajućih okolnosti koje tako deluju da je izvršeno delo dobilo "naročito lak vid" i b) da sud dođe do uverenja da se u konkretnom slučaju svrha kažnjavanja može ostvariti i primenom blaže kazne prema učiniocu.

Ublažavanje kazne kao poseban institut predviđeno je kod pojedinih krivičnih dela u odredbama posebnog dela Krivičnog zakonika.

Ublažavanje kazne se može vršiti na dva načina, i to: 1) po meri i 2) po vrsti kazne. Ublažavanje po meri (visini) kazne postoji kada se učiniocu krivičnog dela izriče ista vrsta kazne koja je u zakonu propisana za to delo, ali u manjem iznosu od propisanog. Ublažavanje po vrsti kazne postoji kada sud umesto propisane vrste kazne za to delo izrekne blažu vrstu kazne (npr. kada umesto kazne zatvora izrekne novčanu kaznu ili kaznu rada u javnom interesu).

Ublažavanje kazne takođe može da bude: 1) ograničeno i 2) neograničeno. Ograničeno ublažavanje postoji kada zakon određuje pravila za ublažavanje, tj. u kojim slučajevima i do kojih granica se kazna može ublažiti kada su za to ispunjeni uslovi. Neograničeno ublažavanje postoji kada zakonodavac ovlasti sud da vrši ublažavanje po svojoj slobodnoj oceni pri čemu sud odlučuje ne samo da li će izvršiti ublažavanje, nego i to da li će kaznu ublažiti po vrsti ili po iznosu.

Uz postojanje uslova za ublažavanje kazne, sud može ublažiti kaznu samo u granicama koje su zakonom određene (član 16 ZOPLKD):

XV Međunarodni naučni skup SINERGIJA 2014

1. ako je za krivično delo kao najmanja mera kazne propisano milion dinara, novčana kazna se može ublažiti do sto hiljada dinara,

2. ako je za krivično delo kao najmanja mera kazne propisano dva miliona dinara, novčana kazna se može ublažiti do milion dinara,

3. ako je za krivično delo kao najmanja mera kazne propisano pet miliona dinara, novčana kazna se može ublažiti do dva miliona i petsto hiljada dinara,

4. ako je za krivično delo kao najmanja mera kazne propisano deset miliona dinara, novčana kazna se može ublažiti do pet miliona dinara i

5. ako je za krivično delo kao najmanja mera kazne propisano dvadeset miliona dinara, novčana kazna se može ublažiti do deset miliona.

Ublažavanje čije su granice utvrđene posebnim pravilima naziva se ograničeno ublažavanje kazne. Nasuprot njemu, stoji neograničeno ublažavanje kazne koje se primenjuje kao alternativa oslobođenju od kazne.

C. Oslobođenje od kazne

Oslobođenje od kazne podrazumijeva fakultativno ovlašćenje suda u postupku odmeravanja kazne učiniocu krivičnog dela kada se u krivičnom postupku utvrdi da je on skrivljeno izvršio određeno krivično delo, ali se oslobađa od kazne. Opšti princip krivičnog prava jeste da svako lice koje izvrši krivično delo i koje je krivo za to delo bude kažnjeno. Međutim, u izuzetnim slučajevima zakon dozvoljava mogućnost sudu da učinioca krivičnog dela potpuno oslobodi od u zakonu propisane kazne za učinjeno delo.

Oslobođenje od kazne znači da se učinilac oslobađa od svake kazne (glavne i sporedne). U ovom slučaju sud donosi presudu kojom učinioca oglašava krivim, ali ga oslobađa od kazne. Takva presuda je osuđujuća, pa se ovakav učinilac smatra osuđenim bez obzira što je oslobođen od kazne. Osuda se uvodi u kaznenu evidenciju i briše posle jedne godine ako osuđeno lice ne izvrši novo krivično delo. Oslobođenje od kazne ne obuhvata mere bezbednosti tako da njihova primena nije isključena, mada je u praksi retka. To je fakultativni institut o čijoj primeni u konkretnom slučaju odlučuje sud. Postoje dva osnova za oslobođenje od kazne (čl. 58 i 59 KZ RS). To su: 1) opšti i 2) posebni osnovi.

Oslobođenje od kazne kao opšti osnov se javlja u sledećim slučajevima:

1. kada zakon izričito predvidi oslobođenje od kazne pri postojanju određenih instituta koji dovode u pitanje opravdanost i svrishodnost primene kazne (član 58 KZ RS): a) prekoračenje nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom, b) prekoračenje krajnje nužde pod naročito olakšavajućim okolnostima, c) nepodoban pokušaj i d) dobrovoljni odustanak,

2. kada je krivično delo učinjeno iz nehata, a posledice dela tako teško pogađaju učinioca da izricanje kazne očigledno ne bi odgovaralo svrsi kažnjavanja (član 58 stav 2 KZ RS). Do ovakvih slučajeva dolazi najčešće kod saobraćajnih i drugih nehatnih delikata kada učinilac prouzrokuje tešku telesnu povredu ili smrt njemu bliskog lica,

3. u slučaju izvršenja krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora do pet godina ako učinilac posle izvršenja dela, a pre nego što je saznao da je otkriven otkloni posledice dela ili nadoknadi štetu prouzrokovanu krivičnim delom (član 58 stav 3 KZ RS) i

4. u slučaju izvršenja krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna kada učinilac ispuni sve obaveze iz sporazuma o poravnanju sa

BiH, Bijeljina, Decembar, 2014

oštećenim, odnosno naknadi štetu, vrati imovinsku korist, izvini se i sl. (član 59 stav 1 KZ RS).

Pored ovih osnova za oslobođenje od kazne (koji se primenjuju prilikom odmeravanja kazne fizičkom licu kao učiniocu krivičnog dela), zakon je predvideo i dva osnova za oslobođenje od kazne koja su specifična za pravno lice kao učinioca krivičnog dela (član 19 ZOPLKD). Oni se primenjuju ako pravno lice: 1) otkrije i prijavi krivično delo pre nego što je saznalo za pokretanje krivičnog postupka i 2) dobrovoljno i bez odlaganja otkloni nastale štetne posledice krivičnog dela ili izvrši povraćaj protivpravno stečene imovinske koristi.

Oslobođenje od kazne kao poseban osnov je predviđeno kod pojedinih krivičnih dela u posebnom delu Krivičnog zakonika. Sud u svakom konkretnom slučaju ceni da li treba da primeni ovu zakonsku mogućnost vodeći računa o tome da li bi sa aspekta kriminalne politike bilo opravdano učinioca osloboditi od kazne ili mu samo izreći blažu kaznu.

IV. ZAKLJUČAK

Odavno je postala jasna činjenica da i pravna lica mogu da vrše teška krivična dela kojima se prouzrokuje velika materijalna šteta drugim fizičkim i pravnim licima, pa čak i državama. Stoga je krajem XX veka u nizu država na bazi međunarodnih standarda sadržanih u relevantnim međunarodnim dokumentima univerzalnog i regionalnog karaktera uvedena krivična odgovornost pravnih lica. Dakle, za krivična dela, pored odgovornih lica u pravnom licu mogu da pod zakonom određenim uslovima odgovaraju i određena domaća ili strana pravna lica.

Za pravna lica kao učinioce krivičnih dela sva savremena krivična zakonodavstva, pa tako i zakonodavstvo Republike Srbije posle donošenja Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela iz 2008. godine propisuju različite vrste i mere krivičnih sankcija. Među sankcijama se po svom značaju, prirodi i karakteru izdvajaju kazne. Razlikuju se dve vrste kazne. To su: a) novčana kazna i b) kazna prestanka pravnog lica. Pored pojmova, elemenata, karaktera i uslova za izricanje i vreme izvršenja ovih kazni, pozitivno korporativno krivično pravo u Republici Srbiji predviđa i posebna pravila za odmeravanje u zakonu propisane kazne svakom pojedinom pravnom licu za učinjeno konkretno krivično delo. Tu se razlikuje nekoliko pravila kao što su: olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, ublažavanje kazne i oslobođenje od kazne.

LITERATURA

- [1] Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo, Opšti dio*, Banja Luka, 2007.
- [2] Vranj, V., Bisić, M., *Primjena propisa o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2009.
- [3] Živanović, T., *Osnovi krivičnog prava, Opšti deo*, Knjiga druga, Beograd, 1934.
- [4] Jescheck, N.N., *Lehrbuch des Strafrechts*, 3. Auflage, Berlin, 1982.
- [5] Jovašević, D., *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*, Beograd, 2003.
- [6] Jovašević, D., *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija sa uvodnim komentarom*, Beograd, 2006.
- [7] Jovašević, D., *Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom*, Beograd, 2007.
- [8] Jovašević, D., Stevanović, Z., *Komentar Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*, Beograd, 2008.
- [9] Jovašević, D., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2010.
- [10] Jovašević, D., *Leksikon krivičnog prava*, Beograd, 2011.
- [11] Jovašević, D., *Korporativno krivično pravo*, Niš, 2012.
- [12] Jovašević, D., Ikanović, V., *Krivično pravo Republike Srpske, Opšti deo*, Banja Luka, 2012.

XV Međunarodni naučni skup SINERGIJA 2014

- [13] Lazarević, Lj., Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Beograd, 2005.
- [14] Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb, 2004.
- [15] Petrović, B., Jovašević, D., Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio, Sarajevo, 2005.
- [16] Petrović, B., Jovašević, D., *Izvršno krivično (kazneno) pravo*, Sarajevo, 2006.
- [17] Horvatić, Ž., *Kazneno pravo, Opći dio*, Zagreb, 2003.
- [18] J. Clerk Maxwell, A Treatise on Electricity and Magnetism, 3rd ed., vol. 2. Oxford: Clarendon, 1892, pp.68-73.

BiH, Bijeljina, Decembar, 2014

- [19] I.S. Jacobs and C.P. Bean, "Fine particles, thin films and exchange anisotropy," in Magnetism, vol. III, G.T. Rado and H. Suhl, Eds. New York: Academic, 1963, pp. 271-350.
- [20] K. Elissa, "Title of paper if known," unpublished.
- [21] R. Nicole, "Title of paper with only first word capitalized," J. Name Stand. Abbrev., in press.
- [22] Rakov, V. A., and M. A. Uman (2003), Lightning: Physics and Effects, Cambridge Univ. Press, New York.

Кривична дела против права по основу рада

Crimes on the ground of labour relations

Радоје Брковић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

Sažetak— Права из радног односа и социјалног осигурања регулисана су законом или другим прописом, колективним уговором и другим општим актима. Ако овлашћено лице, одговорно или службено, ускраћује или ограничава коришћење наведених права или се пак врши њихова злоупотреба (нпр. злоупотреба права на штрајк од стране лица које је одговорно за организовање или вођење штрајка или ако одређено лице на противправан начин издејствује да му се призна неко право из социјалног осигурања које му не припада) онда се против тог лица примењују правила о кривичној одговорности. Норме кривичног права у односу на радноправне норме су субсидијарног и акцесорног карактера. Велики број држава Региона кривична дела против права по основу рада систематизује у посебну главу Кривичног законика, што је случај и у Србији. Због значаја права из радног односа и социјалног осигурања групни заштитни објект код кривичних дела по основу рада је специфичан јер се ради о динамичној групи кривичних дела. Нове информационе технолозије доводе и до промена у организацији рада чиме се неминовно мења радноправни положај запослених. У глобалним условима привређивања долази до преображаја у правима по основу рада. Све су чешћи примери незаконитог запошљавања, незаконитог отпуштања, социјалних протеста већих размера, у свим сферама привређивања. Србија мора приступити изменама Кривичног законика које се односе на кривична дела по основу рада. Морају се заштитити: жртве злостављања на раду, узбуњивачи, запослени који организују или воде штрајк. Неопходно је више уложити у образовање лица која су одговорна за предузимање мера заштите на раду и сл.

Кључне riječi – радни однос, социјално осигурање, штрајк, заштита на раду, кривична дела.

Labour relations and social insurance rights are regulated by law, collective agreement, or by some other legal acts. When informal relationships and sanctions prove insufficient to establish and maintain a desired social order, a government or a state may impose more formalized or stricter systems of social control. Authorities employ various mechanisms to regulate (encouraging or discouraging) certain behaviors in general. Governing or administering agencies may for example codify rules into laws, police citizens and visitors to ensure that they comply with those laws, and implement other policies and practices that legislators or administrators have prescribed with the aim of discouraging or preventing crime. Provisions of the criminal law compared to the labour law, are subsidiary in its nature. Because of the significance of the labour relations and social insurance rights, we can talk about one very specific group of crimes against labour. New informational technologies

contributed to various changes in the organization of labour, thus forever changed status of an employees. In global setting we can be witnesses of unlawful dismissal, unlawful employment, and the large scale social protests. Because of that it is necessary to invest in education of employees, especially those who are in charge of protection at workplace.

Keywords – labour relation, social insurance, strike, protection at work, criminal offence

Кривично право и радно право су самосталне гране права. За разлику од кривичног права које је настало пре радног права, назив радно право¹ (labour law, droit du travail, arbeitsrecht, trydovoe pravo и др.) употребљава се у појединим европским земљама од прве трећине XX века.²

Кривично право и радно право садрже правне норме које су различите правне природе, наиме те две посебне „врсте норми се налазе на супротним и удаљеним странама“³. И поред разлика између ове две самосталне гране права ипак, постоје и одређене додирне тачке.⁴ Наиме, норме кривичног права значајне су и за радно право јер се њима штите „права из радног односа и социјалног осигурања“.⁵

Када се ради о дисциплинској одговорности запослених у Србији⁶ многа решења из кривичног права примењују се и у радном праву нпр. виност, појам и елементи бића кривичног дела, код изрицања дисциплинских мера и сл. Када се ради о дисциплинском поступку, приликом утврђивања дисциплинске одговорности запослених примењују се одредбе кривичног поступка које се односе на покретање, вођење и завршетак кривичног поступка⁷ (велики број начела

¹ Ради се о опште прихваћеном називу, јер „за сада нема бољег“. Више у: Равнић, А., (2004.), Основе радног права – домаћег, успоредног и међународног, Загреб, стр. 69.

² Уочи II светског рата на Правном факултету у Београду уведен је предмет Радно право. Више у: исто, стр.2

³ Брајић, В., (2001.), Радно право – радни односи, други односи рада и социјално осигурање, Београд, стр.51

⁴ Између радног права и кривичног материјалног, односно кривично процесног права, постоје и „одређене узајамне везе“ – више у: Јовановић, П., (2003), Радно право, Београд, стр. 66

⁵ Исто, стр. 66

⁶ Више у: Урдаревић, Б., (2014), Дисциплинска одговорност запослених у светлу нових законских решења, Радно и социјално право, Београд, бр.1/2014.

⁷ Дедић, С., и Градашчевић-Сијерчић, Ј., (2005), Радно право, Сарајево, стр 51 и 52

кривичног поступка примењује се и код дисциплинског поступка запослених⁸).

Норме из радног и социјалног права гарантују запосленима и другим грађанима одређена права из радног односа и социјалног осигурања. Права, обавезе и одговорности из радног односа – односно по основу рада, у Србији уређују се Законом о раду⁹ и посебним законом¹⁰ у складу са ратификованим међународним конвенцијама.

Права из радног односа, осим закона, регулишу се и нормама тзв. аутономног права: колективним уговором, правилником о раду, правилником о организацији и систематизацији послова и уговором о раду. Права из социјалног осигурања регулишу се, углавном законом и подзаконским актима.

Права из радног односа и социјалног осигурања, иако су добрим делом и уставна права, уживају посебну кривичноправну заштиту која је субсидијарног и акцесорног карактера. Претпоставка је да прописи који се односе на права по основу рада, као и остали прописи, треба да се примењују од стране овлашћених лица, односно титуларима ових права мора се омогућити коришћење истих. Ако се онемогућава коришћење наведених права запослени односно друго заинтересовано лице за остваривање ових права може се обратити надлежном органу код послодавца (тзв. примарна заштита) као и синдикату, а након тога инспекцији рада, агенцији за мирно решавање радних спорова и сл. Ако се спор наведеним путем не може решити онда ће се покренути радни спор пред надлежним судом било да је реч о суду опште надлежности или специјализованом радном суду.

Кривичноправна заштита права по основу рада настаје из разлога што се запосленом ускраћује или ограничава коришћење истих па је неопходно да се против одговорног или службеног лица поднесе кривична пријава. У односу на радноправну заштиту кривично правне норме су субсидијарног карактера¹¹.

Права из радног односа и социјалног осигурања предмет су регулативе радног и социјалног права. Међутим, ако дође до кршења норми ових грана права на начин да се титуларима онемогућава коришћење истих онда се примењују норме кривичног права, што значи да су норме кривичног права и акцесорног карактера.

Заједничка карактеристика кривичних дела по основу рада јесте њихов бланкетни карактер¹².

Код кривичних дела по основу рада групни заштитни објекат је врло специфичан, јер се ради о „динамичној групи кривичних дела“. Наиме, развојем нових технологија настаје потреба да се гарантују и друга права по основу рада, а с обзиром на њихов значај неопходно је да се обезбеди и кривичноправна заштита истих јер су у глобализованом свету итекако присутне бројне злоупотребе, нарочито код коришћења средстава из фондова пензијског и здравственог осигурања (бројни су примери у судској пракси који се односе на незаконито стицање права на инвалидску пензију, злоупотребе боловања или неодговарајући поступци лечења)¹³.

У упоредном кривичном праву доста је неуједначена пракса када је реч о систематизацији ове групе кривичних дела. Поједине државе имају посебну главу посвећену кривичним делима против права по основу рада.¹⁴ У позитивном кривичном праву Србије ова дела су регулисана одредбама главе XVI Кривичног законика (кривична дела против права по основу рада, чланови 163-169). Таква пракса присутна је у Црној Гори¹⁵ (кривична дијела против права из рада – глава XX, чланови 224 – 232), Републици Српској¹⁶ (кривична дела против права из радних односа и социјалног осигурања, глава XXII, чланови 226-230), Хрватској¹⁷ (казнена дијела против радних односа и социјалног осигурања, глава XII чланови 131-135).

У правној теорији, постоје и схватања да кривична дела против права по основу рада, због околности да су то и права загарантована Уставом, могу да буду сврстана „у ширу групу кривичних дела против слобода и права човека и грађанина“ или пак у оквиру групе кривичних дела против привреде, службене дужности и сл.¹⁸ Међутим, постоје и државе, које дела против права по основу рада не сврставају у посебну главу.¹⁹

У Србији, кривичним делима из главе XVI Кривичног законика штите се:

¹² Кривично дело злоупотребе права из социјалног осигурања нема бланкетну диспозицију. Више у: Ђурђевић, В., и Јовашевић, Д., (2012), Кривично право посебни део, Ниш, стр. 62

¹³ Више у: Јашаревић, С., (2010), Социјално право, Нови Сад, стр. 19 и 20.

¹⁴ Далеке 1951. године, тадашња ФНРЈ, кривичним законом из 1951.године посебном главом регулисала је кривична дела против радних односа. Такво опредељење законодавца правдало се значајем права из радног односа у „целокупном систему друштвено-економских односа“. Више у: Стојановић, З. и Делић, Н., Кривично право посебни део, 2013, Београд, стр. 62. Таква пракса присутна је и данас у кривичном закону Србије – „Сл.Гласник РС“ бр. 85/05, 72/09, 111/09, 121/012, 104/013 и 108/014

¹⁵ „Сл.Лист РЦГ“ бр. 70/03, 13/04, 14/06 и „Сл.Лист ЦГ“ бр. 40/08, 25/010, 32/011, 40/013 и 56/013.

¹⁶ „Сл.Гласник Републике Српске“ бр. 49/03

¹⁷ Казнени закон Републике Хрватске, Народне новине, бр 125/11 и 144/12

¹⁸ Више у: Мрвић-Петровић, Н., (2011.), Кривично право – посебни део, Београд, стр. 107

¹⁹ Видети кривични законик Немачке

⁸ Јовановић, П., нав. дело, стр.66

⁹ „Сл.Гласник РС“ бр. 24/05... и 75/14

¹⁰ Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености - „Сл.Гласник РС“ бр. 36/09 и бр. 88/010; Закон о пензијском и инвалидском осигурању - „Сл.Гласник РС“ бр. 34/03, 85/05, 5/09, 62/013 и 75/014; Закон о здравственом осигурању - „Сл.Гласник РС“ бр. 107/05 и 123/014; Закон о безбедности и заштити здравља - Сл.Гласник РС“ бр. 101/05 и Закон о штрајку Сл.лист СРЈ“ бр. 29/96

¹¹ Стојановић, З., (2012), Коментар кривичног законика, Београд, стр. 493

1. права по основу рада, посебна заштита на раду омладине, жена и инвалида као и права из социјалног осигурања (члан 163.);

2. право на слободно запошљавање на територији Србије и права за време незапослености (члан 164.);

3. право на управљање (члан 165.)²⁰;

4. право на штрајк (члан 166.);

5. право на предузимање мера од стране лица које је према Закону или другим прописима одговорно за предузимање мера за заштиту на раду (члан 169.);

Осим наведених права, Кривичним закоником Србије предвиђају се још два кривична дела а која се односе на злоупотребу колективног права на штрајк (члан 167.) и злоупотреба права из социјалног осигурања (члан 168.).

Повреда права по основу рада и права из социјалног осигурања – ради се о кривичном делу којим се штите три групе права: права по основу рада, права на посебну заштиту која припадају посебним категоријама запослених: жена (за време трудноће и порођаја), омладине (лица која нису пунолетна, млађа су од 18 година живота и стога је неопходно да се води рачуна о њиховој физичкој и психичкој конституцији) и инвалида и права из социјалног осигурања.

Ово је комплексно кривично дело. Потребно је прецизније одредити шта се подразумева под „правима на основу рада“. Наиме, није довољно јасно о којим се све правима ради. Према Закону о раду Србије из 2014. године (ступио је на снагу 29.07.2014) предвиђена су три члана која се односе на права запослених (чланови 12, 13 и 14.). Према члану 12 став 1 запослени има право на одговарајућу зараду, безбедност и здравље на раду, здравствену заштиту, заштиту личног интегритета, достојанство личности и друга права у случају болести, смањења или губитка радне способности и старости, материјално обезбеђење за време привремене незапослености, као и право на друге облике заштите, у складу са законом и општим актом, односно уговором о раду. Ставовима 2, 3 и 4 предвиђа се право на посебну заштиту на раду која припада запосленом. Можда би требало да се приступи измени наведеног кривичног дела уз уважавање стандарда из најновијих радноправних прописа (нпр. заштита од злостављања на раду, заштита узбуњивача и сл.). Пример предложеног решења може се наћи у Кривичном закоником Хрватске, Кривичном закоником Црне Горе, Кривичном закоником Републике Српске и сл.

Повреда права при запошљавању и за време незапослености – потребно је да се и ово кривично дело прецизније регулише уз уважавање минималних стандарда рада који се односе на спречавање разних облика принудног рада и забрану дечјег рада.

Повреда права на штрајк – требало је да прође доста времена да би се штрајк као чињеница живота признао као колективно право запослених. Некада, штрајк је био кривично дело, потом грађански деликт да би данас припадао корпусу основних људских права које је гарантовано националним уставима и законима, односно тзв. центлменским споразумима. Данас, у Србији право на штрајк још увек је регулисано Законом о штрајку из времена тадашње СР Југославије иако су од стране научне и стручне јавности чињени покушаји да се донесе Закон о штрајку уз уважавање промењених околности пословања и заштите основних права запослених. Колико су се околности промениле потврђује и чињеница кривичноправне одговорности не само код остваривања већ и код злоупотребе права на штрајк.

Ово кривично дело је у одређеној мери бланкетног карактера. Радња извршења је спречавање или ометање пасивног субјекта кривичног дела (најмање два лица јер се ради о колективном праву запослених) да оствари право на штрајк. Стога, одређени проблеми у тумачењу могу настати код правне квалификације радње извршења а која се огледа у ометању запосленог да оствари право на штрајк. С обзиром да у пракси постоје примери да штрајкач законитог штрајка може добити и отказ уговора о раду као и да може трпети и друге радноправне последице потребно је да се гарантује потпунија заштита овог права можда и другачијом систематиком кривичних дела по основу рада јер повреда права на штрајк у одређеној мери је повреда и Уставом загарантованог права на рад. Такође, казнена политика у погледу дужине казне затвора треба да буде предмет другачије правне регулативе.

Непредузимање мера заштите на раду – већина кривичних законика земаља у Региону прописује ово кривично дело. Разлог за то су примена нових технолошких процеса у раду, што за последицу има и нове ризике од повреда и несрећа на раду. Стога, одговорно лице код послодавца (реч је о нарочитом својству извршиоца као конститутивном обележју кривичног дела) мора предузети мере којима се отклањају опасности по живот, безбедност и здравље запослених. Та обавеза произилази из Закона о безбедности и здрављу на раду Србије као и из ратификоване Конвенције Међународне организације рада бр 187 из 2006. године о промотивном оквиру безбедности и здравља на раду. Радња извршења може да буде нечињење (свесно непредузимање мера заштите на раду) и чињење (намарно или селективно, односно делимично предузимање по свом нахођењу појединих заштитних мера). Последица овог кривичног дела је апстрактна опасност (унета је у законски опис овог дела) што значи да се мора утврђивати и тзв. апстрактно-конкретна опасност.²¹ Када је реч о субјективном обележју кривичног дела ради се о директном или евентуалном умишљају. Специфичност овог кривичног дела је и код опозива условне осуде, ако

²⁰ Ради се о „неправом посебном кривичном делу“, с тим што тежи облик постоји ако је кривично дело извршено од стране службеног или одговорног лица злоупотребом положаја или овлашћења. Више у: Мрвић-Петровић, Н., нав. дело, стр. 109

²¹ Више у: Стојановић, З., (2012), Коментар кривичног законика, Београд, стр. 70, 73 и 502.

учинилац не поступи по налогу суда да у одређеном року поступи у складу са обавезујућим прописима о мерама заштите на раду.

Злоупотреба права на штрајк – Законом о штрајку прописано је под којим се условима право на штрајк остварује. Ако неко организује или води штрајк супротно Закону и тиме доведе у опасност живот или здравље људи или имовину већег обима или ако су наступиле друге тешке последице под условом да не постоје обележја неког другог, по правилу тежег кривичног дела, онда за такво понашање осим дисциплинске, прекршајне одговорности одређено лице биће позвано и на кривичну одговорност. Кривично дело је према томе бланкетног карактера. Њиме се штити сваки облик организовања или вођења штрајка који је супротан закону или другом пропису. У пракси доста је присутно радњи од стране организатора и учесника штрајка које по свим обележјима могу а не морају представљати злоупотребу права на штрајк. Неопходно је у Србији да се новим Законом о штрајку прецизно пропишу услови за законито организовање и вођење штрајка.

Злоупотреба права из социјалног осигурања – код овог кривичног дела објект заштите су одређена права из социјалног осигурања која су прописана Законом, другим прописом или општим актом која се иначе могу остварити ако су испуњени законити услови. Радња извршења предузима се симулирањем или проузроковањем болести или неспособности за рад или на други противправан начин (на пример подношење надлежном органу фалсификоване лекарске документације). Наведеним радњама жели се постићи признавање неког права из здравственог, пензијског и инвалидског осигурања а које одређеном лицу не припада. Радње код овог кривичног дела могу бити извршене и од стране трећег лица према

учиниоцу кривичног дела под условом да се то тражи или да се да пристанак. Кривично дело је свршено када надлежни орган донесе појединачан правни акт којим се одређеном лицу признаје неко право из социјалног осигурања а које му по Закону или другом пропису или општем акту не припада. Ово кривично дело је по многим обележјима слично превари. Доста је присутно у пракси, велике су тешкоће код утврђивања кривичне одговорности.

Потребно је да се изврше одговарајуће измене главе XVI Кривичног законика Србије. Сходно извршеним изменама у радном и социјалном праву потребно је осим радноправне заштите запосленима омогућити и адекватнију кривичноправну заштиту. Пошто је у Србији донет Закон о забрани злостављања на раду а како је у скупштинској процедури доношење закона о заштити узбуњивача треба предвидети и прописивање нових кривичних дела у овој области или пак у већ постојећим кривичним делима предвидети нове облике извршења кривичног дела. Треба прецизирати која су то основна индивидуална и колективна права по основу рада која могу бити предмет кривичноправне заштите. Због стабилности радног односа и боље правне заштите од неоправданог отказа уговора о раду, као најчешћег правног акта за заснивање радног односа, као и због спречавања рада на црно треба размислити о увођењу два нова кривична дела: неисплата плате и незаконито задржавање и проневера новца запослених. Без одлагања треба донети Закон о штрајку којим ће се прецизније регулисати законито организовање и вођење штрајка чиме ће се смањити енормно високе штете проузроковане штрајком. Такође, мора се прецизније одредити појам одговорног и службеног лица као извршиоца појединих кривичних дела по основу рада а пре свега код кривичног дела непредузимање мера заштите на раду.

Привредни криминалитет и сиромаштво у Републици Србији

Милан И. Миљевић, Универзитет „Синергија“ Бијељина, Милутин Атељевић, Универзитет „Синергија“ Бијељина, Владимир Илић, Факултет за медије и комуникације Универзитета „Сингидунум“ Београд

Sažetak— Односи између привредног криминалитета и сиромаштва су друштвени а не природни – засновани су на социокултурним а не природним претпоставкама. И привредни криминалитет и сиромаштво имају конкретно-историјска друштвена обележја и смисао. Њихови односи, који су узајамни, разноврсни, променљиви, оквир испољавања процеса друштвеног делања али се од њега разликују, захтевају критички научни приступ – анализу, објашњење и разумевање. Све започиње проблемом дефинисања од чије перцепције зависи разумевање привредног криминалитета који се као процес може одвијати у различитим односима и извора, облика и садржаја сиромаштва.

Abstract – The relationships between economic criminality and poverty are of social rather than of a natural character – they are not based on natural presumptions, but on sociocultural ones. Both economic criminality and poverty possess real historical and social characteristics and meaning. Their relationships, which are mutual, diverse and changeable, are, at the same time, the frame in which borders social processes take place. However, the relationsps are not equal to the processes themselves, and due to their nature, these relationships require a critic scientific approach – analysis, explanation and understanding. It all begins with the issue of defining, since the perception of defining forms the basis for further understanding of economic criminality, which, as a process, can be carried out within different relations between the source, form and content of poverty.

I.

Промишљање односа привредног криминала и сиромаштва у Републици Србији у првој деценији XXI века захтева претходно дефинисање ових појмова¹ – утврђивање и одређивање њихових садржаја („оно што се у чему налази“). Тек након тога могуће је отворити процес описа, класификације, објашњења, предвиђања и разумевања хипотетички претпостављеног односа.

¹ Код појма ваља разликовати: *садржај*, *обим* и *подручје примене*. *Садржај* појма неки одређују као скуп његових ознака, а неки, чије мишљење и ми делимо, као скуп битних ознака – мисао о бити пословне етике, мисао о бити комуникација, мисао о бити организације, мисао о бити организационих процеса, мисао о бити организационих односа. *Обим* појма је скуп свих нижих појмова које он обухвата. *Подручје примене* је скуп свих појединачних предмета на које се појам односи. Садржај и обим појма су обрнуто пропорционални: што је садржај појма већи за толико је његов обим мањи, а што је садржај мањи, то је обим већи.

Међутим, у самом отпочињању ваља имати на уму да се, на подручју логике, у протекла два и по миленијума, поред теорије закључивања, највише радило на проблему, односно појму дефиниције. О томе речито зборе најразличитија схватања. Примера ради: за Аристотела је дефиниција објашњење ствари; за Цицерона је објашњење својстава ствари коју хоћемо да дефинишемо; за Спинозу истинска дефиниција изражава природу дефинисане ствари; за Лока дефиниција чини да други помоћу речи разумеју коју идеју дефинисани термин представља; за Канта је дефиниција довољно јасан и тачан појам или један логички савршен појама; за Мила је дефиниција став који објављује значење једне речи, било оно значење које је општеприхваћено, било оно које писац или говорник жели да јој припише ради посебне сврхе његовог говора; за Расела и Вајтхеда дефиниција је изјава да изврстан новоуведени симбол треба да значи исто као нека друга комбинација симбола чије је значење већ познато; за Витгенштајна дефиниције су правила за превођење из једног језика у други; за Карнапа дефиниције су правила за узајамну трансформацију речи у истом језику; а Робинсон вели да је за дефиницију од свега најбитније да је то, пре свега, извесна интелектуална активност којом се објашњава значење неког елементарног симбола. ...

Према томе, философско, односно теоријско наслеђе не одговара на питање шта се дефинише: реч, појам или ствар? Да је то тако потврђују следећи налази: за античке философе то је била ствар, рес; сврха дефиниције је била да се објасни њена суштина. А супротно овој и оваквој реалистичкој концепцији реалне дефиниције, номиналисти су (посебно Лок и Мил) заступили гледиште да се дефиниција може применити само на реч – чије значење треба да да, док су Кант, Рикер и други сматрали да је појам она врста ентитета која се у дефиницијама одређује.

Онда када се закорачи у науку, тада је више него видљиво да се ту оперише појмовима – научни језик је појмовни језик. А ови појмови могу бити мање или више јасни, разговетни, одређени, апстрактни или конкретни. У сваком случају, појмови које користимо у обичном говору су веома еластични и неједнозначни. Наука, да би била општа, објективна, поуздана, систематична и прецизна, мора да употребљава једнозначне појмове. Један од циљева научног сазнања је да се прецизирају појмови којима се служимо. То прецизирање појмова и напуштање њихове еластичности врши се посредством дефиниција које свака наука на неки начин употребљава. Дефиниција је, најједноставније речено, одређење појма.

Примера ради, ми један појам дефинишемо тиме што наводимо неке његове одлике – по правилу наводимо оне које су битне. При томе се претпоставља један одређени предмет (појава, процес, однос) на који се тај појам односи, а осим тога и одређен начин формулисања сазнања које имамо о датом предмету. Отуда се и дефиниција мора посматрати са: гледишта појмова којима се служи, гледишта предмета на који се ти појмови односе, и са становишта језичког формулисања тог сазнања којим располажемо. Ако је предмет (појава, процес, однос) развијан, ако је сложен итд., онда морамо имати у виду те карактеристике предмета (појаве, процеса, односа), па дефиниција мора и сама бити развијана и сложена.

С обзиром на то да се наша научна сазнања групишу, систематизују, класификују у оквиру тих теорија (тако класификованих, тако систернатизованих сазнања) увек морају да се нађу појмови који нису дефинисани и који не могу бити дефинисани. То су недефинљиви термини.

Код дефинисања је циљ одредити појам, а не само реч. Али, посредством појма одређује се такође и предмет. Отуда код дефинисања имамо та три битна момента: реч (име најчешће), појам, суд (односно став), и најзад предмет о коме се ради. Стога бисмо могли и дефиницију да дефинишемо на тај начин што ћемо рећи: дефиниција је исказ којим се неки предмет поима посредством појмова који изражавају сазнања о њему, тј. о предмету.

У науци су биле у употреби и употребљавају се следеће дефиниције: реалне - оне којима се расветљава бит ствари; концептуалне - оне којима се одређује садржај појма; номиналне - оне којима се објашњава значење речи; вербалне - оне које су изражене само речима, односно оне којима се једна реч замењује другом, познатијом; прескриптивне (прописујуће), легислативне (законодавне) или стипулативне - оне којима се одређује са којим садржајем ваља мислити неки појам, односно у ком значењу треба употребити и употребљавати неку реч; карактеристичне - су оне које су најзначајније за науку, јер се оне врше на тај начин што се указује на суштину предмета и на специфичне разлике. То се чини на тај начин што се наводи најближи виши род неког појма, а потом се даје и специфична врсна разлика. На тај начин, заправо, у овој дефиницији одмах долази до изражаја јединство општег и посебног у некоме појму; генетичка – се врши на тај начин што се указује на развој неког предмета (појаве, процеса, односа). Показује се како та појава, процес, однос постаје или како је постао. Из овога видимо да је за правилно дефинисање потребно знати родове, врсте, разлике, својства и акциденције. То су неке од битних карактеристика које треба имати у виду када се покушава да дефинише неки појам; дескриптивне, историјске или лексичке – оне којима се утврђује садржај којим се неки појам фактички мисли, односно значење или значења у којима се нека реч фактично употребљава; остензивне (показне) – оне које укључују и показивање предмета; експлицитне – оне којима се изричито наводи садржај појма; имплицитне – оне којима се садржај појма разјашњава његовом употребом у суду или у низу судова; операционалне – казују шта треба чинити да бисмо

правилно схватили и применили неки појам; условне – оне са хипотетичким карактером; помоћне – имају привремена значења и важе као помоћ у теоријско-емпиријским истраживањима док не утврдимо неку бољу дефиницију.

Зарад научне истине нужно је указати да, у последње време и у логичкој литератури и у научној пракси, све више преовлађује гледиште према коме су језички симболи оно што се дефинише. Према налазима М. Марковића, и не само његовим, једино ова концепција дозвољава да прецизно правимо разлику између дефиниције и свих осталих ставова. Међутим, и даље остаје отворено питање да ли је то тако?

Поред казаног ваља имати на уму да је савремена логика давно оставила за собом онај период када се сматрало да је једини потпуно исправан метод дефинисања најближим родом и карактеристичном разликом. Отуда остаје битна и актуелна потреба да се критички промисле и домисле још увек присутни начини дефинисања у процесу теоријско-емпиријског истраживања: тиме што се користити аналитички метод, или синтетички, или генетички, или операционални метод..., односно помоћу синонима - тиме што ће се наћи други израз за израз који хоћемо да дефинишемо. Наиме, према налазима Робинсона овима треба додати: метод синонима, имплицитни, денотативни, остензивни и метод давања правила.

Теоријско-емпиријска искуства у истраживању комплексних, битних и актуелних појава, процеса и односа као што су, примера ради: привредни криминал, сиромаштво – посебно њихов однос – показују и доказују да је потребно користити више метода дефинисања, а посебно аналитичке и операционалне дефиниције. Ово због тога што се оне међусобно условљавају и допуњавају: аналитичке обраћају пажњу на објективни, а операционалне на субјективни пол нашег јединственог практичног односа према појави (у нашем случају привредном криминалитету и сиромаштву у Републици Србији), коју сопственим деловањем мењамо и чију структуру покушавамо својим језиком да изразимо.

Примена наведених метода, као и аналитичких и операционалних дефиниција, доводи до разликовања девијантности и криминала. Девијантност (преступништво) је, према Е. Гиденсу, неконформистичко понашање појединаца и група које се „може дефинисати као непризнавање датог скупа норми које прихвата знатан број људи у некој заједници или друштву“, док се криминал односи само на оно неконформистичко понашање којим се крши закон. У том смислу криминал и преступничко понашање дефинишу, анализирају и објашњавају превасходно две науке: Криминологија – бави се облицима понашања који су кажњиви по кривичном закону, и Социологија преступничког понашања – ослањајући се на резултате истраживања криминологије, истражује и она понашања која су изван домена кривичног права и покушава да на научно валидан начин утврди зашто се извесни облици понашања сматрају девијантним и како се појмови таквог понашања

различно примењују на људе унутар друштва. Тиме се пажња у битном усмерава на друштвену моћ, односно на одговор на питање о чијим правилима је реч? У научној ризници нема јасног одговора на та питања, нема јединствене теоријске парадигме о предступничком понашању – егзистирају биолошки, психолошки и социолошки приступи и објашњења. А у оквиру социологије девијантног понашања присутне су: функционалистичке теорије, интеракционалистичке теорије, теорије друштвених сукоба и теорије контроле.

О криминалитету, исто тако постоје две врсте дефиниција: правне и социолошке. Правна дефиниција криминалитета полази од норми материјалног кривичног законодавства. Она се састоји у истицању кршења закона: преступници су лица која су повредила норме кривичног законика, у којима су заштићени основни друштвени интереси и вредности. То значи да је криминално понашање и деловање дефинисано у кривичним законима. Овако правно дефинисање је нужно са становишта кривичног права и казненог система уопште, јер је реч о последицама које непосредно погађају људе. Према овој дефиницији, свако кривично дело мора бити формално прецизно одређено, тако да судија нема ширих могућности тумачења и уношења арбитрарности. Међутим, ова дефиниција криминалитета је недовољна и у основи формалистичка. Зашто? Зато што га своди на правни појам – на активности које су инкримисане у позитивном закону. Отуда многи правни теоретичари ову и овакву правну дефиницију преувеличавају – одбацују сваки други покушај дефинисања и за њих је она једино адекватна и могућа. Треба имати у виду да се кривично правна дефиниција мање или више мења – поједине инкриминације важе само у одређеном времену и на одређеном простору. Неки облици понашања који су раније кажњавани, данас улазе у круг друштвено нормалних понашања. Исто тако, резултати упоредних истраживања разних законодавстава указују на разлике у инкриминисању истих или сличних понашања и делања.

Социолози перципирају криминално понашање и делање као производ друштвеног живота узев уопште. Међутим, ни ова парадигма није јединствена. Она је хетерогена и то најмање за онолико за колико су хетерогене социолошке теорије – класичне и савремене. Оно што им је заједничко јесте поимање да кривично дело није првенствено правни појам, већ је то друштвена појава. Иза њега стоји људска и друштвена стварност, која као појава претходи закону и условљава његово постојање. Отуда је по њима (Т. Селен) погрешно стављати криминално понашање и делање у оквире тако „једностраног предмета као што је закон“, већ га треба проширити и на проучавање понашања, којим се баве грађански судови и административни органи. Критички промишљајући овакве социолошке дефиниције, долазимо до налаза да оне нису прихватљиве, иако садрже интересантне ставове и оправдане приговоре правној дефиницији криминалитета. Наиме, по социолошким теоријама, криминалитет је шири него по законској дефиницији, јер обухвата у целини антисоцијално понашање, које се налази у конфликту са важећим

нормама понашања и делања. Али овакво одређење је прешироко, неодређено и конфузно – дозвољавају арбитрарност. Отуда је у одређивању појма криминалитета потребно одредити његов друштвени карактер, његову друштвену условљеност и вероватноћу јављања у датим условима и структурама, у којима се врши процес криминализације појединих лица, водећи при томе рачуна да он представља друштвену појаву, која се испољава у конкретним радњама и понашањима појединаца и група. Чини се да је у овоме садржан смисао социолошког приступа у дефинисању појма криминалитета.

Криминалитет није прост збир извршених кривичних дела, мада он јесте и то, већ је у првом реду специфична друштвена појава, која обухвата и индивидуалне случајеве. Али, у односу на индивидуалне криминалне акције, то је „нова појава вишег реда“. Ово због тога што је само кривично дело, и као правни појам, друштвена појава и производ. Наиме, не постоји ниједна активност која би представљала кривично дело по својим објективним априорним особеностима, већ друштво одређује које се активности сматрају инкримисаним. Из овог произлази да између правног и социолошког дефинисања криминалитета постоји тесна веза, јер је криминалитет истовремено и правна и социолошка категорија. Међутим, ваља бити опрезан, јер се социолошке и правне одредбе често разилазе, било да је реч о инкриминацијама које се социолошки не могу прихватити или о активностима које нису инкримисане, а које, гледајући друштвено, припадају криминалном понашању и делању. Отуда је потребно да проблем криминалитета промишљамо са ширег друштвеног становишта. Ако то чинимо, ако га сагледавамо у светлу његове друштвене улоге у његовом односу према позитивним друштвеним вредностима, тада долазимо до закључка да правна дефиниција има релативан карактер и да се не може увек сматрати одлучујућом. Ово се посебно односи на политички криминалитет. Наиме, каква ће се одређења дати акцијама овог облика криминалитета зависити од тога у ком циљу се оне предузимају, којим су побудама њихови извршиоци мотивисани, каква је њихова друштвена улога, каква је историјска улога друштва, итд. Исто тако је познато да се у друштву наилази на разне појаве и процесе, који се догађају у оквиру „нормалног“, правно санкционисаног понашања, тј. под заштитом закона.

У савременој америчкој литератури још увек се води дијалог између присталица законске и социолошке дефиниције криминалитета, у вези с одређивањем карактера „криминалитета белог оковратника“. Присталице правне дефиниције сматрају да је у овом случају реч о кршењу регулаторних (административних) прописа, а не кривичних норми. У најбољем случају, то би могли бити делимично кривични преступи, који имају своје цивилне и административне санкције. Наиме, они приговарају социолозима да не праве разлику између „кршења закона“ и кривичних дела и да се по њиховој логици „преступник“ примењује широко. А социолози истичу да је криминалитет белог оковратника стварни

криминалитет, којег прати јавна осуда. Према томе, сматрају социолози: криминалитет се не може ограничавати само на оно понашање које је инкримисано у материјалном кривичном законодавству. Из овог произлази закључак да формално-правна детерминација, која лежи у основи кривично-правне одредбе, не мора увек да буде и социолошки релевантна.

Литература обилује типологијама криминалитета. Тако, најчешћи критеријуми класификације су: законски, друштвено амбијентални, мотивационистички, имовински, привредни, насилнички, политички.

Анализом позитивних законских прописа у Републици Србији, долазимо до следеће поделе кривичних дела по областима:

1. Општи криминал:

- Кривична дела против живота и тела (= Убиство; Тешко убиство; Убиство на мах; Убиство детета при порођају; Лишење живота из самилости; Нехатно лишење живота; Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству; Недозвољен прекид трудноће; Тешка телесна повреда; Лака телесна повреда; Учествовање у тучи; Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи; Излагање опасности; Напуштање немоћног лица; Непружање помоћи);

- Кривична дела против здравља људи (= Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога; Неовлашћено држање опојних дрога; Омогућавање уживања опојних дрога; Непоступање по здравственим прописима за време епидемије; Преношење заразне болести; Преношење инфекције ХИВ вирусом; Несавесно пружање лекарске помоћи; Противправно вршење медицинских експеримената и испитивање лека; Неуказивање лекарске помоћи; Надрилекарство и надриапотекарство; Несавесно поступање при справљању и издавању лекова; Производња и стављање у промет штрудљивих производа; Несавесно вршење прегледа животних намирница; Загађивање воде за пиће и животних намирница; Тешка дела против здравља људи);

- Кривична дела против слобода и права човека и грађанина (= Повреда равноправности; Повреда права употребе језика и писма; Повреда слобода изражавања националне или етничке припадности; Повреда слобода исповедања вере и вршења верских обреда; Противправно лишење слобода; Повреда слобода кретања и настањивања; Отмица; Принуда; Изнуђивање исказа; Злостављање и мучење; Угрожавање сигурности; Нарушавање неповредивости стана; Противзаконито претресање; Неовлашћено откривање тајне; Повреда тајности писма и других пошиљки; Неовлашћено прислушкивање и снимање; Неовлашћено фотографисање; Неовлашћено објављивање и приказивање туђег списка, портрета и снимка; Неовлашћено прикупљање личних података; Повреда права на подношење правног средства; Повреда слобода говора и јавног иступања; Спречавање штампања и растурања штампаних ствари и емитовање програма; Спречавање објављивања одговора и исправке;

Спречавање јавног скупа; Спречавање политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања; Гоњење за кривична дела против слобода и права човека и грађанина);

- Кривична дела против права по основу рада (= Повреда права по основу рада и права из социјалног осигурања; Повреда права при запошљавању и за време незапослености; Повреда права на управљање; Повреда права на штрајк; Злоупотреба права на штрајк; Злоупотреба права из социјалног осигурања; Непредузимање мера заштите на раду);

- Кривична дела против части и угледа (= Увреда; Изношење личних и породичних прилика; Повреда угледа Републике Србије; Повреда угледа због расе, верске, националне или друге припадности; Повреда угледа стране државе или међународне организације; Негоњење за кривична дела против части и угледа);

- Кривична дела против полне слобода (= Силовање; Обљуба над немоћним лицем; Обљуба са дететом; Обљуба злоупотребом положаја; Недозвољене полне радње; Подвођење и омогућавање вршења полног односа; Посредовање у вршењу проституције; Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију; Навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама; Искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слобода према малолетном лицу; Гоњење за кривична дела против полне слобода);

- Кривична дела против брака и породице (= Двобрачност; Ванбрачна заједница са малолетником; Одузимање малолетног лица; Промена породичног стања; Запуштање и злостављање малолетног лица; Насиље у породици; Недавање издржавања; Кршење породичних обавеза; Родоскрвњење);

- Кривична дела против имовине (= Крађа; Тешка крађа; Разбојничка крађа; Разбојништво; Утаја; Превара; Превара у осигурању; Договарање исхода такмичења; Неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности; Ситна крађа, утаја и превара; Одузимање туђе ствари; Уништење и оштећење туђе ствари; Неовлашћено коришћење туђег возила; Изнуда; Уцена; Злоупотреба поверења; Зеленаштво; Противправно заузимање земљишта; Противправно усељење; Грађење без грађевинске дозволе; Прикључење објекта који је изграђен без грађевинске дозволе; Оштећење туђих права; Прикривање; Неовлашћено изношење културног добра у иностранство; Гоњење у случају када је учинилац у блиском односу са оштећеним);

- Кривична дела против опште сигурности људи и имовине (= Изазивање опште опасности; Уништење и оштећење јавних уређаја; Изазивање опасности необезбеђењем мера заштите на раду; Непрописно и неправилно извођење грађевинских радова; Оштећење брана, насипа и водопривредних објеката; Уништење, оштећење и уклањање знакова којима се упозорава на

опасност; Злоупотреба телекомуникационих знакова; Неотклањање опасности; Недозвољено поступање са експлозивним и запаљивим материјалом; Неовлашћено прибављање и угрожавање безбедности нуклеарним материјама; Тешка дела против опште сигурности);

- Кривична дела против јавног реда и мира (= Изазивање панике и нереди; Насилничко понашање; Насилничко понашање на спортој приредби или јавном скупу; Договор за извршење кривичног дела; Удруживање ради вршења кривичних дела; Израђивање и набављање оружја и средстава намењених за извршење кривичног дела; Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја; Учествовање у групи која је извршила или врши кривично дело; Недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи; Омогућавање злоупотребе остваривања права азила у страни држави; Злоупотреба знака за помоћ и знака за опасност; Неовлашћено организовање игара на срећу; Неовлашћено бављење одређеном делатношћу; Неовлашћено извођење археолошких радова; Повреда гроба);

- Кривична дела против државних органа (= Спречавање службеног лица у вршењу службене радње; Напад на службено лице у вршењу службене дужности; Учествовање у групи која спречава службено лице у вршењу службене радње; Позивање на отпор; Неучествовање у отклањању опште опасности; Скидање и повреда службеног печата и знака; Одузимање и уништење службеног печата и службеног списка; Лажно представљање; Самовлашће);

- Кривична дела против правосуђа (= Непријављивање припремања кривичног дела; Непријављивање кривичног дела и учиниоца; Помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела; Лажно пријављивање; Давање лажног исказа; Спречавање и ометање доказивања; Ометање правде; Повреда тајности поступка; Побуна лица лишених слободе; Бекство и омогућавање бекства лица лишеног слободе; Неизвршење судске одлуке; Противзаконито омогућавање вршења одређених позива, функција, дужности, послова и делатности; Надриписарство);

- Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (= Геноцид; Злочин против човечности; Ратни злочин против цивилног становништва; Ратни злочин против рањеника и болесника; Ратни злочин против ратних заробљеника; Организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина; Употреба недозвољених средстава борбе; Недозвољена производња, промет и држање оружја чија је употреба забрањена; Противправно убијање и рањавање непријатеља; Противправно одузимање ствари од убијених; Повреда парламентарца; Сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима; Неоправдано одлагање репатријације ратних заробљеника; Уништавање културних добара; Неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом; Кршење санкција уведених од стране међународних

организација; Злоупотреба међународних знакова; Агресиван рат; Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави; Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страни држави; Расна и друга дискриминација; Трговина људима; Трговина малолетним лицима ради усвојења; Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу; Тероризам; Јавно подстицање на извршење терористичких дела; Врбовање и обучавање за вршење терористичких дела; Употреба смртоносне направе; Уништење и оштећење нуклеарног објекта; Угрожавање лица под међународном заштитом; Финансирање тероризма; Терористичко удруживање);

- Кривична дела против Војске Србије (= Избегавање војне обавезе; Избегавање пописа и прегледа; Неизвршавање материјалне обавезе; Избегавање војне службе онеспособљењем и обманом; Противправно ослобођење од војне службе; Самовољно одсуствовање и бекство из Војске Србије; Неизвршење и одбијање извршења наређења; Противљење претпостављеном; Противљење војном лицу које врши посебну војну службу; Принуда према војном лицу у вршењу службене дужности; Напад на војно лице у вршењу војне службе; Злостављање потчињеног и млађег; Повреда посебне војне службе; Повреда обезбеђења државне границе; Неистинито службено извештавање; Непредузимање мера за обезбеђење војне јединице; Несавесна израда и преузимање наоружања и друге војне опреме; Непрописно старање о повереном оружју; Противправно располагање повереним оружјем; Крађа оружја и дела борбеног средства; Одавање војне тајне; Неовлашћен приступ војном објекту; Кажњавање за кривична дела која су извршена за време ратног стања, оружаног сукоба и ванредног стања; Неиспуњавање дужности при спровођењу мобилизације; Подривање војне и одбрамбене моћи; Спречавање борбе против непријатеља; Прелазак и предаја непријатељу; Служба у непријатељској војсци; Помагање непријатељу; Неиспуњење и напуштање дужности за време борбе; Напуштање положаја противно наређењу; Напуштање оштећеног брода и ваздухоплова пре времена; Слабљење борбеног морала; Неизвештавање војних органа; Услови за изрицање дисциплинске казне, односно

мере; Кривично дело извршено по наређењу претпостављеног);

2. Привредни криминал:

- Кривична дела против привреде (= Фалсификовање новца; Фалсификовање хартија од вредности; Фалсификовање и злоупотреба платних картица; Фалсификовање знакова за вредност; Прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање; Издавање чека и коришћење платних картица без покрића; Пореска утаја; Неуплаћивање пореза по одбитку; Кријумчарење; Прање новца; Злоупотреба монополистичког положаја; Неовлашћена употреба туђег пословног имена и друге посебне ознаке робе или услуга; Злоупотреба положаја одговорног лица; Злоупотреба у вези са јавном набавком; Проузроковање стечаја;

Проузроковање лажног стечаја; Оштећење повериоца; Злоупотреба овлашћења у привреди; Нарушавање пословног угледа и кредитне способности; Одавање пословне тајне; Ономогућавање вршења контроле; Недозвољена производња; Недозвољена трговина; Обмањивање купаца; Фалсификовање знакова, односно државних жигова за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала);

- Кривична дела против правног саобраћаја (= Фалсификовање исправе; Посебни случајеви фалсификовања исправе; Фалсификовање службене исправе; Навођење на оверавање неистинитог садржаја);

- Кривична дела против службене дужности (= Злоупотреба службеног положаја; Кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и његовог заменика; Несавестан рад у служби; Противзаконита наплата и исплата; Ненаменско коришћење буџетских средстава; Превара у служби; Проневера; Послуга; Трговина утицајем; Примање мита; Давање мита; Одавање службене тајне);

3. Еколошки криминал:

- Кривична дела против животне средине (= Загађење животне средине; Непредузимање мера заштите животне средине; Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину; Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине; Оштећење животне средине; Уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра; Уношење опасних материја у Републику Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја; Недозвољена изградња нуклеарних постројења; Повреда права на информисање о стању животне средине; Убијање и злостављање животиња; Преношење заразних болести код животиња и биљака; Несавесно пружање ветеринарске помоћи; Производња штетних средстава за лечење животиња; Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња; Пустошење шума; Шумска крађа; Незаконит лов; Незаконит риболов);

4. Политички криминал:

- Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (= Угрожавање независности; Признавање капитулације или окупације; Угрожавање територијалне целине; Напад на уставно уређење; Позивање на насилну промену уставног уређења; Убиство представника највиших државних органа; Оружана побуна; Диверзија; Саботажа; Шпијунажа; Одавање државне тајне; Изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпеливости;

Повреда територијалног суверенитета; Удруживање ради противуставне делатности; Припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије; Тешка дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије);

- Кривична дела против изборних права (= Повреда права кандидовања; Повреда права гласања; Давање и примање мита у вези са гласањем; Злоупотреба права гласања; Састављање нетачних бирачких спискова; Спречавање одржавања гласања; Повреда тајности гласања; Фалсификовање резултата гласања; Уништавање докумената о гласању);

5. Високотехнолошки криминал:

- Кривична дела против интелектуалне својина (= Повреда моралних права аутора и интерпретатора; Неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права; Неовлашћено уклањање или мењање електронске информације о ауторском и сродним правима; Повреда проналазачког права; Неовлашћено коришћење туђег дизајна);

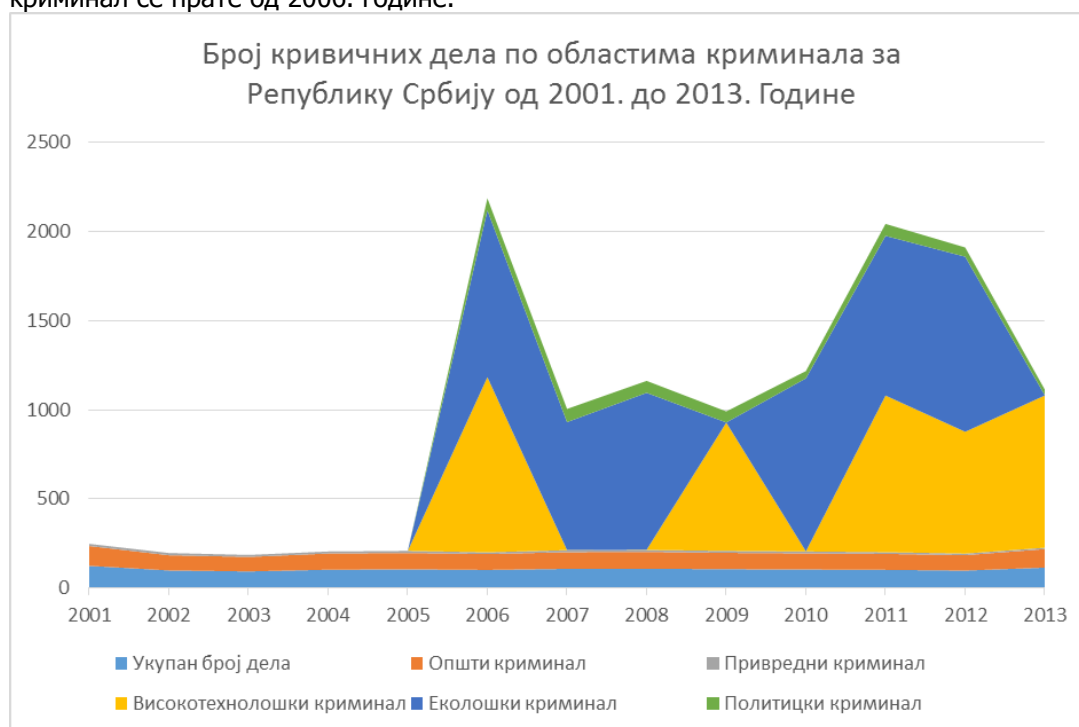
- Кривична дела против безбедности рачунарских података (= Оштећење рачунарских података и програма; Рачунарска саботажа; Прављење и уношење рачунарских вируса; Рачунарска превара; Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података; Спречавање и организирање приступа јавној рачунарској мрежи; Неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже; Прављење, набављање и давање другом средстава за извршење кривичних дела против безбедности рачунарских података).

Посебно је актуелна фреквенција кривичних дела по областима криминала. Она је битна за земље у транзицији – преваходно за оне из „социјализма“ у ..., међу којима је изузетно специфична Република Србија. Пре покушаја одговора на питање зашто је то тако, ваља имати у виду да су се трансфери нето имовине (капитала) и делатности из државног, односно друштвеног у приватно власништво одвијали и одвијају по моделима: продаје; поклона; преноса капитала на институционалне инвеститоре и денационализацијом, као и да су ови модели правно нормирани и операционализовани. Међутим, социјалне последице овог процеса у Републици Србији још увек нису анализиране и објашњене на научно валидан начин. Оно на шта емпиријски показатељи, односно број кривичних дела по областима криминала у Републици Србији од 2001. до 2013. године указују јесте, условно казано, тенденција пада: привредног, високотехнолошког и политичког криминала у периоду од 2001. до 2013. године, док укупни број дела и општи задржавају приближне вредности са онима из 2001. године, а еколошки криминал бележи пораст.

Број кривичних дела по областима криминала за Републику Србију од 2001. до 2013. Године

Број дела	Укупан број дела	Општи криминал	Привредни криминал	Високотехнолошки криминал	Еколошки криминал
2001	123.712	111.462	12.250		
2002	97.869	85.619	12.250		
2003	92.384	81.235	11.149		
2004	102.050	90.830	11.220		
2005	103.961	92.369	11.592		
2006	100.942	88.744	10.210	983	937
2007	106.777	93.882	10.987	1.116	718
2008	107.654	94.467	10.896	1.343	881
2009	104.829	91.817	11.182	720	1.048
2010	103.257	90.432	10.794	1.019	971
2011	101.315	89.793	9.679	879	897
2012	97.112	86.584	8.805	684	983
2013	113.693	104.225	7.451	855	1.121

Напомена: Кривична дела из области високотехнолошког, еколошког и политичког криминал се прате од 2006. године.

Ови позатељи отварају цели сет моралних и правних питања операционализације процеса приватизације: порекло капитала, „продајна“ цена, тендерска продаја, јавност процеса, одговорност политичких и административних делатника, финансијска коректност и дисциплина, развијеност и организованост тржишта, ... социјални програми.

Социјални програми, не било који, него они са људском димензијом, би, хипотетички тврдимо, требало да полазе, поред осталог, и од сиромаштва. То није било присутно у пословној пракси – нема социјалног тржишта. Отуда процес приватизације ово питање чини изузетно актуелним у Србији данас.

Сиромаштво се данас најчешће сагледава као мултидимензионални концепт. Наиме, оне димензије које

су идентификоване као значајне за разумевање и концептуализацију појма сиромаштва су: материјални стандард (доходак, потрошња и имовина), здравље, образовање, активности појединца (укључујући и рад), политички утицај, социјални контакти и везе, животна средина и несигурност (економска и физичка). А мултидимензионалност се огледа и званичним дефиницијама које су прихватиле Европска унија и Уједињене нације.

Европска дефиниција сиромаштва, која је по први пут усаглашена 1975. године и која се сматра званичном дефиницијом коју користи Европска унија, гласи: „Појединци су сиромашни ако су њихов доходак и ресурси у тој мери неадекватни да им не омогућавају да остваре животни стандард који се сматра као прихватљив у друштвима у којима живе. Услед сиромаштва могућа је вишеструка угроженост која се одражава кроз незапосленост, низак доходак, неадекватне стамбене услове, неадекватну здравствену заштиту и баријере за доживотно учење, културу, спорт и рекреацију. Сиромашни су често искључени и маргинализовани и не учествују у активностима (економским, социјалним и културним) које представљају норму за друге, а често им није омогућен ни приступ фундаменталним правима”.

Свеопште сиромаштво се у Копенхагенској декларацији Уједињених нација о друштвеном развоју дефинише као „недовољан доходак и средства за одрживо преживљавање; глад и неухрањеност; лоше здравствено стање; ограничена доступност другим основним услугама; повећани морбидитет и морталитет услед болести; неадекватни стамбени услови и бескућништво; несигурно животно окружење и социјална дискриминација и искљученост. Свеопште сиромаштво такође карактерише и недовољна партиципација у доношењу одлука и неучествовање у грађанском, социјалном и културном животу”. Апсолутно сиромаштво је пак дефинисано као „стање које карактерише изразита депривација у погледу задовољења основних људских потреба, укључујући исхрану, чисту пијаћу воду, санитарне услове, здравство, становање, образовање и информисање. Оно зависи не само од дохотка већ и од приступа услугама.”

Сиромаштво се дефинише као: апсолутно² и екстремно сиромаштво, релативно материјална депривација, субјективно сиромаштво и сиромаштво по административним (законским) критеријумима. Ниво сиромаштва се конкретно одређује: одабраном линијом сиромаштва; просечном потрошњом у земљи (што је функција нивоа развоја Србије, односно БДП-а по становнику) и дистрибуцијом потрошње међу грађанима. Ово последње се своди на питање (не)једнакости грађана, а у нашем случају (не)једнакости потрошње грађана.

² Све до 2010. године сиромаштво у Србији се пратило у оквиру концепта апсолутног сиромаштва, да би се у *Првом извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва* по први пут применио концепт релативног сиромаштва и мерење на основу индикатора ЕУ. Подаци о апсолутном сиромаштву по потрошњи су последњи пут званично објављени 2010. године и од тада се више не прате у оквиру званичне статистике упркос чињеници да су уврштени међу национално специфичне показатеље финансијског сиромаштва.

Сагледавање животног стандарда појединаца се, углавном, и даље усресређује само на материјалну димензију и на њено мерење, превасходно у оквиру концепта апсолутног и/или релативног сиромаштва. Апсолутно сиромаштво представља немогућност да се задовоље базичне, минималне потребе, док релативно сиромаштво подразумева немогућност да се оствари животни стандард који је одговарајући у односу на друштво у коме појединац живи.

Према подацима за 2012. годину, стопа сиромаштва по потрошњи у Србији је износила 8,8% укупне популације, док су дубина и оштрина сиромаштва износиле 1,9% и 0,7% линије сиромаштва, респективно.³ Укупан број сиромашних је достигао приближно 642 хиљаде. То је оно што забрињава, а ваљаних одговора, ни политичких ни научних, нема.

Екстремно сиромаштво се у оквиру овог концепта дефинише у односу на тзв. линију хране, па се екстремно сиромашнима сматрају сви појединци који не могу да задовоље ни основне потребе за храном. Поред методе „трошкова базичних потреба” апсолутно сиромаштво се мери и на основу референтног (стандардног) буџета, као и на бази линија социјалних давања. У Србији једну врсту референтних буџета представљају минимална и просечна потрошачка корпа. И једна и друга корпа се заснивају на подацима из анкете о потрошњи домаћинстава. Према томе, пошто се базира на националним стандардима потрошње, апсолутно сиромаштво у појединим земљама није упоредиво.

Од доношења Стратегије Европа 2020, најважнији индикатор угрожености је стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености (AROPE). Овај индикатор показује удео појединаца који су у ризику сиромаштва, или су изразито материјално депривирани, или живе у домаћинствима ниског радног интензитета. „Један од пет најважнијих циљева Европа 2020 индикатора је смањење сиромаштва, тако што ће бар 20 милиона појединаца да се избави од ризика сиромаштва или социјалне искључености (AROPE)”.

Индикатори ризика сиромаштва и AROPE се рачунају на основу Анкете о приходима и условима живота (SILC). Према последњим подацима Евростата, стопа ризика сиромаштва у ЕУ је 2012. године износила 17%, док је у

³ *Стопа сиромаштва* показује удео појединаца у друштву који не могу да задовоље основне потребе и чији је доходак/потрошња испод прага (линије) сиромаштва. Линија апсолутног сиромаштва се у основи утврђује на основу нутриционистичког минимума и структуре потрошње најсиромашнијих домаћинстава. Уобичајено, линија се у одређеном временском тренутку фиксира и индексира са индексом потрошачких цена. Међутим, на основу стопе сиромаштва не може да се сагледа колико су појединци сиромашни, тј. колика је дубина сиромаштва. Да би се она сагледала користи се индикатор *јаз сиромаштва* - показује колико је потрошња/доходак сиромашних удаљен од линије сиромаштва. Укупан дефицит (јаз) индицира колика су средства потребна да би се, у условима савршене таргетираности, свима који су сиромашни потрошња/доходак подигли на ниво прага сиромаштва. *Оштрина сиромаштва* (јаз сиромаштва на квадрат) као трећи индикатор узима у обзир не само удаљеност од линије сиромаштва, већ и неједнакост међу сиромашнима, додељујући већи пондер оним домаћинствима која су удаљенија од линије.

земљама новим чланицама била чак незнатно испод тог нивоа. У Србији је стопа ризика сиромаштва 2012. године износила 24,6% и била је виша него у било којој земљи ЕУ (Републички завод за статистику, 2013.). Стопе од преко 20% у 2012. години забележене су у Бугарској, Румунији и Хрватској, али и у земљама које су изразито погођене економском кризом, Грчкој и Шпанији.

Вредности AROPE индикатора износиле су 24,8% и 30,7% у ЕУ и у земљама новим чланицама, респективно. У Србији је стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености (AROE) износила 42,1% (Републички завод за статистику, 2013.). Индикатори материјалне депривације су стопа и интензитет материјалне депривације. Стопа материјалне депривације представља удео становника који су материјално депривирани у укупној популацији. Интензитет материјалне депривације показује средњу вредност броја ставки које материјално депривирани удео популације не може да приушти. Стопа изразите материјалне депривације представља једну од три компоненте Европа 2020 индикатора ризика од сиромаштва или социјалне искључености – AROPE. Индикатори материјалне депривације се рачунају на основу Анкете о приходима и условима живота (SILC). Према последњим подацима стопа материјалне депривације у ЕУ је 2012. године износила 19,7%, у новим земљама чланицама 34,9%, а стопе изразите материјалне депривације су износиле 9,9% и 19,7%, респективно. Према резултатима Анкете о приходима и условима живота у Србији, стопа материјалне депривације је 2013. године износила 44,3%, а изразите материјалне депривације 26,8%.

Према подацима Анкете о потрошњи домаћинства у 2012. години у Србији је преко 80% грађана процењивало да не располажу довољним приходима да би покрили своје потребе на месечном нивоу (43,8% процењује да приходи у целини не задовољавају потребе, а 36,5% да углавном не задовољавају). Таквих је и у најбогатијем децилу преко две трећине (Републички завод за статистику, 2013).

Отуда наша питања, на која треба да одговоре даљња мултидисциплинарна теоријско-емпиријска научна истраживања, гласе: да ли између стварног, суштинског привредног и политичко-привредног криминала постоји

позитивна корелација; ако постоји која је појава узрок; како искорачити из форме и овладати суштином ових појава и њиховог односа итд.

LITERATURA

- [1] Atkinson, A. B. (2000). A European Social Agenda: Poverty Benchmarking and Social Transfers. EUROMOD Working Paper (No. EM3/00).
- [2] Atkinson, A. B., Cantillon, B., Marlier, E., & Nolan, B. (2002). Social Indicators The EU and Social Inclusion. Oxford: Oxford University Press.
- [3] Barr, N. (2012). Economics of the Welfare State. Oxford: Oxford University Press.
- [4] Council of European Union. (2004). Joint report by the Commission and the Council on social inclusion. Brussels.
- [5] European Anti Poverty Network. (2010). Adequacy of Minimum Income in the EU. Eapn explainer (2).
- [6] European Commission. (2009). Portfolio of indicators for the monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion – 2009 update.
- [7] Eurostat. (2013). Statistical matching of EU-SILC and the Household Budget Survey to compare poverty estimates using income, expenditures and material deprivation. Eurostat Methodologies and Working papers.
- [8] Фонд за развој економске науке. (2013). Сива економија у Србији: нови налази и препоруке за реформе.
- [9] Frazer, H., & Marlier, E. (2009). Minimum Income Schemes across EU Member States. European Commission.
- [10] Gidens, E. (2007). Sociologija. Beograd: Ekonomski fakultet.
- [11] Илић, В. (2009). Стратегија за смањење сиромаштва у процесу транзиције на примеру Србије. Београд: Просвета.
- [12] Марковић, М. (1994). Дијалектика. Београд: БИГЗ: Генес-с: Просвета: Српска књижевна задруга.
- [13] Мијатовић, Б. (2009). Увод: Сиромаштво и просперитет. У: Б. Беговић, Г. Матковић, Б. Мијатовић, & Д. Поповић, Од сиромаштва ка просперитету: Тржишна решења за привредни раст. Београд: Службени гласник и ЦИДС.
- [14] Република Србија. (2010). Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији. Београд: Влада Републике Србије.
- [15] Републички завод за статистику. (2011). Сиромаштво у Републици Србији, 2008-2010. Саопштење.
- [16] Републички завод за статистику. (2013). Анкета о потрошњи домаћинства 2012. Билтен (572).
- [17] Републички завод за статистику. (2013, децембар). Сиромаштво и социјална неједнакост у Републици Србији. Саопштење.
- [18] Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику. (2010). Праћење социјалне укључености у Србији. Београд: Влада Републике Србије.

Удаљење са рада као самостална санкција

Suspension from work as an autonomous sanction

Слободанка Ковачевић-Перић, Правни факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

Sažetak— Сходно Закону о раду удаљење са рада може се изрећи превентивно, односно пре поступка за утврђивање одговорности (неаутохтона мера) и као самостална (дисциплинска) санкција без накнаде зараде (аутохтона мера). Аутор у раду анализира радноправни институт удаљење са рада без накнаде зараде као санкцију. У том смислу, удаљење са рада је замена отказу уговора о раду, изриче се према недисциплинованом запосленом за непоштовање прописане радне дисциплине, када на његовој страни постоје одређене олакшавајуће околности услед којих би отказ уговора о раду представљао престога „санкционисање“ његовог понашања. Удаљење са рада је само наизглед “безазлена” мера. De facto, удаљења има далекосеже реперкусије на запосленог: од економских, до психолошких, социолошких. Оне су последица чињенице да је удаљење привремена забрана раднику да редовно обавља своју радну делатност, чиме је онемогућен да заради.

Кључне riječi – удаљење са рада, дисциплинска санкција, удаљење са рада без накнаде зараде

Abstract – According to the Labor Law an act of suspension from work may be undertaken as an act of prevention, that is, prior to the procedure for determination of responsibility (not an autochthonous measurement) and suspension as an autonomous (disciplinary) sanction without reimbursement. The Author analyses the labor law institute of employee's suspension from work as a an autonomous sanction (autochthonous measurement). In that sense, suspension from work is a replacement to termination of the work contract, and it is taken against an undisciplined employee for disrespecting the determined work discipline, when there is a certain circumstance in the employee's action that can be understood as a beneficial one and due to which a termination of the contract would be understood as “harsh sanctioning” of such a behavior. Suspension from work is “benign” measure just at first glance. De facto, consequences of the removal have long-term repercussions for the employee, ranging from economic, to psychological, to sociological ones. All of them are a consequence of the fact that the removal from work is a temporary ban to an employee to conduct his/her work tasks, which causes a prevention to earn wage.

Keywords – suspension from work, disciplinary sanction, suspension from work without compensation

I. UVOD (Heading 1)

Удаљење запосленог са рада је традиционални институт радног право. У општем режиму радних односа, сходно изменама и допунама Закона о раду¹, запослени се може удаљити са рада у два аспекта. У првом, удаљење са рада је привремена, акцесорна (несамостална) мера превенције којом се удаљава са рада запослени који је учинио одређену повреду радне обавезе, а пре покретања поступка за утврђивање одговорности запосленог за повреду која му се ставља на терет, у циљу превенције због могућег штетног и негативног утицаја и деловања по запослене код послодавца или на укупно пословање послодавца. У другом, удаљење са рада је самостална санкција која се изриче запосленом након поступка утврђивања одговорности за нарушавање радне дисциплине, односно повреде радних обавеза. У том смислу, удаљење је „самостална и аутохтона мера“ јер се примењује после утврђене одговорности запосленог као „санкција“ и у тој сврси је само себи довољно.² Одлика самосталности и самодовољности чини ово удаљење атипичним, тзв. „квази-удаљење“.

У термиолошком смислу за удаљење са рада се у стручној јавности и колоквијално користи појам суспензија. Суспензија (lat. suspensio) значи одгађање, одлагање, задржавање, обустављање неког извршења; такође и привремено уклањање, удаљавање са дужности; неизвесност, нерешивост, сумња, подозрење; оставити нешто или неког in suspenso значи оставити нерешено, у сумњи да лебди у ваздуху.³ Термин „суспензија“ у изворном смислу употребљен је у последњем савезном закону о раду – Закон о основама радних односа СРЈ из 1996. године. Према члану 61. наведеног закона (цитирамо): „Запослени може бити привремено удаљен с рада, односно с радног места (суспензија) у складу са законом“.⁴

II. УДАЉЕЊЕ СА РАДА КАО САМОСТАЛНА САНКЦИЈА

Удаљења са рада изриче се у поступку утврђивања одговорности запосленог за повреду радне обавезе,

¹ „Службени гласник РС“, бр. 24/05, 61/05, 75/14; у даљем тексту: ЗР.

² П. Јовановић, Радно право, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2012, стр. 305.

³ Суспензија, доступно на адреси: <http://www.vokabular.org/?search=suspensija&lang=sr-lat>, 22. 09. 2014.

⁴ „Службени лист СРЈ“, бр. 29/96, 51/99.

односно непоштовање радне дисциплине. Према одредби члана 179а Закона о раду послодавац може запосленом за повреду радне обавезе или непоштовање радне дисциплине, ако сматра да постоје олакшавајуће околности или да повреда радне обавезе, односно непоштовање радне дисциплине, није такве природе да запосленом треба да престане радни однос, уместо отказа уговора о раду, изрекне једну од следећих мера: 1) привремено удаљење са рада без накнаде зараде, у трајању од једног до 15 радних дана; 2) новчану казну у висини до 20 одсто основне зараде запосленог за месец у коме је новчана казна изречена, у трајању до три месеца, која се извршава обуставом од зараде, на основу решења послодавца о изреченој мери; 3) опомену са најавом отказа у којој се наводи да ће послодавац запосленом отказати уговор о раду без поновног упозорења, ако у наредном року од шест месеци учини повреду радне обавезе или непоштовање радне дисциплине.

Предвиђене мере могу се изрећи сваком запосленом, без обзира на посебна овлашћења и одговорности које он има. То даље значи, да се исте могу изрећи и руководећим лицима, лицима са посебним овлашћењима, као и лицу које врши пословодне функције. За учињену повреду радне обавезе запосленом се може изрећи само једна дисциплинска мера, без обзира на тежину, квалификацију повреде. Кумулирање дисциплинских мера није могуће ни код стицаја, ни за продужену повреду радних обавеза.⁵ Чак и у случају спајања поступка по основу два или више захтева, изриче се једна дисциплинска мера.

Удаљење као дисциплинска санкција није новина у домаћем законодавству о раду. Наиме, по први пут је у нашем радноправном законодавству предвиђена ЗР из 2005. године (чл.170).⁶ Дисциплинска санкција привременог удаљења са рада састоји се у удаљењу запосленог са рада без накнаде, чиме се запосленом онемогућава да извршава рад, а самим тим и да заради.⁷ Изриче се према недисциплинованом запосленом за непоштовање прописане радне дисциплине, када на његовој страни или у радњи повреде постоје одређене олакшавајуће околности, услед којих би отказ уговора о раду представљао престрого „санкционисање“ његовог понашања.

Сврха удаљења као дисциплинске санкције је двострука. С једне стране, она је изражена у репресији према запосленом као правна последица за непоштовање утврђене радне дисциплине, односно прописане радне обавезе, а са друге стране, изречена санкција има васпитни утицај јер врши превенцију према запосленом коме је изречена (ако је у питању опростива грешка,

лакша повреда радне дисциплине) да убудуће не чини повреду радне обавезе (специјална превенција), и превенцију у односу на остале запослене да се понашају у складу са прописаном радном дисциплином и утврђеним радним обавезама – да их не нарушавају, јер то повлачи дисциплинску санкцију (генерална превенција). Отуда, удаљење је аутохтона – самостална мера, јер се користи после утврђене одговорности запосленог као „санкција“ и у тој сврси је само себи довољно.⁸ У томе је њен смисао и сврха. Стога је ово удаљење „атипично и аутохтоно“.

Изрицањем удаљења привремено се „одстрањује/уклања“ из предузећа запослени који је извршио одређену повреду радне дисциплине, односно радне обавезе. Сходно закону, удаљење представља алтернативу или замену за отказа уговора о раду, онда када постоје олакшавајуће околности или када повреда радне обавезе, односно непоштовање радне дисциплине, није такве природе да запосленом треба да престане радни однос. Које су то околности које се имају сматрати „олакшавајућим“ законодавац не прописује. Што значи да се *de facto* препушта послодавацу да сам процени у сваком конкретном случају. Таква нормативна празнина може да допринесе арбитрности и самовољи послодавца, јер се наведене околности процењују *ad hoc*, од случаја до случаја. Човек је заштићен од самовоље када зна, пре него што делује, оно што му је забрањено, када може да процени озбиљност различитих неправилности које би могао да почини.⁹ Стога, сматрамо да је законодавац морао да постави одређене основне параметре који дефинишу „олакшавајуће околности“, због чињенице да отказ доводи до престанка радног односа запосленог (до незапослености), па такав правни основ не сме да зависи од *bona fides* послодавца.

III. КАРАКТЕРИСТИКЕ УДАЉЕЊА СА РАДА КАО САНКЦИЈЕ

Удаљење са рада изречено као дисциплинска санкција којом се запослени удаљује са рада без накнаде зараде може да траје од једног до 15 радних дана. Законом није ограничено укупно трајање удаљења са рада у току календарске године. То значи да је могуће да против истог запосленог буде изречено удаљење са рада више пута у току календарске године,¹⁰ мада, вероватније је да ће послодавац у случају понављања повреде радне обавезе за коју је већ изрекао удаљење, запосленом изрећи тежу санкцију, односно отказ као дисциплинску санкцију. На то упућује и Закон о спречавању злостављања на раду, који предвиђа: „ако је запослени коме је због вршења злостављања на раду изречена мера удаљења са рада од четири до 30 радних дана без накнаде зараде (или било која друга мера – опомена, мера трајног премештаја у другу радну околину), поново изврши злостављање у року од шест месеци, послодавац може да му откаже уговор о раду, односно изрекне меру престанка радног односа“ (чл.23). У томе је смисао начела прогресивности у

⁸ П. Јовановић, Радно право (2012), оп. цит, стр. 305.

⁹ J. Pélissier, Дефиниција дисциплинских казни, Социјално право, сеп. 1985, стр. 545.

¹⁰ Б. А. Лубарда, Радно право, нав. дело, стр. 647- 648.

⁵ Стицај се узима као околност која утиче на врсту, односно тежину мере. Код стицаја повреде за које се може изрећи новчана казна, висина изречене казне не може прећи границу утврђену законом. И за продужену повреду радне обавезе изриче се једна дисциплинска мера. Низ повреда које су захваћене продуженом повредом узима се као отежавајућа околност.

⁶ Закон о раду РС, („Службени гласник РС“, бр. 24/05, 61/05), чл.170. Послодавац је могао да изрекне меру удаљења са рада без накнаде зараде у трајању од једног до три радна дана.

⁷ Б. А. Лубарда, оп. цит, стр. 647.

дисциплинском кажњавању, односно начела индивидуализације кажњавања.

Послодавац може запосленом да откаже уговор о раду¹¹ или изрекне неку од мера предвиђених законом¹² ако му је претходно дао писано обавештење у вези са недостацима у његовом раду, упутствима и примереним роком за побољшање рада, а запослени не побољша рад у остављеном року (чл.180а ЗР). Запослени уз изјашњење може да приложи мишљење синдиката чији је члан, у наведеном року за изјашњење. Послодавац је дужан да размотри мишљење синдиката, уколико је приложено уз изјашњење (чл.181).

Иако је удаљење са рада „једна од алтернатива“ отказу уговора о раду запосленом, неспорно је да удаљење представља санкцију, дисциплинску санкцију због непоштовања радне дисциплине, односно за повреду радне обавезе. Законодавац за овај облик удаљења не користи појам дисциплинска санкција већ мера, што се огледа у насловљавању овог дела норми – „мере за непоштовање радне дисциплине, односно повреду радних обавеза“. Таква „термиолошка недоследност“ несагласна је са теоријом радног права и противречи самој сврси и циљу наведених норми (чл.179а). Наиме, санкционисање непоштовања радне дисциплине, односно повреде радних обавеза је, најкраће речено, дисциплинска одговорност – она се конституише на повреди радне обавезе као један од основа за ову одговорност, а санкције изречене у таквом поступку су дисциплинске санкције. Санкција је, у најширем смислу речи, она правна последица која прати повреду правних прописа. Санкција у дисциплинском праву је специфична врста санкције, различита од других санкција у нашем законодавству. Тако се, нпр., разликује од казних санкција (само кад се ради о мерама безбедности, а не о казнама), иако им је правни извор исти: хетерономна правна норма. Разлике су у садржају, у објекту, у последицама, органима, поступку итд.¹³ Дисциплинска санкција се може дефинисати као врста правне санкције, утврђена законом или другим општим актом, коју изриче надлежан дисциплински орган у дисциплинском поступку против запосленог који својим кривицом учини повреду радне обавезе, односно дисциплине понашања. Она се састоји у одређеном моралном дејству или у ограничавању или одузимању права и положаја или својства радника – учиниоцу дисциплинског дела.¹⁴

Дакле, неовисно од својинске основе радног односа одговорност за повреду радне дисциплине/радне обавезе је дисциплинска одговорност, као специфична правна

одговорност јер је применљива само против лица у зависном раду, традиционално према свих лица у односу субординације. Међутим, у термиолошком смислу и даље не постоји „нормотворна интенција“ да се „ствари назову правим именом“.¹⁵ Од доношења Закона о раду 2005. године и, пре свега, Закона о раду 2001. године који је „перјаник“ укидања дисциплинске одговорности и дисциплинског поступка, престају да постоје материјалне и процесне норме о дисциплинској одговорности. Фактички, уведен је сумаран дисциплински поступак, својеврстан „отказни поступак“ јер се одговорност своди на утврђивање оправданих разлога за отказ уговора о раду. Овај тзв. отказни поступак је, самим тим, специфичан дисциплински поступак, јер сходно Конвенцији МОП-а, бр.158 из 1982. године о престанку радног односа на иницијативу послодавца,¹⁶ чињенице о отказном разлогу морају бити оправдане, а да би се дошло до чињеница таквог квалитета послодавац је морао предузете „неке“ процесне радње/поступак за утврђивање њихове истинитости. Неупотребљавајући термин дисциплински поступак законодавац упућује на поступак утврђивања одговорности кроз процесну обавезу упозорења запосленог на постојање отказног разлога, и на обавезу разматрање мишљења синдиката о упозорењу запосленог – уколико је мишљење достављено. Термиолошка недоследност Закона о раду очитија је због чињенице да институти „дисциплинска одговорност“, „дисциплински поступак“, „дисциплинске санкције“ егзистирају у изворном термину у законима на нивоу *lex specialis* – Закон о државним службеницима (чл.107. и чл. 110).¹⁷ Таква парадигма даје изванредан *favor laborem* државним службеницима у поступку дисциплинске одговорности.

Према наведеном термиолошком приступу законодавца произилази да у спектру (дисциплинских) санкција поред отказа као најтеже дисциплинске казне (чл.179) и новчана казна добија атрибуте „мере“. Ово је својеврсна нелогичност термина, јер је мера у спектру санкција увек блажи вид санкционисања, за разлику од казне. Казна је, пак, средство за вршење заштитне функције, али средство које наноси „одређено зло“ кажњеноме јер без обележја репресије нема казне-Диркем (Durkheim).¹⁸ То недвосмислено указује да наведена термиолошка опредељеност нема упориште ни у сврси, ни у циљу који се остварује изрицањем ма које казне, а нема упоришта ни у теорији радног права. Ову констатацију поткрепљује и упоредноправа легислатива.

¹¹ Сходно члану 179. став 1. тачка 1), ЗР.

¹² Члан 179а овог закона.

¹³ N. Tintiћ, *Radno i socijalno pravo*, Knjiga prva: radni odnosi (II), Narodne novine, Zagreb, 1972, стр. 599.

¹⁴ Дефиниција је дата спајањем дефиниције из дефинисања одређивања дисциплинске санкције у делима уважених професора радног права: А. Балтић, М. Деспотовић, *Основи радног права Југославије* (осмо измењено и допуњено издање), Савремена администрација, Београд, 1981, стр. 247; и Б. А. Лубарда, *Радно право*, (расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу), Правни факултет у Београду, Београд, 2012, стр. 643.

¹⁵ С. Ковачевић-Перић, *Удаљење са рада –појам, сврха и карактеристике*, Радно и социјално право, Београд, бр. 1/2014, стр. 187-189.

¹⁶ „Службени лист СФРЈ“, бр.4/1984.

¹⁷ Закон о државним службеницима „Службени гласник РС“, бр. 79/05, 81/05-испр., 83/05-испр., 64/07. 67/07-испр., 116/08 и 104/09. Цитирано према: С. Ковачевић-Перић, нав. дело, стр. 189.

¹⁸ N. Tintiћ, *Radno i socijalno pravo*, Knjiga prva: radni odnosi (II), Narodne novine, Zagreb, 1972, стр. 599

IV. УПОРЕДНИ РЕЖИМ ДИСЦИПЛИНСКИХ САНКЦИЈА

Широка лепеза дисциплинских санкција предвиђа се у упоредном радноправном законодавству, при чему се резервише право законодавцу да законом уреди услове за изрицање најтеже дисциплинске санкције-отказ (престанак радног односа), као и новчану казну уколико је допушта. У погледу осталих дисциплинских санкција, послодавцу се препушта да у правилнику о раду одреди врсту и тежину санкције за одређене повреде радних обавеза, сходно начелу легалитета и сразмерности, тако да се (само)ограничава слобода послодавца у избору дисциплинске санкције за утврђене повреде обавезе. Отуд и тако широка лепеза санкција за дисциплинску (не)одговорност: опомена са или без уписа у персонални досије радника (овим мерама у теорији се оспорава карактер дисциплинске санкције), суспензија с посла (без накнаде зараде), привремено распоређивање на ниже радно место (слабије плаћене послове), губитак места на листи старешинства, губитак премије продуктивности, новчана казна (ако није законом забрањена) и отказ.¹⁹

Под дисциплинском санкцијом у француском законодавству о раду, подразумева се “свака мера, сем усмене опомене коју изриче послодавац против запосленог који је извршио повреду радне обавезе, да је та мера таква да погађа присуство запосленог у предузећу (удаљење са рада, отказ), његов рад или функцију (распоређивање на ниже радно место), каријеру (задржавање у напредовању; назадовање) или његова примања, зараду (укидање премија, али не и новчана казна).²⁰

Законодавство о раду Немачке²¹ под дисциплинским мерама подразумева све мере власника фабрике (послодавца) у циљу чувања или поновног успостављања реда у фабрици, којима се раднику наноси штета или у најмању руку запрети. Ту се не подразумевају само мере које за радника производе непосредну правну или привредну штету, него и оне које могу да нашkode социјалним интересима радника, нпр. губљење угледа у фирми. Нарочито треба сматрати дисциплинском мером изрицање укора или прекора, свеједно да ли они следе писмено или само усмено. У погледу правне природе дисциплинских санкција (осим у погледу правне природе упозорења/опомене, којој се оспорава карактер правне санкције, односно која се сматра морално-професионалне природе), износи се гледиште да су дисциплинске санкције особена врста правних казни, по многим

аспектима аналогне уговорним казнама, али различите од њих у погледу броја (бројност дисциплинских санкција); дисциплинске санкције немају непосредно имовински карактер (задржавање у напредовању), постоји могућност индивидуализације кажњавања (распон у одмеравању висине приватне казне, уважавајући олакшавајуће и отежавајуће околности).²²

Општи режим дисциплинске одговорности у нашем радноправном законодавству не садржи наведен систем санкције. Лепеза дисциплинских санкција у појединим домаћим послератним законима била је знатно разноврснија и бројала много више мера и казни од санкција предвиђених садашњим законодавством, на пример: опомена, јавна опомена, распоред на друге послове, односно радне задатке за одређено време, престанак радног односа (чл.195. Закона о удруженом раду).²³

V. REZULTATI

Prije nego što počnete da formatirate svoj rad, najprije napišite i sačuvajte sadržaj kao zasebnu tekstualnu datoteku. Čuvajte svoje tekstualne i grafičke datoteke odvojeno dok tekst ne bude formatiran i stilizovan. Nemojte numerisati strane nigdje u tekstu. Nemojte stavljati broj u tekst podnaslova, šablon to radi za Vas.

Na kraju, završite sadržaj i organizaciono sređivanje prije formatiranja. Obratite pažnju na sljedeće segmente koji se odnose na lekturu, pravopis i gramatiku.

A. Skraćenice i akronimi

Definišite skraćenice i akronime prilikom prvog pojavljivanja u tekstu, čak i ako su već prethodno definisani u apstraktu. Skraćenice kao što su *IEEE*, *SI*, *MKS*, *CGS*, *sc*, *dc*, i *rms* ne moraju se definisati. Nemojte koristiti skraćenice u naslovima ili podnaslovima osim ukoliko se ne mogu izbjeći.

VI. ZAKLJUČAK

Удаљење са рада као самостална дисциплинска санкција представља аутохтону меру којом се привремено – од једног до петнаест радних дана, без накнаде зараде одстрањује са рада запослени за кога је у поступку дисциплинске одговорности утврђено да је крив за повреду радне обавезе или непоштовање радне дисциплине, уколико послодавац сматра да постоје олакшавајуће околности или да повреда радне обавезе, односно непоштовање радне дисциплине, није такве природе да запосленом треба да престане радни однос. Коју ће од предвиђених санкција послодавац изрећи запосленом за учињену повреду радне обавезе зависи од степена одговорности запосленог, услова под којима је запослени починио повреду, претходног рада и понашања запосленог у извршавању поверених послова и радних задатака, тежине повреде и њених последица, значаја делатности у којој ради (већа права и овлашћења

¹⁹ Б. Лубарда, Лексикон индустријских односа, Радничка штампа, Београд, 1997, стр. 41.

²⁰ Осим усмених, вербалних опаски законски израз (“мера”) је јако уопштен. Практично он покрива не само уобичајене казне (укор, опомену, искључење, дисциплинско премештање, враћање на нижи чин, отпуштање), већ такође све мере доживљене као казне од стране радника које апсорбују атипичне казне (заостајање у напредовању, промену радног времена, непозивање на састанке, одбијање додељивања неке награде, повлачење са места паркинга, итд.). Законик о раду Француске (чл. L.122-40), нав. према: L. Gerard - Caen, J. Pelissier, A. Supiot, Droit du travail, Dalloz, Paris, 1994, стр. 376-380.

²¹ Josef Cerny, Arbeitsverfassungsgesetz, Закони и коментари /116, 1998, стр. 370, 371, 433.

²² F. del Giudice, F. Mariani, F. Izzo, Diritto del lavoro, Edizioni giuridiche Simone, Napoli, 2001; наведено према: Б. А. Лубарда, Радно право, (расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу), Правни факултет у Београду, Београд, 2012, стр. 634, 644.

²³ “Службени лист СФРЈ”, бр. 53/76.

подразумевају и већу одговорност), затим од материјалних и социјалних прилика запосленог, као и од других околности. Да би се остварило начело прогресивности, тј. индивидуализација кажњавања неопходно је предвидети и разноврсне дисциплинске санкције (и мере и казне). У том циљу, требало је да законодавац у спектру санкција које се могу изрећи за повреду радне обавезе, односно непоштовање радне дисциплине (отказ, удаљење са рада, новчана казна, опомена са најавом отказа) предвиди и мере моралног карактера, нпр. укор, јавна опомена. Обзиром да је удаљење са рада једна од алтернатива отказу уговора о раду, његово трајање се морало предвидети дуже од петнаест радних дана, колико је одређено Законом о раду.

Непостојање норми материјалног и процесног дисциплинског права у општем режиму радних односа, њихово сумирање на утврђивање оправданих отказних разлога и на мере за непоштовање радне дисциплине, односно повреду радних обавезе, доводи до тога да и норме о удаљењу са рада немају правну основу, другим речима „висе“ (pendet).

Компарацијом норми домаћег позитивног радног законодавства о удаљењу са рада са матичним одребама ранијих радноправних прописа, може се закључити да је институт удаљења знатно ригорознији у позитивно правним прописима, јер Закон о раду предвиђа удаљење запосленог искључиво са рада (са или без накнаде), за разлику од пређашњих прописа, када се запослени могао удаљити са рада и удаљити са радног места, односно распоредити на друго радно место које одговара његовом степену стручне спреме, а ако таквог радног места нема, на радно место за које се захтева нижи степен стручне спреме одређене врсте занимања.²⁴

LITERATURA

- [1] G. Eason, B. Noble, and I.N. Sneddon, "On certain integrals of Lipschitz-Hankel type involving products of Bessel functions," *Phil. Trans. Roy. Soc. London*, vol. A247, pp. 529-551, April 1955. (*references*)
- [2] Б. А. Лубарда, Лексикон индустријских односа, Радничка штампа, Београд, 1997, стр. 41.
- [3] [2] Б. А. Лубарда, Радно право, (расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу), Правни факултет у Београду, Београд, 2012, стр. 634-649.
- [4] [3] J. Cerny, *Arbeits verfassungs-gesetz*, Закони и коментари /116, 1998, pp. 370-433.
- [5] [4] L. Gerard - Caen, J. Pelissier, A. Supiot, *Droit du travail*, Dalloz, Paris, 1994, L. Gerard - Caen, J. Pelissier, A. Supiot, *Droit du travail*, Dalloz, Paris, 1994, pp. 376-380.
- [6] [5] N. Tintić, *Radno i socijalno pravo*, knjiga prva: radni odnosi (II), *Narodne novine*, Zagreb, 1972, pp. 598-599.
- [7] [6] П. Јовановић, Радно право, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2012, стр. 305.
- [8] [7] С. Ковачевић-Перић, „Удаљење са рада – појам, сврха и карактеристике“, *Радно и социјално право*, Београд, бр. 1/2014, стр. 187-189.
- [9] [8] F. del Giudice, F. Mariani, F. Izzo, *Diritto del lavoro*, Edizioni giuridiche Simone, Napoli, 2001.

Правни извори:

- [1] Закон о удруженом раду СФРЈ, „Службени лист СФРЈ“, бр. 53/76.
- [2] Закон о радним односима Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 55/96; 28/01, 43/01.
- [3] Закон о основама радних односа СРЈ, „Службени лист СРЈ“, бр. 29/96, 51/99.
- [4] Закон о државним службеницима, „Службени гласник РС“, бр. 79/05, 81/05-испр., 83/05-испр., 64/07, 67/07- испр., 116/08 и 104/09.
- [5] Закон о спречавању злостављања на раду, „Службени гласник РС“, бр. 36/10.
- [6] Закон о раду Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 24/05, 61/05, 75/14.

Интернет домени:

- [1] Суспензија, [доступно на адреси: http://www.vokabular.org/?search=suspenzija&lang=sr-lat](http://www.vokabular.org/?search=suspenzija&lang=sr-lat), 20.10.2014.

²⁴ Закон о радним односима Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 55/96; 28/01, 43/01), члан 102 и члан 103.

European public prosecutor: reform *de novo*

Ivica Josifovic, Faculty of Law, FON University, Skopje

Abstract

The Treaty of Lisbon, in Article 86 provides the possibility of establishing the European Public Prosecutor. The aim of this study is to target the necessity of such office in order to combat crimes affecting the financial interests of the Union, because the frame for this institution is determined wide enough to create a body with certain authority, but in addition to have in mind the differences regarding the position, status and competencies of the European Public Prosecutor.

Two questions must be resolved: the legal and political issue regarding articles 85 and 86 and the issue which is more focused on the effective use of resources. The conclusion puts forward the considerations regarding the future establishment of the European Public Prosecutor's Office, accepting that the most probable solution is through creation of a separate entity that has the need of cooperation with Eurojust.

Key words: European Union, Lisbon, Prosecutor, Eurojust.

I. INSTEAD OF INTRODUCTION: PREVIOUS QUESTIONS

First previous question: What is Corpus Juris? The original model of European Public Prosecutor (EPP) was introduced in the Corpus Juris study published in 1997.¹ The study endorsed a set of supranational rules for possible creation of European criminal law.² The document identifies several offences connected on the fraud of the European budget and establishes comprehensive procedure for investigation and prosecution of these offences, as well as issues of criminal responsibility and penalties.

The study defines the fraud in a very broad manner covering expanding and taking from the budget. For the investigation, prosecution, trial and penalty purposes, according to the study, the territory of an EU member-state represents a sole legal area and depends from the criminal and legal systems of EU member-states, while the criminal acts shall be prosecuted through national courts.

The idea for the European Public Prosecution Office (EPPO) was subject of a Commission proposal during the intergovernmental conference in Nice 2000. The Commission underlined that there is a fragmentation of the European criminal law by the fact that the national police and judicial authorities are entitle to act only on their own territory and recommended that the EPP role should be regulated with provisions in the Treaty and details to be worked out with secondary legislation.

Second previous question: What is OLAF? European Anti-fraud Office (OLAF) is as an independent entity within the European Commission conducting administrative investigations on offences against financial interest of the EU³, but with no influence on member-states competences in initiating criminal procedures.⁴ OLAF is competent to investigate illegal activities conducted by European official and economic operators when the EU budget is at stake. The first category refers to investigations inside the EU institutions, while the second category covers external investigations.⁵ OLAF's operational activity is closely connected with the criminal legislation, national police and judiciary authorities.

Third previous question: What is Eurojust? Eurojust is established in 2002 with Council decision for justice and police cooperation, comprised of judges, prosecutors and police officers from member-states competent for strengthening the fight against serious forms of crime.⁶ The establishment is inspired by the need for mutual and efficient measures for acceleration and simplification of police and judicial procedures in member-states, especially through judicial assistance and extradition.

Many see the Eurojust as a forerunner of the EPPO. Still, the tasks of Eurojust according to the Council decision emphasize its role as a facilitator: to ask national authorities (a) to initiate investigation or prosecution for specific acts; (b) to mutually coordinate when facing cross-border cases; (c) to admit when other state is in better position for conducting investigation or prosecution, in case of conflicts of jurisdiction; and (d) to establish joint investigation teams. In contrast to the EPPO, Eurojust is not limited only towards offences that include fraud on the EU budget, but also on cyber crime, money laundering, environment offences and organized crime. In December 2008 new Council decision was adopted with the purpose of strengthening the role and capacities of Eurojust in the fight

¹ Mireille Delmas-Marty, *Corpus Juris: Introducing penal provisions for the purpose of the financial interests of the European Union*, (Paris: Economica, 1997).

² Lothar Kuhl, *The future of the European Union's financial interests: Financial criminal law investigations under the lead of a European Prosecutor's Office*, (Freiburg: Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, EUCRIM Vol. 3-4, 2008), p. 187.

³ *Commission Decision 1999/352 of 28 April 1999 establishing the European Anti-fraud Office (OLAF)*, (Official Journal of the EU, L 136, 1999).

⁴ *Regulation 1073/1999 of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 concerning investigations conducted by the European Anti-fraud Office (OLAF)*, (Official Journal of the EU, L 136, 1999), Art. 2.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Council Decision 2002/187/JHA*, (Official Journal of the EU, L 63, 2000), p. 1; *Council Decision 2003/659/JHA*, (Official Journal of the EU, L 245, 2003), p. 44; *Council Decision 2009/426/JHA*, (Official Journal of the EU, L 138, 2009), p. 14.

against organized crime.⁷ Further strengthening and extension of Eurojust competences is enabled with the Stockholm Programme, a five-year plan with guidelines for justice and home affairs of the member states of the EU for the period 2010-2014.⁸

II. FROM EUROJUST TO EUROPEAN PUBLIC PROSECUTOR

Since the Lisbon Treaty is in force and created the possibility for establishing the EPPO, at least from constitutional point of view, according the Article 86 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU),⁹ it is normal to have a political will to establish such body. The EPPO idea challenged discussions regarding its status and institutional set up, range of competences, applicable rules of procedure and potential organization chart. Issues were also raised regarding the accessibility of the evidences gathered by the EPPO in front of the national courts and the judicial review of its actions. In this direction, article 86 of the TFEU should be observed along with the article 85 regarding the influence on Eurojust.

First of all, article 85 (1) of the TFEU confirms the role of the Eurojust in horizontal cooperation regarding the strengthening of the coordination and cooperation between national investigation and prosecution authorities. In this context, the European Parliament and the Council through regulations shall determine the structure and tasks of Eurojust, as well as the arrangements for inclusion of the European Parliament and national parliaments in evaluation of the Eurojust activities. Article 85 (2) stipulate that in the prosecutions and with no prejudice of article 86, formal acts of judicial cooperation shall be conducted by competent national authorities.

Further, in article 86 of the TFEU is stipulated that "In order to combat crimes affecting the financial interests of the Union, the Council, by means of regulations adopted in accordance with a special legislative procedure, may establish a European Public Prosecutor's Office from Eurojust. The Council shall act unanimously after obtaining the consent of the European Parliament. In the absence of unanimity in the Council, a group of at least nine Member States may request that the draft regulation be referred to the European Council. In that case, the procedure in the Council shall be suspended ... In case of a consensus, the European Council shall, within four months of this suspension, refer the draft back to the Council for adoption."

Question arises regarding the future role of Eurojust, as the phrase "from Eurojust" evokes ambiguity. Bearing in mind the potential power in initiating crime investigations, Eurojust could transform in to EPPO according the article 85 (1) of the TFEU. Contradictory interpretation, may result in dissolution of Eurojust if the competences are entrusted to a completely

new institution. The insecurity in this language is with the purpose to leave free maneuver space for the creators regarding the consensus that needs to be achieved for the final perspective of the EPPO.

Having in mind the complexity of the issue, different legislative and political thoughts in member-states, it is difficult to assume that the EPPO shall be established by unanimous decision. Therefore, the EPPO, most probably, shall be established through enhanced cooperation on the basis of articles 20 and 329 of the TFEU. Furthermore, the Office shall perform its duties in a highly complex context, with different actors for coordination (national judicial authorities, member-states and third countries) and with the use of different legal frameworks (future rules of procedure, mutual recognition, agreements with third countries).

In paragraphs 2 and 3 of article 86 are quoted the competences and responsibilities of the EPPO. But, the provision stipulating that the EPPO "shall exercise the functions of prosecutor in the competent courts of the Member States" again leaves additional space for questions. First, how shall the EPPO investigate if it is not a part of the national police authorities? Second, does the prosecution and bringing to judgment means instigation of a case, demanding sanctions and filling appeals?¹⁰ Third, how shall the evidences be collected and evaluated and how shall the rights of the accused be protected? Fourth, but not the last, how shall the judicial review of the EPPO be affirmed (through national courts or by creating EU-level judicial system)? From the other side, article 85 (1) explicitly refers to the role of Eurojust in initiating crime investigations regarding the offences against the Union's financial interests, thus raising the question of EPPO's competences and shall the two institutions mutually overlap or act separately?

The main competence of the EPPO in the fight against offences that violate the financial interest of the EU, according article 86, indicates that such offences must also be defined in the regulation during its adoption. Also, question remains open regarding the jurisdiction, shall it be according the European or national legislation? Paragraph 4 from article 86 make no repress only on offences connected with the financial interests of the EU, but also on the possibility to extend the powers of the EPPO to include serious crime having a cross-border dimension, again with unanimous act of the European Council after obtaining the consent of the European Parliament and after consulting the Commission, including the consent of those member-states that do not wish to be part of the enhanced cooperation, thus more and more heating the issue regarding the influence on Eurojust. However, if the EPPO is established through enhanced cooperation, its competences, most probably, will be limited on offences against the financial interest of the EU. Such initial restriction of the range in the EPPO's activities, also could contribute in prevention of jurisdiction conflicts with national prosecution authorities.

⁷ Ibid.

⁸ European Council the Stockholm Programme: An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens, (Official Journal of the EU, C 115, 2010).

⁹ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, (Official Journal of the EU, C 115, 2008).

¹⁰ Martijn Zwiers, *The European Public Prosecutor's Office Analysis of a Multilevel Criminal Justice System*, (Antwerp: Intersentia, 2011), p. 398.

Despite the legal basis for the creation of the EPPO according to the Lisbon Treaty, still it is not about a completely standard procedure from several reasons. First, there is no commitment according to the Treaty for the creation of the EPPO, although the possibility is stipulated. Second, it is not about a common legal procedure that enables the creation of the EPPO, but a special procedure that according to article 289 (2) of the TFEU, the legal act is adopted by one institution (the Council) with the consent of another institution (the European Parliament), and not as it is common in the co-decision procedure. This means that since article 86 is invoked, the European Parliament cannot influence the draft regulation. Third, the procedure for the establishment of the EPPO refers to the point that not all members will be willing for an enhanced cooperation in the criminal area, because the limitations in article 86 (1) call for consent by nine member-states. Since the question for establishing the EPPO is instigated in front of the European Council and in case of disagreement, the nine member-states may approach to drafting a proposal for enhanced cooperation according to article 329 (1) of the TFEU. The special legal procedure is laboured by the fact that unanimity is needed by the Council, and there will always be member-states publicly opposing the creation of the EPPO, which means that, at the end, every proposal will move in the direction of enhanced cooperation.

III. OPTIONS AVAILABLE – PROS AND CONS

The establishment of the EPPO may be summarized as a possibility for vertical judicial cooperation in criminal matters, with wide EU-competences or to act as a supranational body in the area of freedom, justice and security. Several options are possible for the design of the EPPO and its connection with Eurojust, also will it be a centralized or decentralized structure.

The first option is Eurojust to become EPPO. As regards the organizational transformation, the easiest scenario is to make transfer from Eurojust to EPPO. Eurojust may continue to function with its horizontal role and to act in the framework of the EPPO for the offences against the financial interest of the EU. The advantage of this option is excluding the possibility of competing capacities if the structures acted separately. The only problem in conducting this option is how to adjust the vertical integration of the EPPO in the existing horizontal cooperation of Eurojust and the national authorities of the member-states.

According to the second option, the EPPO may be established as a separate entity in the frame of Eurojust, but to function independently. In such manner, EPPO in organizational sense will become part of Eurojust, but the horizontal and vertical functions would not unite. However, if the EPPO is only a unit in Eurojust, it remains unclear who will perform the EPPO functions and who will be responsible in front of the Eurojust. The advantage of this model is that the infrastructure of Eurojust may be utilised by the EPPO. The risk is that the Eurojust might be overshadowed by a smaller entity and with a potential to be outgrown.

If the EPPO is established as separate and independent entity, at the same time using the Eurojust expertise, then this

represents the most pure option regarding the responsibility and the internal organization, as the two entities will be completely separated. While the entire structure is going to be clearer if there is one unit for judicial cooperation and other for investigation and prosecution of frauds in the EU, the tasks would overlap and as a result the tasks of Eurojust will have to be reduced with a view to the tasks of the EPPO. The risk that the two bodies will compete, instead of mutual cooperation, is very important and might create problems in the information exchange area.

The final scenario anticipates the merger of the EPPO and Eurojust in one single entity with the execution of the Eurojust tasks – cooperation and coordination – and the new tasks of the EPPO – investigation and prosecution. That will be a requirement for a completely new body with internal structure and decision mechanism different than what Eurojust has at the moment. In effect, merging would bring Eurojust to an end, and an essentially new body would emerge from it.

In all options, the creation of EPPO will have a bearing on the internal organization and the existing structure of Eurojust. The option in which Eurojust becomes EPPO will entail minimal changes in the existing structure of Eurojust, where a radically new body emerges with the unification of Eurojust and the EPPO. Although, the prerequisite is the mutual cooperation, the manner this is going to be put in practice will depend on the compatibility of their structures. This is of absolute essence in order to avoid existence of the competing institutions.

IV. INFLUENCE ON EUROJUST AND NATIONAL JUDICIAL AUTHORITIES

Regarding the effects that the eventual establishment of the EPPO may have on Eurojust, several things must be considered.

First, the EPPO is designed to adapt a supranational character and embody a vertical kind of integration in its area of competences with respect to the member-states. Should Eurojust move in the same direction through the use of article 85 (1) and with powers to initiate investigations and resolve conflict of jurisdiction, there will be inherent competition regarding which body is more supranational and have bigger powers. This may cause Eurojust to opt-out frequently from its formal competences and, most probably, move forward towards a vertical model. For the EPPO, this shall mean to be constantly under pressure from Eurojust, causing it to use its powers in the highest level.

Second, since the EPPO is established and competent in the fight against offences attacking financial interest of the EU, the powers of Eurojust in the same area should be adequately adjusted. As there is a higher chance that not all member-states may participate in the creation of the EPPO, this most probably means that the priority crime area will not completely be separated from Eurojust competences. Accordingly, connected with the member-states that will not be a part of the EPPO creation, Eurojust shall keep its competences on offences against the financial interest of the EU. Although this looks like a clear division, the story does not end here, as other

complications appears. For instance, which body will confront with cases that include member-states that participate in the creation of the EPPO and those that not participate? Shall that be the EPPO or the Eurojust or the both? Because of this reason, the EPPO is mostly discussed as to be condemned only on fight against offences affecting the financial interest of the EU.

For Eurojust, the establishment of the EPPO will entail cooperation with another body having parallel competences, but enjoys bigger vigorous powers. While the sort out of the parallel competences in limited sphere of the criminal law – offences affecting the financial interest of the EU – seems quite complex challenge, still the confrontation with the challenge is possible. The same cannot be said if the EPPO is competently created regarding other offences. Development behind these lines will lead to a degree of exceeding the functions and parallel competences, thus making both institutions, in large scale, incapable in conducting its tasks.

The circle of relevant actors will be incomplete without paying attention of the EPPO's relations with the national justice authorities. This is one of the deciding reasons regarding the difficulty of creating an ideal model for the future EPPO.

Important question in this context is how and whether the gathered information will circulate? Are the national authorities obliged to give information to the EPPO regarding a case? What will happen with the gathered information if the EPPO decides not to instigate a prosecution in a certain case? Is it possible for the national authorities to obtain the gathered information from the EPPO for instigating a prosecution on national level?

One of the most sensitive issues regarding the EPPO's relations with the national judicial authorities is the judicial review of its actions? Which acts of the EPPO should be subject to judicial review and through which forum? Member-states national legislations may be divided in two equal groups based on the judicial review of decisions for submitting a case for trial. Only half of the member-states ask for judicial review of the decisions on pressing charges. Such review mostly covers formal and substantial needs, such as obstacles in the procedure or whether the indictment is based on sufficient evidences. These assessments mostly result in a) accusation, b) sending back the charges, c) stoppage of the procedure. If the EPPO's indictment shall underlie the judicial review of national courts, it will secure higher level of legal certainty.

Based on the above mentioned, the EPPO's activities may lead towards a proposal for direct accusatorial competences without further judicial assessments. Finally, it remains open the key procedural question regarding what forum will secure the judicial review. Should it be at European level (special chambers in the ECJ frame) or at national level (national judges)? From one side, such special chamber in the ECJ frame in this moment does not exist; from the other side, it is not clear whether the model of a national court reviewing decisions to a partly supranational body is logical in the necessary hierarchy system.

V. CONCLUSION

The idea of establishing the EPPO is a subject of detailed discussion and still remains a controversial proposal. Based on the previous indications, the design of the future EPPO and its relations with other existing EU bodies depends from several mutually connected factors. It is assumed that the final design of the EPPO, regarding the entrusted competences, may crucially influence on the existing designation of the EU actors in the judicial cooperation in criminal matters area. Therefore, pros and cons on different options are subject on assessments and clearly structured in order to minimize the overlaps and to secure efficiency.

Many practitioners are not convinced that the EPPO proposal will contribute for the fights against budgetary frauds and may represent an expensive distraction. With the possibility of giving bigger competences to Eurojust, it could be argued that the Eurojust needs more time to demonstrate its ability before considering the possibility of establishing the EPPO. Having in mind the reaction of most member-states, a question arises whether it can be achieved unanimity at the European Council level regarding the establishment of such body on short or medium term. In the absence of unanimity, a group of at least 9 member-states may establish the EPPO on the basis of enhanced cooperation. However, EPPO may act only on the territories of those member-states and in cooperation with Eurojust.

Also, the way in which the EPPO will be organized, will bear significant burden on Eurojust. From the options above mentioned, most probable are those creating separate entity that has the need of coexisting and cooperation with Eurojust.

VI. REFERENCES

- [1] *Commission Decision 1999/352 of 28 April 1999 establishing the European Anti-fraud Office (OLAF)*, (Official Journal of the EU, L 136, 1999).
- [2] *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union*, (Official Journal of the EU, C 115, 2008).
- [3] *Council Decision 2002/187/JHA*, (Official Journal of the EU, L 63, 2000).
- [4] *Council Decision 2003/659/JHA*, (Official Journal of the EU, L 245, 2003).
- [5] *Council Decision 2009/426/JHA of 16 December 2008 on the strengthening of Eurojust and amending Decision 2002/187/JHA setting up Eurojust with a view to reinforcing the fight against serious crime*, (Official Journal of the EU, L 138/14, 2009).
- [6] Delmas-Marty, Mireille, *Corpus Juris introducing penal provisions for the purpose of the financial interests of the European Union*, (Paris: Economica, 1997).
- [7] *European Council the Stockholm Programme: An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens*, (Official Journal of the EU, C 115, 2010).
- [8] Kuhl, Lothar, *The future of the European Union's financial interests: Financial criminal law investigations under the lead of a European Prosecutor's Office*, (Max

Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, EUCRIM, Freiburg Vol. 3-4, (2008): 186-192.

- [9] *Regulation 1073/1999 of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 concerning investigations*

conducted by the European Anti-fraud Office (OLAF), (Official Journal of the EU, L 136, 1999).

- [10] Zwiers, Martijn, *The European Public Prosecutor's Office Analysis of a Multilevel Criminal Justice System*, (Antwerp: Intersentia, 2011).

Odgovornost isporučioaca kod ugovora o isporuci investicione opreme

Suppliers liability under the supply of capital equipment contract

Ivan Nikčević, Univerzitet „Singidunum“, Jovan Nikčević, Energoprojekt Holding a.d.

Sažetak: Ugovor o isporuci investicione opreme je mešoviti pravni posao, koji sadrži obavezu izrade i isporuke specifičnih postrojenja i opreme, prema zahtevima i nalogima naručioca. Takva oprema izrađuje se po narudžbini, kao individualno određena stvar koja služi za dalju proizvodnju dobara i usluga. Investiciona oprema u sebi najčešće sadrži određeni know-how i tehnologiju i može biti sastavni deo velikih postrojenja, fabrika, elektrana i drugih industrijskih objekata. Međusobna povezanost, velika vrednost i složenost ovakvih postrojenja, u slučaju eventualnih nedostataka na pojedinim delovima investicione opreme, mogu prouzrokovati nesagledive štete (koje daleko prevazilaze vrednost investicione opreme), uz mogućnost uticaja na bezbednost, zdravlje ljudi i životnu sredinu u celini.

Ključne reči: investiciona oprema, odgovornost, nedostaci, šteta, individualno određena stvar, mašine, postrojenja.....

Abstract: Supply of capital equipment contract represents mixed contract, which contains obligation to produce and obligation to supply specific facilities and machines on the basis of client's requirements. Such machines are produced according to the order as an individual and specific unit that serves for production of other goods and services. Besides, capital equipment usually contains certain know-how and technology, and might be part of complex facilities, plants and other industrial objects. High value and complexity, in the event of deficiency of individual part, might cause unforeseeable damages which exceeds value of the equipment i.e. contract price, with possibility of other effect on security of people and environment.

Keywords: capital equipment, liability, failures, damages, specific good, machine, equipment....

I. UVOD

Isporuka investicione opreme najčešće predstavlja složen pravni posao, koji u sebi može objediniti obaveze iz različitih vrsta ugovora. Tu, pre svega, treba imati u vidu obavezu da se oprema izradi (koja po svojoj pravnoj prirodi predstavlja obavezu činjenja) i obavezu da se obezbedi materijal od kojeg će se oprema izraditi (koja po svojoj pravnoj prirodi predstavlja obavezu davanja). Svakako, ove obaveze su u svom

jedinstvu usmerene na izradu specifične, nestandardizovane, tehničke, pokretne ili nepokretne stvari, odnosno uređaja ili postrojenja, za račun i potrebe konkretnog naručioca. Tako, ovaj ugovor u sebi može sadržati elemente drugih imenovanih ugovora (prodaja, ugovor o delu, ugovor o građenju), ali nema sumnje, isto tako, da isporuka investicione opreme može činiti i sastavni deo drugih složenih poslova (ugovor o mešovitom inženjeringu, ugovor o građenju po sistemu „ključ u ruke“ i sl). Samim tim, pitanje odgovornosti kod ovakvog ugovora je složeno i kompleksno, pa se u teoriji i praksi ističe kako primena složenih mašina i opreme u industriji, građevinarstvu i drugim privrednim delatnostima nameće primenu objektivne odgovornosti i proširenju pojma krivice, da bi oštećena lica lakše ostvarila pravo na naknadu štete.¹ Ono je, svakako, u neposrednoj vezi sa pitanjem pravne prirode ugovornih obaveza u konkretnom slučaju, njihovog međusobnog odnosa i pravne prirode ugovora u celini [17].

S obzirom da se osnovna obaveza isporučioaca opreme sastoji u obavezi izrade specifične, nestandardizovane stvari, na odgovornost isporučioaca bi se mogla primeniti pravila o odgovornosti iz ugovora o delu. Ovo važi naročito u onim slučajevima u kojima je reč o investicionoj opremi kao pokretnoj stvari, uređaju, mašini ili softveru, čija izrada nije neposredno povezana sa nepokretnošću, odnosno izgradnjom objekta ili postrojenja u koje se ona ugrađuje. Praksa pokazuje, međutim, da pravila o odgovornosti iz ugovora o delu mogu biti nedovoljna kada je predmet ovog ugovora složeniji, odnosno, kada je ugovor usmeren i na prenos prava svojine, izvršenje obaveza iz ugovora o građenju, itd [4].²

ZOO pitanje odgovornosti reguliše u opštem i u posebnom delu. Ugovor o isporuci investicione opreme spada u kategoriju ugovora sa naknadom na koje se, ukoliko nešto

¹ Zdravko Petrović (priređivač), Ugovorna odgovornost i naknada štete, Budva (2003), str. 122.

² Branko Vukmir, Ugovori o građenju i uslugama savetodavnih inženjera, Zagreb (2009) str. 399.

drugo nije propisano, primenjuju pravila o odgovornosti prodavca za nedostatke stvari.³ To i dalje ne znači da ovaj ugovor ima pravnu prirodu ugovora o prodaji, već da se kao opšta pravila za sve ugovore sa naknadom primenjuju pravila o odgovornosti iz ovog ugovora [16]. Međutim, kod ugovora o isporuci investicione opreme se i sa aspekta odgovornosti nužno nameće potreba razgraničenja različitih ugovornih situacija: prva, kada se poslenik obavezuje da izradi opremu od sopstvenog materijala; druga, kada se isporučilac obavezao da opremu izradi od materijala koji obezbeđuje naručilac (što je ređi slučaj); treća, kada isporuku opreme prate i obaveza izgradnje, montaže u objekat naručioca, puštanja u rad i dr. Ovde ćemo odgovornost isporučioca za materijalne nedostatke na stvari analizirati u onim aspektima u kojima ona pokazuje određene specifičnosti u smislu pravne prirode ovog ugovora i njegovog odnosa sa drugim ugovorima, naročito ugovorom o prodaji, ugovorom o delu i ugovorom o građenju.

II ODGOVORNOST ZA NEDOSTATKE

Odgovornost isporučioca opreme nije lako razgraničiti od odgovornosti prodavca iz ugovora o prodaji, poslenika iz ugovora o delu i izvođača radova kod ugovora o građenju. Takvo shvatanje zasnivamo prvenstveno na činjenici da postoje ugovori o isporuci opreme kod kojih se glavna obaveza odnosi na izradu opreme, uz prateće obaveze da se obezbedi materijal i izvedu građevinski radovi; i obrnuto, postoje ugovori o građenju kod kojih je izvođenje radova glavna obaveza (jer naručilac daje zemljište za izgradnju investicionog postrojenja), uz isporuku materijala, instalacija i opreme. U oba slučaja, smatramo da je težište ugovora na obavezama da se izvrši određeno delo, pa se one podvode pod pravila o odgovornosti iz ugovora o delu, s tim što se za izvođenje građevinskih radova na zemljištu naručioca primenjuju i odredbe ugovora o građenju. Međutim, kako je jedna od posledica ugovora o isporuci investicione opreme i prenos prava svojine na opremi koju je isporučilac izradio od sopstvenog materijala, postavlja se pitanje odgovornosti po tom osnovu. Naš ZOO reguliše odgovornost za nedostatke na opšti i poseban način, s tim da su pravila o odgovornosti za nedostatke stvari najdetaljnije razrađena kod ugovora o prodaji, pa i sam zakon upućuje na njihovu primenu kod svih ugovora s naknadom za koje nije drugo propisano, bilo da u konkretnom slučaju ugovor ima pravnu prirodu ugovora o delu, ugovora o građenju ili nekog drugog ugovora.⁴ Iz tog razloga, nije neispravno reći da pravila o odgovornosti prodavca za nedostatke stvari imaju univerzalni, opšti karakter u odnosu na pravila o odgovornosti kojima su regulisani drugi imenovani ugovori (ugovor o građenju, ugovor o delu i dr.).

1. Odgovornost za nedostatke kod ugovora o prodaji, ugovora o delu i ugovora o građenju

Odgovornost prodavca za pravne nedostatke podrazumeva da se kupcu stvari omoguću mirna državina, odnosno državina stvari u kojoj kupac neće biti pravno uznemiravan od trećih lica.⁵ Sa aspekta ugovora o isporuci investicione opreme, koji za posledicu ima i prenos prava svojine na izrađenoj opremi sa isporučioca na naručioca, primena navedenih pravila je nesporna [13].

Odgovornost prodavca za materijalne nedostatke proizilazi iz obaveze da se kupcu preda stvar koja je ispravna i bez nedostataka. Takva odgovornost proizilazi iz načela jednake vrednosti davanja kao opšteg načela obligacionog prava koje se primenjuje kod svih ugovora sa naknadom.⁶ Upravo zbog toga, ZOO predviđa primenu ovih pravila i kod svih dvostrano teretnih ugovora kod kojih se jedna strana pojavljuje u ulozi prenosioca [1].⁷ To bi dalje značilo da, primenom pravila o utvrđivanju nedostataka na stvari iz ugovora prodaji, investiciona oprema sadrži određeni nedostatak ako: 1) nema svojstva za redovnu upotrebu; 2) nema svojstva za naročitu upotrebu radi koje se nabavlja (a koja je bila poznata isporučiocu ili mu je morala biti poznata); 3) nema svojstva i odlike koje su izričito ili prećutno ugovorene; 4) ne odgovara uzorku ili modelu.⁸ Dakle, kod ovog ugovora navedena pravila nalaze svoje mesto primene prvenstveno zbog činjenice da je reč o individualno određenoj stvari koja se izrađuje prema određenim tehničkim specifikacijama, projektu i instrukcijama naručioca, što samo po sebi nameće pitanje posebnih svojstava opreme za naročitu upotrebu. Individualizacija takve stvari, po pravilu, podrazumeva da se definišu specifična svojstva koja oprema treba da ima, proizvodni kapacitet, način rada ili proces proizvodnje, tehnologija koju će oprema da primenjuje. Pored toga, nisu retki slučajevi i da se određena oprema proizvodi po uzorku i modelu, kada bi se nedostatak mogao utvrđivati sa aspekta saobraznosti u odnosu na uzorak ili model. Svakako, u slučaju postojanja materijalnog nedostatka, opšta pravila o odgovornosti iz ugovora o prodaji predviđaju pravo: 1) da se zahteva uklanjanje nedostataka ili predaja druge stvari; 2) sniženje cene; 3) raskid ugovora. U svakom od navedenih slučajeva, oštećenoj strani pripada i pravo na naknadu štete, jer činjenica da određena obaveza nije izvršena onako kako je ugovoreno, sama po sebi ukazuje na narušen odnos uzajamnih prestacija.

S obzirom da u pretežnoj meri ugovor o isporuci investicione opreme ima pravnu prirodu ugovora o delu, pravila o odgovornosti poslenika pokazuju određene specifičnosti u odnosu na prethodno opisana pravila o prodaji, prvenstveno zbog činjenice da isporučilac postupi po nalogu naručioca i da je predmet ugovora o delu obavljanje određenog posla - činjenje, makar takvo činjenje podrazumevalo i nastanak nove stvari za račun drugog lica. To znači da je

⁵ Slobodan Perović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Beograd (1995) str. 905.

⁶ Isto.

⁷ ZOO, čl. 121; Vid. Aleksandar Jakšić, Srđan Stojanović, Elementi za jedno ugovorno pravo, Beograd (1995) str. 201.

⁸ ZOO, čl. 479.

³ Zakon o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Sl. list SRJ, br. 31/93 i Sl. list SCG, br. 1/2003 – Ustavna povelja, (dalje: ZOO) čl. 121.

⁴ ZOO, čl. 121.

poslenik dužan izvršiti delo kako je ugovoreno i po pravilima struke, onako kako to nalaže priroda određenog posla, uz uvažavanje činjenice da ova obaveza poslenika može biti ugovorena i kao obligacija sredstva i kao obligacija cilja[12].⁹ Isto tako, prema čl. 606. st. 3. ZOO-a, poslenik je dužan skrenuti pažnju na nedostatke u dobijenom nalogu, kao i na sve druge okolnosti za koje je znao ili mogao znati da mogu biti od značaja za izvršenje dela, u suprotnom će odgovarati za štetu [6].¹⁰ To se u potpunosti ima primeniti i na ugovor o isporuci investicione opreme gde isporučilac upravo postupa tako što po nalogu naručioca primenjuje određeno tehnološko znanje, stručnost i iskustvo. Ukoliko bi takav nalog imao određenih nedostataka, isporučilac opreme bio bi dužan da skrene pažnju na takve nedostatke, odnosno na bilo koje okolnosti koje mogu biti od značaja za izradu opreme, zato što je isporučilac taj koji mora pokazati profesionalnost i postupati u interesu naručioca.¹¹ On je zbog svoje stručnosti i angažovan, što implicira obavezu da ukaže na nedostatke u zahtevima koji se pred njega postavljaju. Najzad, poslenik je odgovoran za nedostatke materijala od kojeg je oprema izrađena, s tim da je po tom pitanju potrebno razlikovati dve različite situacije: prvu, kada poslenik daje svoj materijal (u kom će slučaju za kvalitet materijala odgovarati kao prodavac);¹² drugu, kada poslenik preuzima materijal od naručioca, u kom će slučaju biti dužan da naručiocu skrene pažnju na nedostatke koje je primetio ili morao primetiti.¹³ Dalje, po pitanju prava naručioca zbog nedostataka, ZOO predviđa slična, ali ne indetična rešenja kao kod ugovora o prodaji. Naime, naručilac ima pravo da zahteva: 1) uklanjanje nedostataka; 2) ukoliko uklanjanje nedostataka zahteva preterane troškove, pa poslenik odbije da iste ukloni, naručiocu pripada pravo izbora: da zahteva sniženje naknade ili da raskine ugovor. U svakom od navedenih slučajeva, naručiocu pripada i pravo na naknadu štete.¹⁴

Kada je isporuka investicione opreme skopčana sa izvođenjem građevinskih radova, bilo tako što se oprema nabavlja u sklopu građevinskih radova na izgradnji određenog objekta, bilo tako što isporuku opreme prati obaveza montaže u objekat naručioca i puštanja u rad, na takve obaveze isporučioca primenjuju se odredbe ugovora o građenju, gde je odgovornost izvođača radova zasnovana na istim ili sličnim principima kao i odgovornost poslenika kod ugovora o delu. Razlog za takav pristup leži u činjenici da je ugovor o građenju podvrsta ugovora o delu, koji za predmet ima izvršenje

specifičnog dela u vidu građevinskih radova na zemljištu naručioca. U tom smislu, odgovornost izvođača radova ovde je razrađena u onim segmentima u kojima se izvođenje radova razlikuje od ugovora o delu i ugovora o prodaji. Reč je o odgovornosti: 1) za greške u projektu, bilo da projekat obezbeđuje naručilac bilo da ga izrađuje izvođač;¹⁵ 2) za sigurnost i trajnost objekta; 3) za nedostatke materijala od kojeg se izvode radovi; 4) za nedostatke zemljišta; 5) za nedostatke u radu opreme, odnosno uređaja i instalacija za koju postoji garancija proizvođača (s tim da naručilac ima pravo izbora da li će prava po osnovu garancije ostvarivati prema izvođaču ili proizvođaču opreme, odnosno uređaja i instalacija)[7].¹⁶

Kao što se vidi iz izloženog, pravila o odgovornosti poslenika, prodavca i izvođača radova pokazuju određene razlike i specifičnosti. Kada se ta pravila stave u odnos sa ugovorom o isporuci investicione opreme, koji ima karakter mešovitog ugovora, primena teorija kojima će se odrediti merodavna pravila za ovaj ugovor može naići na izrazite teškoće. Naime, ukoliko isporučena oprema pokazuje određene nedostatke u toku svog rada, bilo tako što ne ostvaruje ugovorene rezultate ili je, pak, u potpunosti van funkcije, može se postaviti pitanje da li je takav nedostatak posledica propusta u obavezi da se izradi oprema, nedostatka u materijalu, nalogu, projektu, građevinskim radovima (preduzetim prilikom montaže) ili, pak, nedostatka u ustupljenoj tehnologiji i znanju (nedostatak tehnologije koja je u opremi implementirana; pogrešno izvršena podešavanja prilikom puštanja u rad; neadekvatna obuka osoblja i sl.). U takvim situacijama, čini se, ponovo se treba vratiti primeni teorija na osnovu kojih se određuju merodavna pravila za regulisanje mešovitih ugovora, tragajući za rešenjem koje odgovara nameri ugovornih strana, prirodi i cilju na koji je ugovor usmeren u konkretnom slučaju.

2. Obaveštenja o nedostacima i gubitak prava

Značaj određenja pravne prirode mešovitih ugovora, kakav je i ugovor o isporuci investicione opreme, ogleda se u tome što pravila o odgovornosti kod ovih ugovora pokazuju značajne razlike. Naime, kod ugovora o prodaji, rokovi za prigovore na nedostatke stvari su kraći u odnosu na ugovore o delu i ugovore o građenju. Za vidljive nedostatke, kupac može istaći prigovor najkasnije u roku od osam dana od dana učinjenog pregleda (koji se ima izvršiti onda kada je to po redovnom toku stvari moguće), odnosno odmah, ako je reč o ugovorima u privredi.¹⁷ Kod skrivenih nedostataka, taj rok traje osam dana od dana kada je nedostatak uočen, a kod ugovora u privredi bez odlaganja, s tim da postoji objektivni rok od šest meseci od dana predaje stvari. Nakon isteka ovog roka, pravo kupca na isticanje prigovora bilo bi prekludirano.

⁹ ZOO, čl. 607; Slobodan Perović, Dragoljub Stojanović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Beograd (1980) str. 303.

¹⁰ Ivica Jankovec, Ugovorna odgovornost, Beograd (1993) str. 156.

¹¹ S Perović, D. Stojanović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, str. 302.

¹² ZOO, čl. 602, st. 1 i 2; Odgovornost poslenika za materijal, prema pravilima ugovora o prodaji, ukazuje na to da ova obaveza ima sporedni karakter u odnosu na posao koji poslenik obavlja.

¹³ ZOO, čl. 606, stav 1.

¹⁴ ZOO, čl. 618; U situacijama kada delo ima nedostatke, a nije neupotrebljivo, naručilac je dužan da posleniku dopusti otklanjanje nedostataka, s tim što ako ovaj to ne uradi u primerenom roku, naručilac može sam otkloniti nedostake na račun poslenika, sniziti naknadu ili raskinuti ugovor, uz pravo na naknadu štete u svakom od navedenih slučajeva, ZOO, čl. 620;.

¹⁵ vid. Jelena Vilus, Ugovor o građenju, Beograd (1968), str. 83; I. Jankovec, Ugovorna odgovornost, str. 157. „Odgovornost izvođača za projekat ne zasniva se samo na činjenici da projekat ima nedostatak, već na tome što na takav nedostatak izvođač nije skrenuo pažnju naručiocu“

¹⁶ Vid. I. Jankovec, Ugovorna odgovornost, str. 157-159.

¹⁷ ZOO, čl. 481.

Kod ugovora o delu, ovi rokovi su duži. Naručilac je dužan da izvršeno delo pregleda čim je to po redovnom toku stvari moguće i da o nađenim nedostacima odmah obavesti poslenika. Posle pregleda i prijema stvari, naručilac gubi pravo da ističe prigovore na vidljive nedostatke.¹⁸ Za skrivene nedostatke, ZOO određuje subjektivni rok od mesec dana od dana njihovog otkrivanja i objektivni rok od dve godine od dana prijema obavljenog posla.¹⁹ S druge strane, kod ugovora o građenju, subjektivni rok iznosi šest meseci od dana kada je nedostatak ustanovljen. Po isteku roka od godinu dana, pravo naručioca (da zahteva sudsku zaštitu) prestaje. Objektivni rok za isticanje prigovora o nedostacima nije određen, pa se primenom pravila iz ugovora o delu zaključuje da taj rok iznosi dve godine od dana predaje posla. Za solidnost objekta, objektivni rok iznosi deset godina.

Na prvi pogled vidi se da je dužina ovih rokova kod ugovora o građenju znatno duža nego kod ugovora o delu, a naročito kod ugovora o prodaji. Razlog za to je što se kod građevinskih objekata skriveni nedostaci pojavljuju postepeno i tek posle određenog vremena je moguće primetiti ih, odnosno sagledati njihove stvarne efekte, zbog čega bi bilo neopravdano ostaviti isuviše kratak rok (npr. rok od mesec dana iz ugovora o prodaji) da se o uočenom nedostatku obavesti izvođač.²⁰

Iz iznetog, jasno se može videti da je nameru zakonodavca u pogledu dužine rokova za isticanje prigovora opredelila specifičnost posla, odnosno specifičnost predmeta svakog od ovih ugovora. Izrada dela i izgradnja objekta (u odnosu na prenos prava svojine) pokazuju određenu individualnost i specifičnost, koja sama po sebi smanjuje izvesnost u vezi sa ispravnosću i kvalitetom dela koje se ima obaviti. Tako, izrada investicione opreme ipak podrazumeva i protek određenog vremena da se oprema izradi, a da bi se kvalitet opreme nakon izvršenja svih ovih obaveza mogao ustanoviti, definitivno je potrebno duže vreme nego što je to slučaj kod prodaje, pogotovo ako je posredi prodaja serijski izrađene, standardne stvari.

Čini se da, iz navedenih razloga, odgovornost isporučioća za izradu opreme (iz ugla domaćih propisa) treba podvrgnuti pravilima ugovora o delu, s obzirom na to da način nastanka, individualnost i karakteristike investicione opreme ukazuju na to da je ona prevashodno rezultat fizičkog i intelektualnog angažovanja isporučioća. Ona nema uobičajene karakteristike da bi se njeni nedostaci mogli pokazati u roku koji je uobičajen za stvari koje se izrađuju serijski, pa na odgovornost za nedostatke s pravom treba primeniti odredbe ugovora o delu. Ukoliko je, pak, odgovornost isporučioća potekla iz obaveze izvođenja građevinskih radova, odnosno iz obaveza montaže (tamo gde je isporuka opreme povezana sa složenim

građevinskim radovima) na odgovornost isporučioća treba primenjivati pravila o odgovornosti iz ugovora o građenju.

3. Posebne vrste odgovornosti

a) *Odgovornost za nedostatke u nalogu*

Isporučilac ne izrađuje investicionu opremu za sebe ili tržište, već za tačno određenu namenu i korisnika, prema nalogima i instrukcijama koji su unapred dobijeni. U tome se ovaj ugovor i razlikuje od ugovora o prodaji. Naime, investiciona oprema ima posebne karakteristike u smislu proizvodnih i tehničkih osobina i može biti sastavni deo složenog objekta i građevine koja predstavlja samostalnu funkcionalnu celinu. Samim tim, nalog naručioca (bilo u pogledu vrste materijala od kojeg će se oprema izraditi, bilo u pogledu načina i postupka izrade, dimenzija ili proizvodnih karakteristika) predstavlja poseban segment ovog ugovora koji konstituiše učešće naručioca u celokupnom poslu, ali i njegovu odgovornost.²¹

Naloge i instrukcije za izradu opreme, po pravilu, dostavlja naručilac, ali to ne izuzima od odgovornosti isporučioća koji prema takvim nalogima treba da postupa. Takva odgovornost proizilazi iz čl. 606. st. 3. ZOO-a, prema kojem je poslenik (kao stručno i profesionalno lice) dužno upoznati naručioca na nedostatke u nalogu, ukoliko takvi nedostaci mogu biti od uticaja za izradu stvari i izvršenje ugovorenog dela.²² U suprotnom, isporučilac će biti odgovoran za štetu koja nastaje ukoliko oprema ima određene nedostatke, s tim da će naručiocu biti na raspolaganju i ostala prava po osnovu odgovornosti (otklanjanje nedostataka, sniženje cene i dr). Razlog za odgovornost u ovom slučaju leži u činjenici da je poslenik taj koji raspolaže određenim znanjem i iskustvom. Drugim rečima, stručnost isporučioća je obuhvaćena kauzom ugovora. Zbog toga, nedostatak u nalogu po kojem se oprema izrađuje, stvara odgovornost na strani poslenika. Takvo zakonsko regulisanje naloga prema kojem se izrađuje određeno delo, u potpunosti nalazi primenu i kod ugovora o isporuci investicione opreme, pa se i u tom segmentu, na ovaj ugovor imaju primeniti pravila ugovora o delu.

Odgovornost za naloge, međutim, nije prisutna kod ugovora o prodaji gotovih proizvoda, tj. serijski izrađene stvari. Takve su stvari, po pravilu, već izrađene u momentu zaključenja ugovora, a i ako nisu (jer je reč o budućim stvarima) one se ne izrađuju prema unapred definisanim karakteristikama koje određuje kupac. U takvom slučaju, nalog kupca (u pogledu načina izrade stvari) nije predmet ugovora, a da jeste, tada ne bi bilo reči samo o prodaji.

¹⁸ ZOO, čl. 614.

¹⁹ ZOO, čl. 615.

²⁰ S. Perović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, str. 1143; B. Vukmir, Ugovori o građenju i uslugama savetodavnih inženjera, str. 388.

²¹ ZOO, čl. 603; S. Perović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, str. 1087.

²² ZOO, čl. 606. st. 3.

b) *Odgovornost za projekat*

Investiciona oprema se izrađuje na osnovu projektno-tehničke dokumentacije. U tehničkom smislu, ona ima isti značaj kao i projektno-tehnička dokumentacija kod izgradnje građevinskih objekata, jer se bez takve dokumentacije ona ne može izraditi. Ukoliko je izrada opreme povezana i sa izgradnjom građevinskog objekta kao jedinstvene funkcionalne celine, izrada projektno-tehničke dokumentacije dobija na još većoj složenosti i značaju, jer kao takva ona mora obuhvatiti ugradnju i puštanje u rad opreme.

Za tačnost, tj. greške u projektu odgovora naručilac opreme ukoliko on obezbeđuje projekat. Međutim, tada postoji i obaveza isporučioaca da prilikom izrade opreme ukaže naručiocu na nedostatke koje je u projektu uočio ili morao uočiti prema pravilima sopstvene struke. To ne podrazumeva, dakle, odgovornost za greške, već odgovornost za propust da se na greške ukaže. U suprotnom, isporučilac (kao i izvođač radova) odgovara za štetu solidarno sa projektantom. Takvu odgovornost predviđa ZOO u odredbama o odgovornosti izvođača i projektanta kod ugovora o građenju.²³

Nisu retki slučajevi da isporuka investicione opreme bude ugovorena i po principu *ključ u ruke*. Takav princip ZOO prepoznaje kod ugovora o građenju kod kojeg se jedna strana obavezuje da izvrši sve radove potrebne za izgradnju i upotrebu celovitog objekta, uključujući i izradu projekta.²⁴ Međutim, nema smetnji (i ugovorna praksa to potvrđuje) da se po ovakvom principu zaključuju i ugovori o isporuci investicione opreme, jer upravo specijalnost, tehnološko znanje i iskustvo isporučioaca opreme mogu doći do izražaja u fazi projektovanja [15]. Međunarodna ugovorna praksa na sličan način uređuje pitanje odgovornosti isporučioaca za projekat.²⁵

Kod ugovora o prodaji, izrada projekta ne predstavlja obavezu prodavca, niti se projektovanje stvari uopšte i postavlja kao pitanje obuhvaćeno predmetom ovog ugovora.

v) *Odgovornost za materijale*

Odgovornost isporučioaca opreme postoji i u pogledu materijala od kojeg je oprema izrađena. Takva odgovornost proizilazi iz čl. 602. ZOO-a, koji glasi:

„(1) *Kad je ugovoreno da poslenik izradi stvar od svog materijala, a nije određen kvalitet, poslenik je dužan dati materijal srednjeg kvaliteta.*

(2) *On odgovara naručiocu za kvalitet upotrebljenog materijala isto kao prodavac.*“

Naime, kod izrade stvari po osnovu ugovora o delu, kvalitet materijala može biti od presudnog značaja za

ispravnost i funkcionalnost izrađene stvari, što i potvrđuje i sudska praksa u mnogobrojnim slučajevima.²⁶ Zato i ne čudi što se u mnogim ugovorima o isporuci opreme materijal detaljno specificira, bilo u pogledu porekla (domaći, inostrani, itd), bilo u pogledu standarda koji materijal treba da zadovoljava ili karakteristike koje ga čine pogodnim (kvalitet, cena, i dr). Štaviše, nije neuobičajeno da se ugovore i posebni postupci za ispitivanje materijala i pribavljanje atesta.²⁷

Iz citirane zakonske odredbe vidi se da isporučilac odgovara kao prodavac za materijal koji je sam obezbedio, što u potpunosti odgovara shvatanju da se izrada opreme razlikuje od obaveze da se obezbedi materijal od kojeg će se oprema izraditi. Međutim, postavlja se pitanje kako se to odražava na pitanje odgovornosti za nedostatke na izrađenoj opremi ukoliko nedostatak potiče iz nekvalitetnog materijala, za čiji kvalitet poslenik odgovara kao prodavac. Čini se, da je tada ova odgovornost zasnovana na činjenici da isporučilac postupa kao stručno lice koje raspolaže određenim znanjem potrebnim da se obavi određeni posao.

g) *Odgovornost za izradu stvari i izvođenje radova*

Fizički i intelektualni rad čine osnovni sastojak obaveze isporučioaca. Misli se na značaj koji rad ima za izradu stvari. U tom kontekstu, fizički i intelektualni rad isporučioaca predstavljaju delo, bez obzira na činjenicu da li se isporučilac obavezuje da obezbedi i materijal za izradu opreme ili takav materijal obezbeđuje naručilac posla. Za razliku od ugovora o prodaji, kod ovog ugovora izrada opreme na ugovoren način i prema pravilima određene struke ulaze u polje kauze ugovora, jer razlog ugovornog obavezivanja na strani naručioca leži u iskustvu, znanju, fizičkim i intelektualnim sposobnostima isporučioaca da izradi opremu. Kod ugovora o prodaji, pitanje ko i na koji način će izraditi stvar (u navedenom smislu) ostaje van polja kauze, jer se obaveza prodavca svodi na obavezu davanja, tj. predaju postojeće i buduće stvari saglasno ugovorenim karakteristikama.

Obaveza izvršenja dela regulisana je u čl. 607. ZOO-a koji predviđa obavezu poslenika da delo izvrši onako kako je ugovoreno, po pravilima određenog posla. U suprotnom, poslenik će odgovarati za štetu koja je prouzrokovana kašnjenjem ili obavljanjem posla suprotno pravilima struke. Povreda takve obaveze najčešće se ispoljava u vidu određenog fizičkog nedostatka na stvari ili u vidu njenog neispravnog funkcionisanja, ali je nezavisno od toga da li stvar ispravno funkcioniše, odgovornost poslenika za štetu nesporna ukoliko oprema nije izrađena onako kako je ugovoreno i po pravilima struke. Ovo zbog toga što i kad oprema funkcioniše ispravno, ona ne mora nužno biti saobrazna zahtevima naručioca.

²³ ZOO, čl. 644. st. 3.

²⁴ ZOO, čl. 640.

²⁵ UNECE Opšti uslovi za isporuku br. 118 čl. 9; ORGALIME, čl.22;.

²⁶ Presuda Privrednog apelacionog suda, PŽ. 3445/2010(2) od 16.09.2010.godine – Sudska praksa privrednih sudova – Bilten br. 1/2011.

²⁷ Vid. više kod J. Vilus, Građanskopravna odgovornost izvođača i projektanta, Beograd (1973) str. 114-115

Isporuka opreme može biti praćena i uslugama isporučioaca koje nisu direktno usmerene na izradu opreme, već na njenu ugradnju, puštanje u rad, obuku osoblja za rukovanje opremom i dr. Tako se mogu razlikovati radovi na izradi opreme od drugih, pratećih radova i usluga u vezi sa opremom. Reč je, prvenstveno, o građevinskim radovima ukoliko je isporuka investicione opreme namenjena ugradnji u određeni objekat ili se (uporedo sa isporukom opreme) izvode i određeni radovi na izgradnji građevine u koju će se oprema ugraditi. Za takve, klasične građevinske radove, važiće pravila o odgovornosti koje predviđa ZOO u delu kojim se reguliše ugovor o građenju.

d) Odgovornost za funkcionalnost

Odgovornost za funkcionalnost postrojenja i opreme karakteristična je kod onih ugovora koji su zasnovani na principu *ključ u ruke*, gde isporučilac opreme preuzima obavezu da izvede sve radove potrebne za izgradnju i upotrebu celovitog objekta.²⁸ U takvom slučaju, isporučilac opreme odgovara za funkcionisanje postrojenja u celini, prema svrsi i nameni koja je definisana ugovorom. Zbog toga je, baš kod ugovora o isporuci investicione opreme, uobičajeno da se isporučilac obaveže da dostigne određene parametre u vezi sa funkcionisanjem opreme, bilo u pogledu načina njenog rada (određeni broj sati u nekom vremenskom periodu; bez buke, prašine, određenog obima zagađenja i sl.) ili obima proizvodnje koji će ona dostići (određen broj proizvoda; određena količina struje itd).

U praksi, funkcionalnost opreme se naziva i učinkom koji oprema treba da ostvaruje. Reč je o kvalitetu opreme i cilju koji ona treba da ostvari za naručioca, da bi se ugovorna obaveza smatrala ispunjenom. Takva obaveza predstavlja obligaciju cilja jer naručilac, pored stručnosti i profesionalne pažnje isporučioaca, očekuje i postizanje rezultata, tj. funkcionalnost objekta.²⁹ Da li će tako izrađena oprema funkcionisati i odgovarati svrsi i nameni koju je naručilac imao u vidu, najvećim delom zavisi od projekta i idejnog rešenja prema kojem je oprema izrađena, ali to ne oslobađa odgovornosti poslenika i izvođača da ukažu na nedostatke koje su mogli ili morali uočiti. Svakako, za rešenje i koncept opreme odgovara samo isporučilac, ukoliko opremu izrađuje po principu *ključ u ruke*. No, kako u pojedinim slučajevima isporučilac nije taj koji konceptualno osmišljava stvar, niti joj opredeljuje performanse, njegova odgovornost je prisutna jer preuzima obavezu dostizanja funkcionalnosti i određenog

učinka, preuzima odgovornost za njegovo ostvarenje. Ukoliko takav učinak ne bude ostvaren, smatraće se da oprema ima materijalne nedostatke.³⁰

d) Odgovornost po osnovu garancije za ispravno funkcionisanje opreme

Postoje mišljenja prema kojima, iako ima pravnu prirodu ugovora o delu, isporuka investicione opreme u sebi sadrži određene elemente karakteristične za ugovor o prodaji, upravo zbog primene pravila o odgovornosti prodavca za nedostatke stvari, garancije za ispravan rad u toku garantnog perioda, trajanje garantnog perioda i drugih povezanih pitanja.³¹ Čak se smatra i da najistaknutiji element kupoprodaje kod ugovora o isporuci postrojenja jeste upravo odgovornost prodavca za kvalitet stvari u vidu ugovorne garancije.³² Prema našem mišljenju, primena pravila o odgovornosti prodavca u garantnom periodu i dalje ne znači nužno prisustvo elemenata prodaje, s obzirom na to da ZOO predviđa primenu pravila o odgovornosti iz ugovora o prodaji kod svih dvostrano-teretnih ugovora.

U jednom od komentara ZOO-a, garancija za ispravno funkcionisanje stvari u praksi se izražava u dva osnovna oblika: kao garancija proizvođača po osnovu garantnog lista (koji prodavac predaje kupcu prilikom isporuke stvari) i kao ugovorna garancija kroz odredbe ugovora o garanciji.³³ Prvi oblik garancije (garancija po osnovu garantnog lista) stvorila je trgovačka praksa kod ugovora o prodaji tehničke robe, (tehničkih uređaja) kao stvari određenih po rodu, jer se kod takvih uređaja pojavljuju uobičajene karakteristike u njihovom funkcionisanju, pa garantni list predstavlja unapred definisane obaveze proizvođača za slučaj da u određenom vremenskom periodu stvar ne funkcioniše ispravno.³⁴ Ovaj vid garancije je regulisan i odredbama ZOO-a. Drugi oblik garancije (ugovorna garancija) prepušten je ugovornoj praksi. Štaviše, smatra se da je takav vid garancije karakterističan pogotovo za ugovore o isporuci investicione opreme, s obzirom na to da se zbog specifičnosti investicione opreme, odgovornost proizvođača mora detaljno urediti ugovorom [3].³⁵

1) Odgovornost po osnovu garantnog lista

Garanciju za ispravno funkcionisanje po osnovu garantnog lista uređuje ZOO, tako što za stvari koje prati garantni list (u slučaju njihovog neispravnog funkcionisanja) predviđa odgovornost i proizvođača i prodavca. To dalje znači da je predmet ove garancije ispravno funkcionisanje stvari i da je za postojanje odgovornosti dovoljno dokazati da stvar ne

²⁸ ZOO, čl. 640.

²⁹ Vid. o ovome više kod J. Vilus, Građanskopravna odgovornost izvođača i projektanta, str. 17 „U francuskoj teoriji, za koju se navodi da je i tvorac podele na obligacije sredstva i obligacije cilja, postoje različita shvatanja o tome kakva je pravna priroda obaveze poslenika, odnosno izvođača kod ugovora o građenju“. Tako, pojedini autori navode da izvođač ima sličnu obavezu kao i lekar – da postupi primenom naučnih i stručnih znanja, bez garancije da će takvo činjenje dati određeni rezultat. S druge strane, prisutna su i shvatanja da naručilac nema interesa za građevinom ili delom koja nema karakteristike koje su projektom zamišljene, pa se u slučaju postpjanja nedostataka krivica poslenika pretpostavlja..

³⁰ ZOO, čl. 606; Vid. B. Vukmir, Ugovori o građenju i uslugama savetodavnih inženjera, str. 407.

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ S. Perović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, str. 941.

³⁴ Isto.

³⁵ Upor. Branislava Lepotić, „Garancija za ispravno funkcionisanje stvari kod ugovora o međunarodnoj kupoprodaji investicione opreme“, Pravni životbr. 11/1996, str. 365-377.

funkcioniše ispravno, uz prezentaciju garantnog lista. Subjekti ove odgovornosti su i proizvođač i prodavac, pa se od oba lica može zahtevati da stvar opravi, odnosno zameni. Pritom, predviđeno je i da se navedenim pravilima o odgovornosti ne dira u pravila o odgovornosti prodavca za materijalne nedostatke.

Postoje mišljenja koja odgovornost po osnovu garancije za ispravno funkcionisanje i odgovornost za nedostatke stvari poistovećuju, dok drugi, pak, smatraju da je reč o dva potpuno odvojena instituta[9].³⁶ Smatramo, ipak, da je najispravnije stanovište prema kojem ova garancija predstavlja jedan vid odgovornosti za materijalne nedostatke.³⁷

Ove dve vrste odgovornosti pokazuju određene različitosti, koje uslovljavaju primenu različitih zakonskih pravila u konkretnom slučaju. Te različitosti se ogledaju i u pogledu prava ugovorne strane po osnovu jedne, odnosno druge vrste odgovornosti. Naime, kod odgovornosti za materijalne nedostatke, poslenik odgovara naručiocu za skrivene ili vidljive nedostatke bez obzira na činjenicu da li stvar i pored takvih nedostataka obavlja svoju funkciju.³⁸ S druge strane, garancijom za ispravno funkcionisanje u garantnom periodu prodavac garantuje da će stvar funkcionisati ispravno, nevezano od postojanja materijalnog nedostatka, s tim da se ispravnost funkcionisanja opreme mora ceniti od slučaja do slučaja, a prema svrsi, odnosno nameni stvari koja je definisana ugovorom. Kupac, u vezi sa ovom garancijom, treba samo da dokaže da oprema ne funkcionise ispravno, pa da nastupi dejstvo odgovornosti.³⁹ Isto tako, ukoliko postoje skriveni ili vidljivi nedostaci koji ne utiču na ispravno funkcionisanje stvari, kupac se može pozvati jedino na odgovornost za materijalne nedostatke.⁴⁰

2) Ugovorna garancija za ispravno funkcionisanje

Drugi oblik garancije za ispravno funkcionisanje ima ugovorno poreklo i egzistira u praksi. Kod isporuke složenih stvari kao što je investiciona oprema, garancija za ispravno funkcionisanje po pravilu se uređuje ugovorom, jer nije reč o stvarima sa uobičajenim tehničkim karakteristikama već o postrojenjima i opremi koji se izrađuju namenski, pa je zbog njihove specifičnosti treba detaljno urediti konkretnim ugovorom. Ni zakon, kao ni garantni list, ne mogu unapred urediti funkcionisanje takvih stvari (kao što je to slučaj kod prodaje serijske robe), jer se ona izrađuje po porudžbini, pa se njene karakteristike, fizička svojstva, tehničke osobine i funkcionalnost razlikuju od slučaja do slučaja. Reč je o

stvarima koje se proizvode po posebnom nalogu i nemaju opšte odlike tehničke robe koje bi unapred mogle da se obuhvate garantnim listom. Iz tih razloga, predaju ovakvih stvari ne mora da prati i predaja garantnog lista, već se samim ugovorom definiše obim odgovornosti, uz uvažavanje specifičnosti opreme i zahteva naručioca u konkretnom slučaju.⁴¹

U međunarodnoj ugovornoj praksi, uobičajeno je ugovaranje složenih klauzula o odgovornosti isporučioca u toku garantnog perioda, pre svega zbog dispozitivne prirode zakonskih normi o odgovornosti, a zatim i zbog specifičnosti investicione opreme.

2.1. Sadržina garancije

Ovom garancijom isporučilac garantuje da će oprema funkcionisati na ugovoren način u određenom periodu, pod unapred definisanim uslovima. To, pritom, ne podrazumeva samo ispravno funkcionisanje opreme, već funkcionisanje opreme kojim se ostvaruju ugovoreni parametri njenog rada, redovno servisiranje, kao i obaveza nabavke rezervnih delova. Naime, uobičajeno je da se isporuka investicione opreme ugovara tako da ova oprema ostvaruje određene rezultate i proizvodne karakteristike u svom radu. Izostanak takvih rezultata i pored činjenice da oprema funkcionise ispravno, dovela bi u pitanje svrhu ugovora i ostvarenja cilja na koji je on bio upravljen. Na primer, ukoliko investiciona oprema u vidu solarne elektrane ne ostvaruje ugovoreni nivo proizvodnje električne energije (bez obzira na činjenicu da je ova oprema ispravna), a na osnovu tako ugovorenih proizvodnih parametara je naručilac ugovorio dugoročnu isporuku energije svojim klijentima, svrha ugovora o isporuci investicione opreme ne bi bila ostvarena, ukoliko naručilac ne bi imao prava po osnovu garancije za ispravno funkcionisanje, uz sva ostala prava koja bi mu u navedenom slučaju pripadala.

Međutim, kako je reč o garanciji ugovornog karaktera, sadržina ove garancije zavisi od sadržine ugovornih odredbi kojima se ovo pitanje reguliše. U praksi, ona se može ugovoriti kako za nedostatke u radovima, tako i za nedostatke koji proističu iz grešaka u projektu ili materijala od kojeg je stvar sačinjena, pod uslovom da su nastali pre isteka garantnog roka koji je definisan ugovorom i da se odgovornost isporučioca u konkretnom slučaju ne može isključiti.⁴² To ujedno nameće i zaključak da se sadržina garancija ne može analizirati odvojeno od razloga koji takvu odgovornost isključuju i vremenskog trajanja odgovornosti [14].

2.2. Trajanje garantnog perioda

Imajući u vidu da garancija za ispravno funkcionisanje opreme ima ugovorni karakter, tako se i trajanje garantnog perioda određuje ugovorom, na način koji ugovorne strane

³⁶ Upor. Jakov Radišić, *Obligaciono pravo*, Beograd (2004) str. 20; Danica Popov, *Ugovor o kupoprodaji investicione opreme*, doktorska disertacije, Novi Sad 1984, str. 261.

³⁷ S. Perović, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, str. 941.

³⁸ Funkcionisanje stvari i postojanje nedostatka su u ovom slučaju nezavisne činjenice, osim ukoliko funkcionisanje stvari dovedeno u pitanje zbog određenog nedostatka. S. Perović, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, str. 946.

³⁹ S. Perović, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, str. 946.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² UNCITRAL-ov Vodič za izradu ugovora o izgradnji velikih industrijskih postrojenja, str. 60.

same predvide. Na to utiče više faktora. Tu, prvenstveno, treba uzeti u obzir: vrstu investicione opreme, radova i usluga koje se preuzimaju ugovorom; njihovu sofisticiranost; mogućnost za blagovremeno otkrivanje nedostataka; uobičajenu trgovinsku praksu kod isporuke ove vrste opreme; mogućnost povećanja ugovorne cene radi produženja garantnog perioda i dr.⁴³

Uobičajeno trajanja garantnog perioda kod investicione opreme je od dvanaest do osamnaest meseci, s tim da taj raspon može biti kraći ili duži, tačnije od šest do dvadeset četiri meseca. Kao što smo rekli, na dužinu trajanja tog perioda prvenstveno utiče namena opreme, odnosno tehničko-tehnološka karakteristika njenog režima rada, te da li je oprema namenjena za intenzivniji rad i proizvodnju ili za uobičajenu upotrebu. U prvom slučaju, garantni period će biti kraći i obrnuto. Isto tako, na dužinu garantnog perioda utiče i činjenica da li isporuku opreme prati obaveza montaže i puštanja u rad ili se te obaveze poveravaju drugom licu. Pretpostavka je da isporučilac teži skraćanju garantnog perioda u slučajevima kada njegovu opremu ugrađuje neko drugi, jer se tada rizik od njenog oštećenja i pogrešnog rukovanja povećava. U onim slučajevima kada postoji samo jedan isporučilac, koji ujedno i montira opremu, odnosno pušta je u rad, tada se osnovano može očekivati od isporučioca da pristane na duži garantni period. Upravo zbog toga, dužina trajanja garantnog perioda nekad se određuje i dvojako, naročito onda kada ne postoje pouzdane procene da li će se isporuka i montaža opreme odvijati kontinualno, zaredom, odnosno da li će se montaža opreme uklopiti sa ostalim aktivnostima na projektu. Pravilo je da se u takvim slučajevima garantni rok određuje prema nekom budućem trenutku za koji se ne zna tačno kada će nastupiti, s tim da se svakako određuje konačni momenat kada će se smatrati da je garantni rok istekao. Primer takvog roka postoji onda kada ugovorne strane predvide trajanje garancije u periodu od dvanaest meseci od dana montaže opreme u objekat, s tim da će taj rok svakako isteći po proteku perioda od osamnaest meseci (ili dvadeset četiri meseca) od dana isporuke opreme.

Nisu retki ni slučajevi da se dužina garantnog roka odredi prema učinku, tako što će rok isteći po dostizanju određenog kapaciteta rada.⁴⁴ U svakom slučaju, garantni period se može produžiti za ono vreme za koje se ona nije mogla koristiti zbog određenog nedostatka.

4. Isključenje i ograničenje ugovorne odgovornosti

Ugovorno isključenje i ograničenje odgovornosti spada u domen autonomije volje ugovornih strana i načela slobode uređivanja obligacionih odnosa koju predviđa čl. 10. ZOO-a, a sve na uštrb načela ekvivalencije uzajamnih davanja iz kojeg i

proizilazi ugovorna odgovornost za štetu.⁴⁵ Ono je regulisano na uopšten način, u čl. 265. ZOO-a, koji glasi:

- (1) *Odgovornost dužnika za nameru ili krajnju nepažnju ne može se unapred ugovorom isključiti.*
- (2) *Ali sud može na zahtev zainteresovane ugovorne strane poništiti i ugovornu odredbu o isključenju odgovornosti za običnu nepažnju, ako je takav sporazum proizašao iz monopolskog položaja dužnika ili uopšte iz neravnopravnog odnosa ugovornih strana.*
- (3) *Punovažna je odredba ugovora kojom se određuje najviši iznos naknade, ako tako određeni iznos nije u očiglednoj nesrazmeri sa štetom i ako za određeni slučaj nije što drugo zakonom određeno.*
- (4) *U slučaju ograničenja visine naknade poverilac ima pravo na potpunu naknadu ako je nemogućnost ispunjenja obaveze prouzrokovana namerno ili krajnjom nepažnjom.*

Primena citiranih odredbi kod ugovora o isporuci investicione opreme ima naročitu primenu i značaj. Ona proizilazi iz svih onih specifičnosti investicione opreme na koje smo do sada ukazivali: skupocena stvar izrađena namenski po meri i za račun naručioca, prema njegovim zahtevima i instrukcijama, uz primenu razvijenih tehnologija koje omogućavaju njen nastanak ili funkcionisanje. Ona je, po pravilu, sastavni deo velikih industrijskih postrojenja gde i najmanji nedostatak u funkcionisanju (npr. nedostatak kompjuterskog programa na bazi kojeg se upravlja opremom) može dovesti do zastoja u radu i proizvodnji, a neretko i do havarija i šteta koje su nesrazmerno velike u odnosu na vrednost celokupne isporuke. To se naročito odnosi na isporuku opreme koja se izrađuje za (nuklearne, hidro, termo) elektrane, aerodrome, industrijske pogone, trafostanice, pokretne mostove i druga slična postrojenja. S toga je i razumno očekivati da isporučilac treba da odgovara za učinak i funkcionalnost koji se mogu pripisati njegovoj stručnosti, znanju i iskustvu kojim raspolaže u domenu izrade ovakvih stvari. Međutim, jasno je da rizik ne mora uvek biti na strani isporučioca postrojenja i opreme, kako zbog toga što je takav rizik često nepredvidiv i nesaglediv, tako zbog toga što i zahtevi naručioca doprinose takvom riziku. On, u krajnjoj liniji, ostvaruje i veliku ekonomsku korist koja opravdava njegovo učešće u takvom riziku. To se pogotovo odnosi na konceptualna rešenja i namenu povodom koje naručilac nabavlja opremu, koje često sam određuje, pa postoji objektivna nepredvidivost funkcionisanja opreme kao celine, sve i kad se obaveze izvrše na ugovoren način. Potpuna izloženost izvođača, isporučioca i inženjering organizacija u pogledu opisanih rizika, odvraća ih da uopšte i učestvuju u

⁴³ Isto.

⁴⁴ D. Popov, nav.delo.

⁴⁵ vid. više kod I. Jankovec, Ugovorna odgovornost, str. 364; B. Blagojević, V. Krulj, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga I, Beograd (1983) str. 924. „Takve klauzule se nazivaju još i klauzule egzoneracije ili klauzule neodgovornosti“

složenim industrijskim poduhvatima, jer odnos profita i potencijalnog rizika (ukoliko bi odgovornost bila neograničena) gubi svoj poslovni *ratio*. Pretpostavljamo da je to i uticalo da se u praksi omogući isključenje i ograničenje ugovorne odgovornosti, po različitim pitanjima i na različite načine.⁴⁶

Načini ograničenja odgovornosti su raznovrsni. Najpre, može se govoriti o tome da odgovornost isporučioaca bude ograničena do visine određene naknade koju bi naručilac bio dužan da isplati u slučaju nastanka štete ili, pak, da odgovara samo za običnu štetu, a ne i za izmaklu dobit, indirektnu štetu i sl. Zatim, da u slučaju neispravnog funkcionisanja ili određenog nedostatka na stvari, naručilac ne može odbiti da primi postrojenje ili da zahteva njegovu zamenu, već samo otklanjanje nedostataka u određenom roku. Isto tako, naručilac se može obavezati da u određenim slučajevima neće raskinuti ugovor.

III ZAKLJUČAK

Investiciona oprema predstavlja nestandardizovanu, tehničku stvar, koja se izrađuje prema nalogima i zahtevima konkretnog naručioca (kao pokretna ili nepokretna stvar u vidu postrojenja i industrijskih građevina koje obavljaju određeni proizvodno-tehnološki proces). To nameće pitanje pravne prirode ugovora koji za predmet ima njihovu izradu i isporuku (koji u određenim situacijama može imati karakter ugovora o prodaji, ugovora o delu ili ugovora o građenju itd) a posledično tome i primenu različitih pravila kojima će se regulisati odgovornost isporučioaca za nedostatke i štete koja usled tih nedostataka nastaje. U tom smislu, pravila o odgovornosti prodavca kod ugovora o prodaji, poslenika kod ugovora o delu

i izvođača radova kod ugovora o građenju, pokazuju značajne razlike koje se prvenstveno ogledaju u dužini rokova za isticanje prigovora za nedostatke na stvari. Shodno tome, pravilnom određenju pravila o odgovornosti koja će se primeniti na ovaj ugovor, mora da prethodi postupak tumačenja i kvalifikacije ugovora, koji podrazumeva prepoznavanje one ugovorne obaveze koja predstavlja osnovni razlog ugovornog obavezivanja stranaka i koja ima pretežni karakter da opredeli prirodu ugovora u celini.

LITERATURA

- [1] Aleksandar Jakšić, Srđan Stojanović, Elementi za jedno ugovorno pravo, Beograd (1995);
- [2] Borislav Blagojević, Vrleta Krulj, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga I, Beograd (1983);
- [3] Branislava Lepotić, „Garancija za ispravno funkcionisanje stvari kod ugovora o međunarodnoj kupoprodaji investicione opreme“, Pravni životbr. 11/1996 (1996);
- [4] Branko Vukmir, Ugovori o građenju i uslugama savetodavnih inženjera, Zagreb (2009);
- [5] Danica Popov, Ugovor o kupoprodaji investicione opreme, doktorska disertacija, Novi Sad (1984);
- [6] Ivica Jankovec, Ugovorna odgovornost, Beograd (1993);
- [7] Jelena Vilus, Ugovor o građenju, Beograd (1968);
- [8] Jelena Vilus, Građanskopravna odgovornost izvođača i projektanta, Beograd (1973);
- [9] Jakov Radišić, Obligaciono pravo, Beograd (2004);
- [10] Jakša Barbić, Ugovor o inženjeringu, Novi sad (1976).
- [11] ORGALIME Organisme de Liaison des Industries Métalliques Européennes (European Engineering Industries Association);
- [12] Slobodan Perović, Dragoljub Stojanović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Beograd (1980);
- [13] Slobodan Perović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Beograd (1995);
- [14] UNCITRAL-ov Legal guide on drawing up international contracts for the construction of industrial works“ (1988) - Vodič za izradu ugovora o izgradnji velikih industrijskih postrojenja;
- [15] UNECE General Conditions for the Supply of Plant and Machinery for Export 188” (1953) - Opšti uslovi za isporuku br. 118;
- [16] Zakon o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Sl. list SRJ ", br. 31/93 i Sl. list SCG, br. 1/2003 – Ustavna povelja;
- [17] Zdravko Petrović (priređivač), Ugovorna odgovornost i naknada štete, Budva (2003);

⁴⁶ vid. više kod: I. Jankovec, Ugovorna odgovornost, str. 366 i dalje; Jakša Barbić, Ugovor o inženjeringu, Novi sad (1976) str. 91-94. O načinu i vrstama ograničenja

Zaštita životne sredine u okviru krivičnog prava – evropski standardi i zakonodavstvo Republike Srpske

Marija Kostić, Univerzitet Sinergija Bijeljina,

Predrag Vukadinović, Univerzitet Singidunum Beograd, Biljana Dimitrić, Univerzitet Sinergija Bijeljina

Apstrakt: Ekološki kriminal se odnosi na sve radnje kojima se krše odredbe ekoloških propisa i kojima se pričinjava značajna šteta ili ugrožava životna sredina i zdravlje ljudi. Najpoznatije manifestacije ove vrste kriminala javljaju se kao nelagodne emisije ili ispuštanja supstanci u vazduh, vodu ili zemljište, nelegalna trgovina životinjama i biljkama, nelegalna trgovina supstancama koje uništavaju ozonski omotač ili pak opasnim otpadom i sl. Ekološki kriminal donosi veoma visoke profite njegovim počinocima, teško se otkriva i prouzrokuje izuzetno ozbiljne negativne posledice po životnu sredinu. Danas se on smatra ozbiljnim i široko rasprostranjenim problemom sa kojim se mora boriti na evropskom nivou.

Gljučne reči: ekološki kriminal, zaštita životne sredine, direktiva 2008/99/EC o eko kriminalu, krivični zakon RS

I. ODREĐIVANJE POJMA EKOLOŠKOG KRIMINALA I PRIMARNE ULOGE PRAVA U NJEGOVOJ SUZBIJANJU

Problemom ekološkog kriminala ne bave se samo pravnici, već u velikoj meri i sociolozi, te se i sama definicija ove pojave javlja ne samo kao čisto pravna, nego i u jednom širem društvenom kontekstu.

Šire značenje ekološkog kriminala definisano je u navodima da on „predstavlja svaki akt izvršen sa namerom da se nanese šteta ili potencijalom da se ošteti životna sredina i / ili biološki svet, a u cilju da se na taj način pribavi poslovna ili lična korist“. Akcenat je na namernom ugrožavanju ili oštećenju životne sredine, dakle svesnom i voljnom činu koji poslovne i lične (dakle, pojedinačne interese) pretpostavlja opštem društvenom interesu koji se ogleda u zdravom prirodnom okruženju.

Usko pravno poimanje ekološki kriminal definiše kao svaki akt koji je suprotan ekološkopravnoj normi i osnovano se može procesuirati. Suština izložene definicije je u postojanju pravno normiranih pravila ponašanja u oblasti životne sredine, koja su opšte obaveznog karaktera, unapred određena i za čije kršenje je propisana sankcija. Ovakvo pristup je posledica shvatanja da se zaštita životne sredine, pre svega, ostvaruje kroz sistem preventivnih i represivnih zakonom propisanih mera u oblasti upravnog, građanskog, trgovačkog i finansijskog prava, koje u najvećoj meri sprovode inspekcijski

organi. Krivičnopravna zaštita životne sredine je krajnja, ali veoma efikasna i nužna opcija.

Efikasno sprovođenje ekološko-pravne regulative je od vitalnog značaja za suzbijanje i sprečavanje ove vrste kriminala, a time i za samo očuvanje zdrave životne sredine. U najranijim fazama razvoja ekološkog prava, nasilje nad životnom sredinom bilo je sankcionisano ne baš strogim merama i kaznama upravnopravnog i građanskopravnog karaktera. Sami pravni propisi nisu imali nikakav ili je to bio minimalan uticaj na kompanije, državne strukture i građane pojedince da se pridržavaju ekoloških normi. Njihovo poštovanje i regularno sprovođenje je od izuzetnog značaja za očuvanje životne sredine i prirodnih resursa u celosti. Svest na nivou pojedinaca, samog društva, država i nadnacionalnih tvorevina znatno je uznapredovala i danas sa sigurnošću možemo reći da je ekološki kriminal ozbiljan međunarodni problem koji je u porastu, a prepoznatljiv je ne samo kao zagađenje vazduha, vode i zemljišta ili eksploatacija divljeg biljnog i životinjskog sveta u komercijalne svrhe koja vodi njihovom istrebljenju, već u razvijenim zemljama i kao najobičnije bacanje otpadaka na ulicu, iscrtavanje grafita ili vandalizam na javnim mestima!

II. EVROPSKO EKOLOŠKO KRIVIČNO PRAVO, SA OSVRTOM NA DIREKTIVU O EKO-KRIMINALU 2008/99/EC

Koncept evropskog ekološkog krivičnog prava čvrsto je ustanovljen usvajanjem Direktive 2008/99/EC o zaštiti životne sredine kroz okvire krivičnog prava. Evropska komisija je, vođena idejom o nužnosti uspostavljanja minimuma standarda u prevenciji i sprečavanju ekološkog kriminala, još u martu 2001 godine podnela predlog pomenute direktive na razmatranje i usvajanje Evropskom savetu. Suština predloga se sastojala u nameri da se države članice obavežu da će ozbiljne, namerne ili nehatne, povrede ekoloških pravnih propisa Evropske unije tretirati kao krivična dela, jer se jedino primenom krivičnog prava može uticati na efikasniju primenu ekološkopravnih normi. Ovakav pristup je iz korena menjao tradicionalni model sprovođenja i primene Evropskog ekološkog prava, koji je počivao na principu da evropske ekološka regulativa stvara pravne norme ali države članice zadržavaju slobodu izbora načina kako će ih na svojim

teritorijama implementirati, odnosno na koji način će sankcionisati povrede tih normi.

Predlog Direktive nije naišao na pozitivnu reakciju Evropskog Saveta, najverovatnije upravo iz razloga što uvodi prethodno pomenutu izmenu tradicionalnog modela primene Evropskog zakonodavstva. Zbog toga je u januaru 2003 godine Evropski Savet usvojio Okvirnu Odluku o zaštiti životne sredine kroz okvire krivičnog prava. Odlukom je jedino bila predviđena međudržavna saradnja na nivou vlada, policija, pravosuđa i upravnih organa u sprečavanju i suzbijanju ekološkog kriminala.

Očigledna i nepomirljiva razlika u stavovima Komisije i Saveta oko pitanja suštinskog koncepta Evropskog ekološkog krivičnog prava nije mogla biti godinama pomirena i njihovo razmimoilaženje je rezultiralo sporom pred Evropskim sudom pravde, na inicijativu Komisije protiv Okvirne Odluke Saveta. Stav Evropskog suda pravde, iznet u presudi, konstituiše pravo Komisije da zahteva od država članica primenu krivičnih sankcija za ekološke štete, s tim da nije ujedno ovlašćena i da nalaže konkretne vrste i visine kazni. Presuda Evropskog suda pravde išla je u korist stava Komisije i njome je poništena Okvirna Odluka Saveta, čime je otvoren put za podnošenje novog predloga Direktive Komisije koji je prihvaćen i od Saveta i od Evropskog parlamenta. Direktiva 2008/99/EC o zaštiti životne sredine kroz okvire krivičnog prava je formalno usvojena 24. oktobra 2008 godine i mora biti inkorporirana u okvire nacionalnih zakonodavstva država članica EU do decembra 2010 god.

III. RAZLOZI ZA USVAJANJE DIREKTIVE O ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE KROZ OKVIRE KRIVIČNOG PRAVA I NJEN SUŠTINSKI ZNAČAJ

Ekološko pravo Evropske unije je staro više od 30 godina. Za to vreme je stupilo na snagu preko 200 direktiva koje regulišu pitanja zaštite životne sredine koje, međutim, još uvek nisu „pokrile“, odnosno pravno zaštitile sve postojeće oblasti u domenu pomenute problematike.

Sa druge strane, postojeća ekološka regulativa mora biti implementirana na efikasan način, i to je jedan od osnovnih razloga zbog čega je Evropska komisija predložila usvajanje direktive koja će države članice EU obavezati da sankcionišu najozbiljnija krivična dela protiv životne sredine, jer smatra da se jedino ovakvom vrstom mera može doći do kontinuirane, pravilne i efikasne primene svih ekoloških pravnih propisa. Neretko države članice, iz raznoraznih razloga, nekorektno primenjuju standarde i izvršavaju obaveze propisane ekološkim direktivama. Razlog za to je ili težnja da se zaštite interesi nacionalnih industrija ili pak jednostavna nemogućnost države da ispuni administrativne obaveze koje su u korelaciji sa njenom obavezom implementacije direktive. Takođe, dosadašnja praksa je pokazala da postoje velike razlike u vrsti i visini krivičnih sankcija za ista ili slična ekološka krivična dela u pojedinačnim državama članicama EU, što je u u okvirima jedne ovako ojačale nadnacionalne

tvorevine svakako nužno ujednačavati (iako se u literaturi sreću i sasvim suprotna mišljenja).

Čvrst stav Komisije je da u mnogim slučajevima samo zaprečenost krivičnim sankcijama može dovesti do željenog odgovarajućeg efekta u cilju zaštite životne sredine, jer odašilje znatno jači signal potencijalnim prekršiocima propisanih normi. Istovremeno, treba naglasiti i neospornu činjenicu da je krivično gonjenje znatno snažnije sredstvo suzbijanja svih oblika neželjenih ponašanja (pa tako i u oblasti ekologije) od mera predviđenih u okvirima upravnog ili građanskog prava.

Prepoznajući i prihvatajući navedene razloge, Komisija je ustanovila i kroz okvire Direktive 2008/99/EC učinila obaveznim primenu osnovnih standarda u okvirima nacionalnih krivičnih zakonodavstava država članica. Direktiva sadrži listu ekoloških krivičnih dela koja, ukoliko su izvršena (ili je njihovo izvršenje pomagano ili podsticano) u nameri ili iz krajnje nepažnje, kao takva moraju biti definisana nacionalnim zakonima država članica:

„Države članice će obezbediti da se sledeći protivzakoniti poduhvati kvalifikuju kao krivična dela / prekršaji, ukoliko su izvršeni sa namerom ili iz krajnje nepažnje:

- (a) ispuštanje, emisija ili odlaganje čvrstog materijala ili jonizirajuće radijacije u vazduh, zemljište ili vodu, koje dovodi ili može dovesti do smrti ili ozbiljnih povreda ljudi, odnosno suštinski nanosi štetu kvalitetu vazduha, zemljišta ili vode, kao i biljkama i životinjama
- (b) sakupljanje, transport, oporavak ili odlaganje otpada, uključujući i nadzor nad takvim operacijama i kasniju brigu o deponijama, kao i sve aktivnosti koje se poduzimaju u svojstvu dilera i brokera (menadžment otpada), a koje dovode ili mogu dovesti do smrti ili ozbiljnih povreda ljudi, odnosno suštinski naneti štetu kvalitetu vazduha, zemljišta ili vode, kao i biljkama i životinjama
- (c) transport otpada, u smislu člana 2(35) Uredbe (EC) br 1013/2006 Evropskog parlamenta i Saveta o transportu otpada (1)
- (d) rad fabrike u kojoj se odvijaju opasne aktivnosti ili u kojoj se upotrebljavaju ili skladište ili pripremaju za skladištenje opasne supstance koje izvan fabrike dovode ili mogu dovesti do smrti ili ozbiljnih povreda ljudi, odnosno suštinski naneti štetu kvalitetu vazduha, zemljišta ili vode, kao i biljkama i životinjama
- (e) proizvodnja, obrada, upotreba, držanje, skladištenje, transport, uvoz, izvoz ili odlaganje nuklearnih materijala ili drugih otrovnih radioaktivnih supstanci koje dovode ili mogu dovesti do smrti ili ozbiljnih povreda ljudi, odnosno suštinski naneti štetu kvalitetu vazduha, zemljišta ili vode, kao i biljkama i životinjama
- (f) ubijanje, uništavanje, posedovanje ili uzimanje primeraka zaštićenih vrsta divljeg životinjskog ili biljnog sveta, izuzev slučajeva kada se takvi poduhvati izvode spram zanemarljivog stepena kvantiteta tih vrsta ili imaju zanemarljiv uticaj na njigovo ocuvanje

- (g) trgovina zaštićenim biljnim i životinjskim vrstama ili njihovim delovima i derivatima, izuzev slučajeva kada se takvi poduhvati izvide spram zanemarljivog stepena kvantiteta tih vrsta ili imaju zanemarljiv uticaj na njihovo očuvanje
- (h) svaki poduhvat koji ima značajan uticaj na izmeštanje staništa unutar zaštićene zone
- (i) prouzvodnja, uvoz, izvoz, plasiranje na tržište ili upotreba supstanci koje uništavaju ozonski omotač.“

Države članice su obavezne da obezbede efikasno, srazmerno i odgovarajuće kažnjavanje kako fizičkih, tako i pravnih lica za izvršene protivpravne akte. Naglašena je obaveza uvođenja odgovornost pravnih lica za izvršenje protivpravnih akata u oblasti životne sredine koji su bili usmereni u pravcu ostvarenja profita ili pribavljanja koristi. Njihova odgovornost može biti krivičnopravne ili druge prirode.

Usvojena Direktiva uspostavlja samo minimum standarda koji u oblasti zaštite životne sredine moraju biti inkorporirani u nacionalna prava država članica, dok se svakoj od njih pojedinačno ostavlja i velika sloboda u smislu eventualnog strožeg načina kažnjavanja. Porecesna pitanja u rešavanju problema ekološkog kriminala, ovlašćenja tužilaštva i sudstva nisu predmet regulisanja Direktive, već su u apsolutnoj nadležnosti nacionalnih pravnih sistema.

IV. KRIVIČNA DELA PROTIV ŽIVOTNE SREDINE U REPUBLICI SRPSKOJ

U Republici Srpskoj brojni zakonski i podzakonski propisi uređuju oblast životne sredine. Skup tih propisa čini ekološko pravo ili pravo uređenja i zaštite životne sredine. Svi propisi naše države su u skladu sa nizom međunarodnih propisa iz ove oblasti, a s obzirom na težnje ka evropskim integracijama, neophodno je da konstantno usaglašavamo svoje zakonodavstvo sa principima i standardima komunitarnog prava.

Životna sredina (u celosti ili njeni segmenti) se štiti od svih oblika zagađenja koje je određeno kao unošenje zagađujućih materija ili energije u životnu sredinu izazvano ljudskim delatnostima ili prirodnim procesima koje ima ili može da ima štetne posledice na kvalitet životne sredine i zdravlje ljudi. Od pojma zagađenja, Zakon o zaštiti životne sredine razlikuje pojam degradacije životne sredine. To je proces narušavanja kvaliteta životne sredine koji nastaje prirodnom ili ljudskom aktivnošću ili je posledica nepreduzimanja mera radi otklanjanja uzroka narušavanja kvaliteta ili štete po životnu sredinu, prirodne ili radom stvorene vrednosti.

Ova krivična dela su najčešće određena blanketnom dispozicijom. To znači da njihovu radnju izvršenja predstavlja svaka delatnost činjenja ili nečinjenja kojom se odstupa od ekoloških propisa, kojima se, dakle, krše propisi iz oblasti ekološkog (kao posebne grane upravnog) prava. To znači da je za upotpunjavanje sadržine i obeležja bića ovih krivičnih dela potrebno izvršiti analizu drugih vankrivičnopravnih propisa

kako bi se saznalo koja su ponašanja dopuštena, a koja su zabranjena.

U okviru ekoloških krivičnih dela razlikuju se : 1) prava ili čista ekološka krivična dela (ekološka krivična dela u užem smislu) – krivična dela koja su sistematizovana u Krivičnom zakonu, u grupi krivičnih dela protiv životne sredine i 2) neprava ili relativna ekološka krivična dela (ekološka krivična dela u širem smislu) – krivična dela koja su predviđena u drugim grupama krivičnih dela u okviru Krivičnog zakona ili u sporednom, dopunskom ili pomoćnom krivičnom zakonodavstvu. Ona su na posredan način upravljena protiv životne sredine, ali se uz ovu vrednost kao pretežan, primaran ili prevalentan objekt zaštite javljaju druge društvene vrednosti prema čijem značaju su upravo ova dela i sistematizovana u druge grupe krivičnih dela kao što su npr. dela protiv zdravlja ljudi, dela protiv opšte sigurnosti ljudi ili imovine i dr.

Posledica krivičnih dela iz ove glave je dvojako određena kao : 1) ugrožavanje životne sredine i 2) ugrožavanje zdravlja ljudi. Ta opasnost je kod nekih krivičnih dela apstraktna, a kod drugih dela konkretna. Konkretna, neposredna, bliska, stvarna opasnost je opasnost koja je stvarno, neposredno nastupila za život, telesni integritet i zdravlje drugog lica, odnosno za životnu sredinu. To znači da je mogućnost povrede ovih dobara bila izvesna, ali ipak nije nastupila u konkretnom slučaju. Ova opasnost je elemenat bića krivičnog dela i mora biti dokazana u krivičnom postupku u konkretnom slučaju. Apstraktna ili opšta opasnost je opasnost koja je mogla da nastupi po zaštićeno dobro usled preduzete radnje izvršenja, ali nije nastupila u konkretnom slučaju. Preduzimanjem radnje izvršenja smatra se da je posledica u vidu apstraktne opasnosti po zaštićeno dobro i nastupila. Ona nije elemenat bića krivičnog dela, pa se ne mora dokazivati njeno nastupanje. Za postojanje dela sa apstraktnom opasnošću dovoljno je preduzimanje radnje izvršenja, jer se smatra da je time i prouzrokovana apstraktna opasnost.

Neka krivična dela iz ove glave imaju posledicu u vidu povrede zaštićenog dobra : zagađenje životne sredine u celosti ili njenih pojedinih delova – vazduha, vode ili zemljišta (zagađenje životne sredine ili nepreduzimanje mera zaštite životne sredine), uništenje životinjskog ili biljnog sveta (protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu) ili uništenje i oštećenje zaštićenog prirodnog dobra ili objekata i uređaja za zaštitu životne sredine (oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine).

Veći broj ovih krivičnih dela može da izvrši svako lice, a samo kod nekih od njih kao učinilac može da se javi određeno lice – službeno ili odgovorno lice. U pogledu krivice, ova se dela mogu izvršiti sa umišljajem ili iz nehata.

Zagađenje životne sredine

(Član 415. KZ RS)

Delo se sastoji u zagađivanju vazduha, vode ili zemljišta u većoj meri ili na širem prostoru kršenjem propisa o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine. Zagađenjem životne sredine smatra unošenje zagađujućih materija ili

energije u životnu sredinu izazvano ljudskom delatnošću ili prirodnim procesima koje ima ili može da ima štetne posledice na kvalitet životne sredine i zdravlje ljudi.

Objekt zaštite je životna sredina (vazduh, voda i zemljište koje okružuje čoveka). Pod zaštitom čovekove sredine podrazumeva se očuvanje prirode i njenih elemenata : vode, vazduha i zemljišta, flore i faune od trovanja, zagađivanja ili uništavanja. U pravnoj teoriji se mogu naći shvatanja prema kojima se kao objekt zaštite ovog dela javlja pravo čoveka na zdravu životnu sredinu koje predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava.

Radnja izvršenja je određena posledičnom dispozicijom. To je svaka delatnost činjenja ili propuštanja koja je podobna da dovede do prouzrokovanja posledice dela – zagađenja vazduha, vode ili zemljišta. Ona se može preduzeti različitim delatnostima : ispuštanjem otrovnih ili zagušljivih gasova u većim količinama u atmosferu, ispuštanjem otrovnih, zagađenih, otpadnih voda ili drugih škodljivih materija u vodu, vodotok, jezero ili na zemljište. Za postojanje dela je potrebno da je radnja izvršenja : 1) preduzeta na određeni način – kršenjem propisa o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine, dakle protivno propisima i 2) da je usled preduzete radnje izvršenja došlo do zagađenja vazduha, vode ili zemljišta u većoj meri ili na širem prostoru. To ukazuje da se ovde radi o težoj posledici u vidu povrede. Sve do nastupanja ovih povreda, radnja učinioca se ne smatra krivičnim delom, već privrednim prestupom ili prekršajem. Kada je zagađenje nastupilo u većoj meri ili na širem prostoru predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće rešava u konkretnom slučaju.

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice moguć je umišljaj i nehat.

Za umišljajno izvršenje dela je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine, a za nehatno delo – novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.

Teži oblik dela postoji u dva slučaja : 1) ako je usled preduzete radnje izvršenja došlo do uništenja ili znatnog oštećenja šuma, biljaka ili drugog rastinja a širem prostoru i 2) ako je usled preduzete radnje izvršenja došlo do zagađenja životne sredine u toj meri da je ugroženo zdravlje ljudi ili životinja. Ovde se radi o delu kvalifikovanom težom posledicom koja mora biti rezultat nehata učinioca. Teže posledice moraju biti u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja osnovnog dela. Ako je osnovno delo izvršeno sa umišljajem, za teže delo je propisana kazna zatvora od jedne do pet godina, a kada je osnovno delo izvršeno iz nehata, tada je za ovo delo propisana novčana kazna ili kazna zatvora od šest meseci do dve godine.

Oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine (Član 419. KZ RS)

Delo se sastoji u oštećenju, uništenju, uklanjanju ili na drugi način činjenju neupotrebljivim objekta ili uređaja za zaštitu životne sredine radi čega dođe do zagađenja vazduha, vode ili zemljišta u većoj meri ili na širem prostoru.

Objekt zaštite je životna sredina, a objekti napada su : objekti i uređaji koji služe za zaštitu životne sredine.

Radnja izvršenja se sastoji iz više alternativno predviđenih delatnosti. To su : 1) oštećenje – privremeno, kratkotrajno ili delimično onesposobljenje ovih predmeta tako da ne mogu da služe svojoj nameni kraće ili duže vreme, ali se njihova upotrebljivost može povratiti popravkom oštećenog dela ili njegovom zamenom novim delom, 2) uništenje – potpuno razaranje supstance iz koje je predmet sačinjen ili njegovog oblika tako da uopšte više ne može da služi prvobitnoj nameni, 3) uklanjanje – pomeranje, premeštanje predmeta sa mesta na kome se nalazio i gde je vršio svoju funkciju i njegovo sklanjanje na drugo, najčešće nepoznato mesto i 4) činjenje neupotrebljivim na drugi način – predstavlja druge delatnosti kojima se bez neposrednog delovanja na supstancu ili oblik predmeta on onesposobljava uopšte ili za duže vreme da služi prvobitnoj nameni. Bitno je da se radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzima u odnosu na objekte i uređaje koji služe za zaštitu životne sredine u celosti ili njenih pojedinih segmenata : vazduha, vode ili zemljišta. Posledica dela je povreda u vidu zagađenja vazduha, vode ili zemljišta u većem obimu ili na širem prostoru.

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice moguć je umišljaj ili nehat.

Za umišljajno izvršenje dela je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine, a za nehatno delo novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.

Teži oblik dela postoji u dva slučaja : 1) ako je usled preduzete radnje izvršenja došlo do uništenja životinjskog ili biljnog sveta velikih razmera i 2) ako je usled preduzete radnje izvršenja došlo do zagađenja životne sredine u toj meri da je ugroženo zdravlje ljudi ili životinja. Ovde se radi o delu kvalifikovanom težom posledicom koja mora biti rezultat nehata učinioca. Teže posledice moraju biti u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja osnovnog dela. Ako je osnovno delo izvršeno sa umišljajem, za teže delo je propisana kazna zatvora od jedne do pet godina, a kada je osnovno delo izvršeno iz nehata, tada je za ovo delo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.

Uništenje ili oštećenje zaštićenog prirodnog dobra (Član 420. KZ RS)

Delo se sastoji u uništenju ili oštećenju zaštićenog prirodnog dobra od većeg značaja.

Objekt zaštite je zaštićeno prirodno dobro od većeg značaja.

Radnja izvršenja je dvojako alternativno određena kao : 1) uništenje - potpuno razaranje supstance iz koje je predmet sačinjen ili njegovog oblika tako da uopšte više ne može da služi prvobitnoj nameni i 2) oštećenje - privremeno, kratkotrajno ili delimično onesposobljenje predmeta tako da ne može da služi svojoj prvobitnoj nameni kraće ili duže vreme, ali se njegova upotrebljivost može povratiti popravkom oštećenog dela ili njegovom zamenom novim delom . Bitno je da se radnja izvršenja preduzima u odnosu na posebno zaštićeno prirodno dobro od većeg značaja, što

ukazuje da se ovde radi o blanketnom delu jer ekološki propisi određuju šta se smatra "posebno zaštićenim prirodnim dobrom".

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice moguć je umišljaj ili nehat.

Za umišljajno izvršenje dela je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, a za nehatno delo novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci.

Teži oblik ovog dela postoji ako je uništeno ili oštećeno prirodno dobro od izuzetnog značaja. I ovde se radi o blanketnom delu jer od drugih, vankrivičnihopravnih propisa zavisi određenje "izuzetnog značaja prirodnog dobra". Za umišljajno izvršenje ovog dela je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina, a za nehatno delo novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine.

ZAKLJUČAK

Više od dvadeset godina kriminolozi, pravnici i sociolozi ukazuju na neophodnost intenzivnog sprečavanja, suzbijanja i sankcionisanja ekološkog kriminala. Istraživači, političari, ekolozi i različite grupe građana izražavaju zabrinutost zbog delatnosti i aktivnosti koje suštinski štete prirodi i životnoj sredini. Kada građane pitate šta misle o problemima promene klime, otpada ili zagađenja vazduha i vode, jasno iskazuju svoju želju za većim stepenom zaštite – što znači da žele usvajanje i sprovođenje zakona koji će im garantovati zdrav i bezbedan život u svom prirodnom okruženju. Dakle, svaki vid zagađenja životne sredine je neželjena društvena pojava koja u svojim ekstremnim oblicima postaje krajnje opasna ili pogubna. Kada pređe

granicu društvene tolerancije zalazi u zonu opšte društveno opasnih radnji i više ne može biti sankcionisana društvenom osudom, već iziskuje intervenciju države a na teritoriji Evrope i same Evropske unije. Ova intervencija se ogleda u stvaranju pravnog okvira (na nacionalnom i nadnacionalnom nivou) za zaštitu životne sredine i sankcionisanju svih akata koji su u suprotnosti sa tom vrstom pozitivnopravnih normi.

LITERATURA

- [1] Tomkins., K.: *Law Enforcement and Environment*, Current Issues in Criminal Justice, Vol. 16, Issue 3, 2005
- [2] Comte, F.: 'Criminal Environmental Law and Community Competence', *European Environmental Law Review*, 2003
- [3] Faure., M.: *European Environmental Criminal Law*, *European Environmental Law Review*, 2004
- [4] Framework Decision of the European Council 2003/80/JHA on the protection of the environment through criminal law of 27 Januarz 2003, OJ 05.02.2003 L29/55
- [5] Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, OJ L 328, 6.12.2008.
- [6] Jovašević, D. Kokolj M., *Krivično pravo Republike Srpske, Bijeljina 2011.*
- [7] Petrović, B., Jovašević, D., *Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio, Sarajevo, 2005.*
- [8] *Krivični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06 i 68/07)*

Institucionalna resocijalizacija osuđenih za privredni kriminal

Aco Bobić, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, Niko Sjerić, Direktor KPZ u Bijeljini, Tatjana Skakavac, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

Apstrakt - Proces institucionalne resocijalizacije osuđenih lica za krivična dela iz oblasti privrednog kriminala je vrlo specifičan pa mu je iz tog razloga posvećena posebna pažnja. Lica koja su osuđena za ovu vrstu delikta su najčešće inetligentne, snalažljive, manipulativne, materijalno situirane i obrazovane osobe. Iz tih razloga opservacija ličnosti ovih osuđenika je izvršena na maksimalno profesionalnom nivou gde se vodilo računa o eventualnoj osuđivanosti lica, njegovim sociostatusnim karakteristikama, kao i ugroženosti lica sa bezbedonosnog aspekta. Na osnovu ove opservacije osuđenom licu je dodeljena vaspitna grupa i određen program postupanja kako bi se postigao najveći stepen institucionalne resocijalizacije. Resocijalizacija ove kategorije osuđenika sprovodi se kroz radno angažovanje, učešća u aktivnostima u slobodno vreme, stimulacije za dodatno angažovanje radi ostvarivanja posebnih prava u okviru svoje vaspitne grupe i napredovanja u tretmanu. U procesu institucionalne resocijalizacije kroz program postupanja utiče se na osuđeno lice da po izlasku na slobodu ne čini nova krivična dela kako ne bi došlo do recidiva. S obzirom da se činjenjem krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminala stiže brzo velika materijalna dobit, dela se teže dokazuju, veliki broj lica po izdržanoj kazni ponovo čine ovu vrstu delikta.

Abstract - The process of institutional re-socialization of prisoners convicted of crimes in the field of economic crime is very specific, therefore, special attention has been paid to it. Persons who have been convicted of this type of crime are usually intelligent, clever, manipulative, affluent and educated. For these reasons, observations of personality of these prisoners are performed at the maximum professional level and the attention is paid to the level of conviction of the persons, their socio-status characteristics, as well as the safety aspects of the persons. On the basis of this observation the convicted person is assigned an educational group and a certain treatment program in order to achieve the highest level of institutional re-socialization. The re-socialization of this category of prisoners shall be carried out through work engagement, participation in leisure activities, incentives for extra work in order to achieve special rights within their educational groups and progress in the treatment. The process of institutional re-socialization through treatment program has an influence on a convicted person in such a way that upon his release he does not make any new criminal offenses in order to prevent a recurrence. Considering the fact that doing criminal offenses in the field of economic crime leads to large material gain, it is difficult to prove them, so a large number of people, after their sentences being served, make this type of crime again.

Keywords - prisoners, economic crime, observation, treatment, re-socialization

I. UVOD

U protekle dve decenije na području Republike Srbije i BiH bile su aktuelne privatizacije društvenih preduzeća koje su ispod svake tržišne vrednosti prodavane pojedinim privilegovanim fizičkim licima koji su odmah nakon toga otpuštali zaposlene. U tako stvorenoj socijalnoj atmosferi javilo se veoma pogodno tlo za razne mahinacije, a posebno u sferi privrednog kriminaliteta, gde se ujedno nanosi i najveća šteta društvu. Privredni kriminalitet ili kriminalitet „belog okovratnika” teško se otkriva, pre svega što donosi veliku nezakonitu zaradu, dobro je organizovan, kao i zbog toga što ima logističku podršku od pojedinih segmenata aktuelne vlasti. Lica koja su osuđena za privredni kriminal upućena su na izdržavanje zatvorske kazne i prema njima mora da se primeni adekvatan tretman u smislu njihove resocijalizacije. Imjući na umu specifičnost strukture ličnosti, da se najčešće radi o inteligentnim, snalažljivim, obrazovanim, manipulativnim osobama zaposleni u zatvorima moraju da ulože maksimum napora kako bi resocijalizacija ovih lica išla u pozitivnom smeru i da po izlasku na slobodu ne čine nova krivična dela.

II. POJAM RESOCIJALIZACIJE

Kada govorimo o pojmu resocijalizacije¹ prilazimo, u našem slučaju, prvenstveno sa penološkog, a zatim i sa vaspitnog stanovišta. Resocijalizacija postaje aktuelna uvođenjem kazne lišenja slobode, kada zatvori u odnosu na ranije namene, dobijaju jednu novu i drugačiju funkciju, funkciju prevaspitanja. Ona je u suštini vraćanje iz asocijalnog načina života u prihvatljive načine ponašanja i odnose, odnosno ponovno uključivanje devijantne osobe u redovne tokove života i rada. Pojam resocijalizacije, sa današnjeg teorijskog aspekta, podrazumeva multidisciplinarni prilaz

¹M.Bošković: *Kriminološki leksikon*, Novi Sad, 1999, str. 302.

osuđenom licu i saradnju svih subjekata raznih profila i stručne sprema koji su nosioci procesa resocijalizacije.²

Resocijalizacija, kao pravna mera kriminalne politike, ima tri faze:

- sudsku (izrečena kazna ili mera),
- institucionalnu (za vreme izdržavanja kazne ili sprovođenja mera bezbednosti),
- postpenalnu (nakon izdržavanja kazne ili sprovođenja mera bezbednosti).³

Ovim postupcima se teži izmeni ličnih osobina i sklonosti osuđenika koje su uzrokovala njihovu delinkventnu orijentaciju s namerom da ih ponovo integriše u društveni život.⁴ Posebno se teži izmeni onih dispozicija koje su u osnovi same ličnosti, a čine ih neotpornim na spoljne uticaje.

Brojna istraživanja pokazuju da zatvor⁵ različito deluje na ljude koji se u njemu nalaze. Neki od njih nikada više ne vrše krivična dela, drugi postaju još teži delinkventi, a treći se ponašaju isto kao i pre dolaska u zatvor. Tačni razlozi ovakvih ponašanja se ne znaju, ali većina naučnika koji su se bavili ovim ispitivanjima, pretpostavljaju da bi se razlog mogao naći u različitom učešću pojedinih zatvorenika u zatvoreničkom društvenom sistemu.⁶ Uticaj Službe za tretman, u tom slučaju, na delinkvente je minimiziran jer po ovakvom zastupanju nije moguće ostvariti cilj prevaspitanja. Mnogi ipak misle drugačije. Iako nije jednostavno ni lako nešto „popravlјati” jer se zna da je uvek lakše nanovo graditi, nego popravlјati staro, u našoj zemlji se ulažu veliki naponi da se koncept resocijalizacije ne samo zadrži, već i da se permanentno usavršava⁷.

III. Resocijalizacija lica osuđenih za privredni kriminal

Kada govorimo o resocijalizaciji lica osuđenih za krivična dela iz oblasti privrednog kriminaliteta moramo da imamo nekoliko činjenica na umu kako bi uz adekvatan program postupanja sproveli uspešnu resocijalizaciju. Pre svega neophodna je temeljna opservacija ličnosti u prijemnom odeljenju gde bi se upoznali sa strukturom ličnosti osuđenog lica, kao i samom izvršenom krivičnom delu. Veoma je bitno znati da li se radi o prvoprestupniku ili je lice višestruki kriminološki i penološki povretanik, kao i njegovo vladanje na izdržavanju predhodne kazne. Takođe, za određivanje programa postupanja bitno je znati da li se radi o klasičnom prevarantu, naivnoj i lakomislenoj osobi koja je „nasela” na dobru ponudu, licu koje je imalo velika ovlašćenja na osnovu kojih je napravilo krivično delo, osobi koja je u organizovanoj kriminalnoj grupi izvršila krivično delo itd. Prilikom opservacije ličnosti dolazi se do saznanja o sociostatusnim karakteristikama ličnosti, pre svega pol, starost, obrazovanje, bračni status, radni staž, mesto boravka, materijalni status, stav prema krivičnom delu (objektivan ili subjektivan), sklonost saradnje sa formalnim ili neformalnim sistemom, kontakti sa porodicom itd. Na osnovu dobijeni podataka određuje se i program postupanja za uspešnu resocijalizaciju koji se prati tokom izdržavanja kazne i po potrebi menja radi postizanja boljeg efekta resocijalizacije.

Treba istaći da veliki broj lica na izdržavanju zatvorske kazne koji su osuđeni za privredni kriminalitet materijalno su dobro situirani i da tokom izdržavanja kazne pokušavaju doći do beneficija koje nisu predviđene Pravilnikom o kućnom redu. Pre svega pokušavaju da kroz bogate pakete i pazare u kantini pridobiju deo osuđeničke populacije i da ih iskoriste u pogodnom momentu. Nije redak slučaj da pokušavaju podmititi zatvorske službenike kako bi mimo zakona došli do određenih pogodnosti. S obzirom da je struktura ovih osuđenika takva da su oni vrlo vispreni i ineligenčni neretko i uspevaju u svojim namerama. Dovoljno je da jednom u svoje „kandže” uvuku svoju žrtvu, posle je ucenjuju i iskorištavaju. Oni koji su nešto slabijeg materijalnog statusa (prevaranti) koriste svoju izraženu moć manipulacije i na taj način pokušavaju doći do svog cilja. Sve ovo ide u prilog da je rad

²M.Pantazijević - Stanojević.: *Socijalizacija i resocijalizacija*, str. 28 - 31;

³M.Bošković.: *Kriminološki leksikon*, Novi Sad, 1999 godine, str. 302

⁴D.Garrity.: *The Prison as a Rehabilitation Agency*, The Prison: Studies in Institutional Organization and Change, New York, 1966.

⁵M.Bošković.: *Kriminološki leksikon, Zatvor, vrsta kazne i kazneno - popravna ustanova*, Novi Sad, str. 102.

⁶ Isto, str. 485

⁷ A. Bobić.: *Društvene promene i zatvorska zajednica*, Matica srpska, Novi Sad, 2012 godine, str.45.

sa ovom osuđeniškom populacijom jako specifičan i da svi oni koji rade u procesu resocijalizacije sa ovim licima moraju biti maksimalno profesionalni i oprezni. S obzirom da je jedna od svrha kažnjavanja lica njihova resocijalizacija neophodno je učiniti sve da ova lica po odlasku iz zatvorske kazne izađu na slobodu resocijalizovana i da ponovo ne čine ista ili druga krivična dela. Ako se uzme u obzir da se činjenjem ovih krivičnih dela na lak, ali nezakonit, način dolazi do sticanja veće materijalne koristi i da živimo u vremenu velike ekonomske krize, onda je jako teško resocijalizovati osuđeno lice u toj meri da ne dođe do recidiva.

Pored zaposlenih u zatvorskim ustanovama na uspešnu resocijalizaciju utiču i drugi faktori kao što su njihova radna angažovanost za vreme izdržavanja zatvorske kazne, učešće u kulturnim, sportskim aktivnostima u ustanovi, poštovanje Pravilnika o kućnom redu ustanove, odnosa prema zaposlenim, odnosa prema drugim osuđenima, kontakti sa spoljnim svetom-posebno porodicom, spremnosti na promene sopstvenim angažovanjem itd.

Na osnovu istraživanja sprovedenih u zatvorima na području Republike Srbije⁸ i Republike Srpske⁹ došlo se, između ostalih, do podatka da se veoma veliki procenat osuđeničke populacije, među kojima su i osuđeni za privredni kriminal, izjasnilo da bi porodicu trebalo uključiti u proces resocijalizacije (53,2 %). Takođe, osuđenici su jedinstveni po pitanju primene individualnog rada tokom programa postupanja i to njih 56,2 % daju primat individualnom radu sa osuđenima. Veliku spremnost za promene i unapređenje tretmana iskazali su osuđenici i to za unapređenje odnosa u zatvoru njih 59,4 %, promenu klasifikacione grupe 66,7 %, kao i za stručno usavršavanje njih 59,6 %.¹⁰ Imajući u vidu, pored ostalih, i ove pokazatelje službe koje aktivno učestvuju u tretmanu, a posebno Služba za tretman mora da napravi adekvatan program postupanja gde bi u pozitivnom smislu iskoristili spremnost osuđenika na dodatno angažovanje i tako

⁸A. Bobić: „Socijalni i lični faktori upravljanja promenama u sferi tretmana osuđenika” Doktorska disertacija, Univerzitet Sinergija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2010 godine.

⁹N. Sjerić: „Tretman osuđenih lica u toku institucionalne resocijalizacije” master rad, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2012 godine.

¹⁰ A. Bobić: „Društvene promene i zatvorska zajednica, Matica Srpska, Novi Sad, 2012 godine, str.107, 115-117.

ih usmerili da aktivno učestvuju u svojoj resocijalizaciji. Takođe, neophodna je stalna saradnja između ustanova u smislu razmene teorijskih, praktičnih i naučnih dostignuća kako bi proces institucionalne resocijalizacije dao dobre rezultate.

IV. ZAKLJUČAK

Tokom procesa institucionalne resocijalizacije osuđenih lica za delikte iz oblasti privrednog kriminaliteta mora se voditi računa o programu postupanja koji će se prema njima primeniti tokom institucionalne resocijalizacije. Pre svega neophodna je opsežna opservacija ličnosti u prijemnom odeljenju kad se pojedinačno određuje program postupanja prema svakom osuđenom licu. Pri tome u radu sa ovim osuđenima mora se voditi računa da su to elokventne, inteligentne, snalažljive i manipulativne osobe i da će tokom primene programa postupanja pokušati za sebe ostvariti što bolji položaj i mimo Pravilnika o kućnom redu. Međutim, profesionalnim odnosom svih zaposlenih koji učestvuju u procesu resocijalizacije osobe koje su osuđene za privredni kriminal mogu se usmeriti u pravom smeru tako da proces resocijalizacije na kraju može da bude uspešan i da ova lica po izlasku na slobodu ne čine nova krivična dela. Da bi zaposleni uspešno sprovedli institucionalnu resocijalizaciju neophodna je stalna saradnja između ustanova u smislu razmene teorijskih, praktičnih i naučnih dostignuća kako bi proces institucionalne resocijalizacije dao dobre rezultate.

LITERATURA

- [1] A. Bobić: *Društvene promene i zatvorska zajednica*, Matica srpska, Novi Sad, 2012.
- [2] A. Bobić: „Socijalni i lični faktori upravljanja promenama u sferi tretmana osuđenika” Doktorska disertacija, Univerzitet Sinergija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2010 godine.
- [3] D.Garrity: *The Prison as a Rehabilitation Agency*, The Prison: Studies in Institutional Organization and Change, New York, 1966.
- [4] M.Bošković: *Kriminološki leksikon*, Novi Sad, 1999.
- [5] M.Pantazijević - Stanojević: *Socijalizacija i resocijalizacija*, 1998.
- [6] N. Sjerić: „Tretman osuđenih lica u toku institucionalne resocijalizacije” master rad, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2012 godine.

Усклађеност система безбедности друмског саобраћаја у Републици Србији са стандардима и препорукама Европске уније

Павле Галић, Факултет за инжењерски менаџмент, Борјан Галић, Виши суд Београд

Sažetak— У раду су приказани проблеми правног регулисања у области безбедности друмског саобраћаја, и анализа степена усклађености са препорукама и стандардима ЕУ. Да би се синхронизовала делотворност у систему саобраћаја, а посебно безбедности, потребна је ваљана правна норма, наспрам саобраћајно технолошких и економских облика уређења саобраћаја. У оквиру глобалног система паневропске саобраћајне мреже, поједини подсистеми поседују одређене карактеристике и специфичности, све у циљу обезбеђења трајне мобилности лица и робе под најбољим могућим условима (трошкови, безбедност, заштита животне средине). Имајући у виду програмска документа транспортне политике у области безбедности коју спроводи Европска комисија, Република Србија улаже напоре да у национално законодавство угради правила, уредбе и директиве, како би безбедност друмског саобраћаја достигла стандарде ЕУ. Сprovedена научна истраживања показују, да је степен хармонизације у области безбедности саобраћаја у Србији веома низак.

Кључне riječi – држава, саобраћај, безбедност саобраћаја

Abstract – This elaboration involves presentation of legal regulation issues in realms of road traffic safety and analysis of achieved level in harmonization with EU recommendations and standards. In order to synchronize efficiency in transportation system, with special emphasis on safety in traffic, solid legal rule is something what is necessary, besides technological and economic modes of traffic regulation. In global paneuropean transportation system, particular subsystems possess characteristic and certain distinguishing features, with one and unanimous aim of providing permanent mobility of persons and goods under the best possible conditions (expenses, security, environment protection). Taking in consideration program documents of transportation policy, in section of traffic safety, administered by European commission, Republic of Serbia has been making efforts to incorporate different legal acts in national legislation, in order to achieve standards of EU in domain of safety in road transportation. Results of conducted scientific research reveal that level of harmonization in realms of safety in road transportation is extremely low.

Keywords – state, traffic, traffic safety

I. УВОД

Ставови о безбедности саобраћаја нису повољни у најширој јавности па и у политичкој јавности Европе, а изразито је запажено у мање развијеним земљама у које спада и Србија. Овакав став је формиран због тога што

већи број возача сматра да је њихов ризик од учешћа у незгодама мали или раван нули. Возачи сматрају да норме које регулишу њихова понашања у саобраћају, угрожавају њихове интересе и ометају извршење послова у области транспорта.

Политички и други ауторитети који доносе и спровode закон, не виде интерес да се озбиљно баве пословима безбедности саобраћаја. Веома често је у супротности унапређење безбедности саобраћаја са пословним интересима произвођача возила, предузећима која се баве градњом и одржавањем, па и читавој јавности. Све државе данас трошкове безбедности плаћају солидарно и прихватају као нешто што се мора.

Дефинисање паневропске саобраћајне политике, кроз реализацију донетих и усвојених докумената, треба да обезбеди повећање нивоа безбедности саобраћаја. Република Србија треба да уложи озбиљне напоре да у национално законодавство угради правила, уредбе и директиве и спроведе мере како би се у области друмског саобраћаја достигли стандарди ЕУ.

II. УТИЦАЈНИ ФАКТОРИ НА СТАЊЕ И ЕФИКАСНОСТ У БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА СА АСПЕКТА СТАНДАРДА ЕУ

Унапређење ефикасности система безбедности саобраћаја у нашој земљи, његова ревитализација и стварање услова за улазак у европски систем квалитета, подразумева предузимање већег броја мера и активности. Систем безбедности саобраћаја мора да се детаљно преиспита, да се нађе приступ увођења нових идеја и примена савремених сазнања. У супротном, може да дође до негативних тенденција и стварања ризика, што представља саставни део савременог живота. Може се донети закључак о потреби „културне револуције“ у овој области, односно нова култура превенције, промена ставова, схватања и навика, које је теже променити од техничког напретка.

Веома су изражене препреке за ефикасно реаговање државе у области безбедности саобраћаја. Поставља се питање, како да се заштити друштво или поједини делови (институције) од негативног дејства окружења. Одговор се може наћи, најкраће, применом резултата науке и позитивних туђих искустава. Потребно је указати држави на последице одлука које зависе само од државе, државних органа и институција. Попуштање држави у

сваком случају иде на штету корисника, а не може бити корисно ни за државу.

Држава мора да створи услове да се грађани и сви корисници одговорно и стваралачки односе према друштвеној вредности, која се односи на заштиту људи и имовине. За такав развој и формирање понашања неопходне су добре одлуке на свим нивоима хијерархијског организовања органа и институција државе. Видно унапређење у овој области, може се остварити уз ангажовање расположивих ресурса безбедности друмског саобраћаја. Кроз добру еластичност и реализацију активности, нису неопходне промене у организацији, али у сваком случају може се повећати ефикасност.

Са степеном развоја саобраћаја, стварају се услови за појаву негативних појава и штетних последица, након чега настаје динамика превенције. Ради успешног деловања на смањење броја незгода, потребно је сврсисходно законодавство и његова примена. У целини, потребно је кроз доградњу система, побољшати управљање, регулисање и контролу саобраћаја, уз јасно дефинисање надлежности одређених субјеката.

Успостављањем хијерархије на путној мрежи, уз поштовање норми које се на њих односе, на адекватан начин би се промовисала сарадња, координација и хармонизација. Трансфером позитивних искустава и сарадњом на међународном нивоу, створиће се позитивни услови за брзо прихватање стандарда ЕУ. У Србији још увек нису створени услови за ефикаснију заштиту жртава у саобраћају. Уз развијање државне политике и усаглашавање система безбедности друмског саобраћаја са стварањем повољног амбијента за прихватање стандарда ЕУ, директно ће се утицати на повећање нивоа безбедности саобраћаја.

III. ДЕФИНИСАЊЕ ПАНЕВРОПСКЕ САОБРАЋАЈНЕ ПОЛИТИКЕ КАО ОСНОВ ПОБОЉШАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ДРУМСКОГ САОБРАЋАЈА

У жижи европске политике транспорта, јесте изналажење начина да се промовише ефикасан, одржив, безбедан и сигуран транспортни систем, који обезбеђује минималне трошкове за оне који га користе па и за државу у целини. Стратегије које су дефинисане програмским документима у складу су са схватањем одрживог развоја. Из програмских докумената произашле су и конкретне мере у домену транспортне политике, која се везује на економију, друштво и животну средину.

Земље Европске Уније (ЕУ) дефинисале су своју паневропску саобраћајну политику и донеле низ докумената, конкретизованих у Критској декларацији. Принципи Критске декларације су: тржишна економија, слободна и отворена конкуренција, развој одрживе мобилности, заштита животне средине и компатибилност институционалних, законских и административних оквира. Реализација донетих и усвојених докумената

треба да доведе, поред осталог, до повећања нивоа безбедности друмског саобраћаја и да обезбеди:

конкуретни систем саобраћаја у Европи,

лакши прекогранични транзит,

смањење сметњи и закашњења у саобраћају и

координацију планирања и финансирања трансевропске мреже и саобраћајне инфраструктуре.

Очекивани резултат јесте обезбеђење интероперабилности међузависности саобраћајне мреже, као и географски уравнотежен развој између централних и периферних региона. Део Критске декларације (део Д) предвиђа обавезу заснивања система контроле поштовања заједничких принципа саобраћајне политике, који би био полазна основа паневропске саобраћајне политике. Усвајање мултилатералних принципа води ка прогресивном усаглашавању услова конкуренције у саобраћају широм Европе. Појачане координисане акције земаља, како на националном, тако и на међународном плану, треба да допринесу промени постојеће лоше праксе превозника и сарадњи између државних органа и приватног сектора.

Стварање ЕУ и интегрисањем простора земаља чланица дошло је, поред редифинисања привредне стратегије и до дефинисања нових смерница у области развоја саобраћајног система Европе. У циљу интегрисања привредног простора и квалитетнијег задовољавања све већих потреба за превозом путника и терета, на целокупном свом простору, ЕУ је дефинисала глобалну саобраћајну политику, чији је циљ:

формирање најповољније структуре саобраћајног система и усклађивање развоја саобраћаја и привреде,

рационална потрошња енергије и смањење транспортних трошкова,

заштита животне средине и очување простора и

свеобухватно подизање нивоа безбедности у саобраћају.

На Паневропској конференцији о саобраћају (1994. године на Криту), која је одржана без учешћа Савезне Републике Југославије, донете су одлуке о формирању и дефинисању девет коридора за повезивање ЕУ са централном и источном Европом. Сувоземним коридорима Југославија је заобиђена, а једини коридор, који због природних услова није могао да се изостави, а води преко наше земље, јесте речни коридор Рајна-Мајна-Дунав-Црно море.

Након укидања санкција Уједињених нација тадашњој Југославији (22. новембра 1995.) дошло је до постепеног успостављања теретног саобраћаја преко Југославије, чиме се она постепено враћа у своје саобраћајно окружење. Након тога у Европи преовладао је став да због промене на Балкану треба дефинисати додатни саобраћајни коридор (коридор за сувоземни саобраћај). На

Трећој паневропској конференцији о саобраћају, уз учешће представника СРЈ, у Хелсинкију (23-25. јун 1997.), усвојен је железничко-друмски коридор X : Салцбург-Љубљана-Загреб-Београд-Ниш-Скопље-Солун, са крацима:

- Грац-Марибор-Загреб;
- Будимпешта-Нови Сад-Београд;
- Ниш-Софија (Димитровград-Истанбул, преко коридора IX);
- Велес-Битола-Флорина-Виа Егантиа-Игуменица.

Конципирању и усвајању тог коридора претходили су бројне расправе и састанци европских земаља, без учешћа и са учешћем Савезне Републике Југославије. На истој конференцији усвојена је и Декларација о паневропској саобраћајној политици са глобалним циљевима, а ради остварења наведених циљева предвиђена је примена следећих принципа:

- забрана дискриминације у билатералним и другим односима; у регулативи и другим мерама превозници свих земаља треба да буду третирани на сличан начин;
- одрживост свих акција, како са еколошког аспекта, тако и у коришћењу енергије и других ресурса, као и у мерама безбедности;
- заштита корисника саобраћаја (посебно корисника са здравственим проблемима), радника и широке јавности од ризика у систему безбедности, и бољи друштвени услови за добробит становника Европе;
- сарадња на свим нивоима између свих страна у саобраћају (између осталог, и кроз заједнички истраживачки рад), посебно у решавању проблема граничних прелаза, у развоју капацитета потребних за банке података и оцену пројеката, и оцену регионалних саобраћајних потреба;
- интероперабилност у оквиру и између различитих видова саобраћаја и између мрежа и система управљања саобраћајем, посебно преко мера техничке стандардизације, с тим да се обезбеде велике могућности за приступ и међусобно повезивање;
- хијерархија, у смислу да се проблеми решавају на нивоу који је најбољи за остварење наведених циљева;
- транспарентност при доношењу одлука, посебно у вези са државном финансијском потпором саобраћаја како би се избегле девијације у условима конкуренције на саобраћајним тржиштима;
- ефикасно коришћење инфраструктуре, возила и опреме, с тим да се узимају у обзир и алтернативе новим пројектима физичке инфраструктуре и да се максимално искористи нова технологија;
- консултација са социо-економским групама у развоју саобраћајне политике.

IV. МЕРЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ДЕФИНИСАНЕ ПАНЕВРОПСКЕ САОБРАЋАЈНЕ ПОЛИТИКЕ

Концепција саобраћајне политике у земљама ЕУ темељи се на следећим циљевима:

- 1) усклађивање саобраћаја и привреде;
- 2) формирање оптималне структуре саобраћајног система;
- 3) смањење транспортних трошкова;
- 4) рационализација потрошње енергије;
- 5) заштита животне средине и очување простора;
- 6) побољшање безбедности саобраћаја.

Дефинисаном јединственом саобраћајном политиком у ЕУ предвиђена је либерализација тржишта и хармонизација економских услова за све гране саобраћаја. Политиком су планирани одговарајући прописи и стандарди, што подразумева повећање највеће тежине возила, највећег осовинског оптерећења као и габарита возила. Европске земље су схватиле да је саобраћајна инфраструктура основна претпоставка привредне интеграције. Координирана политика ЕУ обухвата усклађивање програма и плана изградње међународне саобраћајне инфраструктуре, не само са становишта избора праваца, већ и заједничког обезбеђења финансијских средстава.

У друмском транспорту уводе се нове технологије, као на пример аутоматско вођење возила по мрежи, комуникације са возачима укључујући и сателитске везе (систем уведен у САД, Немачкој, Финској и др.); интегрално управљање саобраћајем путем светлосних сигнала; смањење емисије штетних гасова; повећање безбедности новим системом сигурносних појасева, укључујући и ваздушне јастуке; новим системом кочења; уградњом радара за избегавање судара и др.

V. Улога и значај саобраћаја за савремене интеграционе процесе

По својој суштини и улози, сигурно је да саобраћај представља један од кључних интегративних елемената становништва, привреде, простора, а тиме и успеха јединственог тржишта у оквиру савремених европских интеграционих процеса. Саобраћај доприноси остварењу два његова темељна циља: 1) слободном кретању појединаца и 2) слободном протоку робе. Сам по себи представља једну од највећих грана привреде јер учествује са око 7% у бруто националном производу и у сагласности је, како у раним тако и у каснијим фазама развоја, са осталим кључним елементима политике Заједнице, са економском, енергетском, социјалном и регионалном политиком, политиком безбедности друмског саобраћаја и заштите животне средине.

Постојање и развој паневропске саобраћајне мреже доприноси реализацији битних циљева развоја ЕУ, као што су добро функционисање интерног тржишта и веће економско и друштвено јединство, Савет ЕУ и Европски парламент утврдили су "Смернице Заједнице по питању

развоја паневропске саобраћајне мреже". Посебан циљ изградње овакве мреже на читавој територији ЕУ јесте да обезбеди трајну мобилност лица и ствари под најбољим могућим условима с друштвеног аспекта, аспекта животне средине и аспекта безбедности, и да обезбеди интеграцију свих видова превоза водећи рачуна о њиховим компаративним предностима. Због тога, је неопходно идентификовати пројекте од заједничког интереса који одговарају наведеним циљевима, и при томе узети у обзир само пројекте који имају потенцијалну економску оправданост. Идентификација пројекта од заједничког интереса обухвата не само различите видове превоза у мултимодалном приступу већ и системе за управљање саобраћајем и информисање корисника, системе за координацију и системе за навигацију. Циљ пројекта од заједничког интереса јесте да обезбеде јединственост, међусобну повезаност и оперативност паневропске саобраћајне мреже, као и приступ у мрежу.

Паневропска саобраћајна мрежа успоставља се путем интеграције инфраструктуре копненог, поморског и ваздушног саобраћаја.

Задаци мреже су да:

- у простору без унутрашњих граница обезбеди трајну мобилност лица и робе под најбољим могућим условима (трошкови, безбедност, природна средина);
- допринесе друштвеном и економском јединству земље и регије;
- нуди корисницима најбоље могуће услове за коришћење инфраструктуре и транспортних средстава;
- укључује све видове превоза према њиховим предностима и рационалности;
- омогући оптимално коришћење постојећих капацитета у свим видовима;
- буде економски оправдана у највећој могућој мери;
- покрива читаву територију земаља ЕУ (олакшавање приступа, повезивање периферних региона, урбаних средина, уклањање уских грла).

VI. Директиве Европске уније применљиве на транспортну друмску мрежу

Постизање задовољавајућег нивоа безбедности и сигурности на европској транспортној мрежи захтева усаглашене акције свих држава. То представља и основни разлог за интервенцију европских институција, с обзиром да су се мере и акције спроведене на нивоу појединих држава показале недовољне за остварење напретка.

Основни домени европске транспортне политике у решавању евидентних проблема безбедности и сигурности су:

1) формирање специјализованих европских органа чији је основни циљ промовисање хармонизације и стандардизација техничких прописа и регулаторног оквира за безбедност и

2) директно увођење безбедносних стандарда и процедура, најчешће доношењем директива.

Друмски саобраћај је сектор са највећим проблемима у погледу безбедности и смањења броја настрадалих и један је од главних циљева Беле Књиге (2001). За повећање безбедности постављени су безбедносни захтеви/стандарди који се односе на понашање возача, конструкцију возила и инфраструктуру.

1. Безбедносна и друштвена правила;

- Директива 2006/22/ЕЗ Европског парламента и Савета од 15. марта 2006. о минималним условима за имплементацију Уредби Савета (ЕЕЗ) број 3820/85 и (ЕЕЗ) број 3821/85 о друштвеним законима у вези са активностима друмског саобраћаја, а на основу које престаје да важи Директива Савета 88/599/ЕЕЗ (ОЈ Л 102, 11.4.2006, стр. 35).

- Директива 2002/15/ЕЗ Европског парламента и Савета од 11. марта 2002. о организацији радног времена особа које обављају мобилне активности из друмског саобраћаја (ОЈ Л 80, 23.3.2002, стр. 35).

2. Превоз опасних материја;

- Директива 2008/68/ЕЗ Европског парламента и Савета од 24. септембра 2008. о превозу опасних материја копом (ОЈ Л 260, 30.9.2008, стр.13)

- Директива Савета 95/50/ЕЗ од 6. октобра 1995. о једнаким процедурама за контролу превоза опасних материја на путу (ОЈ Л 249, 17.10.1995, стр. 35).

3. Захтеви у погледу заштите животне средине и техничке безбедности;

- Директива Савета 92/24/ЕЕЗ од 31. марта 1992. у вези са уређајима за ограничење брзине или сличним системима за ограничење брзине на возилу за извесне категорије моторних возила (ОЈ Л 129, 14.5.1992, стр. 154).

- Директива Савета 96/53/ЕЗ од 25. јула 1996. која прописује за извесна друмска возила која саобраћају унутар Заједнице максималне дозвољене димензије у националном и међународном саобраћају и максималне дозвољене тежине у међународном саобраћају (ОЈ Л 235, 17.9.1996, стр. 59).

- Директива 2000/30/ЕЗ Европског парламента и Савета од 6. јуна 2000. о техничкој контроли на путу исправности комерцијалних возила која саобраћају у Заједници (ОЈ Л 203, 10.8.2000, стр.1).

4. Приступ тржишту код друмског транспорта;

- Директива Савета 96/26/ЕЗ од 29. априла 1996. о пријему у занимање оператора за превоз ствари друмом и оператора за превоз путника друмом и међусобном признавању диплома, уверења и других доказа о формалним квалификацијама намењеним да се овим операторима омогући право на оснивање у националним и међународним транспортним операцијама (ОЈ Л 124, 23.5.1996, стр. 1).

- Уредба (ЕЗ) број 1071/2009 Европског парламента и Савета од 21. октобра 2009. о успостављању заједничких правила о условима који се морају поштовати у вршењу професије друмског превозника и којом се укида Директива Савета 96/26/ЕЗ (ОЈ Л 300, 14.11.2009, стр. 51).

- Уредба (ЕЗ) број 1072/2009 Европског парламента и Савета од 21. октобра 2009. о заједничким правилима за приступ међународном тржишту друмских превозника терета (Преиначење) (ОЈ Л 300, 14.11.2009, стр. 72)

5. Обука професионалних возача;

- Директива 2003/59/ЕЗ Европског парламента и Савета од 15. јула 2003. о почетним квалификацијама и периодичним обукама возача за извесна друмска возила за превоз ствари или путника, којом се мења и допуњава Уредба Савета (ЕЕЗ) број 3820/85 и Директива Савета 91/439/ЕЕЗ, а на основу које престаје да важи Директива Савета 76/914/ЕЕЗ (ОЈ Л 226, 10.9.2003, стр. 4).

6. Издавање возачких дозвола;

- Директива Савета 91/439/ЕЕЗ од 29. јула 1991. о возачким дозволама (ОЈ Л 237, 24.8.1991, стр. 1)

7. Годишњи порези на возила и акцизе за гориво;

Директива 2004/52/ЕЗ Европског парламента и Савета од 29. априла 2004. о интероперабилности електронских система за наплату путарине у Заједници (ОЈ Л166, 30.4.2004, стр. 124).

Трансформација европског транспортног система, који обухвата и безбедност, према дефинисаним циљевима, захтева спровођење многобројних иницијатива на свим нивоима. Европска комисија је у Белој књизи (2011.) указала на мере и акције које треба разматрати, пре него што се предложи одговарајуће национално законодавство, а оне се могу сврстати у четири секције:

1) ефикасан и интегрисан систем мобилности;

2) иновације за будућност – технологија и понашање;

3) модерна инфраструктура, формирање цена и иновације; и

4) спољна димензија, односно глобално повезивање.

Република Србија улаже напоре да у национално законодавство угради правила, уредбе и директиве, како би област безбедности друмског саобраћаја достигла стандарде ЕУ. Сprovedено истраживање показује да је степен хармонизације у безбедности друмског саобраћаја веома низак.

VII. ZAKLJUČAK

У Европи постоје велике разлике и системским националним законима, као и различитост примене тих закона. Све ово се тумачи историјским условима када и где су настали, норме примене, разни степени друштвеног и економског развоја итд. Веома је значајно посветити пажњу доношењу закона и његовој примени. У целини гледано, земље ЕУ нису задовољне применом закона и ефектима примењених мера. У свим земљама полиција је носилац примене принуде, али су за примену закона значајни и други чиниоци: информисаност, едукација, стање возила и путева, друштвено економско окружење, закони и судска пракса. Сprovedена истраживања у области усклађености у безбедности друмског саобраћаја са стандардима и препорукама Европске уније не можемо бити задовољни.

LITERATURA

- [1] Божић, В.: Економија саобраћаја, Економски факултет, Београд 2009.
- [2] Вукићевић, С.: Привредно право, Мегатренд универзитет, Београд, 2011.
- [3] Драгач, Р.: Безбедност друмског саобраћаја, Саобраћајни факултет у Београду, 2000.
- [4] Инић, М.: Безбедност друмског саобраћаја, Факултет технич. наука Нови Сад, 1997.
- [5] Костић, Ж., Миливојевић, М.: Економика предузећа, треће издање, Институт за економику и финансије, Београд 2001.
- [6] Липовац, К., Ковачевић, П.: Правни основ уређења безбедности саобраћаја на путевима, у Републици Србији, Београд, 2003.
- [7] Липовац, К.: Безбедност саобраћаја, Службени лист СРЈ, Београд, 2008.
- [8] Accident Reduction and Prevention, (1990): International Edition, The Institution of Highways and Transportation, London.
- [9] Галић, П.: (2013): Улога државе у остваривању безбедности друмског саобраћаја-правни и безбедносни аспекти, Докторска дисертација, Мегатренд универзитет Београд.
- [10] Закон о безбедности саобраћаја на путевима, (2009): Службени гласник РС 11/2009, Београд.
- [11] Устав Републике Србије, (2006): Београд.
- [12] Past, Present and Future Road Safety Work in ECMT, CEMT/CS, (2002): Konferencija evropskih ministara transporta.

Poreska krivična djela u pravu Republike Srbije

Tax crimes in the law of republic of serbia

Dragan Jovašević, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Milena Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu u Banjoj Luci, Marina M. Simović, Fakultet pravnih nauka u Banjoj Luci

Sažetak— U grupi privrednih krivičnih djela u novom Krivičnom zakoniku Republike Srbije propisana su najznačajnija poreska (fiskalna) krivična djela. To su djela kojima se povređuje ili ugrožava fiskalni sistem – budžet Republike Srbije. Najznačajnije djelo ove vrste je poreska utaja. No, pored toga, u Republici Srbiji su poreska krivična djela predviđena i u sporednom zakonodavstvu – u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji koji propisuje položaj, ovlaštenja i djelovanje poreske policije kao specijalizovanog organa u sastavu Poreske uprave koji se bavi otkrivanjem, sprečavanjem i dokazivanjem poreskih krivičnih djela. O pojmu, karakteristikama i sistematici poreskih krivičnih djela u Republici Srbiji govori se u ovom radu, i to sa teorijskog i praktičnog aspekta.

Ključne riječi – privreda, porez, krivični zakonik, krivično djelo, kazna, odgovornost

Abstract – New Criminal Code of Republic of Serbia in the group of economic criminal acts stipulates the most significant tax (fiscal) crimes. Those are crimes that transgress or endanger fiscal system – the budget of the Republic. The most important of those is tax evasion. However, in Republic of Serbia tax crimes are also stipulated in side laws – in the Law on tax proceedings and tax administration that stipulates position, competence and activities of tax police as a specialised body in the system of Tax Administration that deals with tax crimes detection, prevention and proving. This paper covers definition, characteristics and systematics of tax crimes in Republic of Serbia both from theoretical and practical aspect.

Keywords – economics, tax, criminal code, criminal act, sanction, liability

I. UVOD (Heading 1)

Poreska krivična djela, posebno poreska utaja¹ (eng. - tax evasion, franc. - fraude fiscale, ital. - omesso versamento di imposte, nem. - steuerbetrug), predstavljaju izuzetno društveno opasna ponašanja pojedinaca i grupa, odnosno pravnih lica (preduzeća, ustanova ili drugih organizacija) kojima se, kršenjem propisa, neposredno ili posredno, ugrožavaju finansijski interesi cijele društvene zajednice i to, prvenstveno, kroz nanošenje velikih šteta fiskalnom sistemu i

sistemu javnih prihoda uopšte.² Kada se ima u vidu ogroman značaj koji fiskalni sistem, njegovo uredno, blagovremeno, potpuno i kvalitetno ostvarenje ima za postojanje, održanje, pa i razvoj države, odnosno društva, onda je jasno od kolike je važnosti da se država širokom lepezom različitih mjera, sredstava, načina i postupaka preduzetih od strane različitih subjekata na svim nivoima, suprotstavi različitim oblicima i vidovima neplaćanja, prikrivanja, neprijavlivanja ili izbjegavanja plaćanja poreza, doprinosa i drugih propisanih obaveza koje predstavljaju javne dažbine, odnosno javni prihod.³

Naravno kršenjem propisa u oblasti fiskalnog sistema mogu da se prouzrokuju i različite posljedice. Zavisno od vrste povrede, odnosno pro-uzrokovane posljedice u pogledu obima i intenziteta povrede ili ugrožavanja zaštićenih društvenih vrijednosti, zakon je predvidio i različite sankcije, zavisno od toga da li se, u konkretnom slučaju, radi o krivičnom djelu, privrednom prestupu ili prekršaju.

Najopasniji i najteži oblici kršenja poreskih zakona, kojima se i nanose najteže posljedice, odnosno najveće štete društvenoj zajednici, predstavljaju poreska krivična djela.⁴ Osnovu poreskih krivičnih djela bez obzira na to o kom obliku ili vidu ispoljavanja se radi, u konkretnom slučaju, čine različite pojavne manifestacije poreske evazije (lat. bježanje, izbjegavanje), posebno kada se ima u vidu da evazija poreza predstavlja ujedno i najznačajniji oblik sive ekonomije. Siva ekonomija se praktično može pojaviti u različitim oblastima djelatnosti kao što su: proizvodnja i promet robe i usluga, spoljnotrgovinsko poslovanje, devizno poslovanje, tržište rada i radni odnosi, građevinarstvo, stambeno-komunalna djelatnost, promet nepokretnosti i drugih dobara. No, sa aspekta državnih interesa sigurno je da su najznačajniji oni oblici sive ekonomije koji se javno manifestuju u sferi narušavanja, ugrožavanja ili povređivanja fiskalnog

² Vidi B. Đerek, "Kaznena odgovornost za povrede poreskih zakona", Zagreb: Finansijska teorija i praksa, broj 1/2003, str. 83–112; I. Kovčević, "Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja", Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2/2007, str. 435–493; Z. Pogarčić, "Nova kaznena djela iz područja gospodarskog poslovanja", Zagreb: Računovodstvo, revizija i finansije, broj 12/2003, str. 141–147.

³ M. Stanković, "Poreska utočišta u svijetu", Beograd: Izbor sudske prakse, broj 6/1993, str. 80–82; E. Allix, "La condition des étrangers au point de vue fiscal", Recueil des Cours Académie de Droit international et la Haye, vol. 61, 1937, str. 559.

⁴ M. Kulić, "Ovlaštenja finansijske policije u poslovima kontrole javnih prihoda", Beograd: Izbor sudske prakse, broj 2/1995, str. 5–7; D. Klepić, "Finansijska nedisciplina", Beograd: Izbor sudske prakse, broj 12/1998, str. 5–9.

¹ Vidi B. Matković, "Utaja poreza", Zagreb: Računovodstvo, revizija i finansije, broj 11/2007, str. 115–117.

(poreskog) sistema. Ovdje se, upravo, na prvom mestu javlja poreska evazija sa različitim oblicima ispoljavanja. Evazija poreza⁵ ili različiti oblici i vidovi, odnosno načini izbjegavanja utvrđivanja, razreza i naplaćivanja poreza i drugih propisanih dažbina predstavljaju štetnu, protivpravnu i opasnu djelatnost pojedinaca i grupa kojima se ugrožavaju osnovni fiskalni interesi društva.

Naime, poreski obveznici doživljavaju porez kao svojevrsni trošak koji samo pogoršava njihovu materijalnu situaciju, jer plaćanje poreza i drugih dažbina neposredno utiče na smanjivanje njihove ekonomske snage i kupovne moći. Stoga, oni izbjegavaju plaćanje poreza u većem ili manjem iznosu ili bar pokušavaju da umanje njegov teret. Svi ti različiti oblici izbjegavanja plaćanja poreza predstavljaju, zapravo, samo različite oblike i vidove ispoljavanja poreske evazije. Poseban oblik ove evazije jeste izbjegavanje plaćanja poreza na prihode od nezakonitih radnji.⁶ Opredjeljenje poreskih obaveznika da, u potpunosti ili djelimično, izbjegnu plaćanje poreza i drugih doprinosa zavisi, u prvom redu, od intenziteta otpora plaćanju poreza. Taj intenzitet otpora zavisi od više elemenata koji se mogu svesti na sljedeće: 1) visina poreskog opterećenja, 2) namjena trošenja sredstava prikupljenih porezom, 3) poreski oblik i 4) mišljenje javnosti da li je porez pravičan ili ne.⁷ Tako se razlikuju dva oblika poreske evazije. To su: a) zakonita i b) nezakonita poreska evazija.

Zakonita evazija⁸ postoji u slučaju kada se pojedinci kao poreski obveznici, istina, kreću u opštim okvirima koji su postavljeni na osnovu zakona ili drugih opštih propisa iz oblasti fiskalnog ili poreskog sistema ali, pri tom, na različite načine pokušavaju da izbjegnu u potpunosti ili djelimično plaćanje poreza i drugih propisanih doprinosa. Ovdje se praktično radi o različitim oblicima korišćenja poreskih podsticaja (u vidu oslobođenja ili olakšica kod utvrđivanja, razreza ili plaćanja poreza) ili kada se koriste postojeće pravne praznine u poreskim i drugim zakonima i podzakonskim propisima upravo zbog visokog stepena apstrakcije, uopštenosti ili nedorečenosti, odnosno višeznačnosti upotrebljenih riječi, izraza ili pojmova ili nesavršenosti jezika upotrijebljenog od strane zakonodavca. Ovo je naročito slučaj u onim sistemima kada se zbog brzih i naglih radikalnih promjena u sferi privrednog poslovanja u zemlji ili inostranstvu i sami poreski propisi često mijenjaju kako bi se prilagodili novim društvenim, pravnim i privrednim okvirima.⁹ Naime, zakonita, ili kako je još nazivaju pojedini

autori dopuštena poreska evazija¹⁰, obuhvata postupke pomoću kojih poreski obveznik izbjegava plaćanje poreza (potpuno ili djelimično) na jedan od sljedećih načina: 1) promjenom mjesta prebivališta ili boravišta, 2) smanjenjem ili odustajanjem od potrošnje oporezivanih proizvoda ili usluga i 3) pronalaženjem praznina (rupa) u zakonu. Samim momentom dospelosti poreski obveznik pada u dužničku docnju za plaćanje svog poreskog duga. Ta dospelost predstavlja svojstvo poreskog duga da mu je nastupio rok ispunjenja - koji je inače određen u zakonu i čijim propuštanjem se čini štetno i protivpravno ponašanje.¹¹

Drugi oblik poreske evazije predstavlja nezakonita ili nedopuštena evazija.¹² Nezakonitom evazijom pojedinac, kao poreski obveznik, dolazi pod udar zakona i kaznene represije. Naime, u ovom slučaju dolazi do kršenja propisa u većoj ili manjoj mjeri, pri čemu se nanose neposredne, direktne štete društvenoj zajednici. Ovdje se, dakle, radi o protivpravnim, protivzakonitim, nedopuštenim i kažnjivim djelatnostima upravljenim direktno protiv poreskog (fiskalnog) sistema zemlje. Ova se nezakonita evazija može javiti u dva vida koji su i najkarakterističniji za moderne pravne i društvene sisteme.¹³ Prvi oblik nedopuštene poreske evazije je poreska utaja, poreska defraudacija ili utaja poreza i doprinosa, odnosno izbjegavanje plaćanja poreza. Drugi oblik nezakonite poreske evazije je krijumčarenje ili kontrabanda razne robe, proizvoda ili usluga preko granica jedne ili više država. No, ovi različiti oblici nezakonite poreske evazije rijetko se kada preduzimaju samostalno, izdvojeno od ostalih protivpravnih aktivnosti njihovih nosilaca. Najčešće je, pak, slučaj da se i ove djelatnosti izvode u jednom nizu kažnjivih ponašanja, pri čemu učinilac, jedan ili više njih, konstantno vrše kažnjiva, zabranjena djela koja su u zakonu određena kao krivična djela, privredni prestupi ili privredni prekršaji.

Naime, nezakonita evazija obuhvata različite postupke poreskih obveznika koji su usmjereni na izbjegavanje plaćanja poreza, a kojima se krši zakon. Da bi utajili porez, obveznici na nedozvoljen način prikrivaju cijelu ili pak jedan dio svoje imovine ili objekta oporezivanja. Cilj utaje poreza jeste smanjenje poreskog duga. Stoga se, u teoriji, može razlikovati, zavisno od objekta prema kome se preduzima radnja poreske utaje, potpuna ili nepotpuna utaja poreza.¹⁴ Nezakonita poreska evazija ili utaja poreza ili izbjegavanje plaćanja poreza je kažnjiva. Sve savremene države, pa i sve države od svog postanka, su se na različite načine i različitim mjerama suprotstavljale ovim kažnjivim djelatnostima poreskih

¹⁰ Vidi B. Jelčić, "Nauka o finansijama i finansijsko pravo", Zagreb, 1990, str. 183 i 184.

¹¹ O. Buhler, G. Strickdrodt, "Steuerrrecht", Band 1, Wiesbaden: Allgemeiner Steuerrrecht, 1960, str. 365.

¹² Vidi Z. Pogarčić, "Nova kaznena djela iz područja gospodarskog poslovanja", op. cit., 141-147; D. Kos, "Kaznenopravna odgovornost za krivična djela gospodarskog kriminaliteta", Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2/2000, str. 381-398; B. Gačić, "Neki novi pojmovi oblici privrednog kriminaliteta", Sarajevo: Pravna misao, broj 9-10/1981, str. 39-41.

¹³ J. Kovačević-Čolović, "Kaznenopravne sankcije za finansijska krivična djela", Zagreb: Hrvatska gospodarska revija, broj 4/1999, str. 446-453; M. Hadžimusić, "Odgovornost i sankcionisanje subjekata zbog neizvršenja poreskih obaveza", Sarajevo: Pravna misao, broj 1-2/2005, str. 51-53.

¹⁴ D. Gnjatović, "Finansije i finansijsko pravo", op.cit., str. 142.

⁵ Z. Marić, "Kaznene odredbe u Zakonu o porezu na dodatu vrijednost Srbije i Crne Gore", Beograd: Izbor sudske prakse, broj 3/2005, str. 26 i 27; M. Kriletić, "Poreska, carinska i kaznena djela pranja novca prema novom kaznenom zakonodavstvu", Zagreb: Pravo i porezi, broj 1/1998, str. 48-52.

⁶ D. Gnjatović, "Finansije i finansijsko pravo", Beograd, 1999, str. 139.

⁷ D. Popović, "Nauka o porezima i poresko pravo", Beograd, 1997, str. 450 i 451.

⁸ D. Popović, D.G., Ilić-Popov, "Ekonomika oporezivanja i poresko pravo", Beograd, 1996, str. 3.

⁹ Vidi B. Matković, "Utaja poreza", op. cit., str. 115-117; M. Anđelković, D. Jovašević, "Izbjegavanje plaćanja poreza", Niš, 2006, str. 101-121; P. Novoselac, "Gospodarska kaznena djela", Zagreb: Zbornik radova, Aktuelna pitanja kaznenog zakonodavstva, 2001, str. 3-31.

obveznika. U toj borbi za efikasnijim sprovođenjem poreske discipline, primjenjuju se različite preventivne, ali i represivne mjere. Pri tom, važnu ulogu u prevenciji nezakonitog izbjegavanja plaćanja poreza igra i svođenje poreskog tereta u razumne okvire čime se ublažavaju faktori koji doprinose povećanju intenziteta otpora plaćanju poreza.¹⁵

II. PORESKA KRIVIČNA DJELA U KRIVIČNOM ZAKONIKU

Krivični zakonik Republike Srbije¹⁶ iz 2005. godine, u glavi 22, u grupi krivičnih djela protiv privrede, predviđa dva poreska krivična djela. To su: 1) poreska utaja i 2) neuplaćivanje poreza po odbitku. To su osnovna poreska, fiskalna krivična djela u pravnom sistemu Republike Srbije. Pored njih, postoje i sporedna ili dopunska poreska krivična djela, koja su propisana u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji.¹⁷

III. PORESKA UTAJA

A. Pojam i elementi krivičnog djela

Među krivičnim djelima protiv privrede, po svom značaju, prirodi i karakteru izdvajaju se poreska krivična djela. Njih ima više vrsta. Osnovno krivično djelo ove vrste je poreska utaja.¹⁸ To je krivično djelo koje je predviđeno u članu 229 Krivičnog zakonika Republike Srbije. Na ovaj je način 1. januara 2006. godine (sa stupanjem na snagu novog Krivičnog zakonika) zamijenjeno krivično djelo „Izbjegavanje plaćanja poreza“ koje je bilo predviđeno u članu 172 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji (koji je 1. januara 2003. godine ukinuo odredbu člana 154 Krivičnog zakona Republike Srbije – Krivično djelo poreske utaje). Ostala poreska krivična djela su i dalje ostala predviđena u sporednom krivičnom zakonodavstvu – Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji, osim krivičnog djela neuplaćivanja poreza po odbitku.

Naime, izbjegavanjem zakonske obaveze plaćanja određenog novčanog iznosa u korist države nanosi se šteta društvenim interesima, ugrožavaju se fondovi i ustanove socijalne zaštite, odnosno funkcionisanje svih budžetskih institucija i poslova.¹⁹ No, tek kada se radi o izbjegavanju ove poreske obaveze u većem obimu ili u težim slučajevima, ispunjeni su uslovi za postojanje poreskog krivičnog djela. Svi drugi manje značajni, različiti slučajevi poreske nediscipline i poreske evazije predstavljaju, istina, protivpravno i kažnjivo ponašanje, ali u obliku drugih vrsta privrednih delikata (privredni prestupi i prekršaji).²⁰

Osnovno fiskalno krivično djelo je poreska utaja. Ovo se djelo u nekim pravnim sistemima naziva i „utaja poreza“ ili „utaja poreza i drugih davanja“ i sl. Ovo krivično djelo je posije 1. januara 2006. godine predviđeno u članu 229 Krivičnog zakonika Republike Srbije. Djelo se, inače, sastoji u davanju lažnih podataka o svojim zakonito stečenim prihodima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje obaveza ili u njihovom neprijavlivanju u slučaju obavezne prijave ili u prikrivanju podataka koji se odnose na utvrđivanje poreske obaveze²¹ u namjeri da se, za sebe ili drugog, u potpunosti ili djelimično, izbjegne plaćanje poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina ako visina izbjegnute obaveze prelazi iznos od 150.000 dinara.²² Ovo djelo svoj naziv duguje činjenici da se njime, od strane učinioaca djela, vrši protivpravno prisvajanje onog iznosa obaveze čije se plaćanje na ovaj način izbjegava, odnosno koji ostaje kod učinioaca.²³ Time je do tada postojeće krivično djelo „Izbjegavanje plaćanja poreza“ (predviđeno u članu 172 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji²⁴) prestalo da postoji. Iz navedene zakonske definicije proizilazi da se osnovno poresko krivično djelo može izložiti putem osnovnih obilježja njegovog bića. U tom smislu ćemo razmotriti: 1) objekt zaštite, 2) oblike ispoljavanja, 3) radnju izvršenja, 4) posljedicu djela, 5) oblik krivice, 6) svojstvo učinioaca i 7) propisanu sankciju.

B. Objekt zaštite

Iz navedenog zakonskog opisa krivičnog djela poreske utaje proizilazi da se ovdje radi o krivičnom djelu sui generis. No, u teoriji krivičnog prava ima mišljenja da se ovdje radi o specifičnom obliku krivičnog djela prevare, doduše o djelu od prevare gde se prevarnom radnjom oštećuje društvo u cjelini.²⁵ Ovo djelo, dalje, karakteriše i blanketna dispozicija, što znači da upotpunjavanje sadržine bića ovoga djela zavisi od drugih propisa iz oblasti fiskalnog i poreskog sistema, a koji određuju pojam, vrste i sadržinu pojedinih poreza i drugih javnih davanja (doprinosa i javnih dažbina), obveznike ovih davanja, kao i rokove njihovog plaćanja.²⁶ Naime, ova vrsta dispozicije dopušta da se priroda i sadržina fiskalnih obaveza, u smislu objekta zaštite ovog krivičnog djela, utvrđuje na osnovu vankrivičnih propisa.²⁷ Objekt zaštite je kod ovog krivičnog djela fiskalni sistem, sistem javnih prihoda koji čini osnov privrednog sistema zemlje. U pravnoj teoriji se mogu pronaći i shvatanja²⁸ prema kojima je objekt zaštite, kod ovog krivičnog

²¹ Vidi B. Matković, „Utaja poreza“, op. cit., str. 115–117.

²² Vidi D. Miloš, „Krivično djelo poreske utaje“, Sarajevo: Pravna misao, broj 9–10/1981, str. 49–63.

²³ M. Radovanović, M. Đorđević, „Krivično pravo“, Posebni dio, Beograd, 1975, str. 250 i 251; B. Čejović, V. Miladinović, „Krivično pravo“, Posebni dio, Niš, 1995, str. 295.

²⁴ „Službeni glasnik Republike Srbije“, Beograd, br. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03 i 55/04.

²⁵ Z. Stojanović, O. Perić, „Krivično pravo“, Posebni dio, Beograd, 2000, str. 244.

²⁶ Vidi D. Ocvirk, „Skriveni transferi dobiti“, Zagreb: Poreski vjesnik, broj 3/2001, str. 53–62.

²⁷ Vidi Lj. Jovanović, V. Đurđić, D. Jovašević, „Krivično pravo“, Posebni dio, Beograd, 2006, str. 256–258.

²⁸ B. Pavišić, V. Grozdanić, P. Veić, „Komentar Kaznenog zakona“, Zagreb, 2007, str. 636.

¹⁵ International Bureau of Fiscal Documentation: International Tax Avoidance and Evasion, Amsterdam, 1981, str. 21.

¹⁶ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12 i 104/13.

¹⁷ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 63/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13, 108/13 i 68/14.

¹⁸ Vidi B. Matković, „Utaja poreza“, op. cit., 115–117.

¹⁹ Vidi M. Kesner-Škreb, „Izbjegavanje i utaja poreza“, Zagreb: Finansijska praksa, broj 3/1995, str. 267–268.

²⁰ Vidi M. Demirović, „Krivično djelo poreske utaje“, Beograd: Pravna misao, broj 9–10/1989, str. 37–39.

djela, dužnost plaćanja poreza, doprinosa i drugih davanja. Naime, kao javna davanja se smatraju: porezi, carine, takse i doprinosi.

Objekt napada je alternativno određen. To može biti: 1) porez, 2) doprinos i 3) druge propisane dažbine (koje predstavljaju javni prihod). Pri tom, nije od značaja da li se ove obaveze odnose na fizička ili pravna lica. Faktičko je pitanje da li se, u konkretnom slučaju, radi o ovoj vrsti fiskalne obaveze, a to se utvrđuje s obzirom na propise kojima su takve obaveze regulisane.²⁹ Pošto u okviru fiskalnog sistema Republike Srbije ima više vrsta poreza, pod ovim se pojmom, u svakom slučaju, podrazumijeva dio dohotka ili imovine koji društvena zajednica oduzima od fizičkih ili pravnih lica (preduzeća, ustanova i drugih organizacija), odnosno preduzetnika za pokriće svojih rashoda ne dajući, pri tom, poreskom obvezniku neku neposrednu protivčinidbu ili protivdavanje.³⁰ Država, zapravo, porez u smislu dijela dohotka ili dijela imovine uzima od svojih podanika, i to na osnovu vlasti ne vršeći neku neposrednu protivčinidbu. Porez je, prema tome, višestruko značajna kategorija³¹, jer se pomoću njega, kao instrumenta, ostvaruju dalji ili viši ciljevi u ime i za potrebe cijele društvene zajednice i predstavlja izrazito efikasan mehanizam socijalne politike³². No, porez se može definisati i kao novčana davanja ili prihod koji se obračunavaju od prihoda različitih poreskih obveznika i koristi za podmirenje utvrđenih javnih izdataka. Porez je, naime, dio imovine ili dohotka koji se uzima od fizičkih ili pravnih lica za pokrivanje rashoda društveno političke zajednice.³³

Slična je funkcija i uloga doprinosa i drugih propisanih dažbina koje predstavljaju javni prihod. I ova davanja služe za zadovoljenje zajedničkih i opšte društvenih potreba.³⁴ Doprinosi³⁵ su, tako, davanja koja se, na osnovu zakona i drugih propisa, plaćaju iz zarada fizičkih ili pravnih lica, odnosno preduzetnika, a radi zadovoljavanja raznih društvenih potreba u oblastima društvenih djelatnosti (kao što su socijalna, dječja i zdravstvena zaštita, obrazovanje, prosvjeta, kultura, nauka, privremena nezaposlenost ili nesposobnost za rad i privređivanje). U literaturi se, tako, i doprinosi mogu odrediti kao novčana davanja koja se plaćaju za korištenje određenih usluga ili radi ostvarivanja određenih prava.³⁶ Ili su ona vrsta davanja koja se, na osnovu zakona ili drugih propisa, iz ličnih dohodaka plaćaju radi zadovoljavanja zajedničkih potreba u raznim oblastima društvenih djelatnosti.³⁷

Među ovim doprinosima, u praksi se, danas, posebno izdvajaju doprinosi socijalnog osiguranja navodeći, pri tom, da se ovo krivično djelo može učiniti i u odnosu na druge dažbine koje predstavljaju javni prihod (u smislu objekta zaštite kod ovog krivičnog djela). Upravo na ovoj činjenici se i zasniva tvrdnja da se ovdje radi o blanketnom biću krivičnog djela. Ovakva formulacija blanketne dispozicije kod krivičnog djela poreske utaje je i unijeta u zakonodavstvo Republike Srbije reformom iz 1977. godine.³⁸ Ali, tada su pod pojmom „doprinosi“ (u smislu objekta napada) bile obuhvaćene veoma različite i brojne javne dažbine, pored onih iz sfere socijalnog osiguranja kakav je slučaj danas. Poslije uspostavljanja novog fiskalnog sistema 1992. godine, pod pojmom doprinosi se smatraju samo doprinosi socijalnog osiguranja koji su zajedno sa porezima i drugim dažbinama, a koje predstavljaju javni prihod, objekt napada ovog krivičnog djela. To, drugim riječima, znači da izbjegavanje plaćanja drugih javnih prihoda (kao što su takse, carine, naknade raznih vrsta) ne predstavlja objekt napada, u smislu ovog krivičnog djela, već se, u konkretnom slučaju, zavisno od preduzete radnje izvršenja i drugih okolnosti slučaja, može raditi o drugom krivičnom djelu ili, pak, drugoj vrsti delikata (privredni prestupi ili prekršaji).³⁹

C. Radnja izvršenja krivičnog djela

Iz zakonskog opisa krivičnog djela poreske utaje proizilazi da ono ima dva oblika ispoljavanja. To su osnovni i teži, kvalifikovani oblik. Osnovni oblik ovog krivičnog djela se, zavisno od preduzete radnje izvršenja, može pojaviti u tri vida.⁴⁰ To su: 1) davanje lažnih podataka o prihodima, 2) neprijavlivanje prihoda u slučaju obavezne prijave i 3) prikrivanje podataka na drugi način.⁴¹ S obzirom na to da se ovdje radi o specifičnom obliku krivičnog djela prevare⁴², nerijetko se u krivičnopravnoj teoriji može naći shvatanje⁴³ da je radnja ovog krivičnog djela, najšire uzeto, prevarna djelatnost. U svojoj konkretizaciji ona se može manifestovati alternativno na dva načina: 1) kao aktivna, pozitivna djelatnost (činjenje) - delicta comissiva i 2) kao pasivna, negativna djelatnost (nečinjenje, propuštanje dužnosti na činjenje) - delicta omissiva. Pri tom se davanje lažnih podataka o prihodima smatra za aktivnu radnju izvršenja ovog krivičnog djela, a neprijavlivanje prihoda se uzima kao pasivna djelatnost učinioca djela, dok se radnja prikrivanja može preduzeti i činjenjem i nečinjenjem.⁴⁴

a) Davanje lažnih podataka o zakonito stečenim prihodima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje poreske obaveze postoji u slučaju kada

²⁹ Lj. Lazarević, „Krivično pravo, Posebni dio“, Beograd, 1993, str. 229.

³⁰ D. Popović, „Poresko pravo“, op.cit., str. 450 i 451.

³¹ Vidi R. Sučević, „Uloga poreza i drugih davanja“, Zagreb: Pravo i porezi, broj 3/1997, str. 52–55.

³² Vidi B. Škof, „Utaja poreza na dodatnu vrijednost i njezino kažnjavanje“, Zagreb: Finansijska praksa, broj 4/1996, str. 425–431.

³³ Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, „Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore“, Cetinje, 2004, str. 660.

³⁴ Z. Stojanović, O. Perić, „Krivično pravo, Posebni dio“, op. cit., str. 244.

³⁵ Doprinosi su sve vrste obaveza prema društvenoj zajednici – presuda Vrhovnog suda Srbije, KŽ. 32/78.

³⁶ B. Pavišić, V. Grozdanić, P. Veić, „Komentar Kaznenog zakona“, op.cit., str. 636.

³⁷ Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, „Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore“, op.cit., str. 660.

³⁸ Vidi R. Sučević, „Utaja poreza i drugih davanja“, op. cit., 52–55.

³⁹ Vidi G. Mršić, „Kaznena djela utaje poreza i drugih davanja – poseban osvrt na slučajeve iz prakse“, Zagreb: Radno pravo, broj 9/2007, str. 61–68.

⁴⁰ Vidi D. Jovašević, „Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije“, Beograd, 2002, str. 34–37.

⁴¹ Vidi M. Demirović, „Krivično delo poreske utaje“, op. cit., 37–39.

⁴² D. Jovašević, „Leksikon krivičnog prava“, Beograd, 2011, str. 689.

⁴³ Z. Stojanović, O. Perić, „Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima“, Beograd, 1996, str. 244 i 245.

⁴⁴ D. Jovašević, „Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom“, Beograd, 2003, str. 556.

se činjenice u vezi zakonito stečenih prihoda, predmeta ili druge činjenice neistinito, netačno prikazuju u odnosu na stvarno, objektivno postojeće stanje, pri čemu je bitno da se radi o podacima o prihodima ili predmetima koji su zakonito stečeni.⁴⁵ Kod ovog oblika krivičnog djela učinilac, istina formalno, postupka po određenoj zakonom predviđenoj poreskoj obavezi da prijavi činjenice koje su značajne za utvrđivanje visine ovakve obaveze, ali ovu svoju obavezu ne ispunjava i u materijalnom smislu, jer činjenice ne prikazuje u pravom, stvarnom, istinitom stanju.⁴⁶ Pri tome, ovo krivično djelo postoji bez obzira na to da li je prethodno iznos utajene obaveze poreza utvrđen u upravnom postupku od strane nadležnog poreskog organa.⁴⁷ Naime, ovi se prihodi prikazuju u manjim iznosima od stvarno, realno postojećih i ostvarenih, odnosno predmeti se prikazuju u manjoj vrijednosti ili manjem obimu, i to za period koji podliježe oporezivanju ili se pak prikazuju veći rashodi od stvarnih ili se netačno, neistinito prikazuju druge činjenice i podaci koji su od značaja za utvrđivanje visine zakonom propisane obaveze poreza, doprinosa socijalnog osiguranja ili drugih propisanih doprinosa (druge činjenice i podaci mogu da se odnose na neprijavlivanje tačnog broja zaposlenih lica ili broja članova domaćinstva ili broja djece na školovanju, činjenice zaposlenosti bračnog druga, vremena kada nastaje određena obaveza plaćanja ili mjesta nastanka takve obaveze i sl.).⁴⁸

Načini ovakvog lažnog prikazivanja odlučnih činjenica mogu biti u realnom životu veoma različiti.⁴⁹ Tako se mogu umanjivati ostvareni prihodi u cjelini ili samo određeni prihodi ili samo prihodi iz određenih izvora ili samo oni prihodi ostvareni u određenom vremenskom periodu ili u određenom mjestu ili drugom području, mogu se dalje umanjivati ostvareni finansijski rezultati ili se, pak, mogu uvećavati troškovi poslovanja i sl. Bitno je da se ovo davanje lažnih podataka, u smislu radnje izvršenja krivičnog djela poreske utaje, odnosi na važne, odlučne činjenice koje su od značaja za utvrđivanje visine poreskih i drugih obaveza. Davanje lažnih podataka o činjenicama koje nemaju uticaj na utvrđivanje poreske obaveze ili njene visine, odnosno na utvrđivanje drugih propisanih obaveza ili doprinosa ili njihovu visinu - ne predstavlja radnju izvršenja ovog krivičnog djela.⁵⁰ Za postojanje djela je potpuno irelevantno i na koji način i u kom obliku se poreska prijava sa ovako prikazanim i prezentiranim podacima i činjenicama podnosi nadležnom poreskom organu.⁵¹ Ta prijava može biti usmena ili pisana (što je češći slučaj) ili se, pak, može raditi o predočavanju, podnošenju na uvid poreskim organima poslovnih knjiga i druge dokumentacije vezane za poslovanje sa lažnim, prepravljenim,

krivotvorenim podacima, čak i kada se ove knjige ili dokumentacija podnose na zahtjev poreskog organa ili samoinicijativno od strane poreskog obveznika.⁵²

Djelo poreske utaje⁵³ će u ovom obliku postojati i u slučaju kada se lažni podaci, na zahtjev nadležnog poreskog organa ili pak na inicijativu samog učinioa djela, daju naknadno kao dopuna ranije podnijete poreske prijave ili u postupku kontrole prihoda (redovne ili vanredne, odnosno inspeksijske kontrole) ili čak i ako su ti lažni podaci i činjenice prezentirani kao dopuna uz prateću dokumentaciju koja se podnosi uz poresku prijavu.⁵⁴ Ne postoji, naprotiv, krivično djelo poreske utaje⁵⁵ u slučaju kada je organ uprave društvenih prihoda u momentu donošenja rešenja o utvrđivanju poreske obaveze raspolagao vjerodostojnim podacima koji su ukazivali na lažnost podataka u podnijetoj poreskoj prijavi od strane poreskog obveznika pa, i pored toga, rješenje zasnuje na takvoj prijavi.⁵⁶ Poreska utaja⁵⁷ se može izvršiti samo davanjem lažnih podataka u pogledu zakonito stečenih prihoda i predmeta. To znači da lice koje ne podnese prijavu o prihodima koji potiču od vršenja krivičnih djela, privrednih prestupa, prekršaja ili druge nezakonite, protivpravne djelatnosti (npr. obavljanja samostalne djelatnosti od strane lica koje nema odobrenje od strane nadležnog organa, rad na „crno“, djelatnosti u oblasti sive ekonomije) ne čine ovo krivično djelo.⁵⁸

Neprijavlivanje prihoda stečenih na nelegalan, protivzakonit način ne uzima se kao osnov za postojanje krivičnog djela poreske utaje⁵⁹, jer je opšteusvojeno shvatanje sudske prakse da bi takva lica, u ovakvoj situaciji, morala sebe da prijave kao izvršioca nekog od navedenih krivičnih djela, a što sam zakon ne traži (čak šta više, učinilac krivičnog djela ima pravo da prikriva ili na drugi način izbjegava utvrđivanje svoje odgovornosti za izvršeno krivično djelo, što je obuhvaćeno njegovim pravom na odbranu).⁶⁰

b) Drugi vid ispoljavanja radnje izvršenja ovog krivičnog djela jeste neprijavlivanje nadležnim poreskim državnim organima zakonito stečenog prihoda, predmeta, odnosno činjenica koje su od uticaja na utvrđivanje poreza⁶¹ ili propuštanje izvršioca da izvrši svoju obavezu prijavljivanja koja proizilazi iz pozitivnih poreskih propisa.⁶² Ovo djelo postoji u slučaju kada lice koje ima zakoniti prihod ili zakonito stekne predmet koji podliježe oporezivanju, ne

⁴⁵ Vidi D. Miloš, "Krivično djelo poreske utaje", op. cit., str. 49–63.

⁴⁶ Lj. Lazarević, "Krivično pravo, Posebni dio", op. cit., str. 229.

⁴⁷ Presuda Vrhovnog suda Srbije, KŽ. 1815/73.

⁴⁸ M. Jerković, "Kaznena odgovornost za povrede poreskih propisa", Zagreb: Poreski vjesnik, broj 5/2000, str. 5–13.

⁴⁹ Vidi G. Mršić, "Kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja – poseban osvrt na kazneno djelo utaje poreza i drugih davanja", Zagreb: Hrvatska pravna revija, broj 10/2006, str. 88–96.

⁵⁰ Vidi I. Simić, M. Petrović, "Krivični zakon Republike Srbije - praktična primjena", Beograd, 2002, str. 154–156.

⁵¹ Vidi T. Najamšić, "Krivična djela poreske naravi", Zagreb: Poreski vjesnik, broj 9/1999, str. 33–41.

⁵² S. Madžarević-Šujster, "Procjena poreske utaje u Hrvatskoj", Zagreb: Finansijska teorija i praksa, broj 1/2002, str. 117–144.

⁵³ D. Jovašević, "Krivično pravo, Posebni dio, Beograd, 2014, str. 278–281.

⁵⁴ Grupa autora, "Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije", Beograd, 1995, str. 553.

⁵⁵ Vidi Z. Vukšić, "Poreska utaja", Zagreb: Hrvatska pravna revija, broj 10/2003, str. 56–65.

⁵⁶ Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ. I 1196/85.

⁵⁷ Lj. Jovanović, D. Jovašević, "Krivično pravo, Posebni dio", Beograd, 2002, str. 212.

⁵⁸ Presuda Vrhovnog suda Srbije, KŽ. I 44/98.

⁵⁹ Z. Stojanović, O. Perić, "Krivično pravo, Posebni dio", op. cit., str. 246.

⁶⁰ Presuda Vrhovnog suda Srbije, KŽ. I 1384/73 i presuda Vrhovnog suda Srbije, KŽ. I 196/83.

⁶¹ Vidi G. Mršić, "Kaznena djela utaje poreza i drugih davanja – poseban osvrt na slučajeve iz prakse", op. cit., str. 61–68.

⁶² B. Čejović, V. Miladinović, "Krivično pravo, Posebni dio", op. cit., str. 296.

podnese poresku prijavu u slučaju obavezne prijave ili u podnijetu prijavu ne unese neki od izvora prihoda koji ulazi u osnov za oporezivanje ili njegovu visinu ili ne unosi druge činjenice koje su od značaja za utvrđivanje obaveza prema društvenoj zajednici.⁶³ To znači da krivično djelo poreske utaje u ovom obliku postoji samo u slučaju kada zakon predviđa obavezu prijavljivanja određenih prihoda ili drugih činjenica u određenom roku, pa propuštanjem ove zakonske obaveze se zapravo ostvaruje i radnja izvršenja.⁶⁴ Prema vrsti preduzete djelatnosti, ovo se djelo može izvršiti na dva načina⁶⁵: 1) propuštanjem da se blagovremeno, u propisanom roku, podnese poreska prijava o zakonito stečenim prihodima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od značaja za utvrđivanje visine poreske obaveze od strane lica koje je po zakonu ili drugom podzakonskom propisu obavezno da to učini i 2) propuštanjem da se u blagovremeno podnijetu poresku prijavu unese neki od izvora prihoda ili njegova visina, a koji podliježu oporezivanju.⁶⁶

Dakle, kod ovog drugog vida ispoljavanja posmatranog krivičnog djela učinilac je lice koje uopšte ne podnosi poresku prijavu iako postoji takva obaveza ili, pak, u podnijetu prijavu ne unosi podatke o činjenicama koje se odnose na određeni osnov za oporezivanje ili utvrđivanje doprinosa (npr. u podnijetoj poreskoj prijavi se ne navedu svi izvori prihoda ili se ne navede određeno vrijeme ostvarivanja tih prihoda ili visina svih ostvarenih pojedinačnih prihoda, već se neki od njih izostavljaju ili umanjuju po iznosu).⁶⁷ Ovaj oblik krivičnog djela neće postojati ako učinilac nije prijavio neku činjenicu koja nema uticaja na utvrđivanje poreza ili drugih propisanih javnih davanja ili iako je prilikom podnošenja ovakve prijave dao lažne podatke koji, međutim, ne mogu uopšte da utiču na smanjenje ili povećanje njegovih obaveza.⁶⁸ Pri tom, takođe nezakonito stečeni prihodi ne mogu biti predmet ovakvog prijavljivanja, jer niko nije dužan da prijavi svoje nezakonito poslovanje.⁶⁹

Za razliku od prethodnog vida krivičnog djela koje se vrši aktivnom djelatnošću, činjenjem - ovdje se radnja vrši upravo propuštanjem dužnosti činjenja koja je utvrđena zakonom ili drugim propisima, dakle negativnom, pasivnom djelatnošću.⁷⁰ Za postojanje ovog djela je bitno da postoji zakonska obaveza za učinioca da podnese obaveznu prijavu, a preduzimanjem radnje ovog djela - on zapravo propušta da postupi po takvoj

obavezi.⁷¹ Inače, sudska praksa obiluje brojnim primjerima različitih pojava manifestacija oblika i vidova konkretnog ispoljavanja radnje izvršenja krivičnog djela poreske utaje, bez obzira na to da li se radi o davanju lažnih podataka o prihodima ili o neprijavlivanju prihoda u slučaju postojanja obavezne prijave.⁷²

c) Posljednji vid ispoljavanja radnje izvršenja krivičnog djela poreske utaje je prikrivanje na drugi način podataka koji se odnose na utvrđivanje obaveze plaćanja poreza i drugih propisanih doprinosa i dažbina.⁷³ I ovdje je radnja izvršenja prikrivanje, prećutkivanje, tajenje, činjenje nedostupnim podataka koji bi ukazivali na postojanje ili visinu, broj, vrijednost ili vrstu predmeta i drugih prihoda koji podliježu oporezivanju čime se izbjegava utvrđivanje postojanja ove obaveze u potpunosti ili djelimično od strane nadležnih državnih organa.⁷⁴ Ova se radnja može preduzeti različitim djelatnostima kojima se, zapravo, stvara efektivna situacija da nadležni državni organi ne mogu uopšte da dođu do saznanja o podacima koji ukazuju na postojanje, vrstu i obim prihoda, odnosno druge zakonom tražene činjenice ili da ne mogu da dođu do saznanja u određenom vremenu ili u određenom mjestu ili u odnosu na određene prihode i sl.

D. Ostala obilježja krivičnog djela

Za postojanje krivičnog djela poreske utaje, pored preduzete radnje izvršenja, potrebno je ispunjenje još nekoliko kumulativno predviđenih uslova.⁷⁵

Prvo, bilo koja od zakonom predviđenih radnji izvršenja mora biti preduzeta samo u pogledu prihoda i predmeta koji su zakonito stečeni. To je i logično, jer se nezakonito, protivpravno stečena imovina i drugi predmeti, odnosno prihodi ne mogu oporezivati.⁷⁶

Drugo, učinilac pri preduzimanju svoje radnje izvršenja mora postupati sa određenim subjektivnim elementom - a to je namjera da u potpunosti ili djelimično on sam ili neko drugo lice izbjegne plaćanje poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina.⁷⁷ Dakle, ova namjera, kao subjektivni elemenat na strani učinioca, mora postojati u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja, i to upravo kod onog lica koje u poresku prijavu unosi neistinite podatke ili ne podnosi poresku prijavu u roku ili takvu prijavu ne podnosi kompletnu u pogledu svih potrebnih podataka i činjenica koje su od značaja za pravilno, zakonito i potpuno utvrđivanje visine poreske obaveze, odnosno drugih propisanih obaveza ili javnih dažbina ili pak

⁶³ M. Kriletić, "Novosti u Kaznenom zakoniku u vezi sa pranjem novca, utajom poreza i dr.", Zagreb: Računovodstvo, revizija i finansije, broj 6/1996, str. 68-70.

⁶⁴ M. Radovanović, M. Đordjević, "Krivično pravo", Posebni dio, op.cit., str. 251.

⁶⁵ Vidi R. Sučević, "Utaja poreza i drugih davanja", Zagreb: Pravo i porezi, broj 3/1997, str. 52-55.

⁶⁶ D. Jovašević, "Leksikon krivičnog prava", op.cit., str. 687.

⁶⁷ Vidi G. Mršić, "Kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja - poseban osvrt na kazneno djelo utaje poreza i drugih davanja", op. cit., str. 88-96.

⁶⁸ Lj. Lazarević, "Krivično pravo", Posebni dio, op.cit., str. 230.

⁶⁹ Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, "Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore", op.cit., str. 661.

⁷⁰ Vidi D. Jovašević, T. Hašimbegović, "Sistem poreskih delikata", op.cit., str. 45-69.

⁷¹ Vidi Š. Pavlović, "Kaznena odgovornost za poresku utaju", Zagreb: Pravo i porezi, broj 10/2003, str. 13-16.

⁷² Vidi D. Jovašević, "Obilježja krivičnog djela poreske utaje", Novi Sad: Pravo, teorija i praksa, broj 1/2002, str. 7-22.

⁷³ Vidi Š. Pavlović, "Krivična odgovornost za poresku utaju", op. cit., str. 13-16.

⁷⁴ Vidi J. Juranić, "Kazneno djelo poreske utaje", Zagreb, 1965, str. 78-92.

⁷⁵ Vidi B. Đerek, "Kaznena odgovornost za povrede poreskih zakona", op. cit., str. 83-112.

⁷⁶ M. Đorđević, Đ. Đorđević, "Krivično pravo", Beograd, 2010, str. 230 i 231.

⁷⁷ Vidi M. Kriletić, "Novosti u Kaznenom zakoniku u svezi sa pranjem novca, utajom poreza i dr.", op. cit., str. 68-70.

prikriva podatke koji se odnose na utvrđivanje poreske obaveze.⁷⁸

I konačno, treće, za postojanje ovog djela potrebno je da visina ovako izbjegnute obaveze pređe određeni zakonom propisani iznos od 150.000 dinara. Dakle, između ovako izbjegnute obaveze u utvrđenom iznosu ili više od toga i preduzete radnje izvršenja ovog djela - mora postojati uzročno-posljedična veza. Visina izbjegnute obaveze, ispod zakonom predviđenog iznosa, predstavlja poreski prekršaj⁷⁹ za koji su predviđene prekršajne kazne i zaštitne mjere, koje u odgovarajućem prekršajnom postupku izriče nadležni organ uprave javnih prihoda.⁸⁰

To, dalje, znači da visina ovako izbjegnute obaveze plaćanja predstavlja objektivni uslov inkriminacije, odnosno zakonodavni motiv kažnjavanja. Bez ispunjenja ovog uslova nema ni krivičnog djela, već eventualno može postojati neko drugo kažnjivo djelo (privredni prestup ili prekršaj). S druge strane, sam iznos utajenog poreza ili drugih propisanih obaveza i doprinosa može da bude od značaja ne samo za sudsku individualizaciju kazne (prilikom odmjerenja vrste i mjere kazne), već i za samu kvalifikaciju djela. Naime potrebno je da navedeni iznos utajenog poreza ili drugog doprinosa predstavlja iznos u jednoj kalendarskoj (pa i poslovnoj, odnosno poreskoj godini), pri čemu nije od značaja koliko je iznos utajenog poreza ili doprinosa po jednom isplatnom dokumentu ili drugom pismenu samom za sebe uzetom.⁸¹

Djelo je svršeno kod radnje davanja lažnih podataka o činjenicama ili prikrivanja podataka, kada je rješenje o utvrđivanju poreza ili doprinosa postalo konačno u postupku njegovog donošenja od strane nadležnog organa poreske uprave.⁸² Sve do tog momenta postoji pokušaj koji je, s obzirom na visinu propisane kazne za osnovno krivično djelo, kažnjiv. No, u pravnoj teoriji se može pronaći i takvo shvatanje prema kome je ovo djelo svršeno davanjem lažnih podataka, odnosno nepodnošenjem obavezne prijave ili nenavođenjem u prijavi svih pravno relevantnih podataka ili prikrivanjem određenih činjenica.⁸³ Kod poreza i doprinosa koji se naplaćuju po odbitku, djelo je svršeno u momentu dospelosti poreskog duga, a kod poreza gde je sam zakon odredio vrijeme njegovog plaćanja - djelo je svršeno istekom zakonom određenog roka. Kada se ovo djelo vrši prepuštanjem podnošenja poreske prijave, ono je svršeno kada nadležni poreski organ, u roku koji je propisan za utvrđivanje određene vrste poreza i drugih doprinosa, nije donio rješenje o tome.⁸⁴

Izvršilac krivičnog djela poreske utaje je svako lice koje daje lažne podatke ili prikriva takve podatke, odnosno koje propušta da blagovremeno podnese poresku prijavu, a bilo je dužno da to učini. Najčešće se u ovoj ulozi javlja sam poreski obveznik, ali to mogu biti i druga lica: zakonski zastupnik ili punomoćnik tog lica ili lica koja u njegovo ime i za njegov račun podnose poresku prijavu, vode poslovne knjige i drugu dokumentaciju, izrađuju završne i periodične račune preduzeća ili drugog pravnog lica.⁸⁵ To može da bude i lice koje samo formalno, pod tuđim imenom, obavlja poslovnu djelatnost koja ga obavezuje na podnošenje poreske prijave i plaćanje odgovarajućih doprinosa društvenoj zajednici.⁸⁶ Ali, u izvršenju ovog krivičnog djela specifičnog oblika preduzimanja radnje izvršenja, moguće je da se na strani učinioa javi ne samo neposredni izvršilac koji je preduzimao jednu ili više zakonom predviđenih djelatnosti, već i druga lica koja učestvuju u ovim djelatnostima pomažući ili doprinoseći ovome, stvarajući mu povoljne uslove da svoju radnju ili ostvari uopšte ili ostvari u cijelosti ili je ostvari brže, efikasnije i jednostavnije.⁸⁷

Imajući u vidu jednu ovakvu situaciju Vrhovni sud Srbije⁸⁸ je istakao: Kada se kupac i prodavac nepokretnosti sporazumiju da porez na promet plati kupac i da u pismeno sastavljeni ugovor unesu nižu cijenu od stvarne kako bi kupac platio manji porez, krivično djelo poreske utaje čine i prodavac i kupac bez obzira na to što je po zakonu prodavac obveznik poreza na promet nepokretnosti, jer je kupoprodajna cijena takav podatak koji je od bitnog uticaja na utvrđivanje visine poreske obaveze. Iz ovoga shvatanja proizilazi da su, u konkretnom slučaju, izvršioци, odnosno saizvršioци krivičnog djela poreske utaje i prodavac i kupac, jer su svjesno i voljno sastavili pisani ugovor određene sadržine (sa cijenom koja je niža od stvarne) u namjeri da jedno od njih djelimično izbjegnu plaćanje poreza. U slučaju kada se radi o situaciji u kojoj pravno lice (preduzeće, ustanova ili druga organizacija) preduzetom djelatnošću svog odgovornog ili službenog lica izbjegne plaćanje poreza ili drugih propisanih doprinosa, čime su ispunjeni uslovi za postojanje ovog krivičnog djela iz republičkih zakona, pravno lice odgovara za učinjeni privredni prestup (za što mu se mogu izreći novčana kazna i zaštitne mjere), a samo odgovorno ili službeno lice se javlja kao učinilac krivičnog djela poreske utaje.⁸⁹

U pogledu krivične odgovornosti zakon traži postojanje direktnog umišljaja na strani izvršioca krivičnog djela.⁹⁰ Taj umišljaj kvalifikuje: 1) svijest učinioa da daje lažne podatke ili da prikriva prave podatke, odnosno svijest da propušta podnošenje prijave u propisanom roku, 2) htijenje da upravo preduzima ovakve svoje djelatnosti činjenja ili nečinjenja i 3)

⁷⁸ Vidi G. Mršić, "Kaznena djela utaje poreza i drugih davanja – poseban osvrt na slučajeve iz prakse", op. cit., str. 61–68.

⁷⁹ Vidi D. Jovašević, "Poreski prekršaji", Beograd: Ekonomika, broj 4-5/2001, str. 124–128.

⁸⁰ D. Jovašević, V. Ikanović, "Krivično pravo Republike Srpske", Posebni dio, Banja Luka, 2012, str. 292.

⁸¹ Presuda Vrhovnog suda Jugoslavije Kž. 68/66.

⁸² Vidi Z. Vukšić, "Poreska utaja", op. cit., str. 56–65.

⁸³ Lj. Lazarević, "Krivično pravo, Posebni dio", op. cit., str. 230.

⁸⁴ M. Kljajević, "Poreska utaja", op. cit., str. 10.

⁸⁵ M. Đorđević, Đ. Đorđević, "Krivično pravo", op. cit., str. 231.

⁸⁶ Vidi Z. Vukšić, "Poreska utaja", op. cit., str. 56–65.

⁸⁷ Vidi M. Kesner-Škreb, "Izbjegavanje i utaja poreza", op. str. 267–268; G. Mršić, "Kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja – poseban osvrt na kazneno djelo utaje poreza i drugih davanja", op. cit., str. 88–96.

⁸⁸ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. I 1606/75.

⁸⁹ Vidi G. Ilić i dr., "Krivični zakonik Republike Srbije sa napomenama", op. cit., str. 195–197.

⁹⁰ Vidi Š. Pavlović, "Kaznena odgovornost za poresku utaju", op. cit., str. 13–16.

namjera učinioca da, na ovaj način, u potpunosti ili djelimično izbjegne plaćanje poreza i drugih propisanih obaveza za sebe ili neko drugo lice.⁹¹

Za ovo djelo zakon je propisao kumulativno kaznu zatvora od tri mjeseca do pet godina i novčanu kaznu. Ovo je izuzetak od pravila prema kome je zakonodavac za svako krivično djelo alternativno propisao jednu ili više kazni.⁹² No, pored kazni, učiniocu ovog krivičnog djela se mogu izreći i neke druge krivične sankcije kao što su⁹³: 1) mjera bezbjednosti zabrane vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti ili 2) mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta ili 3) imovinskoppravna mjera čijom se primjenom može izreći oduzimanje imovinske koristi koja je pribavljena izvršenjem krivičnog djela, kao posebna krivičnopravna mjera sui generis.

E. Teži oblici krivičnog djela

Pored osnovnih vidova ispoljavanja krivičnog djela poreske utaje, zakonodavac poznaje i teže, kvalifikovano djelo. Ono je predviđeno u članu 229 st. 2 i 3 Krivičnog zakonika Republike Srbije. Teže djelo, za koje je zakon propisao strožije kažnjavanje, može se javiti u dva vida.

Prvi teži oblik ovog krivičnog djela, za koji je zapriječena kazna zatvora od jedne do osam godina i kumulativno novčana kazna⁹⁴, postoji u slučaju ako iznos poreske obaveze čije je plaćanje nekom od zakonom predviđenih djelatnosti prešao iznos od 1.500.000 dinara. Najteže poresko krivično djelo postoji ako je učinilac, bilo kojom svojom djelatnošću, jednom ili više njih, uspio da izbjegne plaćanje poreza u visini koja prelazi iznos od 7.500.000 dinara.⁹⁵

Drugi teži oblik krivičnog djela poreske utaje iz člana 229 stav 3 Krivičnog zakonika postoji ako je učinilac usljed preduzete radnje izvršenja osnovnog djela izbjegao plaćanje poreza, doprinosa i drugih propisanih dažbina u iznosu preko 7.500.000 dinara. I ovdje visina utajenih prihoda društvene zajednice predstavlja kvalifikacijsku okolnost (koja je obuhvaćena umišljajem učinioca) za koju zakon propisuje kaznu zatvora od dvije do deset godina i novčanu kaznu kumulativno.⁹⁶

Kvalifikacijska okolnost za postojanje ovih težih oblika krivičnog djela jeste visina izbjegnute obaveze, odnosno visina nanijete štete organima i službama koje se finansiraju iz naplaćenih javnih prihoda. Ta vrijednost mora biti utvrđena s obzirom na vrijeme preduzimanja radnje izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela i ona mora biti u uzročno-posljedičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja. I konačno, ta

kvalifikacijska okolnost mora biti obuhvaćena umišljajem učinioca.⁹⁷ Naime, pošto se ovdje radi o krivičnom djelu kvalifikovanim težom posljedicom, to znači da je za njegovo postojanje potrebno da je učinilac svjestan (da zna) da svojom radnjom upravo vrši utaju poreza ili drugih obaveza u većem iznosu, ali se, pri tom, ne traži da je baš u potpunosti i svjestan određene visine utajenog poreza, doprinosa ili drugih dažbina koje predstavljaju javni prihod.⁹⁸

F. Neuplaćivanje poreza po odbitku

Drugo osnovno poresko krivično djelo predviđeno u Krivičnom zakoniku, u članu 229a, nosi naziv „Neuplaćivanje poreza po odbitku.“ Ovo djelo je ranije bilo propisano u odredbi člana 173 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji.⁹⁹ Ovo djelo čini odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik – poreski platac koji u namjeri da ne plati porez, ne uplati na propisani uplatni račun javnih prihoda iznos koji je obračunat na ime poreza po odbitku. Objekt zaštite kod ovog poreskog krivičnog djela jeste fiskalni, poreski sistem, odnosno budžet Republike Srbije. Objekt napada je posebna vrsta poreza kao izvora javnih prihoda Republike Srbije. To je porez po odbitku.

Radnja izvršenja je neuplaćivanje poreza u cijelosti ili djelimično. To je djelatnost nečinjenja, propuštanja da se, u zakonom propisanom roku, uplati obračunati iznos poreza po odbitku ili, pak, djelatnost činjenja, izbjegavanja da se uplati porez na koji je poreski platac po poreskim zakonima bio u obavezi. Djelo postoji čak i u slučaju kada je ova vrsta poreza obračunata na zakonom i drugim propisima utvrđeni način, ako nije taj iznos i uplaćen ili je, pak, ovaj iznos pogrešno uplaćen na neki drugi uplatni račun, a ne na uplatni račun javnih prihoda. Za postojanje ovog krivičnog djela potrebno je kumulativno ispunjenje još dva elementa. To su: 1) da je radnja izvršenja preduzeta od strane određenog lica – delicta propria, a to je odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik. Bitno je da se radi o licima koja su u radnom odnosu kod poreskog platca i 2) da je radnja izvršenja preduzeta u određenoj namjeri - namjeri da se na ovaj način ne uplati obračunati porez po odbitku. Namjera na strani učinioca predstavlja subjektivni elemenat bića ovog krivičnog djela koji postoji u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja, ali ne mora, u svakom konkretnom slučaju, da bude i ostvaren. To, dalje, znači da se ovo djelo može izvršiti samo sa direktnim umišljajem.

Kao učinilac ovog djela može se javiti lice sa određenim ličnim svojstvom. To može biti: 1) odgovorno lice u pravnom licu (kao poreskom platcu) ili 2) preduzetnik kao poreski platac. U smislu člana 113 stav 5 Krivičnog zakonika, odgovornim licem se smatra vlasnik preduzeća ili drugog subjekta privrednog poslovanja ili lice u preduzeću, ustanovi ili drugom subjektu kojem je, s obzirom na njegovu funkciju, uložena sredstva ili na osnovu ovlaštenja, povjeren određeni

⁹¹ Vidi Z. Vukšić, „Poreska utaja“, op. cit., str. 56–65.

⁹² D. Jovašević, „Sistem kazni u novom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije“, Novi Sad: Pravo, teorija i praksa, broj 2/2007, str. 99–117.

⁹³ Vidi J. Šimović, T. Rogić-Jugarić, S. Cindori, „Utaja poreza u Republici Hrvatskoj i mjere za njeno sprečavanje“, Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2/2007, str. 591–617.

⁹⁴ Vidi D. Jovašević, „Sistem imovinskih krivičnih sankcija u jugoslovenskom krivičnom pravu“, Beograd: Nauka, bezbjednost, policija, broj 2/2002, str. 59–73.

⁹⁵ D. Jovašević, „Novčana kazna u jugoslovenskom krivičnom pravu“, Podgorica: Pravni zbornik, broj 1–2/2001, str. 230–248.

⁹⁶ I. Simić, A. Trešnjev, „Krivični zakonik sa kraćim komentarom“, Beograd, 2010, str. 168.

⁹⁷ Vidi M. Kesner-Škreb, „Izbjegavanje i utaja poreza“, op. cit., str. 267–268 i I. Kovčo-Vukadin, „Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja“, op. cit., str. 435–493.

⁹⁸ Vidi B. Đerek, „Kaznena odgovornost za povrede poreskih zakona“, op. cit., str. 83–112; Z. Vukšić, „Poreska utaja“, op. cit., str. 56–65.

⁹⁹ Vidi D. Jovašević, „Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom“, op. cit., str. 469–497.

krug poslova u upravljanju imovinom, proizvodnji ili drugoj djelatnosti ili u vršenju nadzora nad njima ili mu je faktički povjereno obavljanje pojedinih poslova. Za osnovno krivično djelo Zakonik je propisao kumulativno kaznu zatvora do tri godine i novčanu kaznu.

Pored osnovnog oblika ovog krivičnog djela, postoje još dva teža, kvalifikovana oblika za koja Zakonik propisuje strožije kažnjavanje, zavisno od visine na ovaj način neuplaćenog poreza po odbitku. U slučaju da je ovako preduzetom djelatnošću učinioca iznos obračunatog, a neuplaćenog poreza po odbitku prešao zakonom predviđeni iznos od 1.500.000 dinara, postoji prvi kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela, za koji je predviđeno strože kažnjavanje - kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina i novčana kazna. Drugi, najteži vid ispoljavanja ovog krivičnog djela postoji kada visina ovako neuplaćenog poreza prelazi iznos od 7.500.000 dinara. Učiniocu ovog krivičnog djela se može izreći kazna zatvora od jedne do deset godina i novčana kazna. No, pored kazne, učiniocu bilo kog oblika ovog krivičnog djela se izriče obavezno i mjera bezbjednosti zabrane vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti na vrijeme od jedne do pet godina.

IV. PORESKA KRIVIČNA DJELA U ZAKONU O PORESKOM POSTUPKU I PORESKOJ ADMINISTRACIJI

Fiskalni, odnosno poreski sistem se može povrijediti ili ugroziti, i drugim oblicima i vidovima ispoljavanja, nezakonite poreske evazije. Naime, pored poreske utaje kao istorijski posmatrano najstarijeg i po prouzrokovanim posljedicama osnovnog, najznačajnijeg i najtežeg oblika poreskih delinkvencija, u pravnom sistemu Republike Srbije postoji i više drugih poreskih krivičnih djela, koja istina nisu predviđena u Krivičnom zakoniku, već u sporednom, posebnom ili dopunskom krivičnom zakonodavstvu – u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji.¹⁰⁰ Naravno, poreska krivična djela nisu i jedini oblici poreske delinkvencije koju poznaje pravni sistem Republike Srbije, kao i pravni sistem više drugih zemalja. Tako, u oblast poreske delinkvencije spadaju, pored krivičnih djela, i privredni prestupi i prekršaji koji za objekt napada imaju fiskalni (poreski) sistem u cjelini ili pojedini njegov segment, čiji su učinioci pravna i fizička lica i kojima se krše poreski propisi u većoj ili manjoj mjeri, prouzrokujući velike štete fiskalnom sistemu zemlje.

Tako je Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji Republike Srbije iz 2002. godine poznao više poreskih krivičnih djela. „Izbjegavanje plaćanja poreza“ je poslije 1. januara 2006. godine predviđeno u Krivičnom zakoniku pod nazivom „Poreska utaja“. Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine, u Krivični zakonik je iz Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji prebačeno i krivično djelo pod nazivom „Neuplaćivanje poreza po odbitku“. Tako, danas Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji u dijelu

sedmom, u glavi prvoj pod nazivom „Poreska krivična djela“, propisuje sljedeća poreska krivična djela: (1) Neosnovano iskazivanje iznosa za povraćaj poreza i poreski kredit, (2) Ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole, (3) Nedozvoljen promet akciznih proizvoda i (4) Nedozvoljeno skladištenje robe¹⁰¹.

A. Neosnovano iskazivanje iznosa za povraćaj poreza i poreski kredit

Ovo je prvo poresko krivično djelo predviđeno u članu 173a Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Djelo se sastoji u podnošenju poreske prijave neistinitog sadržaja, u kojoj se iskazuje iznos za povraćaj poreza ili iznos poreskog kredita u visini od 500.000 do 3.000.000 dinara u namjeri da se na ovaj način ostvari pravo na neosnovan povraćaj poreza i poreski kredit.¹⁰² Objekt zaštite je zakonito ostvarivanje prava na povraćaj poreza ili prava na poreski kredit.

Radnja izvršenja je podnošenje neistinite poreske prijave, prijave sa neistinitom (potpuno ili djelimično) sadržinom. Prijava se podnosi nadležnom organu poreske uprave u zakonom predviđenom roku. Ovako podnijeta prijava može biti data u pisanom obliku nadležnom organu, a neistiniti podaci mogu biti sadržina takve poreske prijave, ali oni mogu biti takođe sadržani i u priloženoj dokumentaciji uz ovu prijavu. Takvi podaci moraju biti lažni, u potpunosti ili djelimično i učinilac ovog djela mora biti svjestan njihove neistinitosti. Za postojanje ovog djela je potrebno da je u podnijetoj poreskoj prijavi neistinito iskazan iznos povraćaja poreza ili poreski kredit u visini od 500.000 do tri miliona dinara. Ovo je objektivni uslov inkriminacije, što znači da ovo poresko krivično djelo postoji samo kada je u podnijetoj poreskoj prijavi neistinito iskazana visina povraćaja poreza (preko zakonom utvrđenog iznosa). Sve do tog iznosa ne postoji ovo krivično djelo, već poreski prekršaj. Povraćaj poreza i poreski kredit predstavljaju vrste poreskih olakšica koje su propisane posebnim zakonom kojim se uređuje obaveza plaćanja posebnih vrsta poreza, a daju se iz različitih razloga. I drugo, za postojanje ovog krivičnog djela je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta u određenoj namjeri – da se, na ovaj način ostvari pravo na neosnovani povraćaj poreza ili na poreski kredit. Ova namjera mora da postoji na strani učinioca djela u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja, ali ona ne mora da bude ostvarena u svakom konkretnom slučaju. Ona kvalifikuje oblik krivice kao direktan umišljaj.

Izvršilac djela može da bude svako lice koje podliježe poreskoj obavezi kod koje se može ostvariti pravo na povraćaj poreza ili pravo na poreski kredit. To može biti: fizičko lice, preduzetnik i odgovorno lice u pravnom licu koje ima svojstvo poreskog obveznika. U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji karakteriše navedena namjera da se ostvari pravo na neosnovani povraćaj poreza ili na poreski kredit, pri čemu ova namjera ne mora i biti ostvarena u svakom slučaju. Za ovo je djelo kumulativno propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine i novčana kazna.

¹⁰⁰ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 63/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13, 108/13 i 68/14.

¹⁰¹ Više D. Jovašević, „Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom“, op. cit., str. 469–497.

¹⁰² V. Đurđić, D. Jovašević, „Krivično pravo, Posebni dio“, op.cit., str. 358 i 359.

Djelo ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i novčana kazna, postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja osnovnog oblika djela iskazan iznos za povraćaj poreza ili poreski kredit u visini od preko 3.000.000 do 10.000.000 dinara. Znači da kvalifikacijska okolnost u ovom slučaju predstavlja visina neistinito iskazanog iznosa za povraćaj poreza ili poreski kredit, što mora biti obuhvaćeno umišljajem učinioca. Najteži oblik krivičnog djela iz člana 173a Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji postoji ako je usljed preduzimanja radnje izvršenja osnovnog djela iskazan iznos za povraćaj poreza ili poreski kredit koji prelazi iznos od deset miliona dinara. Za ovo je djelo propisana kumulativno kazna zatvora od jedne do deset godina i novčana kazna. Uz kaznu se učiniocu (fizičkom licu, preduzetniku ili odgovornom licu u pravnom licu, kao poreskom obvezniku) bilo kog od ovih oblika krivičnog djela, obavezno izriče i mjera bezbjednosti zabrane vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti u trajanju od jedne do pet godina.

B. Ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole

Ovo djelo je predviđeno u članu 175 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Djelo se sastoji u otuđenju, sakrivanju, oštećenju, uništenju ili činjenju neupotrebljivom stvari, na kojoj je ustanovljena privremena mjera za obezbjeđenje naplate poreza ili stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole u namjeri ugrožavanja naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji još nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja ili kontrole, odnosno u namjeri ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole.¹⁰³ Objekt zaštite kod ovog krivičnog djela je fiskalni sistem u postupku obezbjeđenja naplate ili prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Objekt napada, u smislu ovog djela, predstavlja stvar na kojoj je ustanovljena privremena mjera za obezbjeđenje naplate poreza ili stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. To može biti pokretna ili nepokretna stvar.

Radnja izvršenja krivičnog djela je višestruko alternativno određena. Ona se sastoji iz više zakonom alternativno predviđenih djelatnosti. To su: a) otuđenje – teretno ili besteretno raspolaganje sa stvari, njeno prenošenje na drugo fizičko ili pravno lice, b) sakrivanje – premještanje stvari sa mjesta na kome se do tada nalazila i sklanjanje na drugo, nepoznato mesto, c) oštećenje – privremeno, djelimično ili kratkotrajno djelovanje na oblik ili supstancu stvari tako da se, za određeno kraće ili duže vrijeme, ona ne može upotrebljavati za prvobitnu namjenu, ali se ona može povratiti popravkom ili zamjenom oštećenog dijela, d) uništenje - djelovanje na oblik ili supstancu stvari tako da se ona više uopšte ne može koristiti za prvobitnu namjenu i e) činjenje neupotrebljivom stvari – svako djelovanje na stvar bez narušavanja njenog oblika ili supstance čime se ona čini neupotrebljivom za prvobitnu namjenu. Bitno je da se radi o stvari na kojoj je ustanovljena

privremena mjera za obezbjeđenje naplate poreza ili stvari koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole.

Za ovo djelo je bitno ispunjenje tri elementa: (1) da se radnja izvršenja preduzima prema određenoj stvari - stvari na kojoj je ustanovljena privremena mjera za obezbjeđenje naplate poreza ili stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. To može biti pokretna ili nepokretna stvar, (2) da se radnja izvršenja preduzima u određenoj namjeri koja kvalifikuje direktni umišljaj učinioca. To je namjera ugrožavanja naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno namjera ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole i (3) radnja izvršenja se preduzima u određeno zakonom predviđeno vrijeme – u vrijeme naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno u vrijeme naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom ili u vrijeme sprovođenja postupka prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Posljedica krivičnog djela je konkretna opasnost, ugrožavanje po ostvarenje fiskalnih interesa Republike Srbije.

Ovo krivično djelo može učiniti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji kvalifikuje navedena namjera. Za ovo je djelo propisana kumulativna kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna.

Poseban oblik ispoljavanja ovog krivičnog djela iz člana 175 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji se sastoji u davanju lažnih podataka o činjenicama koje su od značaja za sprovođenje postupka prinudne naplate poreza, odnosno poreske kontrole u namjeri ugrožavanja naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno namjeri ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Ovdje se radi o posebnom, specijalnom obliku krivičnog djela poreske utaje. Radnja izvršenja ovog oblika djela se sastoji u davanju lažnih podataka. Ti podaci mogu biti lažni u potpunosti ili djelimično. Podaci mogu biti dati u pisanoj formi ili, pak, usmeno na zapisnik ili oni mogu biti sadržani u priloženoj dokumentaciji uz poresku prijavu. Bitno je da se ovi podaci daju u vezi sa činjenicama koje su od značaja za sprovođenje postupka prinudne naplate poreza, odnosno u vezi sa postupkom poreske kontrole. Za postojanje ovog djela je bitno ispunjenje još jednog elementa - da se radnja izvršenja preduzima u određenoj namjeri – namjeri ugrožavanja naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno namjeri ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole

¹⁰³ D. Jovašević, "Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom", op.cit., str. 559 i 560.

Ovo krivično djelo može učiniti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji kvalifikuje navedena namjera. Za ovo je djelo propisana kumulativno kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna.

C. Nedozvoljen promet akciznih proizvoda

U odredbi člana 176 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji predviđeno je krivično djelo pod nazivom „Nedozvoljen promet akciznih proizvoda“. Ovdje se radi, zapravo, samo o posebnom, specijalnom obliku krivičnog djela nedozvoljene trgovine. Osnovno djelo se sastoji u neovlaštenom stavljanju u promet ili prodaji proizvoda koji se, u skladu sa zakonom, smatraju akciznim proizvodima. Objekt zaštite kod ovog djela je dvojako određen. To je: 1) zakonita trgovina akciznim proizvodima i 2) fiskalni sistem zemlje. Objekt napada jesu proizvodi koji se prema odredbama Zakona o akcizama smatraju akciznim proizvodima što ukazuje na blanketni karakter ovog fiskalnog krivičnog djela, jer je posebnim poreskim propisima izričito navedeno koji su to proizvodi koji imaju svojstvo 'akciznog proizvoda.

Djelo ima dva oblika ispoljavanja.

Prvi oblik djela je neovlašteno stavljanje u promet ili prodaja akciznih proizvoda, dakle proizvoda koji moraju biti propisno obilježeni akciznim markicama u skladu sa zakonom. Radnja izvršenja ovog krivičnog djela je dvojako alternativno određena kao: 1) stavljanje u promet i 2) prodaja. Stavljanje u promet je omogućavanje distribucije, na bilo koji način, ovih proizvoda do krajnjih potrošača. Prodaja je zamjena, ustupanje ovih proizvoda za novac. Za postojanje ovog djela je bitno ispunjenje još dva elementa. To su: 1) da se radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzima u odnosu na proizvode koji se po zakonu smatraju akciznim proizvodima (cigarete, duvan, alkoholna pića i dr.) i 2) da se radnja izvršenja preduzima na određeni način – neovlašteno, protivpravno, protivzakonito što mora biti obuhvaćeno umišljajem učinioaca. Učinilac ovog djela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Drugi oblik ovog djela može učiniti preduzetnik ili odgovorno lice u pravnom licu koje se bavi proizvodnjom ili uvozom proizvoda koji, u skladu sa zakonom, moraju biti posebno obilježeni kontrolnim akciznim markicama ako ne preduzme mjere da ovi proizvodi prije stavljanja u promet zaista i budu obilježeni na propisani način. Radnja izvršenja ovog oblika djela se sastoji u nečinjenju, propuštanju, nepostupanju učinioaca, nepreduzimanju svih mjera da se akcizni proizvodi obilježe na zakonom propisani način, a to je posebnim kontrolnim akciznim markicama. Bitno je da se ova radnja preduzima u određeno vrijeme – u vrijeme prije nego što su akcizni proizvodi stavljeni u promet. Kao učinilac ovog djela se može javiti samo lice sa određenim ličnim svojstvom – preduzetnik ili odgovorno lice u pravnom licu koje se bavi proizvodnjom ili uvozom ovakvih akciznih proizvoda, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine.

Pored kazne, učinioocu oba oblika ovog krivičnog djela se obavezno izriču i dvije mjere bezbjednosti. To su: 1) mjera bezbjednosti zabrane vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti u

trajanju od jedne do pet godina i 2) mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta – akciznih proizvoda koji su neovlašteno stavljeni u promet i proizvoda koji nisu propisno obilježeni propisanim kontrolnim akciznim markicama. Takođe se od učinioaca obavezno oduzima i imovinska korist pribavljena ovako izvršenim krivičnim djelom - primjenom posebne krivičnopravne mjere sui generis.

D. Nedozvoljeno skladištenje robe

Posljednje poresko krivično djelo u pravnom sistemu Republike Srbije uvedeno je novelom iz maja 2004. godine u članu 176a - Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji¹⁰⁴. Ono nosi naziv: „Nedozvoljeno skladištenje robe“. Djelo se sastoji u skladištenju ili smještaju dobara ili u dozvoljavanju da se skladišti ili smještaju dobra za koja se ne posjeduje propisana dokumentacija o porijeklu. Objekt zaštite je fiskalni sistem koji se ugrožava na specifičan način – prikrićivanjem dobara (robe) za koju ne postoji propisana dokumentacija o porijeklu kako bi se izbjeglo njeno oporezivanje po zakonu. Objekt napada jesu dobra na koja se plaća porez, odnosno koja shodno poreskim propisima podliježu oporezivanju.

Ovo djelo čini lice koje dobra za koje ne posjeduje propisanu dokumentaciju o porijeklu skladišti ili smješta u određeni otvoreni ili zatvoreni prostor ili koje dozvoli da se skladišti ili smještaju takva dobra. Radnja izvršenja je alternativno određena kao: 1) skladištenje (lagerovanje, davanje u državinu), 2) smještaj ili 3) dozvoljavanje, dopuštanje (pomaganje u vidu stvaranja uslova i pretpostavki) da se skladište ili smještaju takva dobra. Bitno je da se radi o dobrima za koja učinilac, u momentu preduzimanja radnje izvršenja, ne posjeduje propisanu dokumentaciju o njenom porijeklu. Učinilac oba oblika ovog djela može da bude svako lice, odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik, a u pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svijest o svojstvu dobara (dakle svijest o protivpravnosti postupanja). Za ovo je djelo propisana kumulativno kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine i novčana kazna. Učinioocu ovog djela, ako se radi o odgovornom licu ili preduzetniku, uz kaznu se obavezno izriču i dvije mjere bezbjednosti. To su: 1) mjera bezbjednosti zabrane vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti u trajanju od jedne do pet godina i 2) mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta – robe za koju se plaća porez, a koja se skladišti.

V. ZAKLJUČAK

Sistem krivičnog prava Republike Srbije, sa primjenom od 1. januara 2006. godine, poznaje široku lepezu različitih krivičnopravnih mjera kojima se društvo - država suprotstavlja različitim oblicima i vidovima kriminaliteta, pa i poreskog (fiskalnog) kriminaliteta.¹⁰⁵ Ove različite krivičnopravne mjere su propisane i za privredni kriminalitet, u koji svakako spadaju i poreska krivična djela (poreska delinkvencija). Sistem poreskih krivičnih djela u Republici Srbiji je razuđen. Osnovna poreska krivična djela su propisana u Krivičnom zakoniku kao privredna krivična djela. Druga poreska krivična

¹⁰⁴ „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 55/04.

¹⁰⁵ Lj. Jovanović, D. Jovašević, „Krivično pravo“, Opšti deo, Beograd, 2002, str. 257-259.

djela su propisana posebnim zakonom – Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji.

Pored kazne zatvora i novčane kazne (kao osnovnih vrsta krivičnih sankcija koje su izričito propisane u zakonu za poreska krivična djela), od posebnog značaja za suzbijanje poreskog kriminaliteta jesu i druge krivičnopravne mjere. Tu spadaju dvije vrste mjera. To su: (1) mjere bezbjednosti gdje spadaju: a) zabrana vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti i b) oduzimanje predmeta i (2) mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Pored kazni, najveći praktičan značaj i dejstvo (posebno preventivno dejstvo u pravcu sprečavanja i predupređivanja ponovnog vršenja krivičnih djela od strane istih lica) imaju mjere bezbjednosti.

LITERATURA

- [1] Allix, E. (1937). La condition des etrangers au point de vue fiscal. *Racueil des Cours Academie de Droit international e la Haye*, vol. 61.
- [2] Anđelković, M., Jovašević, D. (2006). Izbjegavanje plaćanja poreza. Niš.
- [3] Buhler, O., Strickdrodt, G. (1960). *Steuerrrecht*, Band 1. Wiesbaden: Allgemeiner Steuerrrecht.
- [4] Vukšić, Z. (2003). Poreska utaja. *Zagreb: Hrvatska pravna revija*, broj 10.
- [5] Demirović, M. (1989). Krivično djelo poreske utaje. *Beograd: Pravna misao*, broj 9–10.
- [6] Gačić, B. (1981). Neki novi pojarni oblici privrednog kriminaliteta. *Sarajevo: Pravna misao*, broj 9–10.
- [7] Gnjatović, D. (1999). *Finansije i finansijsko pravo*. Beograd.
- [8] Grupa autora (1995). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*. Beograd.
- [9] Đerek, B. (2003). Kaznena odgovornost za povrede poreskih zakona. *Zagreb: Finansijska teorija i praksa*, broj 1.
- [10] Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2010). *Krivično pravo*. Beograd.
- [11] Jelčić, B. (1990). *Nauka o finansijama i finansijsko pravo*. Zagreb.
- [12] Jerković, M. (2000). Kaznena odgovornost za povrede poreskih propisa. *Zagreb: Poreski vjesnik*, broj 5.
- [13] Jovanović, Lj., Đurđić, V., D. Jovašević, D. (2006). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- [14] Jovanović, Lj., Jovašević, D. (2002). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- [15] Jovašević, D. (2014). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- [16] Jovašević, D. (2005). *Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom*. Beograd.
- [17] Jovašević, D. (2002). *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*. Beograd.
- [18] Jovašević, D. (2003). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*. Beograd.
- [19] Jovašević, D. (2011). *Leksikon krivičnog prava*. Beograd.
- [20] Jovašević, D. (2002). Obilježja krivičnog djela poreske utaje. *Novi Sad: Pravo, teorija i praksa*, broj 1..
- [21] Jovašević, D. (2001). Novčana kazna u jugoslovenskom krivičnom pravu. *Podgorica: Pravni zbornik*, broj 1–2.
- [22] Jovašević, D. (2001). *Poreski prekršaji*. Beograd: *Ekonomika*, broj 4–5.
- [23] Jovašević, D., Hašimbegović, T. (2004). *Sistem poreskih delikata*. Beograd.
- [24] Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni dio*. Banja Luka.
- [25] Jovašević, D. (2007). *Sistem kazni u novom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije*. Novi Sad: *Pravo, teorija i praksa*, broj 2.
- [26] Jovašević, D. (2002). *Sistem imovinskih krivičnih sankcija u jugoslovenskom krivičnom pravu*. Beograd: *Nauka, bezbjednost, policija*, broj 2.
- [27] Juranić, J. (1965). *Kazneno djelo poreske utaje*. Zagreb.
- [28] Kesner-Škreb, M. (1995). *Izbjegavanje i utaja poreza*. Zagreb: *Finansijska praksa*, broj 3.
- [29] Klepić, D. (1998). *Finansijska nedisciplina*. Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 12.
- [30] Kovčević, I. (2007). *Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja*. Zagreb: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, broj 2.
- [31] Kos, D. (2000). *Kaznenopravna odgovornost za krivična djela gospodarskog kriminaliteta*. Zagreb: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, broj 2.
- [32] Kovačević-Čolović, J. (1999). *Kaznenopravne sankcije za finansijska krivična djela*. Zagreb: *Hrvatska gospodarska revija*, broj 4.
- [33] Kriletić, M. (1998). *Poreska, carinska i kaznena djela pranja novca prema novom kaznenom zakonodavstvu*. Zagreb: *Pravo i porezi*, broj 1.
- [34] Kriletić, M. (1996). *Novosti u Kaznenom zakoniku u vezi sa pranjem novca, utajom poreza i dr*. Zagreb: *Računovodstvo, revizija i finansije*, broj 6.
- [35] Kulić, M. (1995). *Ovlašćenja finansijske policije u poslovima kontrole javnih prihoda*. Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 2.
- [36] Lazarević, Lj. (1993). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- [37] Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje.
- [38] Marić, Z. (2005). *Kaznene odredbe u Zakonu o porezu na dodatu vrijednost Srbije i Crne Gore*. Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 3.
- [39] Matković, B. (2007). *Utaja poreza*. Zagreb: *Računovodstvo, revizija i finansije*, broj 11.
- [40] Madžarević-Šujster, S. (2002). *Procjena poreske utaje u Hrvatskoj*. Zagreb: *Finansijska teorija i praksa*, broj 1.
- [41] Miloš, D. (1981). *Krivično djelo poreske utaje*. Sarajevo: *Pravna misao*, broj 9–10.
- [42] Mršić, G. (2007). *Kaznena djela utaje poreza i drugih davanja – poseban osvrt na slučajeve iz prakse*. Zagreb: *Radno pravo*, broj 9.
- [43] Mršić, G. (2006). *Kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja – poseban osvrt na kazneno djelo utaje poreza i drugih davanja*. Zagreb: *Hrvatska pravna revija*, broj 10.
- [44] Najamšić, T. (1999). *Krivična djela poreske naravi*. Zagreb: *Poreski vjesnik*, broj 9.
- [45] Novoselac, P. (2001). *Gospodarska kaznena djela*. Zagreb: *Zbornik radova, Aktuelna pitanja kaznenog zakonodavstva*.
- [46] Ocvirk, D. (2001). *Skriveni transferi dobiti*. Zagreb: *Poreski vjesnik*, broj 3.
- [47] Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb.
- [48] Pavlović, Š. (2003). *Kaznena odgovornost za poresku utaju*. Zagreb: *Pravo i porezi*, broj 10.
- [49] Pogarčić, Z. (2003). *Nova kaznena djela iz područja gospodarskog poslovanja*. Zagreb: *Računovodstvo, revizija i financije*, broj 12.
- [50] Popović, D. (1997). *Nauka o porezima i poresko pravo*. Beograd.
- [51] Popović, D., Ilić-Popov, D.G. (1996). *Ekonomika oporezivanja i poresko pravo*. Beograd.
- [52] Radovanović, M., Đorđević, M. (1975). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- [53] Simić, I., Petrović, M. (2002). *Krivični zakon Republike Srbije - praktična primjena*. Beograd.
- [54] Simić, I., Trešnjev, A. (2010). *Krivični zakonik sa kraćim komentarom*. Beograd.
- [55] Stanković, M. (1993). *Poreska utočišta u svijetu*. Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 6.
- [56] Stojanović, Z., Perić, O. (2000). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- [57] Stojanović, Z., Perić, O. (1996). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenima*. Beograd.
- [58] Sučević, R. (1997). *Uloga poreza i drugih davanja*. Zagreb: *Pravo i porezi*, broj 3.
- [59] Sučević, R. (1997). *Utaja poreza i drugih davanja*. Zagreb: *Pravo i porezi*, broj 3.

[60] Hadžimusić, M. (2005). Odgovornost i sankcionisanje subjekata zbog neizvršenja poreskih obaveza. Sarajevo: Pravna misao, broj 1–2.

[61] Čejović, B., Miladinović, V. (1995). Krivično pravo, Posebni dio. Niš.

[62] Šimović, J., Rogić-Jugarić, T., Cindori, S. (2007). Utaja poreza u Republici Hrvatskoj i mjere za njeno sprečavanje. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2.

[63] Škof, B. (1996). Utaja poreza na dodatnu vrijednost i njeno kažnjavanje. Zagreb: Finansijska praksa, broj 4.

Javno-privatno partnerstvo u privrednim društvima kao brana privrednom kriminalitetu (sa posebnim osvrtom na mala i srednja preduzeća U Republici Srbiji)

Branislav Grujić, OPTIKUS/OKULUS, Beograd

Sažetak— Postojeća teorijsko-empirijska iskustva u većini zemalja Rvropske Unije (u daljem tekstu:EU), potvrđuju da je javno-privatno partnerstvo (u daljem tekstu: JPP) važan instrument privrednog razvoja. Jedna od osnovnih prednosti ovog modela privredne saradnje jeste oslobađanje državnih sredstava za ulaganje u druge oblasti, što je neophodno za održavanje budžetske ravnoteže u kriznim vremenima kao što je slučaj u poslednjih nekoliko godina. Definisanje mogućih modela zajedničkog finansiranja investicija, malih i srednjih preduzeća s jedne strane, i javnog sektora sa druge strane (JPP), predstavlja oblik iznalaženja rešenja hroničnog nedostatka finansijskih sredstava. Zbog značaja koji imaju mala i srednja preduzeća u privredama razvijenih zemalja, posebno se apostrofira potreba izučavanja mogućnosti alternativnog finansiranja ovih privrednih subjekata. Ovde se posebno ukazuje na potrebu izučavanja mogućnosti i uslova finansiranja putem JPP, gde mala i srednja preduzeća obezbeđuju sredstva za rad i poslovanje minimalnim angažovanjem sopstvenog kapitala, koristeći sopstveni portfolio znanja-inovativnosti i kreativnosti. S tim u vezi, smatramo da je istraživanje u ovom radu značajno i da će dati doprinos subjektima zainteresovanim za rešavanje problema finansiranja investicija, a pre svega malim i srednjim preduzećima.

Ključne riječi – mala i srednja preduzeća, javno-privatno partnerstvo, privredna društva, finansiranje

Abstract – The existing theoretical and empirical experience in most EU countries, confirm that the public-private partnership (PPP) is an important instrument of economic development. One of the main advantages of this model of economic cooperation is the release of government funds for investment in other areas, which is essential for the maintenance of a balanced budget in times of crisis, as is the case in recent years .

Defining the possible models of financing investment, small and medium enterprises on the one hand, and the public sector on the other hand (PPP), a form of finding solutions of chronic underfunding.

Because of the importance of having small and medium-sized enterprises in the economies of developed countries, particularly emphasizing the need for studying the possibilities of alternative financing these businesses. There are particular points to the need to study the possibilities and conditions of financing through (PPP), where small and medium enterprises provide the tools and operations minimum commitment of equity capital, using your

own portfolio of knowledge - innovation and creativity. In this regard, we believe that research in this important work and to contribute to entities interested in solving the problem of financing the investment, especially for small and medium-sized enterprises.

Keywords – small and medium enterprises, public-private partnerships, companies, funding.

I. UVOD

Krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka, u svetu, sve više dobija na značaju i intenzivnije se razvija model izgradnje ili rekonstrukcije infrastrukturnih i drugih objekata, namenjenih zadovoljenju javnih potreba po modelu javno-privatnog partnerstva. Neke od fiskalnih funkcija države koje su nekad bila isključiva uloga javne vlasti, koja je finansirala javne potrebe iz budžeta, primenom modela JPP ostvarivanje javnih interesa obezbeđuju angažovanjem kapitala privatnih partnera. Pored toga, javno-privatnom partnerstvo je važno kao oblik saradnje jedinica lokalne samouprave i privatnih partnera u oblasti upotrebe sredstava, znanja i iskustava, u cilju: projektovanja, finansiranja, izgradnje, upravljanja, održavanja lokalne infrastrukture i vršenja izvornih funkcija lokalne samouprave.

U Srbiji JPP zakonski nije bilo regulisano do 2011. godine, iako je već nekoliko godina bilo najavljivano, niti je bila posvećena odgovarajuća pažnja ovom značajnom obliku investiranja u privredu zemlje. Zbog toga svaki oblik JPP morao je bio uređivan nizom zakona u drugim oblastima, što je otvaralo dodatna pitanja, stvaralo konfuzije i usporavalo proces realizacije JPP. Javno-privatno partnerstvo se može najopštije definisati kao oblik kooperacije između javnog i privatnog sektora na području planiranja, proizvodnje, pružanja, finansiranja, poslovanja ili naplate javnih poslova¹. Ovde se javni sektor javlja kao ponuđač takve saradnje, odnosno pojavljuje se kao partner koji ugovorno definiše vrste i obim poslova ili usluga koji obavljanje javnih poslova nudi privatnom sektoru. S druge strane, privatni sektor je u ulozi partnera koji traži takvu saradnju, ukoliko može ostvariti

¹ Videti: Davies,J., Ghani A., Private Finance Initiative, Industry economics and statistics directorate, London, 2003., p.4-6, i Williams T.P: Moving to Public-Private Partnerships: Learning from Experience around the World, Arlington; IBM Endowment for the Business of Government, Washington, DC, 2003.

poslovni interes (profit) i pri tome kvalitetno izvršavati svoje ugovorom definisane poslove.

U poslednjih dvadesetak godina u svetu se intenzivnije razvijaju modeli JPP-a korišćenjem složene kombinacije državnih sredstava (vlade) i privatnog finansiranja, a zatim se daje na upravljanje privatnom subjektu (sektoru) u okviru dugoročnih franšiza, ugovora ili zakupa. Tipični JPP projekti su infrastrukturni objekti: putevi, mostovi, aerodromi, vodovodni sistemi, cevovodi, i elektrane, ali i zatvori, stadioni, škole, opštinske zgrade, itd.

Iako je model JPP-a posebno aktuelan poslednjih dvadesetak godina, pojam javnog privatnog partnerstva nije proizvod sadašnjeg vremena. Ovaj oblik finansijske saradnje javlja se u 16. i 17. veku, a posebno u 19. veku kroz javne radove (gradnja železnice, pružanje komunalnih usluga i sl.). U kriznim periodima razvoja društva, kooperacija između javnog i privatnog sektora može da pomogne u realizaciji projekata koji su trenutno i srednjeročno korisni. Za ovo je, međutim, potrebna institucionala i zakonska infrastruktura koja u Srbiji još uvek nije na potrebnom nivou, mada su primetne značajne pozitivne promene. Takođe, treba istaći da JPP može generisati visok nivo investicija, što je za Srbiju posebno važno s obzirom da je za održivi rast godišnje potrebno 2,5 milijardi evra direktnih stranih investicija².

U odnosu na ostale modele zajedničkog finansiranja investicija malih i srednjih preduzeća s jedne strane, i javnog sektora sa druge strane, javno-privatno partnerstvo predstavlja oblik rešenja hroničnog nedostatka finansijskih sredstava. Zbog toga se posebno apostrofira potreba izučavanja mogućnosti alternativnog finansiranja ovih privrednih subjekata, što je JPP po definiciji. Dakle, realna društvena praksa nametnula je potrebu izučavanja mogućnosti i uslova finansiranja putem JPP, gde mala i srednja preduzeća obezbeđuju sredstva za rad i poslovanje minimalnim angažovanjem sopstvenog kapitala, koristeći sopstveni portfolio znanja-inovativnosti i kreativnosti. S tim u vezi, naše istraživanje u ovom radu dobija na aktuelnosti i značaju.

II. OKVIR I PREDMET JAVNOPRAVNOG PARTNERSTVA

Posebna pažnja, u radu posvećena je pronalaženju odgovora na pitanje kako otkloniti slabosti (neinventivnost i nepreduzimljivost) javnog sektora u finansiranju infrastrukturnih sistema prihvatanjem modela JPP. U kontekstu predhodnog, je i definisanje odgovora na pitanje: kako obe strane da kapitalizuju sopstvene prednosti, s jedne, i na koji način da otklone slabosti finansiranja MSP kroz JPP, s druge strane.

Očekivanja su da će odgovori na ova pitanja doprineti poboljšanju ukupne efikasnosti privrede Republike Srbije, imajući u vidu da mala i srednja preduzeća dominiraju u njenoj strukturi.

U izradi ovog rada korišteni su različiti metodi a posebno dogmatički i normativni metod, kojima su osvetljena postojeća zakonska rešenja i ukazano na pravce de lege ferenda rešenja. Istovremeno, primenom uporednopravnog metoda sagledavan

je stepen harmonizovanosti zakonskih rešenja u Srbiji sa rešenjima u drugim zemljama i pravu EU.

Za razliku od ugovornog odnosa, u javno-privatnom partnerstvu zajednički se donosi odluka o procesu pružanja javne usluge sa svrhom da se postigne određena efikasnost za obje strane. Značajno je i to što u odnosima partnerstva svi učesnici u projektu imaju status principala, što znači da ugovaraju svoje učešće za vlastiti račun kako u odnosu na projekat, tako i u odnosu na ostale učesnike³.

U poslednje dve decenije, vlade se sve više suočavaju sa potrebom da se pronađu finansijska sredstva za razvoj i održavanje infrastrukture neophodne zbog povećanja urbanizacije, kao i zbog rehabilitacije postojeće ili izgradnjom nove infrastr. Shodno značaju JPP, na osnovu iskustva u praksi zemalja koje su prve počele primenjivati ovaj model, prevlađuje mišljenje da je JPP zaista efikasan model finansiranja investicija od zajedničkog interesa privatnog i javnog sektora⁴.

Shodno rezultatima istraživanja do kojih smo došli tokom izrade ovog rada, proizlazi zaključak da su mala i srednja preduzeća dominantna u proizvodnoj, trgovinskoj delatnosti i da čine temelj ekonomske snage većine savremenih država. Praksa širokog spektra država potvrđuje da su mala i srednja preduzeća (MSP) okosnica ekonomskog razvoja i da stimulišu privatno vlasništvo i preduzetničke sposobnosti, fleksibilna su i brzo se prilagođavaju promenama na tržištu. Takođe, ove forme privrednih subjekata generišu zaposlenost, stvaraju diversifikovanu ekonomsku aktivnost i doprinose izvozu i trgovini i osnovni su činioci razvoja konkurentne ekonomije.

U većini zemalja u tranziciji MSP su suštinski deo ekonomskih reformi (Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija). Tranzicija ka tržišnoj ekonomiji ima jaku korelaciju sa razvojem privatnog sektora, i naročito sa MSP koja su nosioci promena u procesu reformi.

Razvijene zemlje sveta, članice OECD primenjuju kriterijum da preduzeća do 19 zaposlenih spadaju u mikro, do 99 zaposlenih su mala, od 100-499 zaposlenih su srednja preduzeća, a sa više od 500 zaposlenih su velika preduzeća⁵.

Iskustva velikog broja zemalja pokazuju da MSP podstiču ekonomski razvoj i da je razvoj MSP važan element privrednog restrukturiranja, što se potvrđuje u praksi već u početnoj fazi ekonomskih reformi i transformaciji nacionalnih privrednih sistema.

³ Vladušić, Lj., (2012): Javno-privatno partnerstvo u funkciji bržeg ekonomskog razvoja, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta, Istočno Sarajevo, RS

⁴ Prema jednom mišljenju, koje zastupaju zagovornici tog modela, u Velikoj Britaniji je partnerstvo javnog i privatnog sektora omogućilo izgradnju velikog broja infrastrukturnih projekata, koji na drugi način ne bi mogli da budu realizovani. Pozitivna shvatanja modela JPP ukazuju na podatak da su korišćenjem modela JPP u 78% slučajeva investicije realizovane, a projekat okončan na vreme ili čak pre roka, u poređenju sa 30% slučajeva okončanja projekta u roku, kada je u pitanju izgradnja objekata iz javnih fondova i u tradicionalnom postupku javnih nabavki.

⁵ Stefanović, I., Milošević, D. i Miletić, S: Značaj i problemi razvoj MSP-a u savremenoj tržišnoj ekonomiji, Majska konferencija o stratezijskom menadžmentu, TF Bor, 2009, str. 409-413

² Prema podacima RZS i Izveštaju o MSPP za 2010.

Polazeći od teorijsko-empirijskih pokazatelja, JPP se definiše kao oblik kooperacije između javnog i privatnog sektora na području planiranja, proizvodnje, pružanja, finansiranja, poslovanja ili naplate javnih usluga-poslova. U slučaju JPP-a, javni sektor se javlja kao proizvođač i ponuđač takve saradnje, odnosno, kao partner koji ugovorno definiše vrste i obim poslova ili usluga, koje se nude privatnom sektoru.

S druge strane, privatni sektor je partner koji potražuje takvu saradnju, ukoliko može ostvariti poslovni interes (profit) i pri tome doprinosi kvalitetnom izvršavanju ugovorom definisanih obaveza (poslov).

Značajno je da privatni partner pored projektovanja, izgradnje, održavanja i upravljanja, preuzima i ulogu finansiranja i to je posebna specifičnost i prednost JPP. Objekti se grade primenom složene kombinacije interesa države i privatnog kapitala, a zatim se daje na upravljanje privatnom subjektu u okviru dugoročnih franšiza, ugovora ili zakupa.

Najčešći primeri projekata po modelu JPP-a su: putevi, mostovi, aerodromi, vodovodni sistemi, cevovodi, i elektrane, ali i drugi veći objekti javnog značaja: zatvori, stadioni, škole, opštinske zgrade itd..

Javno privatno partnerstvo, s aspekta države ili preciznije javnog sektora, posebno omogućuje sve oblike saradnje jedinica lokalne samouprave i privatnih partnera u oblasti upotrebe sredstava, znanja i iskustava, u cilju: projektovanja, finansiranja, izgradnje, upravljanja, održavanja lokalne infrastrukture i vršenja izvornih funkcija lokalne samouprave.

Iskustva velikog broja zemalja pokazuju da MSP podstiču ekonomski razvoj i da je razvoj MSP važan element privrednog restrukturiranja, što se potvrđuje u praksi već u početnoj fazi ekonomskih reformi i transformaciji nacionalnih privrednih sistema. Polazeći od teorijsko-empirijskih pokazatelja, JPP se definiše kao oblik kooperacije između javnog i privatnog sektora na području planiranja, proizvodnje, pružanja, finansiranja, poslovanja ili naplate javnih usluga-poslova. U slučaju JPP-a, javni sektor se javlja kao proizvođač i ponuđač takve saradnje, odnosno, kao partner koji ugovorno definiše vrste i obim poslova ili usluga, koje se nude privatnom sektoru.

S druge strane, privatni sektor je partner koji potražuje takvu saradnju, ukoliko može ostvariti poslovni interes (profit) i pri tome doprinosi kvalitetnom izvršavanju ugovorom definisanih obaveza (poslov). Značajno je da privatni partner pored projektovanja, izgradnje, održavanja i upravljanja, preuzima i ulogu finansiranja i to je posebna specifičnost i prednost JPP. Objekti se grade primenom složene kombinacije interesa države i privatnog kapitala, a zatim se daje na upravljanje privatnom subjektu u okviru dugoročnih franšiza, ugovora ili zakupa.

Najčešći primeri projekata po modelu JPP-a su: putevi, mostovi, aerodromi, vodovodni sistemi, cevovodi, i elektrane, ali i drugi veći objekti javnog značaja: zatvori, stadioni, škole, opštinske zgrade itd.. Javno privatno partnerstvo, s aspekta države ili preciznije javnog sektora, posebno omogućuje sve oblike saradnje jedinica lokalne samouprave i privatnih

partnera u oblasti upotrebe sredstava, znanja i iskustava, u cilju: projektovanja, finansiranja, izgradnje, upravljanja, održavanja lokalne infrastrukture i vršenja izvornih funkcija lokalne samouprave.

III. EFEKTI I MODELI JAVNOPRIVATNOG PARTNERSTVA

Na osnovu urađenih istraživanja, u svim oblicima javno-privatnog partnerstva na lokalnom nivou, glavna prednost MSP je znanje u formi preduzetničkih inovacija. Oblici modela JPP danas prisutnih u praksi, javljaju se nakon 1990. godine kada su zemlje Evropske unije prihvatile javno-privatno partnerstvo radi podsticanja svoje privrede, te bržeg razvoja svoje infrastrukture i javnih usluga. Francuska je bila prva zemlja Evropske unije koja je primenila modele javno-privatnog partnerstva, zatim, Velika Britanija gde su modeli JPP najšire prihvaćeni, kao i druge zemlje Evropske unije.

Kada se govori o malim i srednjim preduzećima, bitno pitanje je kriterijum po kome se rezvrstavaju preduzeća po veličini⁶.

Teorijski i empirijski pokazatelji upućuju na zaključak da je najčešće korišćen model JPP koncesija, gde su direktno uključene investicije privatnog sektora regulisane putem ugovora o koncesiji.

Treba naglasiti da u teoriji preovladava stav da je JPP (iako pripada koncesijama), svakako mnogo savršeniji oblik od klasičnih oblika koncesija, što se najočiglednije pokazuje na primerima iz prakse od kojih su neki prezentirani i objašnjeni u radu.

U praksi finansiranja razvojnih projekata, suština JPP-a nije u tome da se uspostavi partnerstvo tamo gde inače ne postoji, nego da se javno-privatno partnerstvo institucionalizuje ili da se uredi na poseban način i da se otvore nove mogućnosti za razvoj. Osnovna ideja javno-

privatnog partnerstva jeste da, gde je to moguće, poveže ideju raspodele rizika, koji treba da

obezbedi javni sektor, sa inovativnošću, preduzetničkim duhom i efikasnošću koje treba da obezbedi privatni sektor.

Budžet je svakako jedan od glavnih instrumenata države. Vlasnički aspekt dolazi do izražaja i po pitanju usaglašavanja delovanja javnog i privatnog sektora, tj. njihovog funkcionisanja⁷.

Problem podele rizika u JPP izražava suštinu ovog partnerstva. Pokazuje se da sporovi između ugovornih strana nastaju zbog ubeđenja da raspodela rizika nije najefikasnija i najpravičnija.

Polazeći od evropskih iskustava (upustvo EK) očekivanja učesnika privatnog sektora u partnerstvu sa javnim sektorom su različita, ali njihov zajednički imenitelj se svodi na: ostvarivanje većeg profita, srazmerno uvećanje profitnog potencijala usled veće izloženosti riziku, jasne pravne i

⁶ Zakon o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća, („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/02, 34/06 i 119/08)

⁷ Joseph E. Stiglitz, (2004), Ekonomija javnog sektora, prvo izdanje,, Ekonomski fakultet, Beograd

regulatorne strukture, potencijala rasta i razvoja, politička podrška i stabilnost.

U Republici Srbiji su stvorene pretpostavke (društvene i pravne) da JPP može generisati realativno visok nivo investicija, što je za privredu važno s obzirom da je za održivi rast godišnje potrebno oko tri milijarde evra direktnih stranih investicija.

Istraživanja tokom izrade rada jednim delom su bila usmerena da se identifikuju forme JPP primenjivane u više zemalja, rađene u skoroj prošlosti, koje su rezultirale modelima za transformaciju javnog sektora, tako da omogući donosiocima odluka i interesnim grupama da: osnaže kapacitet vlasti i JP za pripremanje i finansiranje infrastrukturnih projekata i osiguraju pravilnu implementaciju i održivo funkcionisanje projektnih investicija.

Zbog sve veće potrebe za izgradnjom nove javne infrastrukture, ulaganjima u dobra od opšteg interesa i efikasnim pružanjem usluga od javnog značaja, kao nužnom se ukazala potreba za stvaranjem odgovarajućeg pravnog i institucionalnog okvira za privlačenje privatnih investicija u Republiku Srbiju.

U pravnom sistemu RS javno-privatno partnerstvo je definisano na osnovu elemenata i standarda EU i izražava se kao partnerstvo u formi dugoročne saradnje između javnog (državnog) i privatnog kapitala (subjekta) radi finansiranja, izgradnje, rekonstrukcije, upravljanja ili održavanja infrastrukturnih i drugih objekata od javnog značaja i pružanja usluga od javnog značaja, koje može biti ugovorno ili institucionalno.

Projekti JPP treba da u Republici Srbiji omoguće veću ekonomsku efektivnost i socijalnu odgovornost subjekata koji su involvirani u ovaj oblik ekonomske i finansijske saradnje. Vrednost koja se dobija za uložena sredstva treba da bude veća od one koja bi se dobila sprovođenjem „tradicionalnog“ (budžetskog) modela ulaganja, koji se pokazao neefikasnim sa veoma skromnim rezultatima. U cilju potpune podrške realizaciji projekata JPP i koncesija država, odnosno, vlada je formirala međuresorno javno telo-Komisiju za javno-privatno partnerstvo kao operativno telo nezavisno u svom radu.

Na efikasnost poslovanja MSP u svetlu JPP nezaobilazan uticaj ima poreska politika. U svim privredama, budžetskim i poreskim koncesijama, poreskim beneficijama, smanjenjem carinskih i fiskalnih tereta, subvencionisanjem investicija, diferenciranim fiskalnim stopama, ubrzanom amortizacijom, i beneficiranim kamatama angažovanog kapitala u obligacije, država usmerava i podstiče poslovanje privrednih društava i ukupan ekonomski rast i razvoj.

Osim navedenih instituta podsticajnih mera države, za poslovanje MSP-a i drugih privrednih društava, važan je i tehničko-tehnološki napredak, jer kao pandan rastu produktivnosti i kao faktor koncentracije proizvodnje i centralizacije kapitala, pretpostavlja brzo i efikasno reinvestiranje, zamenu dotrajalih i iskorišćenih sredstava, i ubrzano otpisivanje fiksnog kapitala.

U razvijenim privredama EU poznat je sistem stimulativnog delovanja države na podsticaj investiranja,

fiskalnim beneficijama, olakšicama i oslobođenjima od poreskih zahvata. Problem privrednog rasta, dakle, ogleda se u podizanju nivoa štednje i formiranja kapitala za nove investicije: fiskalnim bonifikacijama i koncesijama, prelevmanima, diskriminatorskim i selektivnim fiskalnim opterećenjem.

Fiskalne olakšice, u cilju plasiranja budžetskih ušteda na tržištu kapitala u alimentiranju intenzivnih investicija, dopunski su prostor delovanju države u podsticanju ekonomskog rasta. Regulišući poresko opterećenje, država utiče na formiranje interesa za plasman novog kapitala na akcionarsko i obligaciono finansiranje kapitalnih investicija privrednih društava. Angažovani kapital u obligacije i akcije oslobađa se od plaćanja poreza. Time se privlači privatni kapital i sprečava izvoz kapitala, a fiskalnim refakcijama privlači inostrani kapital.

Proces harmonizacije i uslovljavanje poreskih sistema u razvijenim državama je dosta uspešno sproveden, što se posebno odnosi na direktne poreze (bez socijalnog osiguranja), indirektno poreze i porez na dodatu vrednost (PDV). Budžetski deficiti država, koji se kreću preko 3% društvenog proizvoda, uz visoke realne kamate na tržištu kapitala, dovode do poskupljenja kredita za privatne zajmotražioce. Država sve više koristi novac i akumulaciju (porezima) za pokriće deficita, a to dovodi do krize razvoja mnogih grana proizvodnje, usporavanja tempa rasta, porasta nezaposlenosti u privredi (uz rast neproizvodnih zapošljavanja u državnom sektoru), čime slabi dohodna strana budžeta (porezi stanovništva i korporacija).

Nacionalna strategija pridruživanja i pristupanja Srbije EU ima rang i značaj strateškog državnog dokumenta. Proces pridruživanja podrazumeva i reformu institucija poreskog sistema. Jedna od već realizovanih reformskih mera jeste formiranje trezora pri Ministarstvu finansija sa osnovnom ulogom optimizacije finansijskog planiranja, upravljanja i kontrole državnih (lokalnih) sredstava. Zakonom o lokalnoj samoupravi sprovedena je značajna decentralizacija javnih finansija i pokrenuta reforma poreske službe. Poreska reforma nakon 2000. godine doprinela je značajnom povećanju transparentnosti poreskog sistema, njegovoj decentralizaciji i prilagođavanju potrebama tržišno orijentisane privrede, što direktno implicira uspešnost poslovanja privrednih društava.

Pored poreske politike, takođe, veliki uticaj na poslovanje MSP, posebno njihovo finansiranje ima kreditna politika. Adekvatnim koncipiranjem kreditne politike banaka, omogućuje se tržišna realizacija alokativne i selektivne funkcije makroekonomske politike u pravcu prihvatljivom za privredne subjekte.

Koncipiranjem i realizacijom mikro komponente kreditne politike postiže se profitabilnost, stabilnost i sigurnost poslovnog sistema pojedinačnih subjekta. Makroekonomska komponenta kreditne politike odnosi se na efikasnu i racionalnu alokaciju uvek relativno oskudnih finansijskih resursa i na kreditnu podršku privrednim subjektima. Adekvatna kreditna politika omogućuje neku vrstu prirodne ravnoteže između mikro i makro komponente, tj. između poslovnih performansi banke i dobrih rezultata privrednih subjekata –privrednih društava.

Posebno, poslovna politika banaka ima definisan deo poslovnih politika koji se odnosi na vrlo značajan i masovan segment rada, a to je segment rada sa malim i srednjim privrednim društvima.

IV. ZAKLJUČAK

Iskustva pokazuju da postoji direktna korelacija između stepena industrijalizacije jedne zemlje i udela sektora MSP u njenoj privredi. U bogatim i visoko industrijalizovanim zemljama MSP, po pravilu, ostvaruju značajno učešće u ukupnom broju privrednih subjekata, ukupnoj zaposlenosti, kreiranju bruto domaćeg proizvoda (u daljem tekstu BDP) i generisanju novih radnih mesta. Opšte je prihvaćeno stanovište prema kome industrijalizacija predstavlja jedan od osnovnih pokretača privrednog rasta i razvoja, što posebno dobija na značaju u uslovima aktuelnog stanja u privredama tranzicionih i zemalja u razvoju. Za zemlje u razvoju, industrijalizacija je osnovni izvor zaposlenosti, rasta zarada, tehnološkog napretka i kreiranja države blagostanja. Uloga MSP je značajna na svim nivoima ekonomskog i naročito industrijskog razvoja iz razloga što ova preduzeća predstavljaju kičmu privatnog sektora svake privrede učestvujući sa preko 90% u ukupnom broju privrednih subjekata i generišući između 50 i 60% ukupne i 40 i 80% zaposlenosti u proizvodnji. U zemljama u tranziciji, u kojima još uvek dominiraju velika, pretežno neefikasna državna preduzeća, podsticanje dinamičnijeg razvoja sektora MSP predstavlja možda jednu od najvećih razvojnih šansi.

Značajna sredstva banke su dale i dalje daju za kreditnu podršku ovim društvima, iz više razloga od kojih ćemo pomenuti nekoliko: a) velika je disperzija ovih kredita te po broju i niskim kreditnim zahtevima svaki plasman banke smanjuje rizik, tj mala je verovatnoća da se ti krediti ne mogu blagovremeno naplatiti, b) skoro su svi profitabilni, c) pod pomaže se velika zaposlenost, d) značajna sredstva depozita se na ovaj način akumulira kod banaka i banku čini likvidnijom i d) ostvaruje se znatan prihod kod oba poslovna partnera.

Pored banaka, koje daju punu kreditnu podršku ovim preduzećima kao poslovnim partnerima, i država izdvaja znatna sredstva za podsticanje i razvoj ovih privrednih subjekata. Na ovim poslovima posebnu ulogu ima Republička agencija za razvoj malih i srednjih privrednih društava i preduzetnika. Agencija, uz pomoć banaka i sredstava budžeta, realizovala je više projekata, a naročita projekat dodele kredita početnicima koji žele da se bave ovim biznisom. Neka istraživanja pokazuju da svaki peti čovek u Srbiji želi da se bavi i pokrene sopstveni biznis. Pored navedenih faktora, važan uticaj na poslovanje MSP i ostalih privrednih društava ima međunarodno kretanje kapitala. Najveći deo međunarodnog kretanja kapitala odvija se između razvijenih zemalja, odnosno subjekata iz ovih zemalja, koje su glavni davaoci i korisnici kapitala u svetskim razmerama.

Privrede u razvoju (zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji) se kao grupacija uglavnom pojavljuju kao korisnici kapitala, a mnogo manje kao davaoci kapitala, mada se neke od njih, u poslednje vreme, u određenoj meri, pojavljuju i kao relativno značajni davaoci kapitala. Kod međunarodnog kretanja kapitala, za MSP važan je ekonomski kriterijum, dugoročno kretanje kapitala u okviru zajmovnog kapitala i u vidu

investicionog kapitala. S obzirom da se kratkoročni kapital koristi za finansiranje tekućeg poslovanja, za MSP interesantan je srednjoročni i dugoročni kapital za investicione namene. Strane direktne investicije u savremenoj razvojnoj etapi, preuzimaju funkciju ključnog razvojnog faktora svetske privrede i uz trgovinu postaju osnovni mehanizam globalizacije svetske privrede, odnosno globalizacije poslovanja preduzeća.

Uslovi rastuće integracije i međuzavisnosti, uz sve oštrije kriterijume konkurentnosti zahtevaju od preduzeća da nađu efikasne kanale, koji će im obezbediti pristup tržištima (kao inputa tako i outputa). Strane direktne investicije su u tom kontekstu pružile idealno rešenje. Putem direktnih investicija u inostranstvu, preduzeća razmeštaju svoje proizvodne sisteme i ostale poslovne funkcije u globalnim razmerama, nastojeći da obezbede najpovoljnije snabdevanje sa jedne strane (sirovinama, energijom i radnom snagom), a sa druge strane najprofitabilniji plasman svojih proizvoda uz prisustvo na svim važnijim tržištima. Za razliku od ranijeg perioda kada se uglavnom tragovalo rezultatima proizvodnje (robom), u savremenim uslovima raste značaj međunarodnog prometa faktora proizvodnje. Izvozom kapitala, tehnologije i radne snage organizuje se proizvodnja u inostranstvu, koja često zamenjuje klasičan izvoz gotovih proizvoda i dovodi do krupnijih promena u bimu, strukturi i pravcima međunarodne trgovine. U novije vreme dolazi do naglog porasta značaja međunarodnog finansiranja. Značaj međunarodnog finansijskog tržišta za poslovanje MSP, kako na globalnom, tako i na nivou država ili nacionalnim nivoima, ogleda se u činjenici da obezbeđuje uslove za racionalnu upotrebu svih faktora proizvodnje, ne samo finansijskih sredstava. Obezbeđuje brži i efikasniji protok kapitala.

Dakle, svi subjekti koji najefikasnije koriste faktore proizvodnje (radnu snagu, zemljište, sirovine, energiju, tehnologiju) mogu da privuku finansijska sredstva za svoju aktivnost, pošto će biti u stanju da vlasnicima tih sredstava ponude veće koristi u vidu kamate, dividende ili nekog drugog oblika prihoda. Osetljivost, kao slabost finansijskog tržišta, ima, takođe, veliki uticaj na poslovanje MSP. Brojni su faktori koji utiču na stanje na međunarodnom finansijskom tržištu, tako da se svi problemi direktno reflektuju na poslovanje svih privrednih subjekata i naravno MSP. Međunarodno finansiranje omogućuje racionalniju upotrebu finansijskih sredstava jer se ona usmeravaju u regione i sektore gde je njihova efikasnost u korišćenju najveća, razbijaju se uski nacionalni okviri i kriterijumi u alokaciji kapitala i novca. Međunarodne finansijske organizacije (npr. IBRD, IDA i dr.) mogu odobravati opšterazvojne zajmove, gde se ne određuje precizno način njihovog korišćenja, i projektne zajmove, koji su namenjeni finansiranju tačno utvrđenih projekata, gde se uključuju i MSP.

Bez obzira kakav je uticaj vlasnika kapitala na korišćenje plasiranih sredstava, bilo da se radi o direktnim ili portfolio investicijama, šanse za MSP su opravdane.

LITERATURA

- [1] Draker, P., (1995), Postkapitalističko društvo, Grmeč-Privredni pregled, Beograd.. (Internet izvor).

- [2] Draškić, M., (1987), Međunarodna prodaja prema uniformnim pravilima u uporednom pravu, Savremena administracija, Beograd
- [3] Đurović, R., Međunarodno privredno pravo, (1982), Savremena administracija, Beograd
- [4] Ekonomska enciklopedija, drugi tom, (1984), Savremena administracija, Beograd
- [5] Erić, D., Beraha, I., Đuričin, S., Kecman, N., Jakišić, B., (2012): Finansiranje malih i srednjih preduzeća u Srbiji, Institut ekonomskih nauka i Privredna komora Srbije, Beograd
- [6] Fridman, M., (1973); Teorija novca i monetarna politika, Rad, Beograd
- [7] Gavrilović Jovanović, P., (2004), Međunarodno poslovno finansiranje, Ekonomski Fakultet, Beograd
- [8] Joseph E. Stiglitz, (2004), Ekonomija javnog sektora, prvo izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd
- [9] Kovač, B., Z. Pjanić i Bajec, J. (1980), Finansijska struktura i politika preduzeća u postsocijalističkom društvu, Ekonomski Fakultet, Beograd.
- [10] Lukić, R., i Košutić, B., (2004): Uvod u pravo, Pravni fakultet, Beograd
- [11] Mullin, S., (2004): Public-Private Partnerships and State Economic Development, US
- [12] Ranković, J., (1995), Upravljanje finansijama preduzeća, Ekonomski fakultet, Beograd
- [13] Rodić, J., Tuševljak, S., (2003), Finansije preduzeća, Konseko institut, Beograd
- [14] Velimirović, M., Vukićević, S., (2002): Poslovno pravo sa elementima prava i osnovama građanskog prava, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd
- [15] Vladušić, Lj., (2012): Javno-privatno partnerstvo u funkciji bržeg ekonomskog razvoja, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta, Istočno Sarajevo, RS

Zastupanje okrivljenog pravnog lica u krivičnom postupku u pravu Republike Srbije

Representation of Accused Legal Entities in Criminal Procedure Law of the Republic of Serbia

Velisav Marković, Poslovni fakultet Valjevo, Univerzitet „Singidunum“, Beograd

Sažetak - Odgovornost pravnih lica može biti građanska i deliktna. Vrsta deliktne odgovornosti pravnih lica je i njihova krivična odgovornost. Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Srbije uređeni su uslovi odgovornosti pravnih lica za krivična dela, krivične sankcije koje se mogu izreći pravnim licima i pravila postupka u kojem se odlučuje o odgovornosti pravnih lica, izricanju krivičnih sankcija, donošenju odluka o rehabilitaciji, prestanku mere bezbednosti ili pravne posledice osude i izvršenju sudskih odluka. U ovom radu autor analizira zastupanje pravnog lica u svojstvu okrivljenog u krivičnom postupku u pravu Srbije i to zastupanje od strane predstavnika okrivljenog pravnog lica, njegovo određivanje, izuzeće, dovođenje, troškove predstavljanja i zastupanje od strane branioca okrivljenog pravnog lica.

ključne reči: Krivična odgovornost pravnih lica, predstavnik, branilac

Abstract - Liability of legal entities may be civil and tort. Criminal responsibility is one of possible tort liabilities of legal entities. Law on liability of legal entities for criminal offenses in Serbia regulates the conditions of liability of legal entities for criminal offenses, criminal sanctions that may be imposed on legal entities and rules of procedure in deciding on the responsibilities of legal entities, imposing criminal sanctions, decisions about rehabilitation, cessation of safety measures or legal consequences and enforcement of judgments. In this article, the author analyzes the representation of legal entities as a defendant in criminal proceedings under Serbian law as representation by a representative of accused legal entity, its determination,

exemption, bringing, the costs of representation and representation by defense counsel of the legal entity.

Keywords: criminal liability of legal entities, representative, defense counsel

I UVOD

Odgovornost pravnih lica načelno se deli na građansku odgovornost, koja se najčešće pojavljuje kao odgovornost za štetu, i deliktну odgovornost u okviru koje najznačajnije mesto zauzima krivična odgovornost.

Istovremeno sa nastankom pojma pravnog lica, nastala je i njegova građansko-pravna odgovornost, koja u pravnom pogledu nikad nije bila sporna.

Deliktна odgovornost pravnih lica nastaje zbog povrede propisa koje mogu da predstavljaju prekršaje, prestepe ili krivična dela. Kada su u pitanju različiti prekršaji i prestupi pravnih lica, određivanje njihove odgovornosti za te vrste povreda nije stvaralo neke veće teškoće, ali kada je bila u pitanju njihova odgovornost za krivična dela, u najstrožem delu kaznenog prava u širem smislu, dakle u krivičnom pravu, pojavile su se brojne nedoumice.

U teoriji postoji tri stava o krivičnoj odgovornosti pravnih lica. Prvi je da ne postoji, ne samo krivična, već i svaka druga odgovornost pravnog lica. Drugi stav je da ne postoji krivična odgovornost pravnog lica, ali da postoje drugi oblici kaznene odgovornosti (odgovornost za prekršaje ili privredne

prestupe). Prema trećem stavu, krivična odgovornost pravnog lica je opravdana i neophodna.¹

Krivična odgovornost pravnih lica u svom istorijskom razvoju i pravnim teorijama naišla je na zapreku koja je poticala iz rimskog prava. Staro načelo rimskog prava *societas delinquere non potest* nije dopuštalo deliktну odgovornost pravnih lica. Kasnije razvoj je u velikoj meri preokrenuo to načelo i pod određenim uslovima dopustio uvođenje krivične odgovornosti pravnih lica.²

U pogledu krivičnopravne odgovornosti pravnih lica, krivičnopravno uređenje u evropskim državama je još uvek podeljeno na države koje su takvu odgovornost uredile svojim krivičnim zakonodavstvom i druge koje takvu odgovornost ne poznaju.

Međutim, pravni akti međunarodnih i evropskih organizacija kojima se to pitanje reguliše, a koje su države članice dužne da implementiraju, transformisali su uređenje kažnjivosti pravnih lica tako da je ono, umesto unutrašnjeg kriminalno-političkog pitanja pojedinih država, postalo pitanje izvršavanja njihovih međunarodnopravnih obaveza.³

Od sredine 19. veka u krivičnom pravu Velike Britanije postoji krivična odgovornost pravnih lica. Nemačka je to pitanje rešila tako što je kažnjavanje pravnih lica za krivična dela regulisala zajedno sa njihovim kažnjavanjem za prekršaje po Zakonu o prekršajima iz 1968. godine (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*). Među kontinentalnim državama Holandija je još 1950. godine uvela krivičnu odgovornost pravnih lica za pojedine delikte, a 1976. za sve ostale. Francuska je uvela krivičnu odgovornost pravnih lica novelom Krivičnog zakonika od 1992. godine koja je stupila na snagu 1994. godine. Za poslednjih dvadeset godina krivičnu odgovornost pravnih lica u svoje zakone su uzele: Portugalija 1984, Švedska 1986, Norveška 1991, Island 1993, Finska 1995, Danska 1996, Belgija 1999, Slovenija 1999, Mađarska 2001, Švajcarska 2003, Hrvatska 2004, Austrija 2005⁴ i

Srbija je donela Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela 2008. godine.⁵

Zemlje koje nisu uvele krivičnu odgovornost pravnih lica su na primer: Grčka, Italija, Španija i Luksemburg.

Pravna lica imaju svoju volju. Ona se može zasnovati na kolektivnoj odluci svih članova pravnog lica, na odluci većine njegovih članova (kvorum) ili na odluci pojedinih fizičkih lica kao organa koji predstavljaju pravno lice.

Deliktна sposobnost pravnih lica je drukčije regulisana nego njihova pravna i poslovna sposobnost. Ograničenja koja pravna lica imaju u pogledu svoje pravne i poslovne sposobnosti nemaju značaja za njihovu deliktну sposobnost. Njihova deliktна sposobnost postoji bez obzira na ograničenja koja imaju u pogledu svoje pravne i poslovne sposobnosti.⁶

Radnje koje preduzimaju rukovodeći organi pravnog lica predstavljaju radnje samog pravnog lica, je se one vrše u ime, u interesu i za račun pravnih lica, pre svega preduzeća, odnosno privrednih društava, po njihovom ovlašćenju datom odgovornom licu ili drugom rukovodećem organu za preduzimanje istih, a često i po izričitim odlukama rukovodećih organa upravljanja kao što su skupština ili upravni odbor ili pod uticajem celokupnog pravnog lica, pogotovu kada se radi o manjem privrednom društvu ili privrednom društvu koje ima samo jednog člana. Ove radnje su zato u pravu priznate kao radnje pravnog lica, one proizvode sve korisne ili štetne posledice za pravno lice u njegovoj registrovanoj delatnosti, one ga, do sada, obavezuju kod izvršenja civilnih delikata i kod prekršaja i privrednih prestupa, pa se ne može naći razlog zbog koga se te iste radnje ne bi smatrale radnjama pravnog lica ako je njima izvršeno krivično delo.⁷

Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Srbije uređeni su uslovi odgovornosti pravnih lica za krivična dela, krivične sankcije koje se mogu izreći pravnim licima i pravila postupka u kojem se odlučuje o odgovornosti pravnih lica, izricanju krivičnih sankcija, donošenju odluka o rehabilitaciji, prestanku mere bezbednosti ili pravne posledice osude i izvršenju sudskih odluka.

Ovaj zakon se odnosi samo na pravna lica i odgovorna lica. S obzirom da je preduzetnik uvek i samo fizičko lice to on ne može biti subjekt odgovornosti za krivična dela.

Pojam odgovornog lica uređen je u odredbi člana 112. stav 5. Krivičnog zakonika Republike Srbije⁸ po kome odgovornim licem u pravnom licu smatra se lice koje na osnovu zakona, propisa ili ovlašćenja vrši određene poslove upravljanja, nadzora ili

¹ Stojanović Z., 2006, *Krivično pravo opšti deo*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, str. 192.

² O krivičnoj odgovornosti pravnih lica više u Deisinger M., 2009, *Krivična odgovornost pravnih lica*, Pravni fakultet u ogradu, str. 17-119.

³ Doneto je niz međunarodnih konvencija i preporuka: U okviru OECD usvojena je Konvencija o zabrani potkupljivanja stranih javnih službenika u međunarodnim poslovnim transakcijama 1997. godine koju je do sada ratifikovalo 35 država. Videti: Steps taken and planned future actions by participating countries to ratify and implement the Convention on combating bribery of foreign public officials in international business transactions, www.oecd.org. Zatim je 2000. godine u okviru Ujedinjenih nacija usvojena Konvencija o transnacionalnom organizovanom kriminalu („Sl. list SRJ- Međunarodni ugovori“, br. 6/2001). U okviru Saveta Evrope 1998. godine usvojena je najznačajnija Preporuka R (88) pod nazivom „Odgovornost preduzeća za krivična dela“ a zatim su usvojene četiri značajne konvencije „Konvencija o zaštiti životne sredine primenom krivičnog prava iz 1998. godine, Krivičnopravna konvencija o korupciji iz 1999. godine („Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 2/2002), Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001. godine i Konvencija o pranju novca, otkrivanju, zapleni i oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim delom i finansiranju terorizma iz 2005. godine. Tekst našeg zakona je usaglašen sa pravnim standardima sadržanim u navedenim međunarodnim dokumentima. Videti i više o krivičnoj odgovornosti pravnih lica u uporednom pravu Vrhovšek M., 2009, *Krivična odgovornost pravnih lica*, Pravni fakultet u Beogradu, str. 120. (119-181).

⁴ Deisinger M., op. cit. str. 30-31.

⁵ „Sl. glasnik RS“, broj 97/08.

⁶ Vrhovšek M., op. cit. str. 203.

⁷ Đorđević M., 1968, *Krivična odgovornost pravnih lica*, Beograd, str. 83. Začetnikom teorije o pravnom licu najčešće se smatra Savinji (Friedrich Carl Savigny, 1779-1861). Po njemu suština pravnog lica sastoji se u građanskopravnom svojstvu posedovanja imovinske sposobnosti. Poslovna sposobnost pravnog lica ostvaruje se preko njegovih organa, što spada u statutarno uređenje pravnog lica. Zastupnici pravnog lica obavljaju funkciju posedovanja u ime pravnog lica. Savinji je zastupao i neka sporna stanovišta o deliktnoj odgovornosti pravnog lica. Ta odgovornost treba da pogađa zastupnike pravnog lica. Više o tome Šinkovček J., *Pravna oseba, Podjetje in delo*, Ljubljana št. 3/1994.

⁸ Sl. glasnik RS, broj 85/2005, 88/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013

druge poslove iz delatnosti pravnog lica, kao i lica kome je faktički povereno obavljanje tih poslova.

Pravno lice odgovara za krivično delo koje u okviru svojih poslova, ovlašćenja učini odgovorno lice u nameri da za pravno lice ostvari korist.

Odgovornost pravnog lica postoji i ako je zbog nepostojanja nadzora ili kontrole od strane odgovornog lica omogućeno izvršenje krivičnog dela u korist pravnog lica od strane fizičkog lica koje deluje pod nadzorom i kontrolom odgovornog lica.⁹

Odgovornost pravnog lica zasniva se na krivici odgovornog lica. Pravno lice odgovara za krivično delo odgovornog lica i ako je krivični postupak protiv odgovornog lica obustavljen ili je otpužba odbijena pod određenim uslovima.¹⁰

Za isto krivično delo pokreće se i vodi, po pravilu, protiv pravnog lica i odgovornog lica jedinstven postupak i donosi jedna presuda.

Ako zbog postojanja zakonom određenih razloga nije moguće pokrenuti ili voditi krivični postupak protiv odgovornog lica, postupak se može pokrenuti i voditi samo protiv pravnog lica.¹¹

U pogledu postupka Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela uređuje samo one specifičnosti postupka, koje u Zakonu o krivičnom postupku nisu uređene, s obzirom da u njemu nije predviđeno da se kao okrivljeni u postupku može pojaviti i pravno lice. Zato su u Zakonu posebno uređena pitanja predstavnika okrivljenog pravnog lica, izuzeća predstavnika, određivanje predstavnika, privođenje predstavnika, dostavljanje odluka i pismena okrivljenom pravnom licu, troškovi predstavljanja, branioca okrivljenog pravnog lica.

II PREDSTAVNIK OKRIVLJENOG PRAVNOG LICA

Okrivljeno pravno lice ne može samo nastupati u krivičnom postupku zbog čega je u članu 37. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela određeno da okrivljeno pravno lice u krivičnom postupku zastupa predstavnik.

Predstavnik je lice ovlašćeno na osnovu zakona, drugog propisa ili odluke nadležnog organa da zastupa pravno lice i on je ovlašćen da u korist okrivljenog pravnog lica preduzima sve pravne radnje koje može preduzimati okrivljeni.¹²

⁹ „Zakonom je predviđena kumulativna odgovornost pravnog lica i fizičkog lica koje je izvršilo krivično delo u korist pravnog lica. U tom slučaju pravno lice ne odgovara za tuđe delo, već je odgovorno kao i u članu 100. stav 2. Krivičnog zakonika Švajcarske jer nije preuzelo neophodne i odgovarajuće mere da spreči izvršenje krivičnog dela.” U Šuput J, *Odgovornost pravnog lica za krivična dela, Strani pravni život* br. 1/2009.

¹⁰ Član 6. i 7. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (u daljem tekstu: ZOPLKD).

¹¹ Član 35. ZOPLKD.

¹² Tako i po Zakonu o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela Hrvatske („*Narodne novine*“, broj 151/03, 110/07, 45/11, 143/12) <http://www.zakon.hr/z/110/Zakon-o-odgovornosti-pravnih-osoba-za-kaznena-djela> (10.10.2014.), člankom 27. propisano je: „Za okrivljenu pravnu osobu u kaznenom postupku sudjeluje njezin predstavnik koji je ovlašćen poduzimati sve radnje koje može poduzeti okrivljenik.” Isto vidi i u: član 30. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Slovenije

Položaj okrivljenog odgovornog lica i položaj okrivljenog pravnog lica u krivičnom postupku su izjednačeni. Shodno tome i predstavnik okrivljenog pravnog lica ima identičan položaj sa okrivljenim odgovornim licem u pogledu provođenja pojedinih procesnih radnji.

Predstavnik okrivljenog pravnog lica je faktički zakonski zastupnik pravnog lica, statutarni zastupnik pravnog lica i zastupnik na osnovu odluke nadležnog organa. Isključena je mogućnost da predstavnik pravnog lica bude zastupnik na osnovu izjave volje zastupanog (punomoćja).

Predstavnik okrivljenog pravnog lica u jedinstvenom krivičnom postupku može, znači, biti samo ono lice koje je to u iznetom smislu na osnovu zakona, drugog propisa ili odluke nadležnog organa ovlašćeno da zastupa pravno lice iz čega proizilazi da ono ne može svoje ovlašćenje preneti na bilo kog drugog radnika okrivljenog pravnog lica niti pak na bilo koje drugo lice koje nije zaposleno kod pravnog lica. U tom smislu, predstavnik okrivljenog pravnog lica ne može biti ni advokat, ni javni pravobranilac, niti pak neko drugo lice.¹³

Okrivljeno pravno lice može imati samo jednog predstavnika. To je u skladu sa njegovim procesno-pravnim položajem s obzirom da je on jedino ovlašćen da pred sudom iznosi materijalnu odbranu koja nije deljiva. To ne znači da u toku celog postupka predstavnik pravnog lica mora biti isto lice. Izdavanjem kasnijeg ovlašćenja drugom predstavniku (promenom lica koje je zakonski, statutarni ili zastupnik na osnovu odluke nadležnog organa) automatski i bez obrazloženja prestaje pravo predstavljanja okrivljenog pravnog lica od strane predstavnika sa ranije izdatim ovlašćenjima.

Predstavnik okrivljenog stranog pravnog lica je lice koje upravlja predstavništvom odnosno ogrankom stranog pravnog lica koje obavlja delatnost u Republici.

III IZUZEĆE PREDSTAVNIKA

Iz odredbe člana 37. stav 2. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela proizilazi da i lice protiv koga je kao protiv odgovornog lica pokrenut postupak za krivično delo može biti predstavnik okrivljenog pravnog lica. Ono to može biti, bilo kao lice ovlašćeno na zastupanje pravnog lica na osnovu zakona, drugog propisa ili odluke nadležnog organa pravnog lica. Zbog toga je u odredbi člana 38. stav 1. Zakona određeno da predstavnik pravnog lica ne može biti odgovorno lice koje je to u smislu člana 37. stav 2. Zakona ukoliko se protiv njega vodi krivični postupak za isto krivično delo, osim ako je to lice jedino ovlašćeno na zastupanje okrivljenog pravnog lica.

Predstavnik ne može biti lice koje je u istoj pravnoj stvari pozvano kao svedok.

U slučaju da je predstavnik pozvan kao svedok, u istoj pravnoj stvari, sud će zahtevati od okrivljenog pravnog lica da

(„*Uradni list Republike Slovenije*“, br. 98/04, 65/08, 57/2012) <https://zakonodaja.com/zakon/zopokd> (09.10.2014.) i član 49. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Crne Gore („*Sl. list RCG*“, broj 2/2007, 30/2012), <http://www.sluzbenilist.me/SluzbeniListDetalji.aspx?tag={B4123A28-83A7-4A6A-AAAC-2217850BAA40}> (09.10.2014.).

¹³ Vrhovšek M., 2008, *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela*, Intermex, Beograd, str. 179.

odredi drugog predstavnika i da o tome dostavi pismeno obaveštenje.¹⁴

Procesno-pravni položaj predstavnika okrivljenog pravnog lica je tako uređen da se u davanju materijalne odbrane za okrivljeno pravno lice izjednačuje sa procesno-pravnim položajem okrivljenog lica, odnosno okrivljenog u krivičnom postupku. U realizaciji ove funkcije, predstavnik okrivljenog pravnog lica se može koristiti nizom krivično-pravnih i procesnih instituta, među kojim i onima koji mu daju pravo da na postavljena pitanja uopšte ne odgovara, a što u sebi sadrži institut da nije dužan da govori istinu o činjenicama koje su mu poznate, kao i to da za takvo njegovo držanje, odnosno postupanje ne može snositi bilo kakve sankcije.¹⁵

IV ODREĐIVANJE PREDSTAVNIKA

U članu 39. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela sadržane su odredbe o određivanju predstavnika pravnih lica u krivičnom postupku.

Sud će u prvom pozivu poučiti okrivljeno pravno lice da je dužno da odredi predstavnika i da u roku od osam dana od prijema poziva o tome dostavi pismeno obaveštenje sudu.

Sud je dužan da utvrdi identitet predstavnika okrivljenog pravnog lica i da li je ovlašćen za učestvovanje u krivičnom postupku.

Ako okrivljeno pravno lice, u propisanom roku, ne odredi predstavnika, postaviće ga sud pred kojim se vodi postupak.

Ako okrivljeno pravno lice prestane da postoji pre pravosnažnog okončanja krivičnog postupka, sud će pozvati pravnog sledbenika da odredi predstavnika. Ako pravni sledbenik ne odredi predstavnika u roku od osam dana od prijema poziva, sud pred kojim se vodi postupak će postaviti predstavnika.¹⁶

¹⁴ Član 38. stav 2. i 3. ZOPLKD. Tako i u članku 27. stav 5. ZOPLKD Hrvatske: „Predstavnik pravne osobe ne može biti osoba koja je u istom postupku pozvana kao svjedok te osoba protiv koje se vodi kazneni postupak zbog istog kaznenog djela, niti njezin branitelj.“ Odredbom člana 50. stav 1. ZOPLKD Crne Gore propisano je: „Predstavnik okrivljenog pravnog lica ne može biti odgovorno lice protiv koga se vodi krivični postupak za isto krivično djelo, osim u slučaju ako je to lice jedini član tog pravnog lica.“ Takođe, članom 52. stav 1. istog Zakona propisano je: „Predstavnik okrivljenog pravnog lica ne može biti lice koje je pozvano da svjedoči u istoj pravnoj stvari.“ Isto propisuje i ZOPLKD Slovenije, koji članom 32. propisuje: „Zastupnik okrivljenog pravnog lica ne može biti lice koje je u istoj stvari pozvano za svedoka. Zastupnik okrivljenog pravnog lica ne može biti lice protiv koga je u toku postupak za isto krivično delo, osim ako je jedini član okrivljenog pravnog lica.“

¹⁵ Vrhovšek M., *op. cit.* str. 181.

¹⁶ Tako i članak 28. ZOPLKD Hrvatske: „Pravna osoba dužna je u roku od osam dana od primitka prvog poziva odrediti predstavnika i tijelu koje vodi postupak dostaviti dokaz o njegovom ovlaštenju. O tome će tijelo koje vodi postupak u pozivu upozoriti pravnu osobu. Ako pravna osoba ne odredi predstavnika u roku iz stavka 1. ovoga članka, prije podizanja optužnice postaviti će ga rješenjem predsjednik suda na zahtjev tijela koje vodi postupak. Ako pravna osoba prestane postojati prije nego je pravomoćno okončan kazneni postupak tako da ima sveopćega pravnog sljednika, taj je sljednik dužan odrediti svog predstavnika u roku od osam dana od prestanka pravne osobe, u protivnom predstavnika će rješenjem prije podizanja optužnice postaviti predsjednik suda, a nakon podizanja optužnice sud. Ako pravna osoba odredi predstavnika protivno članku 27. stavku 2. i 5. ovoga Zakona, tijelo koje vodi postupak pozvat će je da u

V DOVOĐENJE PREDSTAVNIKA

Kako Zakonik o krivičnom postupku ne poznaje institut predstavnika okrivljenog pravnog lica bilo je nužno da se u Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela unese posebna odredba kojom se daje mogućnost sudu da može narediti dovođenje uredno pozvanog predstavnika okrivljenog pravnog lica ako se ne odazove na poziv a izostanak ne opravda.

Potrebno je da se steknu svi nabrojani uslovi da bi se naredba za dovođenje mogla doneti. U pozivu se, kao i u pozivu za okrivljeno odgovorno lice mora naznačiti da će se predstavnik okrivljenog pravnog lica koji je uredno pozvan prinudno dovesti ukoliko se ne odazove tako urednom pozivu suda ili pak svoj izostanak ne opravda.¹⁷

U Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela odredba o dovođenju je u poglavlju koje nosi naziv „privođenje predstavnika“. Smatram da naslov poglavlja terminološki nije dobar obzirom da se radi o dovođenju predstavnika kako je to rečeno u članu 41. Zakona a termini bi morali biti usklađeni.

VI TROŠKOVI PREDSTAVLJANJA

Troškovi predstavljanja spadaju u troškove krivičnog postupka.

Nagrada i nužni izdaci postavljenog predstavnika u postupku za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti isplaćuju se unapred iz sredstava organa koji vodi krivični postupak, a naplaćuju se docnije od lica koja su dužna da ih nadoknade po odredbama Zakonika o krivičnom postupku.¹⁸

Ova odredba Zakona na poseban način reguliše pitanje troškova predstavnika okrivljenog pravnog lica s obzirom da Zakonik o krivičnom postupku ne poznaje institut predstavnika okrivljenog pravnog lica. Međutim, rešenja koja su ugrađena u ovu odredbu odstupaju od rešenja datih u odgovarajućim odredbama Zakonika o krivičnom postupku. Identično je da i troškovi predstavnika okrivljenog pravnog lica spadaju u troškove postupka.

Okrivljeno pravno lice snosi troškove postupka koji su prouzrokovani krivicom njegovog predstavnika.¹⁹

To će biti u situaciji kada se uredno pozvani predstavnik okrivljenog pravnog lica ne odazove pozivu sudu, niti, pak svoj izostanak opravda usled čega se glavni pretres mora odložiti. U ovakvom slučaju okrivljeno pravno lice se može obavezati da naknadi sve troškove koji su usled odlaganja glavnog pretresa

roku od osam dana odredi drugog predstavnika. Ako pravna osoba ne odredi predstavnika u tom roku, postaviti će ga rješenjem prije podizanja optužnice predsjednik suda, a nakon podizanja optužnice sud.“ Isto je propisano i članom 31. ZOPLKD Slovenije i članovima 50. do 52. ZOPLKD Crne Gore.

¹⁷ Pravo na dovođenje predstavnika pravnog lica predviđaju i ZOPLKD Slovenije (član 34.), ZOPLKD Hrvatske (članak 30.) i ZOPLKD Crne Gore (član 54.).

¹⁸ Član 42. stav 1. ZOPLKD.

¹⁹ Član 42. stav 2. ZOPLKD.

proizašli kao i troškove prinudnog dovođenja ukoliko je sud ovakvu naredbu doneo i ukoliko je ista realizovana.²⁰

VII BRANILAC OKRIVLJENOG PRAVNOG LICA

Okrivljeno pravno lice može imati branioca u toku krivičnog postupka.

Branioca okrivljenom pravnom licu može uzeti predstavnik davanjem punomoćja pismeno ili usmeno na zapisnik kod organa pred kojim se vodi postupak.

Okrivljeno pravno i odgovorno lice mogu imati zajedničkog branioca samo ako to nije u suprotnosti sa interesima njihove odbrane.²¹

Pravno i odgovorno lice imaju pravo na materijalnu i formalnu odbranu. Formalna odbrana se ogleda u pravu okrivljenog pravnog i odgovornog lica da koriste stručnu pomoć branioca koji svojom stručnošću mogu da doprinesu utvrđivanju materijalne istine pa u tom smislu i adekvatnoj odbrani okrivljenih. Istovremeno i pravno i odgovorno lice mogu imati više branioca,²² a isto tako mogu imati jednog istog branioca ukoliko to ne šteti njihovim zajedničkim interesima.²³

Posebno napominjem da branilac okrivljenog pravnog lica ne može ni u kom slučaju preuzeti ulogu predstavnika. Pravno lice u krivičnom postupku mora imati predstavnika, dok branioca ne mora imati već je ostavljeno samom okrivljenom pravnom licu da ceni da li će pored predstavnika koristiti i stručnu pomoć branioca.²⁴

LITERATURA

- [1] Deisinger M., Vrhovšek M., 2009, *Krivična odgovornost pravnih lica*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,
- [2] Đorđević M., 1968, *Krivična odgovornost pravnih lica*, Beograd,
- [3] Mrvić-Petrović N., 2007, Pravo na pravnog zastupnika (branioca) u kaznenim postupcima, Zbornik radova „Zastupanje i punomoćstvo“, Glosarijum, Beograd,
- [4] Stojanović Z., 2006, *Krivično pravo opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,

- [5] Šinkovcek J., Pravna oseba, *Podjetje in delo*, Ljubljana št. 3/1994.
- [6] Šuput J., Odgovornost pravnog lica za krivična dela, *Strani pravni život* br. 1/2009.
- [7] Vrhovšek M., 2008, *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela*, Intermex, Beograd,
- [8] Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Republike Srbije „Sl. glasnik RS“, broj 97/08
- [9] Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela Hrvatske „Narodne novine“, broj 151/03, 110/07, 45/11, 143/12
- [10] Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Slovenije „Uradni list Republike Slovenije“, br. 98/04, 65/08, 57/12
- [11] Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Crne Gore „Sl. list RCG“, broj 2/2007, 30/2012
- [12] Zakonik o krivičnom postupku „Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014
- [13] Krivični zakonik Republike Srbije Sl. glasnik RS, broj 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013
- [14] Zakon o privrednim prestupima Republike Srbije, „Službeni list SFRJ“, br. 4/77, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89, 3/90, „Službeni list SRJ“, br. 27/92, 24/94, 28/96, 64/2001, „Službeni glasnik RS“, br. 101/2005

²⁰ Za razliku od Zakona o privrednim prestupima Republike Srbije („Službeni list SFRJ“, br. 4/77, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89, 3/90, „Službeni list SRJ“, br. 27/92, 24/94, 28/96, 64/2001, „Službeni glasnik RS“, br. 101/2005) koji u članu 84. stav 2. propisuje da te troškove snosi predstavnik okrivljenog pravnog lica a ne pravno lice.

²¹ Član 43. ZOPLKD. Isto propisuju i ZOPLKD Slovenije (član 36.), ZOPLKD Hrvatske (članak 32.) i ZOPLKD Crne Gore (član 56.).

²² ne više od pet (član 78. stav 3. Zakonika o krivičnom postupku „Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014)

²³ O pravu na branioca više u Mrvić-Petrović N., 2007, Pravo na pravnog zastupnika (branioca) u kaznenim postupcima, Zbornik radova „Zastupanje i punomoćstvo“, Glosarijum, Beograd, str. 200-210.

²⁴ Za razliku od našeg Zakona ZOPLKD Hrvatske predviđa posebnom odredbom da se na okrivljenu pravnu osobu ne primenjuju odredbe Zakona o kaznenom postupku o obveznoj odbrani (članak 32. stav 3.). Isto propisuje i ZOPLKD Slovenije u članu 36. stav 2. i ZOPLKD Crne Gore u članu 56. stav 2.

Poreski i carinski prekršaji sa elementima krivičnog djela kao oblik privrednog kriminaliteta

Predrag Tošić, Univerzitet Sinergija Bijeljina, Dragoslav Erdelić- Osnovni sud u Bijeljini, Aid Hanušić- Osnovni sud u Bijeljini

Sažetak - Strukturu rada čini uvod i tri poglavlja u kojima su obrađeni poreski i carinski prekršaji i krivična djela kao oblici privrednog kriminaliteta. U radu je primjenjen metod uporedne analize prekršajnog i krivičnog zakonodavstva. Rezultati analize ukazuju da egzistira niz poreskih i carinskih prekršaja sa elementima krivičnih djela. Osnovnim zaključkom predmetne analize autori ukazuju da poreski i carinski prekršaji sa elementima krivičnih djela dovode do dualizma pokretanja prekršajnog i krivičnog postupka po istim događajima, da je krivična i prekršajna praksa ukazala na nužnost jasnog opredjeljenja pokretanja jednog prekršajnog ili krivičnog postupka po jednom događaju, a da je ranija prekršajna i krivična praksa razgraničenja prekršajnog i krivičnog djela i pokretanje dva postupka po istom djelu pogrešna.

Ključne riječi - Privredni kriminalitet; poreski i carinski prekršaji; poreska i carinska krivična djela; prekršajno zakonodavstvo; krivično zakonodavstvo.

Abstract - The structure of the paper is the introduction and three chapters in which they handled the tax and customs offenses and crimes as forms of economic crime. The paper applied the method of comparative analysis of the offense and the criminal law. Results of the analysis indicate that egzistita series of tax and customs offenses with elements of the crimes. The main conclusions of this analysis the authors suggest that tax and customs offenses with elements of the crimes leading to dualism when misdemeanor and criminal proceedings based on the same events, it is a criminal misdemeanor and practice points to the necessity of a clear commitment launching a misdemeanor or criminal proceedings for an event, and that the earlier civil and criminal practice demarcation misdemeanor and criminal offenses and run two processes at the same work wrong.

Keywords - economic crime; tax and customs offenses; tax and customs offenses; misdemeanor law; criminal law.

I. UVOD

Prekršaji su od svog nastanka na ovim prostorima uvijek imali elemente krivičnih djela, a djela su se kvalifikovala na krivična djela i prekršaje kao dvije posebne vrste delikata. Iz istog događaja su se izdvajale radnje koje čine biće prekršaja i pokretao prekršajni postupak, a za radnje koje čine biće krivičnog djela pokretan je krivični postupak i svaki postupak je tekao nezavisno jedan od drugog, dok su se sankcije izrečene u jednom postupku uračunavale u drugom postupku (krivičnom i prekršajnom). Ovakvo rješenje je bilo specifično posebno za poreske i carinske prekršaje gdje bi se kod zaticanja neocarinjelog vozila ili vozila sa nepripadajućim tablicama, pokretao posebno prekršajni postupak za carinski prekršaj jer je lice posjedovalo vozilo koje nije ocarinjeno i za koje je moglo znati da nije prošlo redovne carinske procedure (nema domaće registarske tablice), dok bi se za nepripadajuće registarske tablice na vozilu pokretao krivilni postupak falsifikovanja isprave (registarske tablice vozila), odnosno kod poreske kontrole pokretan je prekršajni postupak za pogrešno popunjene poreske prijave, a za utaju poreza pokretan je krivični postupak.

Odlukama Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda BiH u novije vrijeme sudovi i tužilaštva se usmjeravaju na vođenje jednog postupka po jednom događaju, pri čemu se organi gonjenja (ovlašteni organi u prekršajnom postupku i tužioci u krivičnom postupku) treba da opredijele za pokretanje jednog postupka krivičnog ili prekršajnog. Ovakva praksa je u novije vrijeme prihvaćena i kod organa gonjenja i kod sudova jer je nakon reforme prekršajnog zakonodavstva tokom 2006.godine prekršajni postupak pretvoren u krivični postupak u malom, pa se zaštitni objekat krivičnog djela može na odgovarajući način zaštititi i u prekršajnom postupku, kao što se zaštitni objekat prekršaja,

može adekvatno zaštititi u krivičnom postupku, jer su specifičnosti prekršajnog postupka u odnosu na krivični postupak svedene na minimum, a uticaj uticaj normativnog dijela pratio je i institucionalni obzirom da su prekršajni sudovi integrisani u prvostepene sudove, tako da i prekršajni i krivični postupak vode sudije istog suda u različitim odjeljenjima.

II. KRATAK PREGLED PORESKIH I CARINSKIH PROPISA KOJI PROPISUJU PREKRŠAJE I KRIVIČNA DJELA U BIH

Poreski prekršaji propisani su u Bosni i Hercegovini Zakonom o poreskom postupku Republike Srpske[6] i Zakonom o poreskoj upravi Federacije Bosne i Hercegovine [7] (Službeni glasnik FBiH, Zakonom o poreskoj upravi Brčko Distrikta BiH [8] (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, Zakonom o porezu na dodatu vrijednost [9], Zakonom o akcizama u Bosni i Hercegovini[10]..

Carinski prekršaji propisani su u Bosni i Hercegovini Zakonom o carinskim prekršajima Bosne i Hercegovine [12] i Zakonom o postupku indirektnog oporezivanja [13].

Krivična djela iz oblasti poreza propisana su Krivičnim Zakonom Republike Srpske [1], Krivičnim Zakonom Federacije Bosne i Hercegovine [2], Krivičnim Zakonom Brčko Distrikta BiH [3] i Krivičnim Zakonom Bosne i Hercegovine [4].

III. PORESKI PREKRŠAJI SA ELEMENTIMA KRIVIČNOG DJELA

Najčešći poreski prekršaji koji imaju elemente krivičnog djela su prekršaji iz oblasti Zakona o porezu na dodatu vrijednost [9] i Zakona o akcizama u Bosni i Hercegovini [10].

Krivična djela „Nedozvoljen promet akciznih proizvoda“ iz člana 210a. i „Neplaćanje poreza“ iz člana 211. Krivičnog Zakonom Bosne i Hercegovine [4] ,po biću djela prepliću se sa prekršajem „Promet akciznih proizvoda koji nisu na propisan način obilježeni akciznom markicom“ i „stavljanje akciznih proizvoda u promet bez vjerodostojne dokumentacije“ iz člana 41. stav (1) tačka h) i tačka i) Zakonom o akcizama u Bosni i Hercegovini [10 i prekršaju “neobračunavanje i neplaćanje poreza na dodatu vrijednost” iz člana 67. Zakona o porezu na dodatu vrijednost [9].

IV. CARINSKI PREKRŠAJI SA ELEMENTIMA KRIVIČNOG DJELA

Najčešći carinski prekršaji koji imaju elemente krivičnog djela su prekršaji iz oblasti Zakona o carinskim prekršajima Bosne i Hercegovine [12].

Krivično djelo “Krijumičarenje” iz člana 214. i krivično djelo „Carinska prevara“ iz člana 216. Krivičnog Zakonom Bosne i Hercegovine [4],po biću djela prepliću se sa prekršajem „Unos preko carinske linije robe čiji uvoz je zabranjen“ i „Davanje netačnih podataka o robi pri uvozu” iz člana 3. i člana 6. Zakona o carinskim prekršajima Bosne i Hercegovine[12].

V. RAZLIKE IZMEĐU PORESKIH I CARINSKIH PREKRŠAJA I KRIVIČNIH DJELA

Pored navedenih poreskih i carinskih prekršaja postoji čitav niz drugih prekršaja čije biće djela je goto identično biću odgovarajućeg krivičnog djela iz te oblasti, pa je veoma teško pravilno kvalifikovati takva djela jer jer ista sadrže i elemente prekršaja i elemente krivičnog djela.

Suštinska razlika između prekršaja i krivičnih djela je u namjeri i vrijednosti iznosa, a koji elementi u osnovi razgraničavaju prekršaj od krivičnog djela, jer da bi određena radnja bila krivično djelo ista mora sadržati sve propisane elemente bića tog krivičnog djela, odnosno tri ili više prekršaja ne mogu kvalifikovati djelo kao krivično djelo. Dakle steepen društvene opasnosti i namjere mora biti u granicama krivičnog djela, a ne prekršaja. Tako se “utaja poreza” i “neplaćanje poreza” kao krivično djelo razlikuju od “neplaćanja poreskih obaveza” kao prekršaja po iznosu utajenog, odnosno neplaćenog novčanog iznosa koji mora biti veći od 10.000,00 KM da bi se radilo o krivičnom djelu, dok kriterijum vrijednosti izbjegavane carine razgraničava i “krijumičarenje” kao krivično djelo od “neprijavljivanja robe” kao prekršaja, jer da bi se radilo o krivičnom djelu “carinska prevara” vrijednost izbjegavane carine mora biti veća od 5.000,00 KM.

Kod pojedinih djela vrijednosti novčanih iznosa ili carine nisu jedini elementi razgraničenja krivičnog djela od prekršaja, pa je uz te elemente kumulativno ili alternativno propisana namjera kao drugi bitan element po kome se razlikuju krivična djela i prekršaji. Za razliku od krivičnih djela kod prekršaja je pravilo da namjera nije uslov postojanja prekršaja, osim ako nije propisana kao obavezan element

prekršaja što je karakteristika carinskih prekršaja za koje je uglavnom propisana namjera kao uslov postojanja prekršaja (teži carinski prekršaji), dok je taj elemenat manje zastupljen kod poreskih prekršaja, koje uglavnom odlikuje nehat.

VI. POJEDINI SLUČAJEVI IDENTIČNOG ODREĐENJA PREKRŠAJA I KRIVIČNOG DJELA

Pored navedenih graničnih djela prisutna su i djela za koja je propisano gotovo identično biće prekršaja i krivičnog djela. Ovakav primjer je krivično djelo „*krijumičarenja*“ u kvalifikovanom obliku po stavu (2) člana 214. Krivičnog Zakonom Bosne i Hercegovine [4] čije biće djela čini „*kažnjavanje lica koje bez odgovarajućeg odobrenja, izbjegavajući mjere carinske kontrole, preko carinske linije prenese robu čiji je uvoz ili izvoz zabranjen, ograničen ili zahtijeva posebno odobrenje ili dozvolu nadležnog organa*“ za koje krivično djelo je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i prekršaja iz člana 3. stav (1) Zakona o carinskim prekršajima Bosne i Hercegovine [12] čije biće djela čini „*kažnjavanje lica koje unese ili pokuša unijeti robu preko carinske linije izbjegavajući mjere carinskog nadzora, čiji je uvoz ili izvoz zabranjen, ograničen ili zahtijeva posjedovanje dozvole prema važećim propisima*“ za koji prekršaj je propisana novčana kazna za fizičko lice od 2.000,00 KM do 10.000,00 KM.

Slična je situacija i sa krivičnim djelom „nedozvoljen promet akciznih proizvoda“ iz člana 210a. Krivičnog Zakonom Bosne i Hercegovine [4] čije biće djela čini „*nezakonito stavljanje u promet ili prodaje proizvoda koji nisu obilježeni kontrolnim i poreznim markicama na način propisan poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine*“ za koje krivično djelo je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i prekršaj iz člana 41. stav (1) tačka h) Zakonom o akcizama u Bosni i Hercegovini [10] čije biće djela čini „*stavljanje u promet, akciznih proizvoda koji nisu na propisan način obilježeni akciznom markicom*“ za koji prekršaj je propisana za fizičko lice-preduzetnika novčana kazna u iznosu od 1.000,00 KM do 20.000,00 KM.

VII. PROBLEMI U KVALIFIKACIJI PORESKIH I CARINSKIH PREKRŠAJA I KRIVIČNIH DJELA

Najčešći problem kvalifikacije poreskih i carinskih prekršaja u smislu njihovog razlikovanja od krivičnih djela, kada su elementi bića djela prisutni i u prekršajima i krivičnim

djelima, jeste utvrđivanje stvarne društvene opasnosti djela i namjere počinioa.

Društvena opasnost djela, često se mjeri u novčanom iznosu (vrijednost robe, iznos poreza ili carine), ali se posledice djela uvijek ogledaju u višestrukim elementima

društvene opasnosti (uticaj na druge, ne podsticanje na djelo, društvena osuda djela, uticaj na ekonomiju). Namjera počinioa često se mjeri njegovom situacijom i okolnostima pod kojima je zatečen u vršenju djela, ali bi se namjera mogla tražiti i u prethodnom ili naknadnom ponašanju počinioa, imovinskoj koristi koju je bi stekao tim djelom kao i njegovom doprinosu djelu (upornost, preduzimanje više radnji u istom cilju, odgovornost po više osnova).

Ovi elementi su teško dokazivi u prekršajnom i krivičnom postupku, zbog čega se organi gonjenja često odlučuju za kvalifikovanje djela po blažem osnovu zbog lakšeg dokazivanja ili eventualnog sklapanja sporazuma o sankciji sa okrivljenim.

Uspješno procesuiranje i pravilno kvalifikovanje djela iz poreske i carinske oblasti (prekršaja i krivičnih djela) podrazumijeva detaljnu analizu i duži rad u istrazi, prikupljanju većeg obima dokaza, korištenje svih raspoloživih zakonskih mehanizama i procesnih mogućnosti, pripremanju svjedoka i vještačenjem materijalnih dokaza.

VIII. ZAKLJUČAK

Nakon sveobuhvatne analize i iznesenih činjenica može se zaključiti da su granice između pojedinih prekršaja i krivičnih djela veoma male, a imajući u vidu stav Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine po pitanju dualizma pokretanja prekršajnog i krivičnog postupka po istom djelu, kao i posledica dualizma prekršajnog i krivičnog procesuiranja po istom događaju i djelu koja dovode do obustava prekršajnog a često i krivičnog postupka po principu presuđene svari (ne bis in idem), jasno je da bi organi gonjenja (tužioci i policija) ubuduće morali u svakom konkretnom slučaju voditi računa kako će određeno djelo kvalifikovati (prekršaj ili krivično djelo), jer sa jedne strane krivično djelo uvijek može konzumirati prekršaj kao blaže djelo, a sa druge strane prekršaji mogu obuhvatiti blaža krivična djela, te bi odluka da se po jednom djelu pokrene jedan postupak (prekršajni ili krivični) doprinjela većoj

pravnoj sigurnosti i zaštiti ljudskih prava, da se istom licu ne sudi dva puta za isti događaj.

Takođe se može zaključiti da prekršajni postupak iako predstavlja krivični postupak u malom, nema adekvatna rješenja i odgovor ne samo na krivična djela, nego nema adekvatna rješenja i odgovor ni na najteže oblike prekršaja, zbog čega se mora voditi računa pri kvalifikaciji djela kao prekršaja ili krivičnog djela da se svako djelo koje ima sve elemente krivičnog djela kvalifikuje i goni kao krivično djelo, a ne prekršaj, jer blaža krivična djela, koja često završavaju u prekršajnom postupku zbog blažih sankcija ne budu adekvatno procesuirana, a smetnja su za krivično procesuiranje.

Imajući u vidu sve izloženo treba naročito imati u vidu da su prekršaji djela manje društvene opasnosti i da je zaštitni objekat prekršaja i krivičnog djela različit, da se više prekršaja bez obzira na broj ponavljanja ne može kvalifikovati kao krivično djelo, niti se krivično djelo može razložiti na više prekršaja, jer gradacija kažnjivih djela u Bosni i Hercegovini na krivična djela i prekršaje je izvršena po više kriterijuma i osnova, tako da se svako djelo može podvesti pod odgovarajući delikt i nema potrebe za kombinovanjem prekršaja i krivičnih djela, nego se ukazuje potreba za opredjeljenje za odgovarajući delikt.

- [1] Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br.49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13;
- [2] Krivični Zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik FBiH, br.36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11;
- [3] Krivični Zakon Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br.6/05, 21/10, 9/13 i 33/13-Prečišćeni tekst;
- [4] Krivični Zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br.3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 i 8/10;
- [5] Zakon o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br.53/12;
- [6] Zakon o poreskom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br.102/11, 108/11 i 67/13;
- [7] Zakon o poreskoj upravi Federacije Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik FBiH, br.33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/13 i 7/13;
- [8] Zakon o poreskoj upravi Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br.3/02, 42/04, 8/06, 3/07, 19/07, 2/08 i 6/13;
- [9] Zakon o porezu na dodatu vrijednost, Službeni glasnik BiH, br.9/05, 35/05 i 100/08;
- [10] Zakon o akcizama u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br.49/09;
- [11] Zakon o prekršajima u Republici Srpskoj, Službeni glasnik RS, br.34/06, 1/09, 29/10 i 109/11 i Odluka Ustavnog suda Republike Srpske objavljena u 104/11;
- [12] Zakon o carinskim prekršajima Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br.88/05;
- [13] Zakon o postupku indirektnog oporezivanja, Službeni glasnik BiH, br.89/05 i 100/13;
- [14] <http://www.pravosudje.ba/>
- [15] <http://www.ustavnisud.ba/>
- [16] <http://www.echr.coe.int>

Transnacionalni organizovani kriminal kao bezbjednosna prijetnja

Transnational Organized Crime As A Security Threat

Dajana Šljivar, Advokatski pripravnik

Sažetak— Pojam transnacionalnog organizovanog kriminala postoji i koristi se već više od tri decenije. Uprkos dugom postojanju, te raznim pokušajima iskorjevanja, i dalje predstavlja jedan od ključnih problema svake države, takoreći – fenomen koji uništava identitet države. Prisutan je u svim segmentima, a svakim danom poprima i sve veće razmjere, te ulazi u sfere društva u kojima mu je nekada bio zabranjen pristup. Prilikom definisanja ovog pojma u radu ćemo se koristiti Konvencijom Ujedinjenih nacija za borbu protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Te ćemo pokušati doći do konkretnih odgovora koji su mogući načini rješavanja ovog problema svjetskih razmjera.

Ključne riječi – Transnacionalni organizovani kriminal, Konvencija Ujedinjenih nacija za borbu protiv organizovanog kriminala, prijetnja, svjetske razmjere

Abstract – Transnational organized crime as a term exists and has been used for more than three decades. Despite the long existence, and various attempts to solve the problem from the beginning, it remains one of the key problems of each country, some sort of a phenomenon that destroys the identity of the state. It is present in all segments, and each day takes a major proportions, and enters the sphere of the society in which he it used to be banned. In defining this term in the paper we will use the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. And we will try to reach specific conclusions which are the possible ways of solving this problem that has global proportions.

Keywords – Transnational Organized Crime, the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, threat, global proportions

I. UVOD

Preopkupacija pojmom transnacionalnog kriminala postala je i više nego očigledna u posljednje dvije decenije, iako se ovaj termin koristi i duži vremenski period. Prema rezultatima ranije provedenih kriminoloških istraživanja dolazimo do saznanja da se ovaj termin u svjetskoj literaturi koristi više od tri decenije. Jako je jednostavan odgovor zašto postoji tolika zainteresovanost za ovaj problem – naime to je problem koji prodire u sve sfere unutar jedne države, direktno utičući na stanje u njoj, a kao je problem globalnih razmjera, nije ni čudo da je cijeli svijet fokusiran da se pronađe način za rješavanjem istog.

Kao pojam, transnacionalni kriminal¹ prvi put je definisan pri ogranku UN-a za sprečavanje kriminala. Desilo se to tokom priprema Petog kongresa UN-a o sprečavanju kriminala i tretiranju prijestupnika u Ženevi 1975. godine s namjerom da se pronađe adekvatan pojam jednom obliku kriminala koji prevazilazi međunarodne granice i ugrožava pravne sisteme više zemalja. Međutim, ova definicija je s vremenom postala „nedovoljna“, te se sa razvojem društva, a samim tim, kako smo i prethodno naveli, razvojem i transnacionalnog organizovanog kriminala, javila potreba da se isti detaljnije definiše, do čega je i došlo u decembru 2000. godine, kada je usvojena Konvencija Ujedinjenih nacija za borbu protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.² Tom prilikom je međunarodna zajednica usvojila zaključila problem, definirajući transnacionalni kriminal kao „krivično djelo počinjeno u više država, ili je u vezi ili proizvodi i izaziva bitne posljedice u više država“.

Prema Konvenciji, krivično djelo posjeduje svojstvo „transnacionalnog“ onda kada je:

- a) učinjeno u više država;
- b) učinjeno u jednoj državi, ali je veći dio priprema, planiranja, rukovođenja ili kontrole obavljen u nekoj drugoj državi;
- c) učinjeno u jednoj državi, ali je u njega uključena grupa za organizovani kriminal koja se bavi kriminalnim aktivnostima u više država;
- d) učinjeno u jednoj državi, ali su bitne posljedice nastupile u nekoj drugoj državi.

¹ Termin „transnacionalni“ predložio je američki stručnjak Philip Jessup u svom predavanju na Univerzitetu Yale 1956. godine „za sve odredbe kojima se propisuju akcije ili događaji što prelaze nacionalne granice“. Na Petom kongresu UN za prevenciju kriminala i postupanje s počiniteljima krivičnih djela 1975. u Ženevi taj je termin u svom referatu upotrebio izvršni sekretar Kongresa za kriminalitet koji prelazi granice pojedine države, dakle više kao kriminološki, a ne pravni pojam. Stupanjem na snagu Konvencije protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta izraz „transnacionalni organizirani kriminal“ dobiva konotacije pravnog pojma.

² Konvencija Ujedinjenih nacija za borbu protiv transnacionalnog organizovanog kriminala usvojena je od 12-15 decembra 2000. godine u Palermu u Italiji (što se može smatrati i simboličnim, jer su u italijanskom gradu Palermo korijeni sicilijanske mafije). Usvojeni su i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom i Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji su donijeti sa svrhom da dopune konvenciju.

Činjenica da savremeni kriminal kao takav ne poznaje granice, jer se kriminalne grupe iz jedne države sve lakše povezuju sa sličnim grupama ili organizacijama drugih zemalja, čime njihove aktivnosti dobijaju transnacionalni karakter.

II. SHVATANJE TRANSNACIONALNOG ORGANIZOVANOG KRIMINALA KAO BEZBJEDNOSNE PRIJETNJE

Uzevši u obzir prirodu i definiciju, transnacionalni organizovani kriminal možemo objasniti kao fenomen koji ugrožava identitet države. Pod time podrazumjevamo oblik vlasti i politike određene države, kao i način na koji je ostale države u međunarodnim odnosima doživljavaju, jer isti na međunarodnom nivou uništava norme i institucije na kojima je cijeli međunarodni sistem zasnovan. On ne ugrožava direktno teritoriju i suverenitet države, ali i te kako ugrožava njenu stabilnost, te utiče i na vodeće političke aktore, i to iz dva potpuno različita ugla – odražavajući njihovu nesposobnost da se efikasno suprostave organizovanom kriminalu i u konačnici kroz njihovo uplitanje u isti, čime se s vremenom i narušava povjerenje stanovništva u vladajuću strukturu. Često dolazi do toga da transnacionalne zločinačke mreže sklapaju saveze s korumpiranim elementima u državnim vlastima, koristeći moć i uticaj tih elemenata za svoje kriminalne aktivnosti.

U konačnici, transnacionalni organizovani kriminal ugrožava bezbjednost i svakog građanina jedne države.

Transnacionalni organizovani kriminal nije karakterističan i ne predstavlja bezbjednosnu prijetnju samo za slabe države, nego i za stabilne države i države u razvoju. Jer pod uticajem svih prednosti nastale razvojem društva, koja su podspješila „rad“ kriminalnih grupa, te omogućila im lakše kretanje, na lakši način dolazi do nastajanja kriminalnih mreža, koje se pod uticajem želje za stvaranjem sve većeg profita, prelivaju u regionalne, a zatim i u međunarodne. Na taj način i nekada državni problem, poprima veće razmjere, te i sami bezbjednosni izazovi postaju međunarodni, zbog čega i zahtijevaju međunarodne odgovore, u vidu pravosudne, vojne i policijske saradnje. Međutim upravo tu dolazi do komplikacije, jer je osnovna prepreka ovakvim vidovima saradnje na međunarodnom nivou – očuvanje suvereniteta države.

Transnacionalne organizovane kriminalne grupe na svjetskom tržištu djeluju slično kao i multinacionalne kompanije, tj. uočavaju prednosti za sticanje većih profita i imaju iste strateške prioritete. S jedne strane, one zapošljavaju jeftiniju radnu snagu u nerazvijenim državama koja će, na primjer, obrađavati mak. S druge strane, tržište je otvorenije i mnogo veće, transport robe obavlja se mnogo brže i jeftinije. Na tržištu u Sjedinjenim Američkim Državama ili u Evropskoj uniji danas je veoma lako naći proizvode koji potiču iz Latinske Amerike, Avganistana ili Zambije. Posljedica toga je da su cijene, na primjer, ilegalnih narkotika mnogo niže, a to opet dovodi do postojanja većeg broja konzumenata.³ Potrebno je istaknuti da postojanje transnacionalnog organizovanog kriminala dovodi do još jednog velikog problema, a što se ogleda u povezivanju legalnih i ilegalnih

struktura te infiltracije organizovanog kriminala u legalno poslovanje. A potovo zadnjih nekoliko godina, kada zbog svjetske ekonomske krize, te sve težeg načina ostvarivanja profita ljudi pribjegavaju svemu saamo kako bi si obezbjedili egzistenciju na tržištu. Zločinačke organizacije se šire i postaju sve sofisticiranije, ne poznaju granice i bave se širokim spektrom nezakonitih aktivnosti koje donose zaradu.

Moramo biti svjesni da transnacionalne organizovane kriminalne grupe djeluju racionalno, kao npr. multinacionalne kompanije, te idu prema svojim strateškim ciljevima, koje su postavili još u začetku kriminalne radnje. Odgovor država može biti različit – redukcija tražnje (karakteristična za evropske države) ili redukcija ponude (karakteristična za SAD).⁴ Da bi bilo koja, pa i „obična“, pod tim shvatajući – legalna, kompanija bila uspješna na međunarodnom nivou, na njenom čelu se moraju nalaziti pametni ljudi, vodeći u svome poslu, koji raspolažu vrhunskim vještinama karakterističnim za djelokrug poslova u kojima djeluju; e pa upravo ovakva vrsta ljudi radi na čelu organizovanih kriminalnih grupa, samo što se oni bave ilegalnim radnjama. Zbog otvaranja novih tržišta i pojavom novih oblika tehnoloških komunikacija savremene organizovane kriminalne grupe razvijaju svoju aktivnost na različitim novim i specijalizovanim područjima. Mjenja se i način njihovog organizovanja, te tako umjesto velikih hijerarhijskih organizovanih grupa (kako je bilo nekada) sve više se javljaju brojčano manje grupe ili mreže specijalizovanih pojedinaca. To je početak od koga treba poći svaka država, jer ne radi se ovdje o uličnim džeparošima koje treba uhapsiti, nego o vrhunski opremljenim, organizovanim i sposobnim kriminalcima, koji udruženo djeluju u nekoliko država. E upravo kako oni organizovano djeluju ne mareći iz koje je države drugi saučesnik, nego imajući na umu samo jedan cilj – ostvariti profit kriminalnim radnjama, tako i svaka država ponaosob, mora shvatiti da mora djelovati zajedno sa ostalim državama u kojima se proteže problem organizovane kriminalne grupe (a skoro da nema države koja nije suočena s ovim problemom), te uložiti sve napore da isti riješi. Države se, bojeći za svoj nacionalni suverenitet, bore do određenog nivoa, pa stanu, pa opet počnu, pa postavljaju granicu, i tako u nedogled, ne shvatajući da takvim stavom nikada neće riješiti problem, te da je nužno protiv ovog problema, globalnih razmjera, boriti se svim raspoloživim sredstvima.

Naravno da u ovako kratkom izlaganju nećemo moći prodrijeti i protumačiti sve probleme sa kojima se sreće Bosna i Hercegovina kao država, te entiteti unutar iste, a u vezi sa transnacionalnim organizovanim kriminalom, ali ipak, otpuno je besmisleno ne učiniti bar kratki osvrt. Jedan od suštinskih razloga zašto je BiH podložna ovakvoj vrsti kriminala, jeste njen geografski položaj. Balkan, koji je sada već tradicionalni kanal za krijumčarenje između istoka i zapada, postao je i jeste idealno okruženje za razvoj i širenje transnacionalnog organizovanog kriminala. Tome još dodatno doprinose, a vezano za Bosnu i Hercegovinu, unutarnja previranja i neusaglašenost oko vođenja države, te konstantna neslaganja među vodećim političkim partijama.

³ Đorđević S. (2009), *Shvatanje transnacionalnog organizovanog kriminala kao bezbjednosne prijetnje i teorije bezbjednosti*, Bezbjednost zapadnog Balkana, br. 13

⁴ Fukumi, S. (2008) *Cocaine Trafficking in Latin America: EU and US Policy Responses*. Burlington: Ashgate Publishing Company

Poznato je da preko teritorija Bosne i Hercegovine prolazi „Balkanska ruta“ krijumčarenja svega i svačega (da nebi ulazili u nabranje svih ilegalnih djela, jer sva se nažalost mogu pripisati našoj državi). Bosna i Hercegovina jeste potpisnica nebrojeno mnogo međunarodnih dokumenata, no ključni problem jeste da, iako postoji već dvadeset godina, još uvijek ne funkcioniše kao jedinka, a u tako loše organizovanom sistemu nemoguće je sprovesti sve međunarodne ugovore, konvencije, a i propise same države, una pravi način i u potpunosti.

III. ZAKLJUČAK

Pod uticajem globalizacije i savremenih društvenih kretanja sve više dolazi do razvoja transnacionalnog organizovanog kriminala, koji s razvojem populacije počinje predstavljati sve ozbiljniju bezbjednosnu prijetnju. U prilog njegovom razvoju idu mnogi razlozi, počevši od novih i bržih transporta robe i mobilnosti ljudi, preko stalnog razvoja komunikacionih i informatičkih sistema, pa sve do posljedica svjetske trgovine. Sve to je, tako reći „pomoglo“ organizovanim kriminalnim grupama da efikasnije i brže djeluju, te u skladu s tim i stižu veće profite, čime direktno utiču na unutrašnju i međunarodnu bezbjednost.

Transnacionalni organizovani kriminal kao globalni problem zahtjeva integrisanu globalnu reakciju u kojoj je nužna intenzivna suradnja kako na nacionalnoj tako i na regionalnom i na međunarodnom nivou.

U borbi protiv ovakvog tipa organizovanog kriminala potrebna je suradnja na dva nivoa – suradnja građana i države i suradnja država. Transnacionalni organizovani kriminal ne ostaje u granicama jedne države, te samim tim odgovor i suzbijanje ove pretnje predstavljaju zahtjevan zadatak, čije rešavanje traži pronalaženje kompleksnijih rješenja i uključivanje svih aktera. Posljedice djelovanja transnacionalnog organizovanog kriminala su poražavajuće. Zato svi moramo učestvovati u njegovom rešavanju, sa konačnim ciljem iskorjevanja.

LITERATURA

- [1] Bossard, A. (1990), Transnational crime and criminal law. University of Illinois at Chicago
- [2] Bošković M. (2003), Transnacionalni organizovani kriminalitet, Policijska akademija, Beograd
- [3] Đorđević S. (2009), Shvatanje transnacionalnog organizovanog kriminala kao bezbednosne pretnje i teorije bezbednosti, Bezbednost zapadnog Balkana, br. 13
- [4] Petrović, B. i Dobovšek B. (2007), Mreže organiziranog kriminaliteta, Pravni fakultet, Sarajevo
- [5] Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori (2001), Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola. Beograd: Službeni list SRJ
- [6] Centar za sigurnosne studije – BiH (2014), Studija o organizovanom kriminalu u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
- [7] Fukumi, S. (2008), Cocaine Trafficking in Latin America: EU and US Policy Responses. Burlington: Ashgate Publishing Company

Da li je sour agrokomerc prethodnica transformacije“ društvene imovine u bivšoj SFRJ? (27 godina poslije)

Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije Banja Luka, Biljana Rađenović – Kozić, Fakultet primjenjene ekonomije Univerziteta za poslovne studije Banja Luka

Sažetak— SOUR Agrokomerc iz Velike Kladuše je preduzeće u bivšoj SFRJ koje je zapošljavalo oko 13.000 radnika, koji su radili u brojnim preradivačkim pogonima sa naznačenim peradarskim farmama (523). Predstavljao je najveći prehrambeni gigant u Bosni i Hercegovini, a među najvećim i u bivšoj SFRJ. Nakon niza problema u poslovanju, koje su bile uglavnom materijalno finansijske prirode, što se manifestovalo nemogućnošću otplate mjenica, došlo je do tada burne afere koja je rezultirala velikim policijskim akcijama, pritvorima, suđenjima, a onda i gašenjem Agrokomerca. Da li je u pitanju bio samo privredni kriminalitet, ili su u pitanju mnoge druge stvari, pitanja, problemi, koji i nakon 27 godina nisu razjašnjeni, interesovanje je koautora ovog rada. Kako se već nekoliko decenija špekuliše i nagađa o stvarnim uzrocima afere Agrokomerc, kao o i posledicama, u interesu istosjake istine, kao i razjašnjavanje stvarne uloge i Fikreta Abdića, to bi bilo dragocjeno razjasniti. U suštini, nije se niko ni trudio da ih razjasni, objasni, objektivizira. Danas, kada su faktički sve bivše državne, društvene firme nestale, prestale i privatne postale i dalje se ponekad „makar“ sjetimo ovog gorostasa, privrednog, agrarnog proizvodnog giganta. Pa se postavlja i univerzalno pitanje „Da li je Fikret Abdić bio privredni delinkvent, ili nešto drugo, i nešto drugo. U ovom radu će se pokušati, makar malo odskrinuti ta „zatvorena“ vrata prošlog vijeka, koja i danas, pristiskaju tzv. Krajinu, a ponekad narodu toga kraja daju i „novu nadu, o vaskrsnuće nekog novog Agrofeniksa.

Ključne riječi – Afera, Agrokomerc, Fikret Abdić, mjenice, finansijsko pokriće, kriminalitet

I.

SOUR Agrokomerc¹ iz Velike Kladuše je jedan od najvećih prehrambenih preduzeća bivše Jugoslavije², koje je stacionirano u Velikoj Kladuši. Istorija Agrokomerca³ je

¹ U bivšoj SFRJ bio jedan od prehrambenih gigantata i najvećih kombinata.^[1] Upošljavano je 70-tih oko 13000 radnika.^[2] Do 1986 Agrokomerc je proizvodio godišnje 196 miliona jaja i 8870 tona mesa. Pored toga nudio je: džemove, paštete, marmelade, keks. Raspolagao je sa 523 peradarske farme koje su bile rasprostranjene na oko 600 km². Imao je i gradevinsku kao i transportnu operativu. U godinama između 1982 i 1986 godišnja stopa rasta proizvodnje iznosila je 10%. Agrokomerc je izvezio robu širom Evrope

² Agrokomerc je bio 24 na listi najvećih Jusuolovenskih proizvodnih firmi.

³ Osniva se 1969 iz opće zemljoradničke zadruge, gdje su seljaci odnosno maloposjednici bili uključeni u proces proizvodnje i plasiranja poljoprivrednih proizvoda. Zadruga je u početku imala sjedište u Maljevcu (Hrvatska) koje je kasnije prebačeno u Veliku Kladušu. Prva značajna investicija pokrenuta je 1971 ulaganjem 18 miliona dinara u peradarsku farmu. Prve farme su napravljene u selima Dubaljevo, Dubrave, Pećigrad, Šumatac. Zadruga odnosno tvornica dobija naziv Agromerkantlija koji se 1972 mijenja u Agrokomerc. Korištene su mašine za preradu njemačke kompanije Lohmann

veoma dinamična, interesantna i na kraju intrigantna za istraživačke sa vremenske distance. Ona je protkana velikim entuzijazmom njenog osnivača, i zaljubljenika u proizvodnju i širenje proizvodnje hrane na širem prostoru Krajine i Bosne i Hercegovine. Fikret Abdić⁴ kao osnivač i dugogodišnji direktor, predsjednik ovog preduzeća je cjeli svoj život unio u stvaranje, razvoj, a onda i borbu za opstanak i na kraju povratak, obnovu ovog nekadašnjeg giganta u poljoprivrednoj i prehrambenoj industriji.

Dana 25. januara 1987 god. izbija požar u tvornici konditorske proizvodnje. Postoje razne špekulacije o samom uzroku požara, počev od toga da je bio požar bio podmetnut, dok je zvanična istraga utvrdila da je došlo do samozapaljenja. Istraga u vezi požara se proširuje i pokreće zbog postojanja

koje su i danas (2010), u dobrom stanju. U Vidovskoj je izgrađena valjaonica čime je napravljen krug proizvodnje unutar Agrokomerca.

⁴ Fikret Abdić - Бабо (Доња Видовска, Краљевина Југославија, 29. септембар 1939) био је босанскохерцеговачки предатни привредник, политичар и председник самопроглашене Аутономне Покрајине Западне Босне. Фикрет Абдић рођен је у селу Доња Видовска, поред Велике Кладуше, као треће дете (од једанестеро), родитеља Хашима и Злате Абдић. Иако је Фикретов отац приступио патризанима тек крајем Другог светског рата, то је итекако имало утицаја на Фикретов политички став и поглед на свет. Дипломирао је агрономију и постао директор предузећа „Агрокомерц“ из Велике Кладуше. Због издавања меница без покрића крајем осамдесетих година 20. века ухапшен. Афера је потресла не само БиХ, него и читаву тадашњу Југославију. У њој су између осталих учествовали и Љубљанска банка, као и браћа Хамдија Поздерац и Хакија Поздерац. Иако је добио највише гласова као кандидат за председника Републике Босне и Херцеговине, повукао се и уступио место Алији Изетбеговићу. Период распада Југославије - Био је политичар у време Рата у Босни и Херцеговини. Године 1993. објавио је најкраћу псеудо републику на терену бившој Југославији, на граници са Српском Крајином под називом Аутономна Покрајина Западна Босна (АПЗБ). Као седиште АПЗБ је била Велика Кладуша а планови су били да АПЗБ покрије читаву територију познатију као Бихаћки цеп која је укључивала општине Цазин и Бихаћ. Те исте године Фикрет Абдић је потписао споразуме са Србима (22. октобар 1993) и Хрватима (14. септембар 1993) за које је тврдио да су урађени са намером да спасу муслимански народ. Са 5. корпусом Армије Босне и Херцеговине, која је била лојална Алији Изетбеговићу, сукоби су избили 1993. године и они остају запамћени као једини унутар-национални сукоби на подручју бивше СФРЈ. Послератни период - Убрзо након завршетка сукоба у Босни и Херцеговини, Фикрет Абдић се настанио у Хрватској (у Опатији) где се почео бавити вођењем предузећа. Суд у Бихаћу је осудио Абдића за смрт 121 цивила и тројице ратних заробљеника те рањавања више од 400 особа у региону. После овог догађаја, хрватски суд у Карловцу је осудио Абдића на 20 година затвора наводећи планирања и организацију логора и прихватних центара у великокладушкој општини. Године 2005. у Врховном суду Хрватске разматрана је жалба на пресуду, која је на крају смањена на 15 година. Из затвора је пуштен 9. марта 2012. По повратку у Велику Кладушу дочекан је са овацијама око хиљаду грађана.^[1]

sumnji za postojanje razvih oblika privrednog i finansijskog kriminaliteta u poslovanju Agrokomerca⁵.

Karakteristično je bilo da je veći dio istrage vodila SDB Bosne i Hercegovine⁶, što je dijelom i opravdano, s obzirom da je krivična prijava i optužnica bila iz oblasti krivičnih djela protiv naroda i države. Počelo je ispitivanje finansijskog stanja kombinata gdje je otkriveno 5 falsifikovanih teleks naloga u visini oko 16 milijardi dinara. Iako su ti nalozi adresirani iz Prištine, Beograda i Novog Sada SDB pažnju nije na to obraćao. Nakon provedenih predkrivičnih, a kasnije i istražnih radnji protiv desetina odgovornih lica iz SOUR Agrokomerc, ali i iz političkog i državnog života podignute su optužnice, koje su doživjele i početak sudskog procesa u Okružno sudu u Bihaću. Nakon skoro dvogodišnjeg suđenja izrečene su i zatvorske kazne, koje uglavnom nisu izvršene, jer predmet nije doživio drugostepenu pravnosnažnu odluku, zbog početka ratnih događanja u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini. Fikret Abdić je osuđen na dvije i po godine. Ova afera je uzdrmala rukovodstvo SR BiH. Uklonjen je Hamdija Pozderac⁷, a poslije i njegova braća Hakija i Sakib. Sakib Pozderac je bio general TO BiH u periodu 1986 i 1988.

Nakon izlaska Fikreta Abdića iz pritvora, isti se vraća u Agrokomerc, tačnije uključuje se u političku uzvrelu scenu, pristupajući SDA, gdje na prvim višestranačkim izborima dobija apsolutnu prednost osvojivši najviše glasova za člana predsjedništva Bosne i Hercegovine. Iako dobija mogućnost da bude predsjednik predsjedništva, mjesto ustupa Aliji Izetbegoviću. Vrlo kratko vreme početka rata boravi u Sarajevu, a onda se vraća u Veliku Kladušu, gdje oostaje tokom rata, na čelu AP Zapadne Bosne. Zbog svega što se dešavalo na području zapadne BiH, a posebno u samoproglašenoj AP Zapadnoj Bosni, optužen je i na kraju osuđen u Kralovačkom sudu – Hrvatska na 15 godina zatvora. Nakon izdržanih deset godina izlazi na slobodu, dolazi nakratko u Veliku Kladušu, radi dokumenata, gdje pokreće aktivnost na oživljavanju Agrokomerca, a kasnije Agrofeniksa. Aktivnost u vezi projekta nailazi na mnoge probleme u lokalnoj zajednici i Kantonu, tako da se nezna i danas da li će planirani projekta uspjati.

Prošlo je skoro već i trideset godina od nekada poznate afere Agrokomerc, koja je prema tadašnjim zvaničnim vjestima nadležnih organa izazvala poremećaj u finansijskom poslovanju privrednih subjekata šireg područja. Akcija državnih organa Policijska akcija je faktički doprinijela

poremećaju funkcionisanja ovog giganta, kroz razne oblike slabljenja sveukupne moći, nakon čega dolazi do njegove minimizacije u svim segmenitima poslovanja. Desetina rukovodilaca Agrokomerca na čelu sa predsjednikom PO SOUR Agrkomerc Fkretom Abdićem, odlaze u pritvor, kojima se sudi za najteža krivična djela protiv naroda i države i iz oblasti finansijskog kriminala. Suđenje traje nekkoliko godina, gdje Fikret Abdić apsolutno osporava ikakvu kontrarevolucionalnu djelatnost, a posebno nepostojanje pokrića⁸. Prvooptuženom Fikretu Abdiću se izriče kazna zatvora u trajanju od 4 godine za krivično djelo „Zloupotreba ovlašćenja u privredi“ ili tzv. korisne malverzacije. Nakon žalbe odbrane, prvostepena presuda se poništava i predmet se vraća na ponovno suđenje, koje nikada nije održano⁹. Za to vreme Agrokomerc slabi, da bi pred sami rat, izlaskom Fikreta Abdića iz zatvra došla nova nada.

Fikret Abdić¹⁰ u svom dokumentu iz 1987 god. konstatuje da novonastala situacija ima rješenje. U obimnom materijalu koji sadrži 72 tačke autor daje osvrt na događanja u Agrokomercu, i nudi rješenja za prevazilaženje nastale situacije. Između ostalom konstatuje da se radi o suštinskom nepoznavanju „ekonomske suštine problema². U tački 6 Ekonomskog pokrića F/A predlaže da se mjenični kredit pretvori u redovni bankovni kredit, i to prvi puta u Jugoslaviji po zaknima ekonomske prislik. Po zakonima tržišne ekonomije. U narednim tačkama dokumenta se hronološki daje pregled nastale situacije, posljedice, i moguća rješenja za prevazilaženje stanja.

Predsjednik PO SOUR Agrokomerc nudi konkretno rješenje, obrazlaže razloge nastanka stanje, koji su prevashodno motivisani sveukupnim razvojem Agrokomerca, kroz osnivanje, afirmacije niza RO u okviru SOUR (Inžinjeri, Transport, Stari grad, Fast food program. Autor priznaje da je zbog sveukupnog intenzivnog ulaganja u izgradnju bilo nemoguće brzo vratiti novac, ali nudi rješenja, predlaže modele. Fikret Abdić istovremeno odbacuju sumnje i negira da je u pitanju ogromni kriminal, da je u pitanju „pljačka Jugoslavije“, a posebno da je u pitanju krivično djelo „kontrarevolucije“¹¹ tvrdeći da su banke osigurale maksimalizaciju svojih interesa kroz institut zateznih kamata, zbog kojih JTN¹² imaju računa čekati, jer im je novac izvršno plasiran u neplaćeni dug Agrokomerca¹³.

Interesantna je konstatacija u t. 20 Ekonomskog pokrića gdje stoji: „Ekonomska je činjenica da je do sada mjenicama Agrokomerca otvoren bezbroj ekonomskih i dohodnih tokova, u ekonomskoj i društvenoj reprodukciji u čitavoj Jugoslaviji. Restriktivnom kreditno monetarnom politikom Jugoslavije ti se tokovi nisu nastavili i time proizve slučaj Agrokomerc.“ U

⁵ Postoje ocjene da je požar bio sam „alibi“ za ulazak u Agrokomerc i početak široke akcije drugačijih namjera i sadržaja.

⁶ Prema ZKP u tadašnjem vremenu istražni sudija je mogao povjeriti određene istražne radnje službi državne, javne bezbednosti što je u ovom predmetu i učinjeno.

⁷ Hamdija Pozderac je bio bosanskohercegovački političar, predsjednik predsjedništva Bosne i Hercegovine i predsjednik ustavne komisije SFRJ 1970-ih i 80-ih godina. Njegovo uklanjanje sa političke scene Jugoslavije kao najjačeg političara kojeg je Bosna i Hercegovina ikada za vrijeme komunizma imala, dovodi se u vezu sa njegovim insistiranjem, kao predsjednika Ustavne komisije Skupštine Jugoslavije, na nemijenjanju osnovnih načela Ustava iz 1974. godine, koji su dali Muslimanima (kasnije Bošnjacima) status naroda unutar SFRJ. Kako 1987 počinje *afera Agrokomerc*, koja je znatno pogodila rukovodstvo SR BiH, mediji su izvještavali, a kasnije je stvorena teza da je afera Agrokomerc vještački izazvana i da je povezana sa Hamdijom Pozderom, što nikada nije dokazano.

⁸ Ekonomsko pokriće 1,2 objašnjava da Agrokomerc ima pokriće, nudi rješenja, međutim ništa od toga nije ozbiljnije shvaćeno, niti konačno prihvaćeno, pa je krajnja sudbina Agrokomerca bila izvjesna.

⁹ Detaljnije u TV emisiji „Od babe do zločinca“, Youtube 2012.

¹⁰ Abdić F, Ekonomsko pokriće Agrokomerca, septembar 1987.

¹¹ Fikret Abdić je optužen za krivično djelo iz čl. 114 KZ SFRJ, u vezi sa čl. 139 (Kontrarevolucionarni napad na ustavno uređenje SFRJ).

¹² Jugoslovensko tržište novca

¹³ Tačka 16 Ekonomskog pokrića.

narednim tačkama se konstatuje da Agrokomerc oprihodovao 200 milijardi mjenica u svim republikama i pokrajinama¹⁴.

Autor nadalje konstatuje da je problem Agrkomerca očigledno vještački stvoren, da Agrokomerc ima ekonomsko pokriće, Čitav slučaj Agrokomerc je nastao kao posljedica zabluda i nestručnog tretmana i informaisanja.

Interesantna je konstatacija autora u t. 40, gdje navodi da tadašnji Savezni sekretar za financije javno priznaje da će ponuditi izlaz iz krize Agrokomerca ako dobije prethodnu saglasnost „za zatvaranje tvornica i povećanje broja polugladnih ljudi¹⁵“.

Događaji oko Agrokomerca bili su od prvorazredne važnosti za SR BiH i SFR Jugoslaviju u vremenu 1987 godine, i kasnije. Hapšenjem Fikreta Abdića počinje propadanje Agrokomerca, kroz razne oblike smanjenja proizvodnih kapaciteta, poslovne sposobnosti, do konačne obustave većine proizvodnih pogona i masovnog otpušanja radnika¹⁶. Propalo je jedno od najvećih i najuspješnijih poduzeća u Republici, smijenjeni su najmoćniji političari, a bijes velikog dijela jugoslavenske javnosti usmjeren je na sve one koji su imali ikakve veze s „Agrokomerc“, kao i na čitavu Cazinsku i Bihaćku krajinu¹⁷.

Potpredsjednik Saveznoga izvršnog vijeća (SIV) Janez Zemljarič izjavio je da je veća šteta po „Agrokomerc“ i po gospodarstvo SR BiH nastala samom aferom, nego svime što je dotada urađeno, što je potpredsjednik Izvršnog vijeća (IV) SR BiH Mirko Puljić osporio. Federacija ni na koji način nije pomogla saniranju stanja, a čitava afera, sve rasprave i svi zaključci doneseni na sjednicama SK te republičkih i saveznih institucija temeljeni su prije svega na informacijama RSUP-a, koji je imao dominantnu ulogu u političkom sustavu SR BiH.

Čitava se afera zapravo temeljila na „upadu“ Fikreta Abdića i posloводства „Agrokomerca“ u jugoslavenski platni sustav, što svakako nije bio izuzetak u socijalističkoj Jugoslaviji ako je postojalo jako političko zaleđe¹⁸. U Abdićevu slučaju političko pokriće nije bilo dostatno. Izdavanje mjenica bez pokrića u iznosu oko 400 milijuna američkih dolara u 63 banke bilo je samo po sebi sporno, ali su još veći problem za jugoslavenski komunistički vrh u Beogradu bile Abdićeve političke ambicije.

¹⁴ T. 22 Hiljade i hiljade privrednih i društvenih organizacija u Jugoslaviji je steklo dohotke, na osnovu mjenica Agrokomerca, što bez njih nebi mogli, a to je bio tadašnji model finansiranja reprodukuje i obračuna prhoda u SFRJ.

¹⁵ O stvarnim uzrocima, inicijatorima sloma Agrokomerca postoji više verzija, od kojih ni jedna nije konačno dokazana, ali je u protekle skoro tri decenije korište svaka od njih, u zavisnosti od interesan onih koji su je iznositi, obrazlagali, tvrdili.

¹⁶ Nakon hapšenja Fikreta Abdića radnici su pokušavali putem svojih predstavnika da očuvaju Agrokomerc, obraćajući se svim relevantnim faktorima u bivšoj Jugoslaviji, međutim značajnije pomoći nije bilo. „Kao da se neko zarekao da Agrokomerc mora nestati“. Ipak i ova teza nije nikada dokazana.

¹⁷ Ivo Lučić, Kako je afera Agrokomerc uzdrmala BiH. edna od najvećih afeta u bivšoj Jugoslaviji krajem 80-ih godina bila je afera Agrokomerc a o tome piše i Ivo Lučić u svojoj knjizi "Uzroci rata".

¹⁸ Tokom 1985. god. u Jugoslaviji je registrirano 131.014 slučajeva takvih i sličnih finansijskih prijestupa.

Ekonomski aspekt pozicije Agrokomerca – sa vremenske distance¹⁹:

U kontekstu posmatrane teme svakako je interesantno sagledati ekonomski aspekt pozicije Agokomerca. Na žalost, gotovo je nemoguće uraditi ekonomsku analizu ovog, tada, privrednog giganta bez dovođenja u vezu ekonomskog aspekta sa onim političko - pravnim, zbog svih dešavanja koja su pratila nastajanje, razvijanje i propadanje Agrokomerca. Čini se da je javnost bila više zainteresovana upravo za političko - pravnu dimenziju, a manje za onu koja je stvarala osnov za egzistenciju više hiljada ljudi i bila značajan učesnik nacionalne privrede tadašnje države.

Možda je nesreća Agrokomerca bila u tome što je u shatanju tržišnih uslova išao korak ispred tadašnje organizacije privrede, bankarskog sektora i cjelokupnog podržavajućeg okvira. Ako se obzir uzme činjenica da su četiri kamena temeljca tržišne ekonomije: Privatno vlasništvo; Profit; Sloboda izbora i Konkurencija, a uloga države u tržišnoj ekonomiji: Obezbijediti stabilnost ekonomije zemlje; Obezbijediti efikasnost u onim područjima gdje nema privatnog kapitala i Obezbijediti socijalnu pravdu²⁰, onda se možda objektivnije može sagledati i pozicija Agrokomerca i pozicija države. Očigledno je da je rukovodstvo Agrokomerca, dobro razumjelo ulogu države u tržišnoj ekonomiji i sve kamene temeljce koji čine tržišnu ekonomiju, izuzev jednog - privatnog vlasništva. Jasno su razumjeli da je cilj menadžmenta da obezbijedi profit i da se time ponosi, dok su drugi prikazivali gubitke.²¹ Vrlo su dobro razumjeli i da borba sa sve većom konkurencijom znači biti inovativan. Širenjem poslovanja i kontinuiranim poboljšanjem kvaliteta pokazali su da razumiju slobodu izbora potrošača da za svoj novac kupuje ono što mu predstavlja vrijednost. Ipak, previdjeli su prvu osnovu tržišne ekonomije. Ovo je bila privreda sa odsustvom privatnog vlasništva i samim tim očigledno je da nemate slobodu da upravljate razmišljajući ispred vremena i drugih učesnika u privrednom procesu od kojih zavisite. Sa druge strane, javni i bankarski sektor su očigledno najmanje razumjeli da je uloga države obezbijediti efikasnost u onim područjima gdje nema privatnog kapitala. Nepodržavanje novih ideja, neodobravanje kredita i niz poteza, koji su slijedili potvrđuju ovu tezu. Vrijeme sa kraja osamdesetih godina prošlog vijeka, na ovim prostorima, je očigledno bilo vrijeme kada je jednako rizično bilo razmišljati unaprijed kao i ne činiti ništa na unapređenju poslovanja. Ili je bilo i rizičnije? Sa ove vremenske distance, moguće je navesti niz činjenica koje potvrđuju da je Agrokomerc imao jasnu viziju i precizne projekcije kako ostvarivati dodatne profite i ne samo vraćati kredite, nego imati kontinuiran rast i razvoj.

Činjenica da je u okviru Agrokomerca poslovalo više preduzeća različitih djelatnosti, sa više aspekata potvrđuje da ovo bilo preduzeće za budućnost. Bilo da se ova činjenica posmatra kao širenje portfolija da bi se smanjio rizik. Bilo da je cilj ove organizacije bio da poslovne jedinice stimulišu jedna drugu na putu izvrsnosti jer uspjeh sistema zavisi od

¹⁹ Dr Biljana Kozić, Radenović, Fakultet za primjenjene ekonomske studije Univerziteta za poslovne studije Banja Luka.

²⁰ Kotler F. i Keler K., Marketing menadžment, Data status Beograd, 2006.

²¹ Šošić, H. Ekonomsko pokriće Agrokomerca, Ljubljana, 1988.

svake karike, a eventualno loše poslovanje i loš imidž jedne poslovne jedinice može uticati na sistem. Bilo da je menadžment osjećao da će sliku ekonomije 21. vijeka činiti upravo ovakve organizacije. Pored toga, težnja da se uđe u projekat Fast food - a, sigurno potvrđuje da Agrokomec imao ne samo viziju nego i realne pokazatelje za uspješno poslovanje. Upravo fast food kompanije, obilježile se tržište usluga kraja 20. i početka 21. vijeka. Kritičari ovog oblika restorana i načina života mogu da iznose svoje subjektivne stavove, ali je npr. McDonalds na svjetskom nivou kompanija čija vrijenost brenda kao i njen profit raste svake godine. Ovo je kompanija, koja se nalazi konstantno među top deset kompanija svijeta, rame uz rame sa kompanijama: Apple, Google, IBM, Microsoft, Toyota, Coca Cola itd.²². Naravno, u kontekstu ostvarivanja visine profita ne može se porediti preduzeće jedne male države i globalnog preduzeća, ali je ovo argument koji potvrđuje da je Agrokomec razumio tržišne trendove. Ako se uzme u obzir da na prostorima tadašnje države nije bilo fast food restorana, a da su naši potrošači pokazivali iste osobine kao i bilo koji drugi potrošači, te da je postojala ekspanzija turista nije pretenciozno tvrditi da bi ovo bio posao budućnosti. Ovo su samo neki, od niza primjera, koji govore da je ekonomski posmatrano Agrokomec imao realne i tržišno zasnovane ciljeve. Ipak, pitanje koje se može postaviti jeste da li je to uvijek dobro i da li kompanija može poslovati samostalno i bez usaglašenosti sa društvenim, političkom i pravnim okruženjem?

Slučaj Agrokomeca je isključivo produkt neadekvatnog sistema financiranja reprodukcije u to vrijeme, a onda i produkt obračunskog sistema, prema kojem se i stvarno ekonomski uspješni organizmi prikazuju kao gubitaši, tako ih se tretira, a onda i proganja, iako za to nema nikakvih stvarnih ekonomskih razloga. Dapače. Agrokomec se razlikuje od svih drugih ekonomskih organizama u zemlji po tome što je ostvario, može se reći, neviđeni razvoj u vrijeme kada su drugi propadali i stajali na mjestu. Osnovna ekonomska podloga za ovo je već data u daljoj razradi „Ekonomskeg pokriva Agrokomeca“²³.

II. ZAKLJUČAK

Kako je pred kraj osamdesetih godina, kada se već uveliko nazirao raspad bivše Jugoslavije, bez obzira što smo mnogi vjerovali u takvu nemogućnost, događa se baš ovaj slučaj, koji pokazuje da je sve moguće. Da se jedan gigant može brzo staviti van funkcije, da hiljade radnika mogu ostati bez posla, da se mogu voditi sudski postupci, a da se ne utvrdi istina. Međutim centralno pitanje svukupnog stradanja Agrokomeca, radničkih sudbina jeste pitanje propadanja, osipanja i na kraju nestanka društvenog kapitala, vlasništva, imovine, koja je pripadala radnicima, koja je jednostavno nestala, bez ica odgovornosti.

Model nestanka društvenih firmi je krenuo u ratu, i odmah poslije rata. Često se mogu čuti konstatacije aktuelnih političara, pa i ekonomskih „stručnjaka“ da društvena imovine nema perspektivu, nemože opstati pod udarom privatnog kapitala, konkurencije isl.

Kako dolazi do rata, do cjelokupnog haosa u Jugoslaviji, onda do raspada, enstalnaka redovim društvenih preduzeća, koje u ovim godinama uglavnom završavaju postojanje, i konačno postaju prošlost, ili eventualna modifikacija novih „privatnih i sličnih“ tvorevina, pod konstatacijom, da onakve nisu mogle opstati.

Suštinsko je pitanje, i danas nakon toliko vremena o stvarnim uzrocima, a posebno u smislu, vrste uzroka, njihovih nosilaca, tvoraca, i načina provođenja scenarija, do ostvarivanja krajnjeg cilja.

Bilo bi možda i značajno kroz određene nezavisne analize, istraživanja ipak sa distance dati odgovor na pitanje stvarnih i potpunih uzroka „pada“ Agrokomeca, ali i mnogih drugih sličnih, koji su doživjeli na kraju istu sudbinu.

Tako bi u budućem vremenu mogli mirnije, voditi novu bitku u novom vremenu, bez „sumnjivog“ opterećenja o uzrocima, potencijalnih i stvarnim krivcima, i mnogim drugim pitanjima vjerujemo da bi i sam glavno osumnjičeni, optuženi, ali nepraosnažno osuđeni Fikret Abdić to želio.

Na kraju je bitno istaći da i danas u podmaklim godinama života, nakon decenije tamnovanja u zatvoru, ali sa izraženom energijom i ljubavi prema svemu što nosi naziv „Agro“, a posebno Agrokomec, pa makar se zvao i „Agrofeniks“²⁴ glavni inspirator i autor svih dešavanja u Agrokomecu Fikret Abdić, pokušava da oživi makar dio nekadašnjih proizvodnih programa na području Velike Kladuše – Šumatac, da narod, koji i danas poslije skoro tri decenije „uporno vjeruje“ u povratak nečega, što je možda i ne/stvarno, dobije ponovo priliku da radi i živi od svoga rada.

LITERATURA

- [1] Šošić H, Ekonomsko pokriva Agrokomeca, Bosanski institut, Zurich, 1988
- [2] Šošić H, Ekonomsko pokriva Agrokomeca, Ljubljana, 1988.
- [3] Šošić H, Treće pokriva Agrokomeca, Zagreb, 1989.
- [4] TV emisija Agrokomec
- [5] Fikret Agbdić
- [6] Službena dokumenta o Agrokomecu
- [7] Kotler F. i Keler K., Marketing menadžment, Data status Beograd, 2006.
- [8] (<http://www.interbrand.com/en/1.9.2014>)

²⁴ Nakon što je Fikret Abdić "Babo" prošle godine pušten iz zatvora u Puli, gdje je izdržavao kaznu zbog ratnih zločina, nakon čega je najavio obnovu nekadašnjeg Agrokomeca, njegovi planovi počeli su se realizovati. U subotu 31. avgusta održano je svečano otvorenje radova na izgradnji kompleksa buduće prehrambene industrije "Agro Feniks" koju je osnovalo Udruženje za zaštitu nezaposlenih dioničara "Agrokomeca". Grade se pogoni za preradu voća i povrća, te pogon za proizvodnju konditorskih proizvoda. Za sve planirane projekte bit će potrebna sredstva od oko 27,4 miliona eura. Radovi bi trebali biti završeni u ljeto iduće godine

²² (<http://www.interbrand.com/en/1.9.2014>)

²³ Šošić H, Treće pokriva Agrokomeca, Zagreb, 1989. str. 287.

Pravna zaštita poslovne tajne kao brana nelojalnoj konkurenciji

Legal protection of trade secrets against unfair competition

Boro Krstić, Univerzitet „Bijeljina“ Bijeljina i Ljiljana Trakilović, Republička uprava za geodetske i imovinskopravne poslove Republike Srpske

Sažetak - U ovom radu analizira se pravna zaštita poslovne tajne od svih radnji nelojalne konkurencije u Republici Srbiji. Pritom, precizno je razjašnjena definicija poslovne tajne, predmet i uslovi zaštite, pribavljanje, korišćenje i otkrivanje informacije koja predstavlja poslovnu tajnu, kao i građansko-pravna zaštita poslovne tajne. Analiza je pokazala da je donošenjem Zakona o zaštiti poslovne tajne Republika Srbija harmonizovala svoje zakonodavstvo sa odredbama TRIPS sporazuma, kao i Pariskom konvencijom o zaštiti industrijske svojine i tako omogućila bolju zaštitu od nelojalne konkurencije. Primena Zakona je obezbeđena, između ostalog, i visokim novčanim kaznama u slučaju kršenja odredaba. U istraživanju je korišćen pozitivno-pravni metod i pravno-logički metod indukcije i dedukcije.

Cljučne reči - nelojalna konkurencija; poslovna tajna; Zakon o zaštiti poslovne tajne; Republika Srbija

Abstract - The author of this study has analyzed within the research the legal protection of trade secrets from all acts of unfair competition in the Republic of Serbia. In doing so, he has precisely clarified the definition of trade secrets, the subject and the conditions of protection, provision, use and disclosure of information which constitutes a trade secret, as well as civil and legal protection of trade secrets. The analysis has shown that by the adoption of the Law on the protection of trade secrets, the Republic of Serbia has synchronized its legislation with the regulations of the TRIPS Agreement, as well as with the Paris Convention for the Protection of Industrial Property and thus enabled better protection from an unfair competition. Application of the Act is also assured by high fines for violations of regulations, among other measures of precaution. The study has been completed by using positive legal methods and legal and logical methods of induction and deduction.

Key words - unfair competition; trade secret; The Law on Protection of trade secrets; The Republic of Serbia

I. UVOD

Nelojalna konkurencija predstavlja radnju tržišno-pravnog subjekta preduzeta u tržišno-pravnom prometu, radi tržišne utakmice, a protivno dobrim običajima, kojom se nanosi ili se može naneti šteta drugom tržišno-pravnom subjektu, kako je to

definisao Varga (2007)¹. S druge strane, pravo suzbijanja nelojalne konkurencije se može definisati kao grana prava konkurencije koja sadrži pravne norme kojima se reguliše zaštita subjektivnih prava i na zakonu zasnovanih interesa tržišno-pravnih subjekata u odnosima tržišne utakmice².

Bitni elementi dela nelojalne konkurencije, prema Vargi (2007) su: a) subjekti dela nelojalne konkurencije; b) radnja dela nelojalne konkurencije; v) prouzrokovanje štete ili mogućnost njenog nastanka; g) uzročno-posledična veza između radnje subjekta dela nelojalne konkurencije i prouzrokovanja štete, odnosno mogućnosti njenog nastanka. Dakle, da bi radnja trgovca mogla biti okvalifikovana kao nelojalno ponašanje na tržištu neophodno je da su kumulativno prisutna sledeća obeležja radnje dela nelojalne konkurencije: 1) radnja trgovca mora biti preduzeta u poslovnom prometu; 2) radnja trgovca mora biti preduzeta radi tržišne utakmice; 3) radnja trgovca mora biti protivna dobrim običajima³.

Dela nelojalne konkurencije je u praksi popričan broj. U skladu sa važećim *Zakonom o trgovini*⁴, neka od njih su:

1) iznošenje neistinitih i uvredljivih tvrdnji o drugom trgovcu;

2) iznošenje podataka o drugom trgovcu ili njegovoj robi ili usluzi, koji su usmereni na narušavanje ugleda i poslovanja tog trgovca;

3) prodajom robe sa oznakama, podacima ili oblikom, kojima se opravdano stvara zabuna kod potrošača u pogledu izvora, kvaliteta i drugih svojstava te robe;

4) sticanje, korišćenje i odavanje poslovne tajne bez saglasnosti njenog imaooca, radi otežavanja njegovog položaja na tržištu;

5) obećavanje, odnosno davanje poklona veće vrednosti, imovinskih ili drugih pogodnosti drugim trgovcima, kako bi se njihovom davaocu obezbedila prednost u odnosu na konkurente⁵.

¹ Varga, S., *Pravo konkurencije*, 2007., str. 177.

² *Ibidem*, p. 169.

³ *Ibidem*, p. 178-179.

⁴ *Zakon o trgovini*, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 53/10, 10/13

⁵ *Ibidem*, čl. 50.

Kao što se može videti, dela nelojalne konkurencije su veoma raznovrsna, ali navedena lista nikako nije sveobuhvatna, s obzirom da Zakon koristi termin „naročito“, pa se može izvesti zaključak da se pod zakonsku zabranu nelojalne konkurencije (nepošteno tržišne utakmice) mogu podvesti i drugi oblici nedozvoljenog ponašanja na tržištu.

U ovom radu će akcenat biti stavljen na jedan od oblika nelojalne konkurencije, a to je sticanje, korišćenje i odavanje poslovne tajne bez saglasnosti njenog imaoa, radi otežavanja njegovog položaja na tržištu. Smatramo da ovo predstavlja jedan od najozbiljnijih oblika nepošteno tržišne utakmice, koji može da izazove velike štete konkurentima, pa je stoga neophodno preciznije ga analizirati.

II. METODI ISTRAŽIVANJA

Prilikom istraživanja navedene problematike korišćeni su dva pravna metoda: normativni metod i pravno logički metodi indukcije i dedukcije. Cilj pozitivno-pravnog metoda je da se ustanovi kvalitet rešenja u pravu Republike Srbije u ovoj oblasti, kao i da se ukaže na verovatne posledice do kojih bi mogla dovesti primena ovih rešenja u praksi. Ovo je od posebnog interesa za našu zemlju, budući da je tek nedavno donet Zakon o zaštiti poslovne tajne, kojim je prvi put kod nas uređena ova materija.

Pored pozitivno-pravnog metoda, biće korišćeni i pravno-logički metodi indukcije i dedukcije. Naime, u radu se teži da se iz mnoštva pojedinačnih rešenja izvuku određene opšte karakteristike i principi, koji bi objašnjavali čitavu oblast mera za zaštitu poslovne tajne (induktivni metod). Rad odlikuje i deduktivni pristup, jer se celokupna materija u vezi sa poslovnom tajnom pokušava objasniti na osnovu dva pravila: da je čuvanje poslovne tajne od velikog značaja za zaštitu od nelojalne konkurencije i da od tog pravila postoje izuzeci, pod određenim uslovima. Iz ovih pravila se dalje izvlače sve druge specifičnosti, tako da se može reći da je veći deo rada podređen objašnjavanju i shvatanju domaćaja i logike ovih pravila. Prema tome, načelno posmatrano, u radu dominira deduktivan metod, dok se u pojedinostima primenjuje indukcija.

III. STICANJE, KORIŠĆENJE I ODAVANJE POSLOVNE TAJNE BEZ SAGLASNOSTI NJENOG IMAOCA, RADI OTEŽAVANJA NJEGOVOG POLOŽAJA NA TRŽIŠTU

U pravnom sistemu republike Srbije, poslovna tajna je regulisana nekolicinom različitih propisa, kao što su: *Zakon o privrednim društvima*⁶, *Zakon o lekovima i medicinskim sredstvima*⁷, *Zakon o sredstvima za zaštitu bilja*⁸, pomenuti

Zakon o trgovini i slično. Nesumnjivo je da donošenje propisa koji delom pokrivaju i ovo pitanje predstavlja značajan napredak. Međutim, problem predstavlja činjenica da se pomenuti zakoni odnose na posebne oblasti gde je bilo neophodno urediti zaštitu poverljivih podataka, što znači da su pomenuti zakoni samo delimično uredili pitanje poslovne tajne, odnosno dužnost njenog čuvanja. Step en i obim uređivanja ovog pitanja je, razume se, zavisio od predmeta regulisanja svakog zakona ponaosob.

Imajući u vidu navedene teškoće, važnost poverljivih informacija u oblasti privrednog poslovanja i nauke i tehnologije, ali i obaveze koje za Republiku Srbiju proističu iz odgovarajućih međunarodnih akata⁹, bilo je neophodno doneti jedan *lex specialis* kojim će se zakonski urediti zaštita poslove tajne. To je u Republici Srbiji urađeno uz pomoć *Zakona o zaštiti poslovne tajne* (u daljem tekstu: ZPT)¹⁰.

Pomenutim Zakonom se uređuje pravna zaštita poslovne tajne od svih oblika nelojalne konkurencije, pri čemu se informacijama koje se štite kao poslovna tajna smatraju naročito: finansijski, ekonomski, pravni, naučni, tehnički, tehnološki, proizvodni podaci, studije, rezultati istraživanja, uključujući i formulu, crtež, plan, projekat, prototip, kod, model, kompilaciju, program, metod, tehniku, postupak, obaveštenje ili uputstvo internog karaktera i slično, bez obzira na koji način su sačuvani ili kompilirani¹¹. Ipak, poslovnom tajnom se neće smatrati informacija koja je označena kao poslovna tajna radi prikrivanja krivičnog dela, prekoračenja ovlašćenja ili zloupotrebe službenog položaja ili drugog nezakonitog akta ili postupanja domaćeg ili stranog fizičkog i pravnog lica, ali ni informacije za koje je posebnom zakonom propisano da ne mogu predstavljati poslovnu tajnu¹².

Zakonom se daje precizna definicija poslovne tajne, čime se čini veliki napredak u regulisanju ove materije.

Tako, pod poslovnom tajnom smatra se bilo koja informacija koja ima ili može imati komercijalnu vrednost zato što nije opšte poznata niti je dostupna trećim licima koja bi njenim korišćenjem ilisaopštavanjem mogla ostvariti ekonomsku korist, i koja je od strane njenog držaoca zaštićena odgovarajućim merama u skladu sa zakonom, poslovnom politikom, ugovornim obavezama ili odgovarajućim standardima u cilju očuvanja njene tajnosti, a čije bi saopštavanje trećem licu moglo naneti štetu držaocu poslovne tajne. Poslovnom tajnom smatraju se i neotkriveni podaci o testovima ili drugi podaci čije stvaranje zahteva značajan napor, koji se podnose državnim organima radi dobijanja dozvole za stavljanje u promet lekova, odnosno medicinskih sredstava ili poljoprivrednih hemijskih proizvoda

⁶ *Zakon o privrednim društvima*, Sl . glasnik Republike Srbije, br. 36/11, 99/11.

⁷ *Zakon o lekovima i medicinskim sredstvima*, Sl . glasnik Republike Srbije, br. 30/10, 107/12.

⁸ *Zakon o sredstvima za zaštitu bilja*, Sl . glasnik Republike Srbije, br. 41/09.

⁹ To su, pre svega, *Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine* (TRIPS)-čl. 39., kao i *Pariska konvencija o zaštiti industrijske svojine*-čl. 10bis

¹⁰ *Zakon o zaštiti poslovne tajne*, Sl . glasnik Republike Srbije, br. 72/11

¹¹ ZPT, čl. 1.

¹² ZPT, čl. 3.

koji koriste nova hemijska jedinjenja, kao i radi dobijanja akata kojima se dozvoljava stavljanje u promet biocidnih proizvoda, kao i drugi podaci koji su posebnim zakonom, drugim propisom ili aktom pravnog lica proglašeni poslovnom tajnom¹³.

Zakonom je uređeno i pribavljanje, korišćenje i otkrivanje informacije koja predstavlja poslovnu tajnu. Tako, propisuje se mogućnost prenošenja korišćenja poslovne tajne na drugo lice¹⁴, što se može učiniti na primer ugovorom o licenci. Treba istaći da poslovna tajna nema svojinski karakter, pa tako ni njen držalac nema ekskluzivno pravo da koristi, ni da zabrani trećim licima da pribave, koriste ili otkriju informaciju koja predstavlja poslovnu tajnu. Dakle, ako se poslovna tajna koristi ili pribavlja na način koji nije protivan zakonu, to znači da za njeno korišćenje nije potrebna izričita saglasnost prethodnog držaoca poslovne tajne.

U slučaju spora, lice koje tvrdi da je informacije koje predstavljaju poslovnu tajnu pribavilo ili otkrilo, odnosno da ih koristi na zakonit način, dužno je da to i dokaže¹⁵.

Članom 8. Zakona preciznije je razrađena obaveza, a na osnovu odredaba člana 10bis TRIPS-a, da se poslovna tajna štiti kroz pravila o suzbijanju nelojalne konkurencije. Tako, svaka radnja preduzeta u okvir industrijskih ili komercijalnih aktivnosti koja za posledicu ima otkrivanje, pribavljanje, odnosno korišćenje informacije koja predstavlja poslovnu tajnu, bez saglasnosti držaoca poslovne tajne i na način suprotan zakonu i dobrim poslovnim običajima, smatraće se delom nelojalne konkurencije. S druge strane, pod načinom suprotnim dobrim poslovnim običajima podrazumeva se svaka radnja preduzeta u cilju utakmice na tržištu kojom se nanosi ili se može naneti šteta konkurentu ili drugom fizičkom odnosno pravnom licu, a naročito: a) povreda ugovornih odredaba o čuvanju poslovne tajne; b) zloupotreba poslovnog poverenja; v) industrijska ili komercijalna špijunaža; g) prevara; d) navođenje na bilo koju radnju iz stava 1-4 ovog člana; đ) pribavljanje informacije koja predstavlja poslovnu tajnu od strane trećih lica koja znaju ili su bila dužna da znaju da ta informacija predstavlja poslovnu tajnu i da je pribavljena od lica u čijem je zakonitom posedu¹⁶.

Dakle, vidi se da navedeni uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni, ali ipak upada u oči činjenica da apsolutna zaštita od neovlašćenog pribavljanja, korišćenja i otkrivanja informacije koja predstavlja poslovnu tajnu ne postoji. Ono što držalac poslovne tajne eventualno može da učini je da spreči pribavljanje informacije koja predstavlja poslovnu tajnu od strane trećih lica na način suprotan dobrim poslovnim običajima, kao i korišćenje tako pribavljene informacije.

Zakonom je posebno uređeno pitanje građansko-pravne zaštite poslovne tajne.

S tim u vezi, u slučaju povrede poslovne tajne, držalac poslovne tajne može tužbom da pokrene postupak pred sudom protiv svakog lica koje izvrši povredu poslovne tajne i da zahteva: 1) prestanak radnji koje mogu dovesti do nezakonitog pribavljanja, korišćenja ili otkrivanja poslovne tajne i zabranu nezakonitog pribavljanja, korišćenja ili otkrivanja informacija koje predstavljaju poslovnu tajnu; 2) sprečavanje prometa, odnosno oduzimanje i povlačenje iz prometa, izmenu ili uništavanje svih predmeta koji sadrže informacije koje predstavljaju poslovnu tajnu, akoje te podatke moguće, posredno ili neposredno, videti ili prenositi; 3) naknadu štete, uključujući stvarnu štetu i izgublenu dobit, a ako je povreda učinjena namerno, tužilac može, umesto naknade imovinske štete, zahtevati naknadu do trostrukog iznosa uobičajene naknade koju bi primio za konkretni oblik korišćenja predmeta zaštite, da je to korišćenje bilo zakonito; 4) isključenje tog lica kao člana privrednog društva, ako je to lice član privrednog društva; 5) raskid radnog odnosa za to lice, ako je to lice zaposleno u pravnom licu; 6) objavljivanje presude u javnom glasilu o trošku tuženog. Imajući u vidu da se radi o sporu oko povrede prava intelektualne svojine, postupak po tužbi je hitan¹⁷.

Zakonom je određen i rok za podnošenje tužbe zbog povrede poslovne tajne. Taj rok može biti subjektivan i objektivni. Subjektivni rok za podnošenje tužbe je šest meseci od dana kada je tužilac saznao za povredu i učinioca, dok je objektivni rok tri godine od dana kada je povreda učinjena¹⁸. Subjektivni rok je, kao što se može videti, prilično kratak. To se može objasniti činjenicom da se tako držalac poslovne tajne stavlja u položaj da kontinuirano kontroliše korišćenje informacije koja predstavlja poslovnu tajnu i da vodi računa o njenom čuvanju kao poverljivoj informaciji.

Zakon je predvideo i ovlašćenje suda da odredi privremenu meru. U tom smislu, na zahtev lica koje pruži relevantne dokaze da može nastati šteta zbog neovlašćenog pribavljanja, otkrivanja ili korišćenja poslovne tajne od strane drugog lica, sud može da odredi privremenu meru oduzimanja ili isključenja iz prometa predmeta koji sadrže poslovnu tajnu ili koji su nastali povredom poslovne tajne, sredstava za proizvodnju tih predmeta, odnosno meru zabrane nastavljanja započetih radnji kojima se vrši ili bi se mogla izvršiti povreda poslovne tajne¹⁹. Kao što se može videti, ova odredba je u skladu sa odredbama člana 50. TRIPS sporazuma.

Merom iz člana 14. predviđa se obezbeđenje dokaza. Tako, na zahtev lica koje pruži relevantne dokaze da može nastati šteta zbog neovlašćenog pribavljanja, otkrivanja ili korišćenja poslovne tajne od strane drugog lica, kao i postojanje opravdane sumnje da će dokazi o tome biti uništeni ili da će ih kasnije biti

¹³ ZPT, čl. 4.

¹⁴ ZPT, čl. 7.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ ZPT, čl. 8.

¹⁷ ZPT, čl. 11.

¹⁸ ZPT, čl. 12.

¹⁹ ZPT, čl. 13.

nemoguće pribaviti, sud može u hitnim slučajevima da pristupi obezbeđenju dokaza i bez prethodnog obaveštavanja ili saslušanja lica od koga se dokazi prikupljaju. To podrazumeva pretrase prostorija, vozila, knjiga, dokumenata, baza podataka, zaplena predmeta i dokumenata, blokada bankarskih računa, oduzimanje gotovog novca i hartija od vrednosti, ispitivanje svedoka i veštaka, kao i preduzimanje drugih mera²⁰.

Zakonom je propisan rok od 30 dana od dana donošenja rešenja o određivanju privremene mere, odnosno rešenja o određivanju obezbeđenja dokaza za podnošenje tužbe zbog povrede poslovne tajne. U tom smislu, privremene mere i obezbeđenje dokaza se može tražiti i pre podnošenja ove tužbe²¹. Ovo rešenje je u skladu sa odredbama TRIPS sporazuma, gde je takođe predviđeno da ovaj rok ne sme biti manji od 30 dana.

Na zahtev lica protiv koga je podneta tužba zbog povrede poslovne tajne ili pokrenut postupak za određivanje privremene mere, odnosno za obezbeđenje dokaza, sud može na teret tužioca da odredi odgovarajući novčani iznos kao sredstvo obezbeđenja u slučaju neosnovanosti zahteva²².

Pored lica koje je izvršilo povredu poslovne tajne, moguće je u praksi identifikovati i treća lica koja su zahvaljujući svojim distributivnim kanalima izvršila povredu poslovne tajne. Zbog toga, Zakon je predvideo ovlašćenje suda da naredi licu koje je izvršilo povredu poslovne tajne da pruži informaciju o svim trećim licima koja su zajedno sa njim učestvovala u povredi poslovne tajne, ali i o njihovim distributivnim kanalima²³.

Sudovi i drugi nadležni organi imaju obavezu da preduzimaju odgovarajuće mere radi očuvanja tajnosti neotkrivenih informacija zaštićenih u skladu sa odredbama ovog zakona²⁴.

Zakonom su predviđene i kaznene odredbe, pri čemu se povreda poslovne tajne karakteriše kao privredni prestup. Predviđene su kazne u rasponu od 100.000 do 3.000 000 dinara za privredno društvo, ili drugo pravno lice koje povredi poslovnu tajnu, odnosno od 50.000 do 200.000 dinara za odgovorno lice u privrednom društvu ili drugom pravnom licu²⁵.

IV. ZAKLJUČAK

Na osnovu rečenog, možemo zaključiti da je Republika Srbija donošenjem Zakona o zaštiti poslovne tajne ispunila svoje obaveze u pogledu harmonizacije sa odredbama TRIPS sporazuma, kao i Pariske konvencije o zaštiti industrijske svojine. Na ovaj način, obezbediće se ne samo bolja zaštita od nelojalne konkurencije, već i omogućiti održavanje etičkih poslovnih standarda, koji su izuzetno važni za privredu svake zemlje. Izostanak zaštite poslovne tajne od nelojalne

konkurencije bi doveo do obeshrabrivanja istraživačke aktivnosti i inovativnosti. Takođe, poslovna tajna je posebno značajna kod zaštite patentabilnog pronalaska. Naime, u industrijama gde preovladavaju visoke tehnologije, poslovna tajna je od izuzetne važnosti, jer se tako štiti patentabilni pronalazak u toku postupka podnošenja prijave, ali i podaci koje patent ne pokriva, ili koji ne mogu da se patentiraju. Dobra strana Zakona je i u tome što je predvideo relativno visoke kazne za kršenje njegovih odredaba. Na taj način, obezbeđuje se sprovođenje principa specijalne i generalne prevencije. Ipak, ono što će pokazati pravu vrednost i svrsishodnost zakona jeste njegova dosledna primena u praksi, što često nije slučaj u praksi u Srbiji.

LITERATURA

- [1] S. Varga, *Pravo konkurencije*, 2007., str. 177.
- [2] *Zakon o trgovini*, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 53/10, 10/13
- [3] *Zakon o privrednim društvima*, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 36/11, 99/11.
- [4] *Zakon o lekovima i medicinskim sredstvima*, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 30/10, 107/12.
- [5] *Zakon o sredstvima za zaštitu bilja*, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 41/09.
- [6] *Zakon o zaštiti poslovne tajne*, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 72/1

²⁰ ZPT, čl. 14.

²¹ ZPT, čl. 15.

²² ZPT, čl. 16.

²³ ZPT, čl. 17.

²⁴ ZPT, čl. 18.

²⁵ ZPT, čl. 19.

Кривично дело злоупотреба у вези са јавним набавкама као резултат нових облика привредног пословања и опште борбе против корупције

мр Борислав Галић, ЈКП „Градска чистоћа“ Београд

Сажетак - Успешност борбе против корупције је императив достизања одређених друштвених стандарда које Република Србија жели да постигне, учивши у томе превасходно државни интерес, али од које у многоме зависи и резултат преговора о стабилизацији и придруживању у процесу добијања чланства у Европској унији. Као једно од најважнијих поглавља преговарања су јавне набавке, које су препознате као област која у протеклом периоду није била уређена на најбољи начин, што је било „плодно тло“ за корупцију, што је довело до измене прописа и доношења више законских и подзаконских аката из ове области, те формирања одређених самосталних независних тела, а све у циљу усаглашености ове области са директивама ЕУ и успешније борбе против корупције. У том смислу као резултат многих активности на том пољу дошло је и до измене Кривичног законика који је предвидео ново кривично дело – Злоупотреба у вези са јавним набавкама.

Кључне речи – Корупција; Република Србија; Кривични законик; јавне набавке; буџетска средства; Злоупотреба у јавним набавкама; привредно пословање; Европска унија

Abstract - The success of the fight against corruption is imperative to achieve certain social standards of the Republic of Serbia wants to achieve, noting that primarily national interest, but of which depends largely on the outcome of negotiations on a Stabilisation and Association Agreement in the process of obtaining membership in the European Union. As one of the most important chapters of negotiation and public procurement, which have been recognized as an area which in the past was not maintained in the best possible way, which was a “fertile ground” for corruption, which has led to changes in regulations and the adoption of laws and regulations in this field, and the formation of certain autonomous independent body with a view to compliance in this area with the EU and the successful fight against corruption. In this sense, as a result of the many activities in this field there have been amendments to the Criminal Code, which envisages a new criminal offense – Misconduct in relation to procurement.

Key words – Corruption; Republic of Serbia; the Criminal Code; public procurement; budget funds; misuse of public procurement; business operations; the European Union

I. УВОД

Јавне набавке су у високо развијеним земљама осмишљене, пре свега као начин да се кроз тржишну конкуренцију и фер транспарентну процедуру дође до најниже, односно најекономичније цене (у зависности од тога да ли је елемент критеријума најнижа цена или економски најприхватљивија понуда) и на тај начин постигне најрационалније трошење буџетских средстава. У свим државама буџет је једна од најважнијих категорија, због које се нарочито води рачуна и о приходној и о расходној страни, а мере економске и свих других облика политике спроводе се управо кроз буџет.

Имајући у виду значај и величину буџетских средстава, државе су биле принуђене да у погледу трошења истих од стране наручиоца (државних органа, органа локалне самоуправе, јавних предузећа и свих других корисника буџетских средстава) посебним законима регулишу начин спровођења поступка јавне набавке у којима се набављају добра, радови или услуге.

У том смислу изузетак није ни Србија, која је такође под утицајем позитивних искустава високо развијених земаља први пут усвојила Закон о јавним набавкама 2002. године, који је у међувремену мењан, а актуелни Закон о јавним набавкама усвојен је децембра 2012. године, а почео је да се примењује 01.04.2013. године.

II. ДРЖАВНИ ОРГАНИ У СИСТЕМУ ЈАВНИХ НАБАВКИ

Посебан сегмент Закона о јавним набавкама посвећен је заштити права у поступцима јавних набавки у коме понуђачи (или подносиоци пријаве, заинтересована лица, кандидати, добављачи) остварују заштиту својих интереса на тај начин што подносе

захтеве за заштиту права и жалбе, посебном самосталном и независном органу – Републичкој комисији за заштиту права у поступцима јавних набавки. Осим Републичке комисије посебан значај имају и Управа за јавне набавке, Тело за централизоване јавне набавке, Управни суд – који одлучује по тужбама против одлука Републичке комисије за заштиту права у поступцима јавних набавки и Државна ревизорска институција. Заједно са другим државним органима, а у координацији Министарства правде Републике Србије дали су допринос приликом усвајања Стратегије за борбу против корупције и Акционог плана за спровођење Националне стратегије за борбу против корупције у Републици Србији.

Од самог почетка примене поступака јавних набавки примећено је да су јавне набавке област у којој може доћи до корупције, те је у том смислу било неопходно, пре свега превентивно, усавршити до максимума сам поступак јавних набавки и учинити га транспарентним и отклонити све недостатке у самом поступку који могу бити слабе „коруптивне тачке“, али је било неопходно регулисати и ситуације када се на недвосмислен начин утврди да је дошло до повреде прописа, такве повреде дефинисати и предвидети санкције за учиниоце.

У протеклом периоду приликом мониторинга, т.ј. контроле законитог спровођења поступка јавних набавки, пре свега од стране Државне ревизорске институције констатоване су повреде прописа у многобројним случајевима, а против наручилаца и одговорних лица подносиле су се прекршајне пријаве. Наведене прекршајне пријаве углавном су одбациване због наступања застарелости, имајући у виду да је општи рок застарелости за прекршај две године, а да се контрола врши за претходне године, те да је потребно и одређено време за спровођење прекршајног поступка, због чега је фактички било немогуће прекршајно казнити починиоце.

На основу Кривичног законика злоупотребе у поступцима јавних набавки могле су се процесирати као кривично дело злоупотреба службеног положаја. Ако се има у виду да је светска економска криза оставила дубок траг по привредне токове у Републици Србији, који ионако нису били на завидном нивоу због протеклих деценија које су биле оптерећене санкцијама, ратним дејствима, великим бројем избеглих и прогнаних лица, енормном инфлацијом, великим кредитним задужењима и др., те чињенице да је приватна иницијатива и предузетништво на веома ниском нивоу, а да се већина привредних активности и токова одвија по правилу кроз државне инвестиције и улагања, т.ј. кроз трошење буџетских средстава, која се са малим изузетком набавки на које се не примењује Закон о јавним набавкама (тзв. искључива права, по основу међународног споразума и средстава страних кредита и других случајева предвиђених чл. 7. Закона о јавним набавкама), као и чињенице да се у свим анализама Србија налази на високом месту на листи земаља у којима је развијена корупција, било је неопходно и кроз кривично законодавство дефинисати ново кривично дело, као одговор државе на нове облике злоупотребе у привреди и то у јавним набавкама. Препоруку за овакво поступање законодавца садржао је и Трећи евалуациони

извештај за Републику Србију Групе земаља задужених за надзор у борби против корупције (GRECO).

III. КРИВИЧНО ДЕЛО - ЗЛОУПОТРЕБА У ВЕЗИ СА ЈАВНИМ НАБАВКАМА

Ново кривично дело Злоупотреба у вези са јавним набавкама предвиђено је чланом 234а. Кривичног законика. Ово кривично дело налази се у глави двадесет и другој, у групи кривичних дела против привреде, а пре свега због претежности заштитног објекта – државне имовине и службене дужности.

Прописујући поменуто кривично дело законодавац је јасно ставио до знања (као и у неким другим случајевима –високо технолошког криминала и др.) да прати савремене токове, позитивна искуства високо развијених земаља, изразивши жељу да подигне ниво заштите против корупције и исту сведе на најнижи могући ниво.

Кривично дело Злоупотреба у вези са јавном набавком има два основна и један тежи облик. Ставом 1. предвиђен је први основни облик, чији извршилац не може бити било које лице, већ искључиво одговорно лице у предузећу или другом субјекту привредног пословања које има својство правног лица или предузетник. Законом о изменама и допунама Кривичног законика, члан 12. , одговорним лицем се сматра лице које на основу закона, прописа или овлашћења врши одређене послове управљања, надзора или друге послове из делатности правног лица, као и лице коме је фактички поверено обављање тих послова. Такође, одговорним лицем сматра се и службено лице када су у питању кривична дела код којих је као извршилац означено одговорно лице, а та дела нису предвиђена као дела против службене дужности односно као кривична дела против службеног лица. Радња извршења кривичног дела Злоупотребе у вези са јавним набавкама постављена је алтернативно, и то ако – је поднета понуда заснована на лажним подацима, ако се на недозвољен начин договарало са осталим понуђачима, ако су предузете друге противправне радње у намери да се тиме утиче на доношење одлука наручиоца јавне набавке. Закон није прецизно дефинисао шта подразумева под недозвољеним начином договарања са осталим понуђачима, те ће остати на судској пракси да прецизира и протумачи све ситуације које би се могле подвести под ову правну норму, али је сигурно да ће у том смислу биће кривичног дела подразумевати давање поклона, обећање награде или друге погодности. Исти случај односи се и на ситуацију дефинисања других противправних радњи које су предузете у намери да се тиме утиче на доношење одлука наручиоца, те ће и у овом случају време и судска пракса показати која су понашања и радње које ће се сматрати противправним. Да би постојало ово кривично дело неопходно је да их је извршилац починио са умишљајем, у намери да утиче на доношење одлуке од стране наручиоца, а запрећена казна износи од 6 месеци до 5 година.

У другом основном облику овог кривичног дела извршилац може бити само одговорно или службено лице у наручиоцу јавне набавке. Категорија службених лица, за разлику од одговорног лица која је промењена

изменама Кривичног закона, остала је иста и дефинисана је чланом 112 тачка 3 кривичног законика, те се службеним лицем сматра лице које у државном органу врши службене дужности, изабрано, именовано или постављено лице у државном органу, органу локалне самоуправе, или лице које стално или повремено врши службене дужности или службене функције у тим органима, лице у установи, предузећу или другом субјекту којем је поверено вршење јавних овлашћења, које одлучује о правима, обавезама или интересима физичких или правних лица или о јавном интересу, лице којем је фактички поверено вршење службених дужности или послова, и војно лице. Такође и радња другог основног облика наведеног дела постављена је алтернативно и постојаће ако је одговорно или службено лице у наручиоцу јавне набавке искоришћавањем свог положаја или овлашћења, прекорачењем граница свог овлашћења или не вршењем своје дужности кршило закон или друге прописе о јавним набавкама. За постојање овог дела неопходно је да је наступила и последица, која се огледа у проузроковању штете јавним средствима, која су на располагању и под контролом Републике Србије, локалне власти и организација за обавезно социјално осигурање, што је дефинисано чл. 2. став 1, тачка 4 Закона о буџетском систему Републике Србије.

Поред основних облика, Кривичним законом предвиђен је и квалификовани облик овог дела, који ће постојати у случају ако је дело из основног облика учињено у јавној набавци чија вредност прелази износ од 150.000.000,00 динара. То значи да вредност јавне набавке представља квалификаторну околност која не мора да буде обухваћена умишљајем извршиоца. Казна за извршиоца овог тежег облика се може изрећи у распону од једне до десет година

У односу на први основни облик кривичног дела злоупотребе у јавним набавкама кривични законик предвидео је факултативни основ за ослобађање од казне, уколико се ради о одговорном лицу или предузетнику који добровољно открије да се понуда заснива на лажним подацима, на не дозвољеном договору са осталим понуђачима или да је предузео друге противправне радње у намери да утиче на

доношење одлука наручиоца и то пре него што наручилац донесе одлуку о избору понуде. Ослобађање од казне зависи искључиво од става суда. Законодавац није предвидео овакву могућност ослобађања од казне за одговорна или службена лица у наручиоцу јавне набавке.

IV. ЗАКЉУЧАК

Очекује се да ће и само прописивање овог кривичног дела и претња изреченом санкцијом утицати на то да се смањи број злоупотреба у јавним набавкама, што би требало да доведе до знатне уштеде у буџетским средствима, али и тога да се смањи индекс корупције, на основу кога Србија заузима високо место на листама земаља где је корупција развијена, а што би се индиректно одразило и на побољшање пословне климе и стварање услова за повећање страних инвестиција, што је у директној вези са бруто друштвеним производом и стандардом грађана.

Уколико се жели да санкционисање злоупотреба у вези са јавним набавкама да свој пуни допринос и буде у складу са прокламованим циљевима неопходна је максимална сарадња свих државних органа који учествују у систему јавних набавки и имају овлашћења у овој области, пре свега Републичке комисије за заштиту права у поступцима јавних набавки, Управе за јавне набавке и Државне ревизорске институције. Такође, потребно је извршити едукацију носиоца правосудних функција, имајући у виду да је у питању ново дело, те неопходност њиховог упознавања са самим поступком јавних набавки. Исто се односи и на припаднике Министарства унутрашњих послова који учествују у прекривичном поступку.

С обзиром на недовољан протек времена, у овом тренутку нисмо у могућности да анализирамо ефекте које је прописивање овог кривичног дела произвело, као и судску праксу поводом истог, али је за очекивати да ће у наредном периоду бити довољно судске праксе и показатеља, на основу којих ће се моћи извршити озбиљна анализа која ће допринети објективном сагледавању наведене проблематике.

Zastupljenost krivičnih dela protiv privrede i privrednih prestupa u Republici Srbiji

The Prevalence of Criminal Offenses against the Economy and Economic Violations in the Republic of Serbia

Nada Arežina, Univerzitet Singidunum, Danka Stefanović, Univerzitet Singidunum, Vule Mizdraković, Univerzitet Singidunum,
Vladimir Džamić, Univerzitet Singidunum, Slavko Alčaković, Univerzitet Singidunum

Sažetak—Privredni kriminalitet kao poseban vid kriminaliteta sve više narušava nesmetano funkcionisanje privrede, ali i nanosi značajnu materijalnu štetu društvu. Države širom sveta izdvajaju izuzetno visoke sume novca za otkrivanje, izvođenje prestupnika pred sud i njihovo kažnjavanje, što predstavlja značajan ekonomski teret za zajednicu. U ovom radu, definišaćemo karakteristike i pravnu regulativu privrednog kriminaliteta u Republici Srbiji. Pokušaćemo da izdvojimo i prikažemo kretanje najzastupljenijih krivičnih dela protiv privrede u periodu od 2009-2013. godine, ali i privrednih prestupa u Republici Srbiji, zarad adekvatnijeg angažovanja nadležnih organa u cilju sprečavanja ove vrste kriminaliteta.

Ključne reči – privredni kriminalitet; krivična dela protiv privrede; privredni prestupi;

Abstract – Economic crime as a special form of crime increasingly disrupts the regular functionality of the economy and causes significant material damages for society. Governments worldwide spend significant amounts of money in order to detect, perform trials and punish perpetrators which represent a significant economic burden for the community. In this paper we will define the characteristics and legal regulation of economic crime in the Republic of Serbia. We will try to emphasize the most common criminal offences against the economy in period 2009-2013, as well as economic violations in the Republic of Serbia for stronger involvement of the competent authorities to prevent this type of crime.

Keywords – economic crime; criminal offenses against the economy; economic violations

I. UVOD

Kriminalne aktivnosti zastupljene su u svim sferama društva i predstavljaju teret kako razvijenim tako i manje razvijenim državama. Denis Szabo, kanadski kriminolog, navodi da kriminalne aktivnosti pogađaju društvo pravo u srce uz nanošenje značajne materijalne štete zajednici [1]. Neki autori smatraju da kontrola kriminaliteta predstavlja jednu od najprofitabilnijih delatnosti modernog građanskog društva.

Prema istraživanju Udruženja ovlašćenih ispitivača prevara (ACFE) 2014. godine, koje je uključilo iskustva više od 1400 eksperata u oblasti borbe protiv prevara u profesiji (*Occupational Fraud*), svetski gubitak usled ove vrste prevara u organizacijama procenjuje se na 3.700 milijardi dolara. Većina prijavljenih slučajeva je prosleđena organima pravosuđa (61%) i za ove slučajeve je prosečan gubitak iznosio oko 200.000 dolara [2].

Privredni kriminalitet u našoj državi karakterišu složena krivična dela, posebno u oblastima finansija, računovodstva, bankarstva, spoljne trgovine, kao i u procesu privatizacije. Prema dostupnim podacima Republičkog zavoda za statistiku, najrasprostranjeniji oblici privrednog kriminaliteta u Republici Srbiji su poreska utaja, razni oblici zloupotreba ovlašćenja u privredi, falsifikovanje novca i platnih kartica, ali i zloupotrebe službenog položaja u svim oblastima privrednih aktivnosti.

Kao odgovor na zastupljenost pomenutih krivičnih dela protiv privrede, 2010. godine je pokrenuta inicijativa Agencije za borbu protiv korupcije, sproveden je Zakon o agenciji za borbu protiv korupcije ("Sl. glasnik RS", br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 - odluka US, 67/2013 - odluka US i 112/2013 - autentično tumačenje) i pokrenut je Projekat za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Srbiji (u daljem tekstu: MOLI) [3]. Prethodno nabrojane mere imale su preventivnu ulogu u sprečavanju i suzbijanju daljeg rasta ovog vida kriminaliteta.

Ovaj rad se stoga fokusira na privredni kriminalitet, njegove osnovne karakteristike i zastupljenost krivičnih dela protiv privrede i privrednih prestupa u Republici Srbiji. U tom smislu ćemo se takođe osvrnuti na ulogu institucija u suzbijanju privrednog kriminaliteta, ali i na učestalost podnetih prijava i osuda za najzastupljenija krivična dela pomenutog kriminaliteta.

II. PRIVREDNI KRIMINALITET-POJAM I KARAKTERISTIKE

Privredni kriminalitet predstavlja ekonomsko-društveni fenomen kojim se bave ne samo praksa i zakonodavstvo, već i nauka. Kako bismo definisali privredni kriminalitet, potrebno

je da prethodno napravimo distinkciju između određenih pojmova koji se u praksi često upotrebljavaju kao sinonimi. U tom smislu, definišaćemo pojmove kao što su kriminalitet, zločin, privredni kriminalitet, delikt, krivično delo, privredni prestup i prekršaj.

Kriminalitet predstavlja skup svih zločina u određenom vremenu i prostoru i predstavlja masovnu pojavu, za razliku od *zločina*, koji predstavlja pojedinačno kriminalno ponašanje kao akt kojim se krši Krivični zakonik [1]. *Privredni kriminalitet* predstavlja uži pojam u odnosu na kriminalitet. Ono jeste posebno područje kriminaliteta i ima za cilj sticanje materijalnih ili drugih koristi, bez obzira na njihove oblike i pojedinačne vrednosti. Stoga, privredni kriminalitet čine svi oblici kriminalnih aktivnosti koji deluju protiv ekonomskog sistema privrede jedne države.

Delikvencija predstavlja ukupnost u pravnom sistemu *zabranjenih dela (delikata)*, dok *privredni prestupi* predstavljaju posebnu vrstu delikata kojima se narušavaju pravila o poslovanju [1]. Hans Heinrich Bierman smatra da je privredni delikt u širem smislu svaki napad na materijalnu egzistenciju čoveka, a u užem smislu svaki prestup protiv državne intervencije u privredi [4]. U literaturi se takođe često upotrebljava termin kriminalitet belog okovratnika (engl. *white collar crime*). Sutherland navodi da se kriminalitet belog okovratnika najčešće ispoljava u vidu lažnog prikazivanja finansijskih izveštaja korporacija, manipulacijama na berzi, komercijalnim podmićivanjem ili podmićivanjem javnih funkcionera na direktan ili indirektan način sa ciljem da se obezbede povoljni ugovori i usvajanje željenih propisa; zatim u vidu obmanjujućeg reklamiranja i prodaje, pronevera i nenamenskog korišćenje sredstava fondova, utaje poreza, zloupotrebe prilikom korišćenja sredstava prinudnih i stečajnih fondova [5].

Privredni prestupi ne predstavljaju krivična dela, već nedozvoljene postupke i kao takvi prestupi su regulisani drugim zakonima i propisima, a ne Krivičnim zakonikom. Za privredne prestupe se može izreći samo novčana kazna i uz to uslovna osuda ili mere bezbednosti, dok se za *krivična dela* može izreći i kazna zatvora i ona predstavljaju delikte najtežih oblika. Do uvođenja Zakona o krivičnoj odgovornosti pravnih lica 2008. godine, pravna lica su mogla odgovarati samo za prekršaj i za prestup. Od pomenute godine pravno lice može biti odgovorno i za krivična dela.

Prema Zakonu o privrednim prestupima, privrednim prestupom smatra se društveno štetna povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koju je učinilo pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu, koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup (čl. 2, stav 1. Zakona o privrednim prestupima)

Odgovornim licem, u smislu ovog zakona, smatra se lice kome je poveren određen krug poslova u oblasti privrednog ili finansijskog poslovanja u pravnom licu. Pravno lice je odgovorno za privredni prestup, ako je do izvršenja privrednog prestupa došlo radnjom ili propuštanjem dužnog nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica, ili radnjom drugog lica koje je bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica.

Kada je reč o prekršajima, oni obuhvataju protivpravne postupke fizičkih i pravnih lica, ali za koje je procenjeno da su manje društveno opasni, te bi na skali delikata po težini, prekršaji bili na poslednjem mestu posle krivičnih dela (kao najtežih delikata) i privrednih prestupa.

Ipak, kod masovnih pojava kao što je i privredni kriminalitet postoji mogućnost da njihov jedan njihov deo izmakne praćenju i evidenciji zvaničnih organa. Stoga se u literaturi često sreću pojedini termini kao što su *tamne brojke* koje predstavljaju dela koja su izvršena, a zvanično neregistrovana, i *sive brojke* koje predstavljaju sva prijavljena dela koja nisu rasvetljena. Takođe, pojedini autori dele zločine na one koji su poznati sudu, one koji su poznati policiji i na stvarni kriminalitet [1]. Privredni kriminalitet kao posebna društvena pojava ima sve karakteristike kriminaliteta i odlikuje se tamnim brojkama, dinamičnošću i prilagodljivošću kako ekonomskim, tako i ostalim normativnim promenama.

III. PRAVNO REGULISANJE PRIVREDNOG KRIMINALITETA U REPUBLICI SRBIJI

Privredni kriminalitet u Republici Srbiji neposredno je regulisan sledećim zakonima:

- Krivični zakonik ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013),
- Zakonik o krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014);
- Zakon o krivičnoj odgovornosti pravnih lica („Sl. glasnik RS“ broj 97/08);
- Zakon o privrednim prestupima ("Sl. list SFRJ", br. 4/77, 36/77 - ispr., 14/85, 10/86 (prečišćen tekst), 74/87, 57/89 i 3/90 i "Sl. list SRJ", br. 27/92, 16/93, 31/93, 41/93, 50/93, 24/94, 28/96 i 64/2001 i "Sl. glasnik RS", br. 101/2005 - dr. zakon);
- Zakon o prekršajima ("Sl. glasnik RS", br. 65/2013);
- Ostali zakoni koji regulišu pojedinačne oblasti.

Banović klasifikuje privredni kriminalitet prema pojavnim oblicima na klasične i savremene. U klasične pojave oblike spadaju oblici kriminaliteta u proizvodnji, unutrašnjoj trgovini, u spoljnotrgovinskom prometu. U savremene pojave oblike privrednog kriminaliteta, koji su rezultat novih tendencija u društvu, političkim i ekonomskim odnosima, spadaju oblici kriminaliteta u oblasti fiskalnih obaveza, poslovanja banaka, svojinske transformacije (privatizacija), kompjuterski kriminalitet, pranje novca i dr. [4].

Različiti pojavni oblici privrednog kriminaliteta zastupljeni su i mogu se javiti u svim delatnostima. U krivična dela protiv privrede (Krivični zakonik, čl. 223-245) spadaju brojna krivična dela, među kojima su prema dostupnim podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2013. godini najzastupljenija bila sledeća krivična dela protiv privrede: utaja poreza, zloupotreba položaja odgovornog lica, zloupotreba ovlašćenja u privredi, falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica, kao i nedozvoljena trgovina, kao i zloupotreba

službenog položaja u okviru krivičnih dela protiv službene dužnosti. Izdvojena krivična dela ćemo posebno objasniti.

U našem krivičnom zakonodavstvu *utaja poreza* regulisana je članom 229 Krivičnog zakonika i odnosi se na potpuno ili delimično izbegavanje plaćanja poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina, davanje lažnih podataka o zakonito stečenim prihodima, neprijavlivanje zakonito stečenog prihoda, kao i prikrivanje podataka koji se odnose na utvrđivanje obaveza. Visina novčane i zatvorske kazne zavisi od visine pribavljene protivpravne imovinske koristi i može se kretati od šest meseci do 10 godina.

Zloupotreba položaja odgovornog lica regulisana je članom 234 Krivičnog zakonika i predviđa zatvorske kazne za odgovorno lice koje iskorišćavanjem svog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granica svog ovlašćenja ili neizvršavanjem svoje dužnosti pribavi sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu protivpravnu imovinsku korist ili drugom nanese imovinsku štetu. Visina zaprečene zatvorske kazne zavisi od visine pribavljene protivpravne imovinske koristi i može se kretati od tri meseca do 10 godina. Izmenama Krivičnog zakonika 15.4.2013. godine član 234 - Nesavestan rad u privrednom poslovanju promenjen je u član 234 - Zloupotreba položaja odgovornog lica (čime je razgraničena zloupotreba službenog položaja od zloupotrebe položaja odgovornog lica). Ovaj član odnosi se za odgovorna lica iz privrede, privatna preduzeća i akcionarska društva koja odgovaraju po pomenutom krivičnom delu ako su protivpravnim delovanjem pribavili protivpravnu imovinsku korist.

Zloupotreba ovlašćenja u privredi regulisana je članom 238 Krivičnog zakonika i predviđa kazne od minimalno 3 meseca do maksimalno 12 godina. Pomenuti član odnosi se na odgovorno lice koje u preduzeću ili drugom subjektu privrednog poslovanja koje ima svojstvo pravnog lica ili preduzetnik, koje u nameri pribavljanja protivpravne imovinske koristi za pravno lice u kojem je zaposleno, za drugo pravno lice ili drugi subjekt privrednog poslovanja koji ima svojstvo pravnog lica ili za preduzetnika:

1) stvara ili drži nedozvoljene novčane, robne ili druge vrednosne fondove u zemlji ili inostranstvu ili protivpravno onemogućava ostvarivanja vlasničkih prava akcionara;

2) sastavlja isprave neistinite sadržine, lažnim bilansima, procenama ili inventarisanjem odnosno lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica, neistinito prikazuje stanje ili kretanje sredstava ili rezultate poslovanja, pa na taj način dovede u zabludu organe upravljanja u preduzeću ili drugom pravnom licu prilikom donošenja odluka o poslovima upravljanja ili preduzeće ili drugo pravno lice stavi u povoljniji položaj prilikom dobijanja sredstava ili drugih pogodnosti koje im se ne bi priznale prema postojećim propisima;

3) sredstva kojima raspolaže koristi protivno njihovoj nameni;

4) na drugi način grubo povredi ovlašćenja u pogledu upravljanja, raspolaganja i korišćenja imovinom;

5) protivno volji akcionara ne potpisuje prospekt za trgovanje akcijama na berzi, a davanjem lažnih podataka dovodi u zabludu kupce akcija o stanju kapitala pravnog lica.

Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica regulisano je članom 225 Krivičnog zakonika i odnosi se na pravljenje lažne platne kartice ili preinačenje prave platne kartice u nameri da se upotrebi kao prava, neovlašćenu upotrebu tuđe kartice i poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu platnu karticu u platnom prometu, nabavku lažne platne kartice u nameri da se upotrebi kao prava ili pribavljanje podataka u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne kartice. Iznos novčane i zatvorske kazne zavisi od visine stečene protivpravne imovinske koristi i kreće se od šest meseci do 12 godina.

Članom 243 Krivičnog zakonika regulisano je krivično delo *nedozvoljene trgovine*, gde se visine novčane kazne i kazne zatvora za ovo delo kreću od tri meseca do 5 godina, u zavisnosti od vrste i visine stečene protivpravne imovinske koristi. U nedozvoljenu trgovinu ubrajaju se neovlašćene nabavke robe ili drugih predmeta u većoj vrednosti u svrhu prodaje, neovlašćeno i u većem obimu bavljenje trgovinom ili posredovanje u trgovini, neovlašćeno zastupanje organizacija u unutrašnjem ili spoljnotrgovinskom prometu robe i usluga, bavljenje prodajom robe čiju je proizvodnju lice neovlašćeno organizovalo, neovlašćeno prodaje, kupuje ili vrši razmenu robe ili predmeta čiji je promet zabranjen ili ograničen kao i neovlašćeno organizovanje mreže preprodavaca ili posrednika.

Krivično delo *Zloupotreba službenog položaja* spada u krivična dela protiv službene dužnosti i regulisana je članom 359. Odnosi se na službeno lice koje iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granice svog službenog ovlašćenja ili neizvršavanjem svoje službene dužnosti pribavi sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu kakvu korist, drugom nanese kakvu štetu ili teže povredi prava drugog. Iznos zatvorske kazne zavisi od visine stečene protivpravne imovinske koristi i kreće se od šest meseci do 12 godina. Krivično delo Zloupotreba službenog položaja odnosi se na državne funkcionere, odnosno izabrana i imenovana lica i državne službenike, a koje je isključivo vezano sa raspolaganjem državnim imovinom i imovinom javnih preduzeća.

S obzirom da neznatan broj država prepoznaje zloupotrebu službenog položaja u svojim zakonodavstvima zahtev Evropske unije je bio da se ovo krivično delo ukine. Ipak, potpunom ukidanju se nije pribeglo, iz razloga što bi na taj način propao veliki broj postupaka. Ipak, potrebno je naglasiti da je izmenama Krivičnog zakonika u praksi, u velikom broju slučajeva u postupcima koji su se vodili zbog krivičnog dela iz čl. 359 - Zloupotreba službenog položaja, optužnice bivale prekvalifikovane u krivično delo Zloupotreba položaja odgovornog lica iz čl. 234. Ipak do prekvalifikacije ne dolazi odmah, već kada tužilaštvo precizira optužnicu ili sud presudom nakon sprovedenog dokaznog postupka prekvalifikuje krivično delo.

Osnovni cilj regulisanja privrednog kriminaliteta pozitivno-pravnim propisima jeste zaštita ekonomskog sistema i svih njegovih učesnika, a konsekvantno i suzbijanje kriminaliteta. Takođe, pooštavanje krivične odgovornosti pravnih lica

trebalo bi da rezultira smanjenjem krivičnih dela i prekršaja u budućem periodu.

IV. ULOGA INSTITUCIJA U SUZBIJANJU PRIVREDNOG KRIMINALITETA

Jedan od najznačajnijih ciljeva državne uprave svakako je suzbijanje privrednog kriminaliteta i rad na prevenciji istog. Za prevenciju, suzbijanje, procesiranje kao i sankcionisanje privrednog kriminaliteta direktno su nadležne sledeće institucije: Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije, Tužilaštvo i Sudstvo.

Sama uloga i delatnost MUP-a odvija se u pretkrivičnom postupku i to samoinicijativno ili po zahtevu javnog tužioca, sa ciljem otkrivanja krivičnih dela, njihovih učinilaca, obezbeđenja dokaza i prikupljanja dodatnih informacija značajnih za pokretanje krivičnog postupka u cilju sprečavanja krivičnih dela [4].

U organizacionoj strukturi MUP-a postoji poseban sektor pod nazivom Uprava kriminalističke policije koji je odgovoran za organizovanje poslova na otkrivanju i suzbijanju svih oblika organizovanog kriminala, u skladu sa zakonom [6]. U okviru ove uprave među ostalim, nalaze se Jedinica za finansijske istrage i Služba za borbu protiv organizovanog kriminala u čijem sastavu se nalazi posebno Odeljenje za suzbijanje organizovanog finansijskog kriminala. U okviru ovog odeljenja deluju: Odsek za suzbijanje pranja novca, Odsek za suzbijanje falsifikovanja novca i drugih sredstava plaćanja i Odsek za suzbijanje korupcije.

Kada je reč o sudovima, Osnovni sud u prvom stepenu, između ostalog, sudi za krivična dela za koja je kao glavna kazna predviđena novčana ili kazna zatvora do 10 godina i 10 godina, dok Viši sud u prvom stepenu, sudi za krivična dela za koja je predviđena kao glavna kazna, kazna zatvora preko 10 godina [7]. U okviru Višeg suda u Beogradu postoji i Posebno odeljenje za organizovani kriminal.

Privredni sudovi Republike Srbije su prvostepeni sudovi koji su nadležni za rešavanje sporova, odnosno donošenje odluka o privrednim prestupima, privremenim merama, kao i pravnim posledicama presude, dok su Prekršajni sudovi nadležni za prekršaje kao najblažeg oblika delikata.

Sistem javnog tužilaštva čine Republičko javno tužilaštvo, apelaciona, viša i osnovna javna tužilaštva. Takođe, postoje i javna tužilaštva posebne nadležnosti, u okviru kojih se nalazi Tužilaštvo za organizovani kriminal, a u čijoj su nadležnosti i dela u vezi sa korupcijom. Odeljenje za borbu protiv korupcije u Republičkom javnom tužilaštvu osnovano je 2008. godine, a 2010. godine Apelacioni javni tužioci i Viši javni tužioci formirali su odeljenja za borbu protiv korupcije i pranja novca [8].

Krajem 2010. godine pokrenut je Projekat MOLI Srbija koji finansira Evropska unija, a sprovodi Savet Evrope. Korisnici ovog projekta su brojne institucije, a ispred svih Uprava za sprečavanje pranja novca (USPN) Ministarstva finansija, Ministarstvo finansija (Poreska uprava, Uprava carina, Uprava za igre na sreću), MUP, Narodna banka Srbije, Komisija za

hartije od vrednosti, i drugi. Krajnji cilj projekta *MOLI Srbija* jeste da doprinese vladavini prava kroz sprečavanje i kontrolu pranja novca i finansiranja terorizma, kao i drugih oblika privrednog i finansijskog kriminala u Srbiji, u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima [3].

Na kraju, potrebno je pomenuti i različite vrste inspekcija u okviru nadležnih ministarstava Republike Srbije čije su aktivnosti usmerene na kontrolisanje poslovanja u smislu pridržavanja propisa iz različitih oblasti kao što su poreska inspekcija, inspekcija rada, tržišna inspekcija, sanitarna inspekcija, komunalna inspekcija, protivpožarna inspekcija itd.

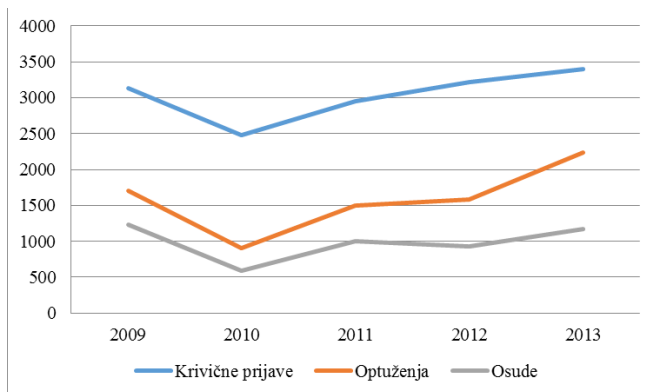
U okviru Poreske uprave Ministarstva finansija deluje i zaseban sektor Poreske policije u kom se obavljaju poslovi koji se odnose na otkrivanje poreskih krivičnih dela i njihovih izvršilaca i u vezi sa tim preduzimaju zakonom propisane mere. Radi otkrivanja poreskih krivičnih dela i njihovih izvršilaca Poreska policija ima ovlašćenja da postupa kao organ unutrašnjih poslova i u skladu sa zakonima preduzima sve potražne radnje, izuzev ograničenja kretanja. Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji ("Sl. glasnik RS", br. 80/2002, 84/2002 - ispr., 23/2003 - ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 - dr. zakon, 62/2006 - dr. zakon, 63/2006 - ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 - dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 - ispr., 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 i 105/2014).

Samo otkrivanje, ali i dokazivanje krivičnih dela privrednog kriminaliteta, predstavlja zajedničko angažovanje različitih državnih organa, organizacija i subjekata koji u zavisnosti od svojih nadležnosti doprinose detekciji i suzbijanju pomenute vrste kriminaliteta.

V. PREGLED STANJA KRIVIČNIH DELA PROTIV PRIVREDE I PRIVREDNIH PRESTUPA U REPUBLICI SRBIJI

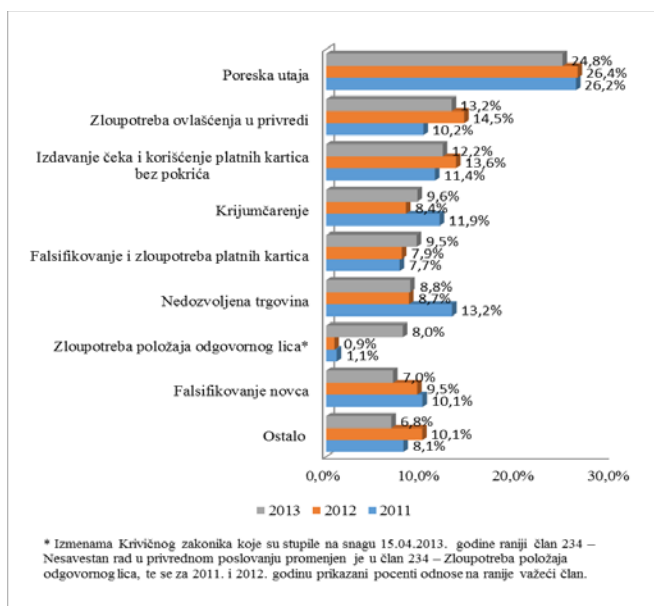
Prema dostupnim podacima Republičkog zavoda za statistiku za potrebe ovog rada analizirani su podaci u vezi sa zastupljenošću krivičnih dela privrednog kriminaliteta. U posmatranom periodu od pet godina (2009-2013) analizirano je kretanje broja podnetih krivičnih prijava protiv fizičkih lica, kao i optuženih i osuđenih lica za krivična dela protiv privrede. Takođe, u radu ćemo se osvrnuti na kretanje privrednih prestupa pravnih i odgovornih lica u pomenutom periodu.

Na slici br. 1 uočavamo rastući trend za sve tri kategorije (prijavljenih, optuženih i osuđenih) počinitelja krivičnih dela protiv privrede od 2010-2013. godine, sa naglaskom pada 2010. u odnosu na 2009. godinu. Primećujemo da je u posmatranom periodu od pet godina, najveći broj podnetih prijava, optuženja i osuda za krivična dela upravo u 2013. godini i to 3.397, 2.240, 1.169 respektivno. Ukoliko izuzmemo pad u sve tri kategorije 2010. u odnosu na 2009. godinu, nakon 2010. godine, prosečan godišnji rast iznosio je oko 8% za broj podnetih krivičnih prijava, 26% za broj optuženja i 7% za broj osuda.

Sl. 1 Krivične prijave, optuženja i osude punoletnih učinilaca za krivična dela protiv privrede u periodu od 2009-2013. godine [9]

Na slici br. 2 možemo videti najzastupljenija krivična dela protiv privrede za period od 2011-2013. godine, od kojih poreska utaja zajedno sa zloupotrebom ovlašćenja u privredi, izdavanjem čeka i korišćenjem platnih kartica čini malo više od 50% u ukupnog broja krivičnih dela protiv privrede.

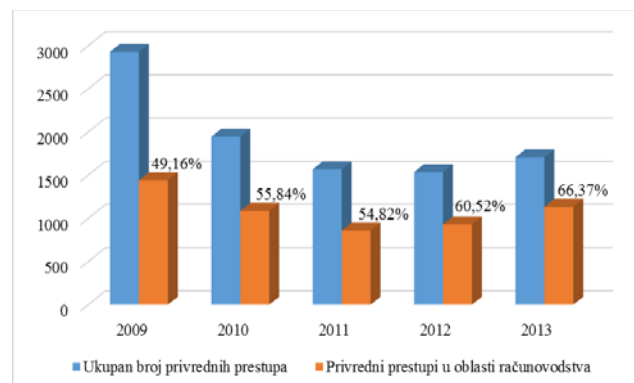
Sl. 2 Zastupljenost krivičnih dela protiv privrede za osuđene punoletne učinioce u periodu od 2011-2013. godine [9]

Kao što smo već objasnili Zloupotreba službenog položaja prema našem Krivičnom zakoniku spada u grupu krivičnih dela protiv službene dužnosti za koje je u 2011. i 2012. godini podneto više od 2.000 prijavi, i više od 1.300 u 2013. godini. Međutim, broj osuđenih počinioca za ova krivična dela bio je i po nekoliko puta manji od prijavljenih.

Što se tiče krivičnih dela protiv privrede u 2013. godini situacija je slična, te je odnos prijavljenih i osuđenih počinioca za krivična dela poreske utaje 1.051:290, zloupotrebe položaja odgovornog lica 542:94, i zloupotrebe ovlašćenja u privredi

478:154. Ova pojava, da broj evidentiranih dela i njihovih učinilaca od jednog do drugog organa opada, kako neki autori smatraju, poznata je kao *gubljenje zločina* i može se prikazati u obliku levka na čijem su širem kraju prijavljena dela, a na užoj broj osuđenih lica, ili još češće zatvorenika u kaznenim ustanovama [1].

Kada govorimo o privrednim prestupima u 2013. godini podneto je ukupno 1.718 prijavi, 2.500 optužbi i 1.707 osuda za pravna lica kao učinioce ove vrste prestupa, što je za 6,91%, 11,11%, 11,21% više nego u 2012. godini respektivno. Interesantan podatak jeste da je u periodu od 2010-2013. godine u ukupnom broju osuđenih *pravnih lica* za privredne presteupe više od 50% činilo privredne presteupe u oblasti računovodstva. Što se tiče osuđenih *odgovornih lica* za privredne presteupe u oblasti računovodstva njihova zastupljenost je takođe viša od pomenutog procenta u ukupnom broju privrednih prestupa. Takođe bi trebalo naglasiti da se ukupan broj osuđenih pravnih lica za privredne presteupe smanjivao od 2009. do 2012. godine, dok to nije bio slučaj sa prestupima u oblasti računovodstva. (slika br. 3). U 2013. u odnosu na 2012. godinu povećan je i ukupan broj osuđenih pravnih lica za privredne presteupe za 11,21%, ali i broj privrednih prestupa u oblasti računovodstva za 21,96%.

Sl. 3 Zastupljenost privrednih prestupa u oblasti računovodstva u odnosu na ukupan broj privrednih prestupa za osuđena pravna lica u periodu od 2009-2013. godine [10]

VI. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iskustva većine država u razvoju pokazuju da su nagle promene ekonomske strukture, takođe i doba velike nestabilnosti, a samim tim i porasta kriminaliteta. Još uveliko osetne posledice finansijske krize dodatno otežavaju poslovni ambijent u Republici Srbiji, te je nažalost za očekivati da će ekonomska situacija uticati i na stopu kriminaliteta i u našoj državi, a posebno na oblast privrednog kriminaliteta.

Što se tiče podnetih krivičnih prijavi, optužbi, kao i osuda za krivična dela protiv privrede u Republici Srbiji, primetan je rast u sve tri kategorije u periodu od 2010-2013. godine. U pomenutom periodu najveći procenat osuda se odnosio na krivična dela utaje poreza koje čini više od 20% svih osuda za krivična dela protiv privrede.

Ukupan broj osuda za privredne presteupe pravnih lica imale su opadajući trend od 2009-2012. godine, s tim što je ovaj trend prekinut 2012. godine kada je se broj osuda povećao za 11,21% u 2013. godini. Takođe, primetno je da su prestupi u oblasti računovodstva najzastupljeniji prestupi sa preko 50% učešća u ukupnom broju osuda i za pravna i za odgovorna lica u periodu od 2009-2013. godine.

Bez obzira na angažovanje institucija koje se bave prevencijom i suzbijanjem privrednog kriminala, moguće je da jedan njihov deo izmakne praćenju i njihovom proučavanju, o čemu je već bilo reči u radu, te ovu činjenicu treba imati u vidu prilikom interpretacije analiziranih podataka. Ipak, dostupni podaci mogu poslužiti kao skretanje pažnje na značaj teme obrađene u ovom radu, održavanje adekvatne predostrožnosti, uz dalje angažovanje na polju suzbijanja rasta privrednog kriminaliteta, a posebno u onim oblastima za koje su nadležni organi izrekli najviše kazni.

LITERATURA

- [1] Ignjatović, Đ (2011), Kriminologija, Dosije studio, Beograd
- [2] ACFE (2014), Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, (pristup: 1. 9. 2014), [dostupno na: <http://www.acfe.com/rtn/docs/2014-report-to-nations.pdf>]
- [3] Projekat za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Srbiji (MOLI Srbija), (2011), (pristup:5.9.2014), [dostupno na:

http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/533_2274_moli_pripremni-izve%C5%A1taj_srpski-final.pdf]

- [4] Banović, B. (2002). Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
- [5] Sutherland, E. (1940), American Sociological Review, 5(1), str.1-12 (pristup:26.9.2014), [dostupno na: <http://cooley.libarts.wsu.edu/criminology/Documents/sutherland.pdf>]
- [6] Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, (2013), Informator o radu MUP-a RS, Beograd, (pristup:8.9.2014), [dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/InformatorMUP-latinica.pdf>]
- [7] Portal Sudova Srbije (2010), (pristup 1.10.2014), [dostupno na <http://www.portal.sud.rs/code/navigate.aspx?Id=68>]
- [8] Dolovac, Z (2014), Uvodna reč tužioca, (pristup:7.9.2014), [dostupno na: <http://www.rjt.gov.rs/sr/organizacija/o-rjt-u/uvodna-re%C4%8D-tu%C5%BEioca>]
- [9] Prilagođeno prema: Republički zavod za statistiku, Publikacije, Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji za 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013. godinu, (pristup: 25.09.2014.), [dostupno na: <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=146>]
- [10] Prilagođeno prema: Republički zavod za statistiku, Publikacije, Odgovorna i pravna lica –učinioci privrednih prestupa u Republici Srbiji za 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013. godinu, (pristup: 25.09.2014.), [dostupno na: <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=146>]

Evazija boravišne takse kao vid privrednog prestupa

Tourist tax evasion as a form of economic offense

Nikica Radović, Univerzitet Singidunum, Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment, Beograd

Sažetak— Javni prihodi predstavljaju segment kojim se finansiraju rashodi države (javni rashodi). Jedan u nizu elemenata koji čine javne prihode je boravišna taksa. Boravišna taksa predstavlja naknadu koju korisnik usluga plaća ukoliko koristi usluge smeštaja u nekom od smeštajnih objekata izvan svog mesta prebivališta. Cilj ovog rada je da se ukaže na značaj boravišne takse koji ona ima u sistemu javnih prihoda, uz ilustraciju slučaja evazije plaćanja ove takse, čime se znatno umanjuju prihodi u budžetu lokalnih samouprava, a time i same države.

Ključne riječi – javni prihodi, boravišna taksa, evazija

Abstract – Public revenues are segments covering the expenses of the state (public expenditure). Tourist tax is one of important parts of public revenues. Tourist tax represents the fee, which is paid if the service user used the services of accommodation in one of the accommodation facilities outside their place of residence. The aim of this paper is to highlight the importance of tourist tax in the system of public revenues, with an illustration of a case of evasion of payment of taxes, which significantly reduced revenue in the budget of local governments, and thus the state itself.

Keywords – public revenues, tourist tax, evasion

I. UVOD (Heading 1)

U funkcionisanju privrednog života svake države neophodno je postojanje institucije javnih finansija. Javne finansije predstavljaju segment finansijskog sistema države, bave se finansiranjem javnog sektora u državi, a sastoje se od javnih prihoda i javnih rashoda.

Javni prihodi podrazumevaju sve vrste prihoda koje država ubira za podmirenje potreba javnog sektora. Postoji više oblika javnih prihoda koji obuhvataju: poreze, takse, carine, akcize, javne zajmove, naknade, doprinose, parafiskalne prihode i dr¹.

Takse se ubrajaju u javne prihode koji predstavljaju protivnaknadu za uslugu koju država čini korisniku, a određena je i definisana pravnom regulativom od strane nadležnog tela. Postoje različite vrste taksi: administrativne, sudske, komunalne, boravišne, carinske, katastarske i sl.

II. OSNOVNI POJMOVI O BORAVIŠNOJ TAKSI KAO VRSTI JAVNIH PRIHODA

Boravišna taksa je naknada koju plaća korisnik usluge za svaki dan boravka u ugostiteljskom tj. turističkom objektu izvan svog mesta prebivališta. U pomenute objekte ubrajaju se: hoteli, hosteli, moteli, turistički apartmani, vile, kampovi, prirodna lečilišta, kategorisane kuće, stanovi i sobe, kao i seoska domaćinstva u kojima se pružaju usluge smeštaja. Prema Zakonu o turizmu ("Sl. glasnik RS" br.36/2009, 88/2010, 99/2011, 93/2012) regulisana su sva pravila u vezi sa boravišnom taksom.

Na osnovu pomenutog Zakona donet je Pravilnik o kategorizaciji turističkih mesta ("Sl. glasnik RS", br. 24/2012 i 31/2012 - ispr.). Turističko mesto predstavlja organizacionu i funkcionalnu celinu sa formiranom turističkom ponudom, prirodnim vrednostima, kulturnim dobrima i drugim znamenitostima značajnim za turizam, komunalnom, saobraćajnom i turističkom infrastrukturu, kao i objektima i drugim sadržajima za smeštaj i boravak turista. Prema Pravilniku turistička mesta su razvrstana u četiri grupe, po kvantitativnim i kvalitativnim kriterijumima, pa visinu boravišne takse utvrđuje jedinica lokalne samouprave u zavisnosti od kategorije turističkog mesta kojoj pripada ili u različitoj visini po delovima opštine, odnosno grada u zavisnosti od ispunjenih kriterijuma prema Pravilniku. Vlada Republike Srbije donela je Uredbu o najvišem i najnižem iznosu boravišne takse ("Sl. Glasnik RS" br. 15/2010) za svaku kategoriju turističkog mesta, dato je u tabeli 1.

Tabela 1. Najviši i najniži iznos boravišne takes prema kategoriji turističkog mesta

Kategorija turističkog mesta		Iznos u dinarima
I	max	140
	min	80
II	max	120
	min	70
III	max	110
	min	50
IV	max	100
	min	50

¹ Radojević T. (2012), Finansijsko poslovanje u turizmu i hotelijerstvu, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 185

Izvor: Autor prema Uredbi o najvišem i najnižem iznosu boravišne takse

Tabela 2. Prihodi ostvareni od noćenja u 2013. godini

MESTO	Broj noćenja	Prihod u evrima po kursu od 31.12.2013.
Beograd	1.489.801	1.819.334,45
Vrnjačka Banja	594.804	622.603,23
Zlatibor	455.759	477.059,72
Kopaonik	341.299	297.708,52
Sokobanja	306.506	187.151,45
Novi Sad	252.717	308.616,21
Tara	226.935	178.155,91
Niš	92.860	105.299,98
Ukupno	3.760.681	3.995.929,47

Izvor: Autor na osnovu podataka RZS

U skladu sa Zakonom o turizmu ("Sl. glasnik RS" br.36/2009, 88/2010, 99/2011, 93/2012, član 105.) definisane su kategorije posetilaca koje su oslobođene plaćanja boravišne takse, a to su: deca do 7 godina starosti, lica upućena na rehabilitaciju od strane lekarske komisije, pojedine grupe invalida, učenici i studenti koji borave na sportsko-rekreativnoj nastavi po nastavnom planu i programu koji je odobren od strane Ministarstva, strain državljani koji su po međunarodnim konvencijama i sporazumima oslobođeni plaćanja takse, kao i lica koja u objektu borave duže od 30 dana. Deca od 7 do 15 godina starosti, koja nisu iz prethodno navedenih grupa, plaćaju boravišnu taksu umanjenu za 50%.

Davalac smeštaja dužan je da boravišnu taksu naplati istovremeno sa uslugom smeštaja, a dobijeni iznos da u roku od 5 dana po isteku svakih 15 dana u mesecu uplati u budžet jedinice lokalne samouprave. Sredstva koja jedinica lokalne samouprave ubira na ovaj način koriste se za realizaciju propagandnih i informativnih aktivnosti, za promovisanje turističke vrednosti i kulturnog nasleđa, obezbeđivanje turističke signalizacije, rad turističko-informativnih centara i sl.

III. EVAZIJA BORAVIŠNE TAKSE

Svesno nastojanje da se umanj ili u potpunosti izbegne plaćanje obaveza državi, a koje čini njene prihode, npr. porezi, akcize, takse i sl., naziva se evazija.

Proveru naplate i uplate boravišne takse vrši jedinica lokalne samouprave preko inspekcijskog nadzora nadležnog za kontrolu, u ovom slučaju turističke inspekcije. Ukoliko davalac smeštaja boravišnu taksu nenaplati gostu dužan je da iz sopstvenih sredstava taj finansijski iznos podmiri tj. uplati u budžet jedinice lokalne samouprave, koja je primalac sredstava od uplate boravišne takse. Ako na računu gostu davalac smeštaja neiskazuje iznos boravišne takse posebno, nenaplati taksu, ali istovremeno nenavede osnov oslobađanja plaćanja, trebalo bi da bude kažnjeno novčanom kaznom od 100.000 do 250.000 dinara prema članu 126. Zakona o turizmu. Takođe, ukoliko davalac smeštaja iznos od naplaćene boravišne takse neuplati lokalnoj samoupravi trebalo bi, prema pomenutom članu 126., da bude kažnjeno novčanom kaznom od 100.000 do 250.000 dinara.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (RZS) za 2013. godinu u Republici Srbiji ukupno je noćilo 6.567.460 gostiju. Pretpostavka je da je taj broj i dobijen zahvaljujući broju prijavljenih gostiju prilikom izrade računa za pružene usluge i naplaćen smeštaj i boravišnu taksu, kao i kroz evidenciju MUP-a o prijavi stranih gostiju. U tabeli 2. dat je pregled za osam turističkih mesta sa teritorije Republike Srbije, prema broju noćenja u 2013. godini, a na onovu podataka RZS.

Na osnovu dobijenih podataka moguće je uočiti da samo ovih osam turističkih mesta prema broju prijavljenih noćenja učestvuje sa preko 57% ukupnog broja prijavljenih noćenja u Republici Srbiji u 2013. godini, a u budžet lokalnih samouprava ovih osam mesta ušlo je približno četiri miliona evra.

Nažalost, na osnovu podataka dobijenih nakon kontrole nadležnih organa, procene sa terena ukazuju da je tek svaki treći gost prijavljen, a time je prisutna evazija boravišne takse, potom neprijavlivanje prihoda od pruženih usluga (tzv. „poslovanje na crno“), pa i neplaćanja istog, kao i neplaćanje PDVa, sve to ukazuje na velike presteupe u poslovanju i visoke iznose za koje budžet ostaje uskraćen. Prestupima, evaziji boravišne takse, najčešće pribegavaju neregistrovani smeštajni kapaciteti, veliki broj neregistrovanih hostela, stanova, soba i apartmana za izdavanje, kao i pojedinačna domaćinstva. Imajući u vidu da takvi smeštajni objekti posluju nelegalno, neregistrovano kod nadležnih organa, pružanje svojih usluga naplaćuju „na crno“, evazija svih vidova obaveza prema državi je više nego sigurna.

Boravišnu taksu neplaćaju ni posetioци turističkog mesta koji odsedaju u objektima, nekretninama, koji su u ličnom vlasništvu npr. kuće, stanovi, apartmani, iako prema zakonskoj regulativi boravišnu taksu moraju da plate svi koji nemaju mesto prebivališta u okviru turističkog mesta gde borave. U skladu sa tim, svoj boravak u okviru turističkog mesta trebalo bi da prijave i vlasnici nekretnina, iako samo povremeno/privremeno odsedaju, a samim tim i da plate iznos boravišne takse za broj dana svog boravka u turističkom mestu. Sledstveno tome jasno je koliko bi bili veći prihodi lokalnih samouprava u pojedinim turističkim mestima, npr. Zlatiboru, Kopaoniku, Divčibarama, ako se zna koji je broj vikendica, kuća, stanova, apartmana u vlasništvu posetilaca koji borave u turističkom mestu, a ne plaćaju takse za pomenuti vremenski period.

IV. ZAKLJUČAK

Za budžet države veoma su važni konstanti javni prihodi, kako za redovno funkcionisanje i realizaciju rashoda, tako i za blagovremeno kreiranje budžeta javnih finansija. U tom smislu, svaka država je zainteresovana da polje javnih finansija uredi i kontroliše, imajući u vidu da je na taj način u mogućnosti da obezbedi redovne izvore finansiranja.

Na osnovu iznetog može se sagledati značaj boravišne takse u finansiranju lokalne samouprave, naročito ako su u pitanju ključne turističke destinacije. Pojedini autori iz oblasti javnih finansija takse smatraju zanemarljivim izvorima prihoda. Međutim, ukoliko je turizam primarna delatnost na teritoriji lokalne samouprave redovni prihodi od boravišne takse, na osnovu tačnog broja gostiju, nisu zanemarljiv prihod kako bi bio rasterećen budžet države za potrebe organizacije rada lokalne turističke organizacije.

Predstavnici pojedinih lokalnih turističkih organizacija dali su predlog da se gostima koji borave u turističkom mestu za iznos boravišne takse koji plate na osnovu broja dana odsedanja pruži neka dodatna usluga (izlet, poseta lokalitetu, ulaznice za zavičajni muzej i sl.). Predlog je konstruktivan i stimulativan kako za goste, koji bi imali dodatni doživljaj i aktivnost u turističkom mestu, tako i za lokalnu samoupravu sa finansijskog aspekta.

LITERATURA

- [1] Radojević T. (2012) Finansijsko poslovanje u turizmu i hotelijerstvu, Univerzitet Singidunum, Beograd
- [2] Statistički godišnjak Republike Srbije – Turizam (2014), RZS, Beograd
- [3] Milošević G., Bošković G., (2009) Poreska evazija u Republici Srbiji, Bezbednost 1-2/2009, p.254, Beograd